ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΤΕΤΡΑΔΙΑ του ΙΝΕ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Διπλό Τεύχος 27-28
Σεπτέμβριος 2007
Τιμή Τεύχους 5 €

Γραφεία:
Ιουλιανού 24, 104 34 Αθήνα
Ταχ. Θυρίδα 3626, 102 10 Αθήνα

Εκδότης:
Χρήστος Πολυζωγόπουλος

Υπεύθυνος Έκδοσης:
Πέτρος Λινάρδος - Ρυλμόν

Ηλ. σελιδοποίηση - Παραγωγή - Εκτύπωση:
ΚΑΜΠΥΛΗ ADV.
Αντιγόνης 60, Αθήνα
Τηλ.: 210-51.56.820, Fax: 210-51.56.811

Συνδρομές (Τέσσερα Τεύχη):
Ιδιωτών: 20 €
Συνδικαλιστικών Οργανώσεων: 20 €
Φοιτητών: 15 €
Οργανισμών, επιχειρήσεων, τραπεζών, δημοσίων υπηρεσιών: 40 €
Συνδρομή εξωτερικού: 50 €

Εμβάσματα - Επιταγές:
Χρήστος Πολυζωγόπουλος
Κώστας Πουπάκης
Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ
Ιουλιανού 24, 104 34 Αθήνα

Ανταγωνιστικότητα, καινοτομία και απασχόληση σε μια περιφερειακή βιομηχανική περιοχή:

η περίπτωση του Νομού Αχαΐας

Γιάννη Ευσταθόπουλου

Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα του Πέτρου Λινάρδου-Ρυλμόν 4
Πρόλογος 5
Εισαγωγή 8

Τμήμα Ι: Νέο Παραγωγικό Υπόδειγμα, Περιφερειακή Ανάπτυξη και Καινοτομία: Θεωρητικές βάσεις και γενικές κατευθύνσεις της μελέτης 10
1. Διεθνές οικονομικό περιβάλλον, αβεβαιότητα και κρίση του τεϊλορισμού 11
2. Οι νέες θεωρίες των Οικονομικών της Καινοτομίας 22
3. Περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική: η ανάδυση ενός νέου υποδείγματος 53
4. Καινοτομία και Περιφερειακή Ανάπτυξη: ταξινόμηση και ανάλυση των θεωρητικών προσεγγίσεων 66
5. Συμπεράσματα θεωρητικού τμήματος 80

Τμήμα ΙΙ: Υφιστάμενη οικονομική κατάσταση του Νομού Αχαΐας 85
1. Ανάλυση SWOT 85
2. Οι επιδόσεις της περιοχής 86
3. Οι συνεντεύξεις με τους αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής 90
4. Οι καινοτομικές επιδόσεις των επιχειρήσεων του Νομού 91
5. Συμπεράσματα δεύτερου τμήματος 93

Τμήμα ΙΙΙ: Έρευνα επιχειρήσεων στην ευρύτερη περιοχή της Πάτρας 95
1. Στόχοι και μεθοδολογία 95
2. Αποτελέσματα της έρευνας πεδίου 98
   - Νέο παραγωγικό υπόδειγμα και καινοτομία 98
   - Οι σχέσεις με τις αγορές 105
   - Οι διεπιχειρησιακές σχέσεις 106
   - Οι σχέσεις με το υποστηρικτικό πεδίο 108
3. Συμπεράσματα της έρευνας πεδίου 112

Τμήμα ΙV: Γενικά συμπεράσματα/Προτάσεις πολιτικής 117

Βιβλιογραφία: 129

Παράρτημα: Ερωτηματολόγιο Έρευνας Πεδίου 133

Contents

Introduction Note by P. Linardos-Rulmond 4
Preface 5
Introduction 8

Part I: New Productive Paradigm, Regional Development and Innovation: theoretical perspectives 10
1. International Economic Environment, Uncertainty and the Crisis of Taylorism 11
2. Innovation Economics: Recent Developments and New theoretical Perspectives 22
3. Regional Planning and Development: the rise of a new paradigm 53
4. Innovation and Regional Development: classification and analysis of theoretical approaches 66
5. Conclusion 80

Part II: Economic Profile and Performances of the Achaia Prefecture 85
1. Swot Analysis 85
2. Economic performances 86
3. Interviews with the regional development agencies and organisations 90
4. Innovative performances of Achaia's enterprises 91
5. Conclusion 93

Part III: Enterprise Survey in Patra's region 95
1. Goals and methodology 95
2. Results of the enterprise survey 98
3. Conclusion 112

Part IV: Conclusion & Policy Recommendations 117

Bibliography: 129

Annex: Enterprise Survey's Questionnaire 133

Εισαγωγικό σημείωμα

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το καλοκαίρι που πέρασε έθεσε με τον πλέον δραματικό τρόπο το θέμα της ανάπτυξης στις περιφέρειες της χώρας, όχι μόνο σχετικά με την ερμηνεία των καταστροφικών πυρκαγιών, αλλά και σε σχέση με το μέλλον των περιοχών που έχουν πληγεί.

Από τη μια μεριά αναδεικνύεται η επείγουσα ανάγκη διαμόρφωσης ολοκληρωμένων περιφερειακών προγραμμάτων με την ενεργό παρέμβαση και ευθύνη των τοπικών κοινωνιών, ικανών να αξιολογήσουν πραγματικά τις προηγούμενες πολιτικές, να σχεδιάσουν νέες οι οποίες να υπηρετούν συγκεκριμένους στόχους. Αναδεικνύεται η ανάγκη διαμόρφωσης περιφερειακών προγραμμάτων που υλοποιούνται με την δραστηριοποίηση των τοπικών θεσμών.

Αλλά ο στρατηγικός αναπτυξιακός προγραμματισμός για το μέλλον (την περίοδο 2007-2013), υιοθετεί μια αντίστροφη πορεία, αφαιρώντας αρμοδιότητες από τις περιφέρειες, τόσο στο επίπεδο του σχεδιασμού, όσο και σ΄ αυτό τις διαχείρισης των προγραμμάτων.

Σε αυτό το τεύχος των Τετραδίων δημοσιεύουμε μια μελέτη που διερευνά για το Νομό Αχαΐας την αναγκαιότητα αλλά και τη δυνατότητα αλλαγής του αναπτυξιακού προτύπου, εξετάζοντας όχι μόνο τις ανάγκες του Νομού σε μακροοικονομικό επίπεδο, αλλά και τις ανάγκες των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε αυτή την περιοχή.

Η μελέτη αυτή δίνει κυρίως έμφαση στα θέματα της ανταγωνιστικότητας και της απασχόλησης, αλλά παρουσιάζει μια μεθοδολογία που συνδυάζει την υποστήριξη των ιδιωτικών πρωτοβουλιών με τον ενεργό ρόλο μιας συλλογικής προσέγγισης της περιφερειακής ανάπτυξης, μια μεθοδολογία που είναι απαραίτητη για την αναγκαία σήμερα προώθηση της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης στις περιφέρειες της χώρας.

Πέτρος Λινάρδος-Ρυλμόν

Πρόλογος

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας, η σημασία της γεωγραφίας ως ενεργός συντελεστής της οικονομικής ανάπτυξης, της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας έχει αναγνωριστεί κατά κόρον από τη διεθνή και εγχώρια βιβλιογραφία (Ratti, 1992; Cooke και Morgan, 1998; Lipietz, 2001, Morgan και Nauwelaers, 2003; Scott και Storper, 2003; Πάκος, 2005). Ο χώρος εκλαμβάνεται ως βασική συνιστώσα των διαδικασιών ανάπτυξης / απαξίωσης της καινοτομίας. Παράλληλα, ο βαθμός αξιοποίησης καθώς και η ποιότητα των ενδογενών πόρων μιας περιοχής -δηλαδή των πόρων που παραμένουν προσδεμένοι στον χώρο- καθορίζουν τις οικονομικές επιδόσεις των περιφερειών. Με άλλα λόγια, η αναπτυξιακή πορεία μιας περιοχής αλληλεπιδρά με την τεχνολογική και καινοτομική της δραστηριότητα (Ratti, 1992). Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τον εξελικτικό χαρακτήρα της περιφερειακής ανάπτυξης (Cooke και Morgan, 1998). Μια τέτοια προσέγγιση επικεντρώνεται στα οργανωσιακά και θεσμικά κανάλια διαμέσου των οποίων οι περιφέρειες -νοούμενες ως συλλογικά κοινωνικά συστήματα- αναζητούν την ενίσχυση των ανταγωνιστικών τους πλεονεκτημάτων καθώς και της ικανότητάς τους για μάθηση. Η σημασία της σύλληψης, δημιουργίας και διάχυσης της γνώσης σε περιφερειακό επίπεδο αποτυπώνεται στην έννοια των "περιοχών που μαθαίνουν" (ΟΟΣΑ, 2001).

Από την πλευρά τους, οι ορθόδοξες θεωρητικές προσεγγίσεις καθώς και οι πολιτικές που στηρίζονται σε αυτές επικεντρώνονται στη σημασία των μακροοικονομικών επιδόσεων ως βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της οικονομικής ανάπτυξης. Οι ίδιες προσεγγίσεις αποδίδουν ιδιαίτερη έμφαση σε συντελεστές όπως οι άμεσες ξένες επενδύσεις, η αύξηση των διεθνών συναλλαγών και η διάχυση σε διεθνές επίπεδο της τεχνολογίας και της καινοτομίας ως μεταδότες της οικονομικής σύγκλισης. Με τον τρόπο αυτό αγνοείται η σημασία των οικονομιών συγκέντρωσης και των ευρύτερων δυναμικών που αναπτύσσονται σε περιφερειακό επίπεδο (Scott, Storper, 2003). Για τους παραπάνω συγγραφείς, η περιφερειακή ανάπτυξη στηρίζεται στην ανάπτυξη δυναμικών όπως η αξιοποίηση υποδομών έντασης κεφαλαίου, η ανάπτυξη διεπιχειρησιακών σχέσεων στο πλαίσιο τοπικών βιομηχανικών συστημάτων, η συγκέντρωση ειδικευμένου εργατικού δυναμικού καθώς και η ύπαρξη σχεσιακών πόρων με άμεση συμβολή στη δημιουργική και καινοτομική ικανότητα των περιφερειών. Η σημασία της τελευταίας αυτής κατηγορίας πόρων υπογραμμίζεται κατά κόρον από τις θεωρίες της ενδογενούς ανάπτυξης.

Σε αντίθεση με τις εξωγενείς προσεγγίσεις του ζητήματος, οι θεωρίες της ενδογενούς ανάπτυξης επικεντρώνονται στην αξιοποίηση των συντελεστών που παραμένουν προσδεμένοι στον εθνικό χώρο ή στον χώρο επιμέρους περιοχών. Οι παράγοντες αυτοί (σε αντίθεση με τους παράγοντες υψηλής κινητικότητας όπως τα προϊόντα, τα κεφαλαιουχικά αγαθά, το χρηματικό κεφάλαιο, η πρόσβαση στην πληροφορία) αφορούν το εργατικό δυναμικό, την γεωγραφία και ιστορία μιας περιοχής καθώς και το "κοινωνικό της κεφάλαιο". Όπως σημειώνει ο Θεοφάνης Πάκος (2005) "οι σημαντικότεροι απ΄ αυτούς τους πόρους αναδύονται τοπικά και σε μεγάλο ποσοστό, ίσως το μεγαλύτερο, δεν είναι αποτιμήσιμοι ή αξιολογήσιμοι με κανένα από τους γνωστούς τιμολογικούς

ή αξιολογικούς μηχανισμούς, δηλαδή των μηχανισμών της αγοράς και της δημόσιας επιλογής. Είναι ακριβώς αυτοί οι άυλοι, απροσδιόριστοι, μη μετρήσιμοι και κατά συνέπεια μη εμπορεύσιμοι πόροι που δεν εξηγούν μόνο την έντονη ανισότητα αλλά επίσης και τις άνισες επιδόσεις περιοχών με τους ίδιους φυσικούς και υλικούς μετρήσιμους και αποτιμήσιμους πόρους". Αναλυτικότερα, οι παράγοντες που αφορούν το εργατικό δυναμικό (Malecki, 1999) σχετίζονται με το μορφωτικό και εκπαιδευτικό επίπεδο, τις δεξιότητες και τεχνικές γνώσεις, τις άρρητες, κοινωνικές και γενικές γνώσεις των εργαζομένων. Μεταξύ των σημαντικότερων ιστορικών παραγόντων ξεχωρίζουν οι άτυποι κανόνες στους οποίους υπακούει η οικονομική δραστηριότητα μιας περιοχής, η αλληλεγγύη, η από κοινού ανάπτυξη και προώθηση ιδεών, η ποιότητα ζωής, ο συνδυασμός κανόνων, δεσμών και πρακτικών που καθιστούν περισσότερο η λιγότερο δημιουργικές τις οικονομικές δραστηριότητες μιας περιοχής (Putnam, 1993). Τέλος, οι παράγοντες που σχετίζονται με τη γεωγραφία αφορούν τους φυσικούς πόρους και τη γεωγραφική θέση μιας περιοχής, τις υποδομές της καθώς και τις οικονομίες συγκέντρωσης (agglomeration economies) που προσφέρουν οι πόλεις και τα εγκατεστημένα δίκτυα επιχειρήσεων.

Τα χαρακτηριστικά του εργατικού δυναμικού, οι ιστορικοί και γεωγραφικοί παράγοντες, το "κοινωνικό κεφάλαιο" συγκροτούν την έννοια του "τοπικού κεφαλαίου" (territorial capital). Η ποιότητα του "τοπικού κεφαλαίου" προσδιορίζει με τη σειρά της τις παραγωγικές και οικονομικές επιδόσεις μιας περιοχής, και εντέλει, την ικανότητα της περιοχής να διαμορφώσει ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα που θα της επιτρέψουν να ανταποκριθεί στις προκλήσεις που απορρέουν από την ανάδυση ενός νέου διεθνοποιημένου και μεταβαλλόμενου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι η αποτελεσματικότητα των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου εξαρτάται από την ποιότητα του συντελεστών του τοπικού κεφαλαίου (Catin, 2000). Κάτι τέτοιο αιτιολογείται από το γεγονός ότι τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα των επενδύσεων εξαρτώνται με τη σειρά τους από τις δια-κλαδικές σχέσεις του τοπικού παραγωγικού συστήματος. Ταυτόχρονα, η επίπτωση των επενδύσεων στην παραγωγικότητα και τη διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα συνδέονται με τις οικονομίες κλίμακας και συγκέντρωσης και ιδιαίτερα με τις γνώσεις και δεξιότητες του εργατικού δυναμικού της περιοχής που επιτρέπουν την βέλτιστη αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και παραγωγικών / οργανωσιακών πρακτικών που εισάγονται στην παραγωγική διαδικασία.

Με βάση τα παραπάνω, οι περιφέρειες οφείλουν να εκληφθούν ως "οργανικές μονάδες της οικονομικής πραγματικότητας" δηλαδή ως θεμελιώδεις λίθοι της οικονομικής οργάνωσης στον ίδιο βαθμό με τις επιχειρήσεις, τους παραγωγικούς τομείς και τα κράτη (Scott, Storper, 2003). Η άποψη αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι ενώ τα σύνορα μεταξύ των εθνικών παραγωγικών συστημάτων τείνουν να καταργηθούν, παρατηρείται μια τάση προς τη διαμόρφωση τοπικών / περιφερειακών συστημάτων με υψηλές και σταθερές ανταγωνιστικές επιδόσεις. Αναλυτικότερα, διακρίνεται μια σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ των αγορών αγαθών (που διεθνοποιούνται) και των αγορών των συντελεστών (κυρίως αυτών που αποτελούν το "τοπικό κεφάλαιο") που διατηρούν τον τοπικό τους χαρακτήρα (Benko, Lipietz, 1992). Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η οικονομική ανάπτυξη των κρατών στο πλαίσιο των νέων ανταγωνιστικών και παραγωγικών συνθηκών που διαμορφώνουν η "οικονομία της γνώσης", η εντατικοποίηση του διεθνούς ανταγωνισμού, οι αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης καθώς και η εξέλιξη

των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας θα είναι ολοένα και πιο συνδεδεμένη με τις διαδικασίες χωρικής συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων (Morgan, 2001).

Η μετάβαση από τον τεχνικό στο "γνωστικό" καταμερισμό της εργασίας επιβεβαιώνει την παραπάνω θέση (Mouhoud, 1998). Η έννοια του γνωστικού καταμερισμού της εργασίας υποδεικνύει την μετάβαση από μια λογική βασισμένη σε τεχνικά κριτήρια και στην απόδοση των παραγωγικών συντελεστών σε μια λογική που στηρίζεται στην εκμάθηση και στις ικανότητες των εργαζομένων να ανταποκριθούν στις αλλαγές του ανταγωνιστικού τους περιβάλλον. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της γεωγραφικής κατανομής των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τον "γνωστικό καταμερισμό της εργασίας" δεν υπόκεινται πλέον στην απλή λογική του συγκριτικού κόστους. Αντιθέτως, το κόστος αποτελεί δευτερεύοντα παράγοντα ενώ αξιολογείται κυρίως η ικανότητα για δημιουργία των απαιτούμενων γνώσεων και ικανοτήτων του νέου παραγωγικού υποδείγματος: η ανάπτυξη των κλάδων έντασης ειδικευμένης εργασίας θα εντοπίζεται στις περιοχές που παρέχουν την δυνατότητα για ανάπτυξη των απαιτούμενων, από το νέο παραγωγικό υπόδειγμα, ικανοτήτων και γνώσεων.

Συνοπτικά, η σύγχρονη βιβλιογραφία εκλαμβάνει τα περιφερειακά κοινωνικοοικονομικά συστήματα ως βασικούς συντελεστές της οικονομικής σύγκλισης και μεγέθυνσης στο πλαίσιο ενδογενών - εξελικτικών αναπτυξιακών διαδικασιών. Η γεωγραφία αποκτά ενεργητικό χαρακτήρα. Η ποιότητα και ο βαθμός αξιοποίησης του "τοπικού κεφαλαίου" βάσει συλλογικών διαδικασιών αποκτούν πρωταρχικό ρόλο για την περιφερειακή ανάπτυξη, την αύξηση της απασχόλησης και την ανταγωνιστικότητα. Οι αναπτυξιακές πολιτικές του κράτους οφείλουν από την πλευρά τους να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις που προκύπτουν από τις παραπάνω αναλύσεις. Τα νέα υποδείγματα περιφερειακής πολιτικής σηματοδοτούν τη σταδιακή εγκατάλειψη των πολιτικών μεταφοράς πόρων/δημιουργίας τεχνητών αναπτυξιακών πόλων, των εξωγενών μοντέλων ανάπτυξης και της προσέλκυσης άμεσων ξένων επενδύσεων ως πρωταρχικούς αναπτυξιακούς στόχους.

Στηριζόμενη στα πορίσματα που προκύπτουν από την εξέταση της διεθνούς εμπειρίας και θεωρίας αλλά και σε στοιχεία για την Αχαΐα, η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στην εκπόνηση συγκεκριμένων κατευθύνσεων για την πολιτική καινοτομίας και την περιφερειακή ανάπτυξη στο νομό αυτό.

Αναλυτικότερα, αντικείμενα της αποτελούν η (1) διερεύνηση των θεωρητικών προσεγγίσεων για την σχέση μεταξύ περιφερειακής ανάπτυξης, ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας, (2) η διαμόρφωση ενός μεθοδολογικού υποδείγματος- σε συνάφεια με τα πορίσματα της διεθνούς εμπειρίας και θεωρίας- για την συστηματική καταγραφή των ανταγωνιστικών και καινοτομικών επιδόσεων των περιφερειών καθώς και (3) η εφαρμογή της εν λόγω μεθοδολογίας στην περιοχή της Πάτρας. Συνολικό στόχο της έρευνας αποτελεί η διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης εικόνας για τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας σε περιφερειακό επίπεδο καθώς και για τους στόχους, τα πεδία και τα μέσα των σχετικών αναπτυξιακών πολιτικών.

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η εξέταση των προσδιοριστικών παραγόντων της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας σε περιφερειακό επίπεδο. Η αυξανόμενη σημασία που αποδίδεται τόσο από τη διεθνή βιβλιογραφία όσο και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής στην δυνητική συμβολή των κοινωνικοοικονομικών περιφερειακών συστημάτων στην οικονομική ανάπτυξη και σύγκλιση αιτιολογεί σε μεγάλο βαθμό το θέμα και την προβληματική της έρευνας. Παράλληλα, η επιλογή του Νομού Αχαΐας ως μελέτη περίπτωσης για το συγκεκριμένο ζήτημα στηρίζεται σε έξι τουλάχιστον λόγους:

- *πρώτον, η πρόσφατη αποβιομηχάνιση που γνώρισε η περιοχή αυτή σηματοδοτεί την κρίση του φορντικού τρόπου ρύθμισης καθώς και τα όρια της τεχνικής ή τεϊλορικής κατάτμησης της εργασίας*
- *ο νομός αυτός συνεχίζει να διαθέτει ωστόσο μια εδραιωμένη βιομηχανική κουλτούρα γεγονός που αποτυπώνεται στα υψηλά επίπεδα παραγωγικότητας της εργασίας και στο χαμηλό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην μεταποίηση*
- *η αναδιοργάνωση της μεταποιητικής δραστηριότητας συνοδεύεται από τη μεγέθυνση του ρόλου των ΜΜΕ*
- *η λειτουργία του Πανεπιστημίου και των ΤΕΙ αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την δυνητική ενίσχυση του περιφερειακού συστήματος καινοτομίας διαμέσου της παραγωγής και διοχέτευσης γνώσης και ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού προς το τοπικό παραγωγικό σύστημα*
- *η γεωγραφική θέση της Αχαΐας καθώς και η ανάπτυξη του κλάδου μεταφορών ανοίγουν σημαντικές προοπτικές για τις εξαγωγικές επιδόσεις του Νομού*
- *ο Νομός παρουσιάζει μια σχετική δυναμική σε "παραδοσιακούς" κλάδους χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας (βιομηχανία τροφίμων, ένδυμα, κλπ).*

Συνολικά, η εξέταση του Νομού Αχαΐας επιτρέπει την εκπόνηση συμπερασμάτων:

- *για το βαθμό στον οποίο η αναπτέρωση της μεταποιητικής δραστηριότητας έχει καταλήξει στη διαμόρφωση μετά-φορντικών παραγωγικών συστημάτων ενταγμένα στις ανταγωνιστικές πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος*
- *για τις ανάγκες και τις προοπτικές του τοπικού παραγωγικού συστήματος, τις αναπτυξιακές πολιτικές για την κάλυψη τους καθώς και για τον ρόλο των φορέων του Νομού ως προς την πλαισίωση και οργάνωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων.*

Συνολικά, η παρούσα μελέτη αποτελείται από τρία τμήματα.

Το πρώτο τμήμα αφορά τη θεωρητική διερεύνηση της σχέσης μεταξύ καινοτομίας και περιφερειακής ανάπτυξης. Αναλυτικότερα, αναζητούνται απαντήσεις στα παρακάτω ερωτήματα:

- *ποιοι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες της ανταγωνιστικότητας στο σύγχρονο διεθνές οικονομικό περιβάλλον (κεφάλαιο 1)*

- *τι ρόλο διαδραματίζει και με βάση ποιες διαδικασίες αναπτύσσεται η καινοτομία; (κεφάλαιο 2)*
- *ποιες είναι οι αλλαγές που προέκυψαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών όσον αφορά την άσκηση περιφερειακής πολιτικής; Ποιοι είναι οι στόχοι και τα εργαλεία των σύγχρονων μορφών περιφερειακής πολιτικής; Ποιος είναι ο ρόλος των σύγχρονων περιφερειακών πολιτικών προσανατολισμένων προς την καινοτομία ("innovation-based regional policy); (κεφάλαιο 3)*
- *τι μας διδάσκει η επισκόπηση της θεωρίας για την σχέση καινοτομίας και περιφερειακής ανάπτυξης; (κεφάλαιο 4).*

Το δεύτερο τμήμα αφορά την εξέταση της υφιστάμενης οικονομικής κατάστασης στην Αχαΐα. Αναλυτικότερα, στην ενότητα αυτή συμπεριλαμβάνονται:

- *η ανάλυση SWOT του νομού*
- *η ανάλυση των μακροοικονομικών επιδόσεων του Νομού*
- *τα βασικότερα συμπεράσματα από τις συνεντεύξεις με αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής*
- *μια σειρά από στοιχεία για την καινοτομική δραστηριότητα των επιχειρήσεων του νομού.*

Το τρίτο τμήμα της μελέτης αφορά στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας επιχειρήσεων που πραγματοποιήθηκε στο Νομό με αντικείμενο τις ανταγωνιστικές και παραγωγικές πρακτικές των επιχειρήσεων, τις σχέσεις τους με τις αγορές, τη φύση και την έκταση των διεπιχειρησιακών σχέσεων και τις σχέσεις με το ευρύτερο δεσμικό περιβάλλον τους. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της συγκεκριμένης έρευνας προέκυψε από το θεωρητικό τμήμα της μελέτης. Αναλυτικότερα, η μεθοδολογία διαμορφώθηκε βάσει της θεωρητικής προσέγγισης του "καινοτόμου περιβάλλοντος".

Τμήμα Ι: Νέο Παραγωγικό Υπόδειγμα, Περιφερειακή Ανάπτυξη και Καινοτομία: Θεωρητικές βάσεις και γενικές κατευθύνσεις της μελέτης

Εισαγωγή

Η παρουσίαση του θεωρητικού τμήματος, θα πραγματοποιηθεί σε 5 στάδια:

Αρχικά, θα παρουσιαστούν οι εξελίξεις στο διεθνές οικονομικό και παραγωγικό περιβάλλον και πιο συγκεκριμένα οι αλλαγές τόσο από πλευράς ζήτησης (ποιότητα, διαφοροποίηση, κλπ) όσο και από πλευράς προσφοράς (νέο παραγωγικό υπόδειγμα, γνωστικός καταμερισμός της εργασίας, ρόλος των υπηρεσιών έντασης γνώσης, κλπ). Η ανάλυση των συγκεκριμένων τάσεων αναδεικνύει τη σημασία της καινοτομίας για την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων στο σημερινό διεθνές παραγωγικό περιβάλλον. Παράλληλα, η ενέργεια αυτή παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για τη διαμόρφωση και τις κατευθύνσεις των διαφόρων αναπτυξιακών πολιτικών (περιφερειακών, τομεακών, πολιτική καινοτομίας, βιομηχανική πολιτική κλπ).

Σε δεύτερο στάδιο, θα παρουσιαστούν οι πρόσφατες θεωρητικές εξελίξεις που διέπουν τα Οικονομικά της Καινοτομίας. Ειδικότερα, θα αναλυθούν οι νέοι "διευρυμένοι" ορισμοί της καινοτομίας, η μετάβαση από τη γραμμική στη διαδραστική προσέγγιση των διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας καθώς και οι συνέπειες των παραπάνω εξελίξεων στους στόχους και τα εργαλεία των αναπτυξιακών πολιτικών. Ιδιαίτερη σημασία θα δοθεί στους συστημικούς και σχεσιακούς παράγοντες, που δεμελιώνουν την έννοια της *διαδραστικής καινοτομίας*.

Εν συνεχεία, θα παρουσιαστούν οι σημαντικότερες εξελίξεις σε θεωρητικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής, όσον αφορά στην Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική. Ιδιαίτερη αναφορά θα πραγματοποιηθεί στις θεωρίες της ενδογενούς ανάπτυξης και στις σύγχρονες μορφές περιφερειακών πολιτικών (π.χ περιφερειακές πολιτικές προσανατολισμένες στην καινοτομία).

Επιπρόσθετα, θα εξεταστούν αναλυτικά οι θεωρίες που έγκειται μεταξύ Περιφερειακής Ανάπτυξης και Καινοτομίας όπως η θεωρία για τα "καινοτόμα περιβάλλοντα" (milieux innovateurs). Η συγκεκριμένη έννοια μπορεί να κατανοηθεί ως μια σύνθεση των θεωρητικών προόδων στο πεδίο της καινοτομίας και της περιφερειακής ανάπτυξης/πολιτικής (σύνθεση μεταξύ των διαδραστικών προσεγγίσεων της καινοτομίας και των ενδογενών θεωριών της περιφερειακής ανάπτυξης).

Τέλος, βάσει των πορισμάτων που θα προκύψουν από τις παραπάνω ενότητες, θα παρουσιαστεί το αναλυτικό θεωρητικό πλαίσιο και η μεθοδολογία της έρευνας πεδίου που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Πάτρας.

1. Διεθνές οικονομικό περιβάλλον, αβεβαιότητα και κρίση του τεϊλορισμού

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας, η βιβλιογραφία περιγράφει την ανάδειξη νέων παραγωγικών και ανταγωνιστικών συνθηκών στη βιομηχανία: ενώ απ΄ τη μια μεριά οι διεθνείς οργανισμοί (ΟΟΣΑ, 1997) και η Ευρωπαϊκή Ένωση αναφέρονται σε "οικονομία βασισμένη στην γνώση", απ΄ την άλλη μεριά κάποιοι συγγραφείς προτιμούν ονομασίες όπως "γνωστικός καταμερισμός της εργασίας" (Mouhoud, 1998) ή, απλούστερα, "νέο παραγωγικό υπόδειγμα" (Boyer, 1993). Σε μια προσπάθεια να κατανοηθεί η εξέλιξη και οι μεταμορφώσεις των παραγωγικών συστημάτων, πλήθος συγγραφέων μιλά για "ευέλικτη παραγωγή" (Oman, 1996) ή ακόμα αναφέρεται στο "συμμετοχικό μάνατζμεντ", επιδιώκοντας με αυτόν τον τρόπο να προσδιορίσει τις σημαντικές οργανωσιακές αλλαγές, που παρατηρούνται από την πλευρά της προσφοράς με τη σταδιακή εγκατάλειψη της "Επιστημονικής Οργάνωσης της Εργασίας" (γνωστή και ως "τεϊλορισμό").

Αν και οι εκτιμήσεις σχετικά με το εύρος των αλλαγών στη βιομηχανία ποικίλουν, η ύπαρξη γενικών τάσεων προς τη διαμόρφωση ενός νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, αποτελεί γενικά αποδεκτή πραγματικότητα.

Το νέο περιβάλλον, που σταδιακά διαμορφώνεται από τα τέλη της δεκαετίας του ΄60, παρουσιάζει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- αύξηση των διεθνών εμπορικών συναλλαγών
- εντατικοποίηση του ανταγωνισμού, σαν αποτέλεσμα της εμφάνισης νέων ανταγωνιστών (από την νοτιοανατολική Ασία κυρίως)
- "εξάντληση" της Επιστημονικής Οργάνωσης της Εργασίας και του φορντικού καθεστώτος συσσώρευσης κεφαλαίου (Κομνηνός, 1993) ή φορντικού μοντέλου ανάπτυξης (Mouhoud, 1998) για τεχνικό-οικονομικούς και κοινωνικό-οικονομικούς λόγους
- τέλος, η αναδιάρθρωση του συσσώρευσης του κεφαλαίου και των μηχανισμών ρύθμισης, συμβαδίζει με την επιλεκτικότητα και την ευελιξία να υποκαθιστούν τη μαζικότητα και την ομοιογένεια (Κομνηνός, 1993).

Με δεδομένες τις παραπάνω εξελίξεις, οι επιχειρήσεις βρέθηκαν μπροστά στις εξής παραγωγικές/ανταγωνιστικές προκλήσεις:

- ανεύρεση νέων πρακτικών, ως απάντηση στον κορεσμό των αγορών και στην ένταση του διεθνούς ανταγωνισμού
- ανάγκη για αύξηση της προσαρμοστικότητάς τους (ποιοτικά και ποσοτικά) στις μεταβολές της παγκόσμιας συγκυρίας,
- διαμόρφωση μιας νέας μορφής οργάνωσης των παραγωγικών διαδικασιών, που να απαντά στα αδιέξοδα του "τεϊλορισμού".

1.1. Οι αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης: διαφοροποίηση, ποιότητα και ανταγωνιστικότητα

Οι αλλαγές που παρατηρούνται σε διεθνές επίπεδο στα χαρακτηριστικά της ζήτησης, παραπέμπουν στην ικανότητα των επιχειρήσεων να διαφοροποιήσουν τα προϊόντα τους και να βελτιώσουν την ποιότητα τους. Η σημασία που αποδίδεται στη διαφοροποίηση προκύπτει αφενός από την εντατικοποίηση του διεθνούς ανταγωνισμού, αφετέρου από το γεγονός ότι τα περισσότερα προϊόντα διατίθενται

πλέον σε αγορές στις οποίες οι καταναλωτές έχουν αποκτήσει μια πείρα, που τους κάνει πιο απαιτητικούς. Σύμφωνα με τους Taddei και Coriat (1993), "η παγκοσμιοποίηση δε δημιουργεί αποκλειστικά ευκαιρίες για κλασικές αυξήσεις παραγωγικότητας (μεγεθύνοντας τις σειρές παραγωγής και τις οικονομίες κλίμακας) αλλά ταυτόχρονα αποφέρει και τη διαφοροποίηση των προϊόντων". Με άλλα λόγια, η ένταση του ανταγωνισμού προκαλεί την αυξανόμενη ευαισθησία των καταναλωτών ως προς τη διαφοροποίηση του προϊόντος. Οι ίδιοι συγγραφείς προσθέτουν: " η πρόκληση αφορά στην ικανότητα των επιχειρήσεων να παράγουν τα διαφοροποιημένα προϊόντα στα πλαίσια οικονομιών κλίμακας".

Παράλληλα, ο παράγοντας ποιότητα φαίνεται να αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την ανταγωνιστικότητα των χωρών με υψηλό βιοτικό επίπεδο: το σουηδικό κέντρο μελετών NUTEK, επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στη σχέση ποιότητας και ανταγωνιστικότητας (NUTEK, 1997)[1]. Μεταξύ των πορισμάτων της σχετικής μελέτης, ξεχωρίζουν τα εξής:

i. Προϊόντα με υψηλότερη ποιότητα, μπορούν να πωληθούν σε υψηλότερη τιμή, χωρίς να χαθούν μερίδια αγοράς.

ii. Η ποιότητα και η βελτίωσή της δεν αναφέρονται αποκλειστικά σε ενέργειες που επηρεάζουν τις φυσικές ιδιότητες του προϊόντος. Η ποιότητα του προϊόντος μπορεί να βελτιωθεί με καλύτερο μάρκετινγκ και διανομή, περισσότερες πληροφορίες για το προϊόν, κτλ.

iii. Σαν αποτέλεσμα της αξίας που αποδίδει ο καταναλωτής στην ποιότητα του προϊόντος, η επιχείρηση είναι σε θέση να αυξήσει τις πωλήσεις της και τα μερίδια που κατέχει στην αγορά.

1. *NUTEK (1997), "Market Shares, Relative Prices and Quality", Stockholm.*

1.2. Οι αλλαγές από την πλευρά της προσφοράς

Όπως επισημάνθηκε, η εντατικοποίηση του ανταγωνισμού (με την είσοδο νέων ανταγωνιστών από την Ασία) και ο σχετικός κορεσμός των αγορών, τα αδιέξοδα της Επιστημονικής Οργάνωσης της Εργασίας (τεϊλορισμός) σε συνδυασμό με τη γενικότερη αβεβαιότητα από τις αρχές της δεκαετίας του ΄70 όσον αφορά στην εξέλιξη της διεθνούς συγκυρίας, οδηγούν σταδιακά σε σημαντικές αλλαγές στα χαρακτηριστικά της προσφοράς. Διακρίνονται οι παρακάτω εξελίξεις:

- Εμφάνιση νέων "ευέλικτων" τεχνολογιών παραγωγής. Οι τεχνολογίες αυτές, βασιζόμενες στην πληροφορική και στην μικρό-ηλεκτρονική, επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να υπερβούν τις δυσλειτουργίες των παλαιών τεχνικών παραγωγής (ως προς την ικανότητα του εξοπλισμού να προσαρμοστεί χωρίς κόστος σε αλλαγές στα χαρακτηριστικά της παραγωγής) και ταυτόχρονα, να προσαρμοστούν πιο εύκολα στις απαιτήσεις της ζήτησης (διαφοροποίηση και συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων) (Mouhoud, 1998).

- Αλλαγή των μορφών συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων: μειώνεται σημαντικά ο αριθμός των υπεργολάβων και η σχέση μεταξύ επιχείρησης και προμηθευτή ανανεώνεται. Οι προμηθευτές επιλέγονται με βάση την τεχνολογική τους συμπληρωματικότητα (το κόστος αποκτά δευτερεύοντα ρόλο) και οι ορίζοντες της συνεργασίας γίνονται μακροπρόθεσμοι. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις προχωρούν σε νέες μορφές συνεργασιών μεταξύ τους, ακόμα και σε διεθνές επίπεδο (δίκτυα, στρατηγικές συμμαχίες, συμφωνίες συνεργασίας, βιομηχανικές περιφέρειες κτλ) (Oman, 1996). Η διεπιχειρησιακή συνεργασία

αποτελεί βασικό προσδιοριστικό παράγοντα των διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας.

- Ανάδυση νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας που στηρίζονται στον "οριζόντιο συντονισμό" των τμημάτων της επιχείρησης (εξαλείφοντας με αυτόν τον τρόπο την ιεραρχική ακαμψία της Επιστημονικής Οργάνωσης της Εργασίας και προωθώντας την παραγωγική μονάδα προς μια πιο αποκεντρωμένη μορφή λειτουργίας). Παράλληλα, οι θέσεις εργασίας απαιτούν υψηλότερα επίπεδα ειδίκευσης αλλά και αντιστοιχούν σε μεγαλύτερη ικανότητα των εργαζομένων να ανταποκρίνονται σε ποικιλία ευθυνών και εργασιών.

- Σημαντική αύξηση των ερευνητικών δαπανών και των εξόδων για μάρκετινγκ και διαφήμιση από την πλευρά των επιχειρήσεων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι πιέσεις του ανταγωνισμού.

1.3. Ο ρόλος της γνώσης, στο πλαίσιο του νέου παραγωγικού παραδείγματος: η ανάδειξη της "αλλαγής" ως κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα

Από τον τεχνικό στο γνωστικό καταμερισμό της εργασίας

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ο ρόλος της γνώσης και της επικοινωνίας στα πλαίσια των νέων ανταγωνιστικών και παραγωγικών συνθηκών, είναι ευρέως αποδεκτός: σύμφωνα με τον C. Oman (μέλος του Κέντρου Ανάπτυξης του ΟΟΣΑ), "η ανταγωνιστικότητα βασίζεται στη γνώση και κινητήρια δύναμή της είναι η καινοτομία. Οι 'ευέλικτες' επιχειρήσεις είναι οργανώσεις εκμάθησης και ρόλος αυτών που διευθύνουν είναι η δημιουργία και η στήριξη εργασιακών ομάδων, των οποίων οι γνώσεις και η δημιουργικότητα θα παράγουν σημαντικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τον ανταγωνισμό" (Oman, 1996). Η συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων και η επιτάχυνση της αλλαγής επηρεάζουν άμεσα τη λειτουργία των επιχειρήσεων (Mouhoud 1998). Η επιχείρηση οφείλει να διασφαλίσει τη δημιουργία των συνθηκών που θα επιτρέψουν τη γρήγορη προσαρμογή των ικανοτήτων της στις μεταβολές του ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Οι συνθήκες αυτές αφορούν στη δυνατότητα της επιχείρησης να μετατρέψει την πληροφορία σε γνώση. Αναλυτικότερα, η ικανότητα των μονάδων παραγωγής να επεξεργαστούν την πληροφορία (είτε αυτή είναι αποτέλεσμα ερευνητικής προσπάθειας είτε απλή επιθυμία του καταναλωτικού κοινού) και να τη μετατρέψουν το γρηγορότερο δυνατόν σε βιομηχανικό προϊόν έτοιμο για διάθεση στην αγορά, ορίζει και τη γενικότερη ικανότητα της επιχείρησης να ανταπεξέλθει στις σημερινές ανταγωνιστικές προκλήσεις.

Με τον τρόπο αυτό, ανανεώνεται η ίδια η αρχή του καταμερισμού της εργασίας (Maoti και Mouhoud 1994). Από μια λογική βασισμένη σε τεχνικά κριτήρια και στην απόδοση των παραγωγικών συντελεστών, περνάμε σε μια λογική που στηρίζεται στην εκμάθηση και στις ικανότητες των εργαζομένων να ανταποκριθούν στις αλλαγές του ανταγωνιστικού τους περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, ο "γνωστικός καταμερισμός" διαδέχεται σταδιακά τον "τεχνικό ή τεϊλορικό καταμερισμό" της εργασίας.

Η γεωγραφική κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων σε διεθνές επίπεδο, επηρεάζεται άμεσα από τη διάχυση του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της γεωγραφικής κατανομής των δραστηριοτήτων, που σχετίζονται με το "γνωστικό καταμερισμό της εργασίας" φαίνεται να μην υπάγονται πλέον στην απλή λογική του συ-

γκριτικού κόστους. Αντιθέτως, το κόστος αποτελεί δευτερεύοντα παράγοντα ενώ αξιολογείται σε μεγάλο βαθμό η ικανότητα για δημιουργία των απαιτούμενων γνώσεων και ικανοτήτων του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Συνοπτικά, η ανάπτυξη των κλάδων έντασης ειδικευμένης εργασίας θα εντοπίζεται στις περιοχές, που παρέχουν την δυνατότητα για ανάπτυξη των απαιτούμενων, από το νέο παραγωγικό υπόδειγμα, ικανοτήτων και γνώσεων.

Από τις παραπάνω προσεγγίσεις αναδεικνύεται η υποχρέωση των επιχειρήσεων να είναι σε θέση να προβλέπουν την αλλαγή -και σε ορισμένες περιπτώσεις να τη δημιουργούν- αλλά και να μπορούν να προσαρμοστούν στις ποσοτικές αλλά κυρίως ποιοτικές μεταβολές της ζήτησης. Το γεγονός αυτό καθιστά την *αλλαγή* κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα (Carter, 1994).

Η "αλλαγή" ως κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα

Κύριο χαρακτηριστικό της οικονομίας της γνώσης αποτελεί η ανάδειξη της *αλλαγής* ως κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα (Foray, 2000). Ένα νέο καθεστώς συσσώρευσης αντικαθιστά το παραδοσιακό μοντέλο, βασικό χαρακτηριστικό του οποίου αποτελούσε ο συνδυασμός **(1)** σύντομων περιόδων ανάπτυξης νέων παραγωγικών δυνατοτήτων και **(2)** παρατεταμένων περιόδων αξιοποίησης των εν λόγω δυνατοτήτων. Η παρατήρηση αυτή μας παραπέμπει στη δυναμική που τροφοδότησε τη μεταπολεμική ανάπτυξη (Boyer, Didier, 1998). Η δυναμική αυτή αναδιπλώθηκε δια μέσου δύο αλληλοσυνδεδεμένων μηχανισμών. Από τη μία πλευρά, ένας μικρός αριθμός χωρών - με επικεφαλής τις ΗΠΑ- καθόριζε τα τεχνολογικά "σύνορα" της παραγωγής, στηριζόμενος στις προόδους της βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας, με στόχο την ανάπτυξη νέων μεθόδων και διαδικασιών. Από την άλλη, τα υπόλοιπα κράτη κάλυπταν την τεχνολογική καθυστέρηση με την αγορά σύγχρονου μηχανολογικού εξοπλισμού και την εισαγωγή σύγχρονων μεθόδων διαχείρισης της παραγωγής. Εν ολίγοις, η υιοθέτηση των προτύπων και πρακτικών της μαζικής παραγωγής μέσω της αγοράς μηχανικού εξοπλισμού, περιόρισε το πεδίο των πολιτικών καινοτομίας σε συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες (π.χ οπλικά συστήματα). Για τον ίδιο λόγο, το ύψος των δαπανών σε Ε&Α των επιχειρήσεων παρέμεινε στην περίοδο αυτή σε χαμηλά επίπεδα. Το μοντέλο αυτό χαρακτηρίστηκε ως "γραμμικό" μοντέλο της καινοτομίας.

Το μοντέλο αυτό δείχνει να έχει παραχωρήσει σήμερα τη θέση του σε ένα *καθεστώς διαρκούς καινοτομίας* (Foray, 2000). Το νέο αυτό καθεστώς προϋποθέτει υψηλά επίπεδα κατάρτισης και εξειδικευμένες δεξιότητες, που να διευκολύνουν την προσαρμοστικότητα, την κινητικότητα και την ευελιξία, τις επενδύσεις "πρόσβασης στην πληροφορία" (τεχνολογική, εμπορική, νομική, κλπ) καθώς και την υιοθέτηση σύνθετων διαδικασιών συντονισμού της Ε&Α, της σύλληψης, της κατασκευής και της εμπορευματοποίησης των προϊόντων. Η αύξηση των άυλων επενδύσεων από τις επιχειρήσεις αποδίδεται ως εκ τούτου στη σταδιακή επικράτηση του νέου αυτού καθεστώτος συσσώρευσης.

Η καταγραφή του βαθμού υιοθέτησης των πρακτικών του εν λόγω μοντέλου καινοτομίας από τις επιχειρήσεις, προϋποθέτει τη διαμόρφωση νέων δεικτών: οι παραδοσιακοί δείκτες, όπως το μερίδιο νέων προϊόντων στο σύνολο των πωλήσεων και άλλα στοιχεία των ερευνών καινοτομίας δεν είναι σε θέση να συλλάβουν τα αποτελέσματα και τη λειτουργία των προαναφερθέντων διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας. Οι εργασίες του A.P Carter κινήθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση. Βασική υπόθεση του συγγραφέα αποτελεί το

ότι η καινοτομική δραστηριότητα ενός κλάδου είναι συνάρτηση του αριθμού εργαζομένων που δεν επεμβαίνουν άμεσα στην παραγωγή (Carter, 1994). Οι εργαζόμενοι αυτοί έχουν καταγραφεί στη βιβλιογραφία ως "συντελεστές της αλλαγής" (change agents) (Jones, 2003). Η αποστολή τους έχει σα στόχο την προετοιμασία των αλλαγών καθώς και τη διευκόλυνση της προσαρμογής της επιχείρησης στις μεταβολές του ανταγωνιστικού και παραγωγικού περιβάλλοντος και ειδικότερα στις μεταβολές που διέπουν τα σύγχρονα τεχνολογικά και καταναλωτικά πρότυπα.

Βάσει των εργασιών του Carter, οι μεταποιητικοί κλάδοι με χαμηλή καινοτομική δραστηριότητα παρουσιάζουν χαμηλό ποσοστό τέτοιων εργαζομένων (20%) σε αντίθεση με έντονα καινοτομικούς κλάδους, των οποίων το μεγαλύτερο ποσοστό εργαζομένων συμπεριλαμβάνονται στην κατηγορία "συντελεστών αλλαγής" (έως 80% σε ορισμένες περιπτώσεις).

Ο συγκεκριμένος δείκτης συμβάλλει σε μια εναλλακτική κλαδική ταξινόμηση της καινοτομίας, που στηρίζεται στο ποσοστό εργαζομένων, των οποίων τα εργασιακά καθήκοντα δε συνδέονται άμεσα με την κατασκευαστική φάση της παραγωγικής διαδικασίας. Η προσέγγιση αυτή περιορίζει τη σημασία των επενδύσεων σε Ε&Α ως βασικού δείκτη της καινοτομίας. Την άποψη αυτή συμμερίζονται και οι Boyer και Didier (1998). Στηριζόμενοι σε έρευνες επιχειρήσεων στη Γαλλία και στις ΗΠΑ, οι συγγραφείς συμπεραίνουν ότι *το ύψος των δαπανών σε Ε&Α δεν έχει άμεση συσχέτιση με το βαθμό καινοτομίας ενός κλάδου και ότι τα έξοδα που συνδέονται με την ανάπτυξη της καινοτομίας αφορούν τόσο τομείς όπως η σχεδίαση και η ανάλυση των αγορών όσο και άλλα γνωστικά αντικείμενα ή "υπηρεσίες έντασης γνώσης"*.

Συνοψίζοντας, προκύπτουν οι εξής ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις:

- η εδραίωση ενός μεταβαλλόμενου ανταγωνιστικού και παραγωγικού περιβάλλοντος καθιστά την "αλλαγή" κυρίαρχη μορφή οικονομικής δραστηριότητας
- το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων παραγωγικών προτύπων, με κύριο χαρακτηριστικό τη συνεχή καινοτομία
- τα μοντέλα αυτά στηρίζονται στην αύξηση των άυλων επενδύσεων και στην απασχόληση εργαζομένων ή "συντελεστών αλλαγής", με στόχο την προετοιμασία της αλλαγής και την ενίσχυση της προσαρμοστικότητας της επιχείρησης
- οι επενδύσεις σε Ε&Α αποτελούν ανεπαρκή δείκτη για τη μέτρηση της κλαδικής έντασης της καινοτομίας. Η αλληλοδιείσδυση των δραστηριοτήτων, ο βαθμός αξιοποίησης "υπηρεσιών έντασης γνώσης" και "σωμάτων σύγχρονων γνώσεων κρίσιμης σημασίας" (Sauviat, 1998) καθορίζουν τον βαθμό καινοτομικότητας της επιχείρησης.

Αλληλοδιείσδυση δραστηριοτήτων και υπηρεσίες έντασης γνώσης: ο ρόλος των υπηρεσιών στο γνωστικό καταμερισμό της εργασίας

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η παρουσίαση των μηχανισμών συλλογής, δημιουργίας, επεξεργασίας και διάχυσης της γνώσης στο παραγωγικό σύστημα. Οι μηχανισμοί αυτοί αντιστοιχούν στις "υπηρεσίες έντασης γνώσης". Οι εν λόγω υπηρεσίες ορίζονται ως το σύνολο των δραστηριοτήτων, που έχουν σαν αντικείμενο την επεξεργασία, παρουσίαση, προσαρμογή και διάχυση των πληροφοριών που είναι απαραίτητες για την επικερδή λειτουργία των επιχειρήσεων και των αγορών καθώς και το μετασχηματισμό συσσωρευμένων πληροφοριών σε στρατηγικές επιλογές, που επιτρέπουν

την λήψη αποφάσεων για την ορθολογική λειτουργία των επιχειρήσεων (de Bandt, 1995).

Οι σχέσεις μεταξύ βιομηχανίας και υπηρεσιών γίνονται διαρκώς στενότερες. Η παραγωγή των αγαθών προϋποθέτει μια αυξανόμενη χρήση εξωτερικών ως προς την επιχείρηση υπηρεσιών. Η ανάπτυξη των υπηρεσιών για τις επιχειρήσεις εκφράζει την ανάγκη των επιχειρήσεων για εμβάθυνση των γνώσεών τους και για βελτίωση της πρακτικής τους σε τομείς όπως η έρευνα και ανάπτυξη, η διανομή και το μάρκετινγκ, η διοίκηση επιχειρήσεων, η πληροφορική, η επιστήμη της οργάνωσης και η διακίνηση και επεξεργασία της πληροφορίας. Ο ρόλος της εικόνας και των "συμβόλων" (Chapignac, 1996), η αξιοποίηση της πληροφορίας και γενικότερα η ανάδειξη της γνώσης σε επίκεντρο της παραγωγής συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με την ανάπτυξη και εντατικοποίηση των σχέσεων βιομηχανίας και υπηρεσιών.

Η αλληλοδιείσδυση των δραστηριοτήτων μεταξύ των υπηρεσιών και της βιομηχανίας παρουσιάζεται με την μορφή της παροχής εσωτερικών και εξωτερικών υπηρεσιών για τις επιχειρήσεις. Η πρώτη κατηγορία αναφέρεται στη χρήση υπηρεσιών στο εσωτερικό της επιχείρησης. Η δεύτερη κατηγορία αντιστοιχεί σε δραστηριότητες που καταχωρούνται στον τριτογενή τομέα και που χρησιμοποιούνται από τις βιομηχανικές μονάδες ως ενδιάμεσες αναλώσεις (μεταφορά, τραπεζικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες, υπηρεσίες έντασης γνώσης, οικονομοτεχνική υποστήριξη, τεχνογνωσία σε λογιστικά ή νομικά ζητήματα, διαφήμιση, κτλ).

Οι εξωτερικές υπηρεσίες, δηλαδή οι "υπηρεσίες για τις επιχειρήσεις", γνωστές στη διεθνή βιβλιογραφία ως *business services,* βρίσκονται σε φάση ταχείας ανάπτυξης. Η ανάπτυξη αυτή ακολουθεί τυπικά στάδια, εκ των οποίων έκαστο απαντά σε διαφορετικές ανάγκες:

- Η πρωταρχική ανάπτυξη των υπηρεσιών για τις επιχειρήσεις επιτρέπει την επίλυση διοικητικών προβλημάτων (λογιστικής, φορολογικής και νομικής φύσεως) αλλά και εμπορικών προβλημάτων.
- Στη συνέχεια, αναπτύσσεται η τάση εξωτερίκευσης κάποιων εσωτερικών δραστηριοτήτων της επιχείρησης, που επιβαρύνουν το κόστος παραγωγής. Οι επιχειρήσεις αναθέτουν σε υπεργολάβους δραστηριότητες, όπως η φύλαξη και η ασφάλεια, ο καθαρισμός, η διαχείριση των εστιατορίων της επιχείρησης, οι λογιστικές εργασίες κτλ.
- Τέλος, το τρίτο και πιο πρόσφατο στάδιο αφορά σε δύο σύνολα δραστηριοτήτων. Το πρώτο σύνολο αποτελείται από ανάγκες που σχετίζονται με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην παραγωγή (ειδικότερα την πληροφορική και τις τηλεπικοινωνίες). Το δεύτερο αφορά σε θέματα, όπως η γνώση και ο έλεγχος των αγορών και η εμπορευματοποίηση των προϊόντων. Πρόκειται για δραστηριότητες, όπως οι μελέτες, η συμβουλευτική εργασία και γενικότερα η παροχή εξειδικευμένων γνώσεων και πληροφοριών για τις συνθήκες λειτουργίας των αγορών, την τεχνική υποστήριξη της παραγωγής, την εμπορία και τη διανομή των προϊόντων και την προσαρμογή των χαρακτηριστικών ή των προϊόντων ή του εργατικού δυναμικού στις αλλαγές του οικονομικού συστήματος.

Συνολικά, η αυξανόμενη σημασία των εσωτερικών και εξωτερικών υπηρεσιών, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εξέλιξη των παραγωγικών συστημάτων. Η παραγωγή ενός αγαθού δεν απαιτεί αποκλειστικά τα υλικά στοιχεία της εργασιακής διαδικασίας και την άμεση εργασία, αυτή δηλαδή που σχετίζεται άμεσα με την υλική παραγωγή. Αντιθέτως, η παραγωγή αγα-

δών ενσωματώνει συνεχώς αυξανόμενους άυλους παράγοντες, που δε βρίσκονται στον άμεσο χώρο της παραγωγικής διαδικασίας καθώς και ένα αυξανόμενο μερίδιο εργασίας, που δεν αφορά στην κατασκευή του αγαθού όπως: η Έρευνα και Ανάπτυξη, η συλλογή στοιχείων και πληροφοριών σχετικά με τις αγορές, η σύλληψη και προώθηση των προϊόντων, το μάρκετινγκ και η εμπορία, οι δημόσιες σχέσεις, η εξυπηρέτηση πελατών, η διοίκηση ανθρωπίνων πόρων, οι εργαστηριακές αναλύσεις των προϊόντων, η μεταφορά, η χρηματοδότηση και η ασφάλιση, οι υπηρεσίες οργάνωσης της εργασίας, η επαγγελματική κατάρτιση, οι υπηρεσίες πιστοποίησης κτλ. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η εκπλήρωση των εν λόγω καθηκόντων οδηγεί τις επιχειρήσεις στην απασχόληση "συντελεστών της αλλαγής".

Οι αυξημένες "ενδιάμεσες αναλώσεις υπηρεσιών" εξηγούν σε μεγάλο βαθμό το λόγο, για τον οποίο ο τομέας των υπηρεσιών κατέχει μια τόσο σημαντική θέση στην αύξηση της απασχόλησης. Στοιχεία όπως η καινοτομία, οι δημιουργικές μορφές οργάνωσης της εργασίας, η ευρηματική επικοινωνιακή πολιτική και η αποτελεσματική διανομή αποτελούν τα κλειδιά για την επιτυχία του προϊόντος στις αγορές.

Οι υπηρεσίες έντασης γνώσης χαρακτηρίζονται από την εκτεταμένη χρήση των τεχνολογιών της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών, τις υψηλές δαπάνες σε θέματα έρευνας και ανάπτυξης, την απασχόληση προσωπικού υψηλής ειδίκευσης, την ικανότητα συγκέντρωσης και επεξεργασίας πληροφοριών σχετικά με τους πελάτες, τις αγορές και τον ανταγωνισμό. Η σημασία των υπηρεσιών έντασης γνώσης είναι μεγάλη για το σχηματισμό "σωμάτων σύγχρονων γνώσεων κρίσιμης σημασίας" (blocs de savoirs critiques contemporains) κατά την έκφραση της Sauviat. Τα σύνολα αυτά αποτελούν τον κρίσιμο όγκο εξειδικευμένων γνώσεων, που είναι απαραίτητος για την επιτυχημένη πορεία των επιχειρήσεων.

Ανακεφαλαιώνοντας, τόσο ο όγκος όσο και η ποιότητα των στοιχείων που είναι απαραίτητα για την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, γνωρίζουν συνεχή αναπροσαρμογή. Οι παραγωγοί υπηρεσιών έντασης γνώσης ελέγχουν ένα σημαντικό κορμό πληροφοριών (εμπορικού, τεχνικού, χρηματοοικονομικού, νομικού περιεχομένου) που διαχειρίζονται με στόχο τη μετατροπή του σε χρήσιμη τεχνογνωσία για την αντιμετώπιση και την επίλυση των σύνθετων προβλημάτων και αναγκών των πελατών τους. Η θέση της καινοτομίας ως κύριας πηγής κέρδους, η υπεροχή της "κοινωνικής-συμβολικής" πτυχής της κατανάλωσης ως προς την "λογική-υλική" μορφή της και η ανάδυση νέων αξιακών συστημάτων με επίκεντρο την ατομικότητα, την εξατομίκευση και τη διάκριση, παρέχουν στις υπηρεσίες μια θέση καταλυτικής σημασίας για το δυναμισμό και την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων. Καταγράφοντας τη συγκεκριμένη δυναμική, ορισμένοι συγγραφείς αναφέρονταν, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90, στη συγκρότηση "βιομηχανικό-τριτογενών συμπλεγμάτων" (Bailly και Maillat 1990), προσπαθώντας να απεικονίσουν την αυξανόμενη αμοιβαία εξάρτηση της βιομηχανίας και των υπηρεσιών στα πλαίσια της οικονομίας της πληροφορίας (Bensahel 1997), "της δημιουργικής εργασίας" (Chapignac, 1995) ή του "γνωστικού καταμερισμού της εργασίας" (Mouhoud, 1998). Σε επίπεδο περιφερειακής ανάπτυξης, ο ρόλος των υπηρεσιών "έντασης γνώσης" αποτυπώνεται στην έννοια του υποστηρικτικού πεδίου των επιχειρήσεων (Ratti, 1992). Το ζήτημα αυτό θα εξεταστεί αναλυτικά στη συνέχεια της μελέτης.

Στις προηγούμενες υποενότητες εξετάστηκαν οι μεταβολές του διεθνούς παρα-

γωγικού και ανταγωνιστικού συστήματος. Αναλυτικότερα, ξεχωρίζουν οι εξής παρατηρήσεις:

- Η "εξάντληση" του φορντικού μοντέλου συσσώρευσης συμβαδίζει με την επιλεκτικότητα και την ευελιξία να υποκαθιστούν τη μαζικότητα και την ομοιογένεια (Κομνηνός, 1993).
- Η διαφοροποίηση και η ποιότητα των προϊόντων αποτελούν τις σημαντικότερες αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης. Παράλληλα, παρατηρείται έντονος κορεσμός των αγορών προϊόντων και εντατικοποίηση του διεθνούς ανταγωνισμού.
- Η προσαρμογή των επιχειρήσεων στο σύγχρονο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον πραγματοποιείται διαμέσου της ανάπτυξης και της χρήσης νέων ευέλικτων τεχνολογιών, της δημιουργίας νέων μορφών συνεργασίας με άλλες επιχειρήσεις καθώς και της υιοθέτησης νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας.
- Στο φως των δομικών αλλαγών του διεθνοποιημένου οικονομικού περιβάλλοντος, ορισμένοι ερευνητές ανυψώνουν την "αλλαγή" σε κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα (Carter,1994; Foray, 2000).
- Τέλος, ο γνωστικός καταμερισμός της εργασίας ή οικονομία της γνώσης υπογραμμίζει τη σημασία των άυλων επενδύσεων για την ανταγωνιστικότητα. Οι υπηρεσίες έντασης γνώσης καθώς και οι "συντελεστές αλλαγής" αποκτούν κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση σύγχρονων στρατηγικών για την ανταγωνιστικότητα της βιομηχανίας.

Είναι προφανές πως οι σημαντικές μεταβολές του διεθνούς παραγωγικού και ανταγωνιστικού περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας, εμπεριέχουν σημαντικές προκλήσεις για τη διαμόρφωση τόσο των στόχων όσο και των διαδικασιών υλοποίησης των αναπτυξιακών πολιτικών, ανεξάρτητα με το αν αυτές παρουσιάζουν τομεακό, περιφερειακό ή άλλο χαρακτήρα. Το συγκεκριμένο ζήτημα αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης της παρακάτω ενότητας.

1.4. Νέο παραγωγικό υπόδειγμα και κρατική παρέμβαση

Νέο παραγωγικό υπόδειγμα και ανταγωνιστικότητα

Το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον επιβάλλει νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής και αύξησης της παραγωγικότητας. Η παραγωγικότητα εξαρτάται πλέον πολύ περισσότερο από την ποιότητα των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των διαφόρων φορέων κατά τη διάρκεια των παραγωγικών διαδικασιών. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κλασική μορφή παραγωγικότητας, δηλαδή η εντατικοποίηση της χρήσης του κάθε παραγωγικού πόρου ξεχωριστά ή "τεϊλορική" παραγωγικότητα, συνεχίζει να κατέχει ουσιαστικό ρόλο σε πολλούς παραγωγικούς τομείς. Ωστόσο, στην παραπάνω μορφή της παραγωγικότητας προστίθεται και μια άλλη πτυχή, που αποτελείται από:

- Την ποιότητα των σχέσεων στο εσωτερικό της επιχείρησης.
- Την ποιότητα των σχέσεων μεταξύ της επιχείρησης και των προμηθευτών της (διεπιχειρησιακή συνεργασία).
- Την ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων και του θεσμικού τους περιβάλλοντος (πανεπιστήμια, αναπτυξιακοί φορείς, σύστημα επαγγελματικής κατάρτισης, χρηματοοικονομικό σύστημα, συνδικάτα, κλπ).

Η ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των παραπάνω παραγωγικών φορέων, όπως και αυτών της επιχείρησης με τα εμπορικά δίκτυα και τους προμηθευτές της, ορίζουν πλέον σε μεγάλο βαθμό την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων. Συνεπώς, μπορούμε να παρατηρήσουμε ένα μεγάλο φάσμα ανταγωνιστικών επιδόσεων, που εξαρτώνται από "ποιοτικούς" παράγοντες ή από τη "διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα", που πολύ συχνά αγνοούνται από τις οικονομικές αναλύσεις, εφόσον οι τελευταίες επεξεργάζονται κατά κύριο λόγο τα συνολικά μεγέθη.

Ο παρακάτω πίνακας συνοψίζει τους κύριους συντελεστές της ανταγωνιστικότητας:

ΟΙ ΔΥΟ ΜΟΡΦΕΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	
Ανταγωνιστικότητα - τιμή	**Διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα**
▪ Ενδιάμεσες καταναλώσεις ▪ Κεφάλαιο ▪ Μισθοί	▪ Αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων με στόχο την ταχύτερη εξυπηρέτηση της ζήτησης και της εμπορίας νέων προϊόντων ▪ Ποιότητα του προϊόντος (των φυσικών χαρακτηριστικών του αλλά και της ικανότητας των δικτύων εμπορίας με στόχο τη βελτίωση του εμπορικού στίγματος της επιχείρησης) ▪ Ικανότητα της επιχείρησης για διαφοροποίηση των προϊόντων ▪ Εξειδίκευση (επιλογή των αγορών και των προϊόντων) ▪ Αποτελεσματικότητα των δικτύων και των συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων ▪ Χρηματιστική ισορροπία της επιχείρησης

Ο πίνακας αυτός επιβεβαιώνει τη σημασία της "διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας". Η δύναμη των επιχειρήσεων φαίνεται να στηρίζεται περισσότερο σε άυλα και δημιουργικά στοιχεία του κεφαλαίου, όπως οι γενικότερες ικανότητες του εργατικού δυναμικού, η ποιότητα της εσωτερικής οργάνωσης, η εικόνα που προβάλλει η επιχείρηση, η ποιότητα των σχέσεων με τους προμηθευτές, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας κτλ. Οι αλλαγές αυτές εκφράζονται με την αύξηση της σημασίας των υπηρεσιών στο εσωτερικό της επιχείρησης (έρευνα, σχεδιασμός, μάρκετινγκ, υπηρεσίες μετά την πώληση, εξατομίκευση της προσφοράς, κτλ) και την παράλληλη μείωση του μηχανικού εξοπλισμού (μείωση των τιμών του μηχανικού εξοπλισμού και οργανωσιακή βελτίωση στο εσωτερικό της επιχείρησης).

Νέο παραγωγικό υπόδειγμα και βιομηχανική πολιτική

Στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, η συμβολή της δημόσιας παρέμβασης στην εξέλιξη της Επιστημονικής Οργάνωσης της Εργασίας και του κοινωνικοοικονομικού αναπτυξιακού μοντέλου που συνδέεται με αυτή, στηρίχθηκε στις παρακάτω πολιτικές:

- Σημαντικές επιδοτήσεις προς τις επιχειρήσεις.
- Δημιουργία μεταφορικών υποδομών.
- Πολιτικές με στόχο την ενθάρρυνση των επενδύσεων.

- Ρόλος των δημοσίων δαπανών όσον αφορά στη ρύθμιση των συγκυριακών μεταβολών.

Συνολικά, εκτιμάται ότι οι παραπάνω μορφές παρέμβασης υπήρξαν αρκετά συμβατές με τα κύρια χαρακτηριστικά του τεϊλορισμού (συγκεντροποιημένα κέντρα αποφάσεως, άνιση κατανομή των ευθυνών στο εσωτερικό της επιχείρησης, σημασία του παγίου κεφαλαίου ως κύριος δείκτης ανταγωνιστικότητας, κτλ) και τα χαρακτηριστικά της μακροοικονομικής δυναμικής της εποχής (υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης, απουσία έντονων ανταγωνιστικών πιέσεων, κτλ).

Ωστόσο, με την ανάδειξη του "νέου παραγωγικού υποδείγματος", αλλά και την εντατικοποίηση του ανταγωνισμού σε διεθνές επίπεδο, τίθεται το ερώτημα κατά πόσο οι παραπάνω βιομηχανικές πολιτικές είναι σε θέση να προσφέρουν τις απαιτούμενες λύσεις στις ανταγωνιστικές προκλήσεις των επιχειρήσεων.

Ο R. Boyer (1993) τοποθετείται αρνητικά ως προς την αποτελεσματικότητα των "παραδοσιακών" βιομηχανικών πολιτικών στα πλαίσια των απαιτήσεων της "νέας οικονομίας". Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει τα στοιχεία που πρέπει να χαρακτηρίζουν την κρατική παρέμβαση, με βάση τις απαιτήσεις του "νέου παραγωγικού παραδείγματος".

Νέο παραγωγικό υπόδειγμα	Δημόσιες υποδομές
Αποκέντρωση της παραγωγής	Μεταφορές Τηλεπικοινωνίες
Πρόσβαση στην τεχνολογία και στην γνώση	Επαφές με τα ερευνητικά κέντρα και τα πανεπιστήμια Επιδοτήσεις για την έρευνα Βιομηχανικές Περιφέρειες
Εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό με ικανότητες προσαρμογής	Γενική εκπαίδευση Επαγγελματική κατάρτιση
Εργασιακές σχέσεις που να προωθούν την συνεργασία και την καινοτομία	Οργάνωση των συνδικάτων και εργασιακή νομοθεσία

Πηγή: R. Boyer, "L'après-fordisme", (1993).

Η μεγάλη διαφορά μεταξύ των δύο συστημάτων παραγωγής αφορά στο ρόλο της γνώσης και της τεχνολογίας ως προς την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων. Η πρόσβαση στη γνώση και την τεχνολογία αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας, που δεν περιορίζεται στην αγορά και τη χρήση μηχανικού εξοπλισμού. Η ανάγκη για συνεχή βελτίωση της ποιότητας και ανανέωση των προϊόντων επιβάλλει σε πολλές επιχειρήσεις την δημιουργία συνεργασιών και δικτυώσεων με τα δημόσια ερευνητικά κέντρα και τον πανεπιστημιακό τομέα. Το κράτος μπορεί ως εκ τούτου να ενθαρρύνει την αλληλεξάρτηση του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα, μέσω των κατευθύνσεων και κινήτρων της εθνικής πολιτικής έρευνας.

Παράλληλα, επιβάλλεται και η προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στις απαιτήσεις του "νέου παραγωγικού υποδείγματος" (αναβαθμισμένος ρόλος της εργασίας, αυξημένη εξειδίκευση και προσαρ-

μοστικότητα του εργατικού δυναμικού, κτλ). Κατά τον Boyer, η ύπαρξη της κατάλληλης επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ικανότητα μιας χώρας να αναπτύξει τις νέες μορφές οργάνωσης της παραγωγής.

1.5. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Στα πλαίσια του παρόντος κεφαλαίου εξετάστηκαν οι σημαντικότερες προκλήσεις που προκύπτουν τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για τις δημόσιες αναπτυξιακές πολιτικές από τις διαρθρωτικές αλλαγές που διέπουν το διεθνές οικονομικό και ανταγωνιστικό περιβάλλον. Ειδικότερα, προκύπτουν τα παρακάτω πορίσματα:

α) σε επίπεδο επιχειρήσεων

Οι επιχειρήσεις βρίσκονται μπροστά σε νέες παραγωγικές/ανταγωνιστικές προκλήσεις, που αφορούν στην ανεύρεση νέων πρακτικών, σε απάντηση στον κορεσμό των αγορών και στην ένταση του διεθνούς ανταγωνισμού καθώς και στην ανάγκη για αύξηση της προσαρμοστικότητας τους στις ποιοτικές και ποσοτικές μεταβολές της παγκόσμιας συγκυρίας. Ειδικότερα, η συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων καθώς και η εξέλιξη των τεχνολογικών και καταναλωτικών προτύπων, παραπέμπουν στην ικανότητα των επιχειρήσεων να διαφοροποιήσουν τα προϊόντα και να βελτιώσουν την ποιότητα τους. Η καινοτομία και η δημιουργικότητα αναδεικνύονται σε κινητήρια δύναμη των στρατηγικών ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το γεγονός αυτό καθιστά την *αλλαγή* κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα. Το νέο *καθεστώς συνεχούς καινοτομίας* αντικαθιστά το παραδοσιακό καθεστώς συσσώρευσης, τα γραμμικά μοντέλα της καινοτομίας καθώς και τις παρατεταμένες περιόδους αξιοποίησης της βιομηχανικής εφαρμογής των αποτελεσμάτων της Ε&Α και της εφαρμοσμένης έρευνας.

Πιο αναλυτικά, η προσέγγιση αυτή περιορίζει τη σημασία των επενδύσεων σε Ε&Α ως βασικού δείκτη της καινοτομίας, εφόσον από την καταγραφή της λειτουργίας των σύγχρονων παραγωγικών διαδικασιών προκύπτει ότι τα έξοδα που συνδέονται με την ανάπτυξη της καινοτομίας αφορούν ολοένα και περισσότερο σε τομείς όπως η σχεδίαση, η ανάλυση των τάσεων στις αγορές και άλλα γνωστικά αντικείμενα ή "υπηρεσίες έντασης γνώσης". Μια τέτοια πραγματικότητα ανατρέπει και τις παραδοσιακές κλαδικές ταξινομήσεις έντασης καινοτομίας με βάση το ύψος των εξόδων σε Ε&Α. Η καινούργια αυτή αντίληψη απορρίπτει ως εκ τούτου την αντίληψη περί χαμηλής καινοτομικότητας των κλάδων χαμηλής ή μεσαίας τεχνολογίας.

Ο τομέας ανάπτυξης των υπηρεσιών έντασης γνώσης επικεντρώνεται σε δραστηριότητες όπως οι μελέτες, η συμβουλευτική εργασία και γενικότερα η παροχή εξειδικευμένων γνώσεων και πληροφοριών για τις συνθήκες λειτουργίας των αγορών, την τεχνική υποστήριξη της παραγωγής, την εμπορία και την διανομή των προϊόντων και την προσαρμογή των χαρακτηριστικών, είτε των προϊόντων είτε του εργατικού δυναμικού, στις αλλαγές του ευρύτερου οικονομικού συστήματος.

Συνολικά, η θέση της καινοτομίας ως κύριας πηγής κέρδους, η υπεροχή της "κοινωνικής-συμβολικής" πτυχής της κατανάλωσης ως προς τη "λογική-υλική" μορφή της και η ανάδυση νέων αξιακών συστημάτων με επίκεντρο την ατομικότητα, την εξατομίκευση και την διάκριση, παρέχουν στις υπηρεσίες ένα ρόλο καταλυτικής σημασίας για το δυναμισμό και την ανταγωνιστικότητα των σύγχρονων επιχειρήσεων.

β) σε επίπεδο δημόσιων πολιτικών

Η παραγωγικότητα εξαρτάται πλέον περισσότερο από την ποιότητα των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των διαφόρων

φορέων κατά την διάρκεια των παραγωγικών διαδικασιών. Τόσο οι ενδογενείς θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης, οι διαρθρωτικές θεωρήσεις της ανταγωνιστικότητας όσο και οι σύγχρονες προσεγγίσεις των διαδικασιών παραγωγής της καινοτομίας, υπογραμμίζουν τον πρωταρχικό ρόλο που διαδραματίζει η ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων και του ευρύτερου θεσμικού τους περιβάλλοντος.

Η ενίσχυση των παραπάνω σχέσεων οφείλει να αποτελέσει πρωταρχικό στόχο των αναπτυξιακών πολιτικών, με απώτερο σκοπό τη βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας του παραγωγικού συστήματος. Ενδεικτικά, οι δράσεις αυτές συμπεριλαμβάνουν στόχους όπως, μεταξύ άλλων, η ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και ερευνητικών κέντρων/, η παροχή επιδοτήσεων για την έρευνα καθώς και η δημιουργία βιομηχανικών περιφερειών.

Η ανάγκη για συνεχή βελτίωση της ποιότητας και ανανέωση των προϊόντων διαμέσου της καινοτομίας επιβάλλει σε πολλές επιχειρήσεις τη δημιουργία συνεργασιών και δικτυώσεων με τα δημόσια ερευνητικά κέντρα και τον πανεπιστημιακό τομέα. Η σημασία που αποκτούν η δικτύωση και η συλλογική δημιουργικότητα, υπογραμμίζει τη μετάβαση από ένα γραμμικό σε ένα "διαδραστικό" μοντέλο της καινοτομίας. Το ζήτημα αυτό εξετάζεται αναλυτικά στο παρακάτω κεφάλαιο.

2. Οι νέες θεωρίες των Οικονομικών της Καινοτομίας

Η εξέταση των δομικών μεταβολών του διεθνούς παραγωγικού περιβάλλοντος, των αλλαγών από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς καθώς και της σημασίας που αποκτούν οι υπηρεσίες έντασης γνώσης στην ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, αναδεικνύει τη σταδιακή μετάβαση από τον τεχνικό στον "γνωστικό καταμερισμό της εργασίας". Η γνώση και η πληροφορία αποτελούν τους βασικούς συντελεστές ενός νέου καθεστώτος συσσώρευσης, που χαρακτηρίζεται από τη συνεχή ανανέωση των παραγωγικών διαδικασιών και των προϊόντων. Το καθεστώς αυτό - "συνεχούς καινοτομίας" - στρέφει τις οικονομικές δραστηριότητες προς τη δημιουργία, την αποτελεσματική διαχείριση και αξιοποίηση του παράγοντα "αλλαγή", είτε ο τελευταίος προκύπτει από την πλευρά της προσφοράς είτε από την πλευρά της ζήτησης. Αντικείμενο του 2ου κεφαλαίου αποτελεί καταρχήν η παρουσίαση των επιμέρους διαστάσεων της καινοτομίας. Αυτό αιτιολογείται από τουλάχιστον τρεις λόγους:

- Τα Οικονομικά της Καινοτομίας αποτελούν ένα σχετικά καινούργιο γνωστικό αντικείμενο. Οι πρώτες συστηματικές θεωρήσεις του ζητήματος εμφανίστηκαν μόλις κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του ΄60 (και εφόσον εξαιρεθούν βέβαια οι πρωτοποριακές εργασίες του J. Schumpeter) με τις εργασίες των K. Arrow, R. Nelson, κλπ (Guellec, 1999).

- Στη διάρκεια της τελευταίας δεκαπενταετίας, τόσο η θεωρία όσο και η οικονομική πραγματικότητα υπέστησαν σημαντικές αλλαγές σχετικά με τους μηχανισμούς ανάπτυξης, υιοθέτησης και διάχυσης της καινοτομίας. Οι αλλαγές αυτές συντείνουν στη μετάβαση από το "γραμμικό" στο "διαδραστικό" μοντέλο, βάσει του οποίου οι συλλογικές επιδόσεις του οικονομικού συστήματος συνδέονται με την ποιότητα των διεπιχειρησιακών σχέσεων και τις αλληλεπιδράσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των επιχειρήσεων και του ευρύτερου θεσμικού τους περιβάλλοντος.

- Η εξέταση των παραπάνω ζητημάτων συμβάλλει στη διαμόρφωση αποτελεσματικών πολιτικών για την ουσιαστική

ενίσχυση των σύγχρονων μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας.

2.1. Ορισμός καινοτομίας

Ο όρος "καινοτομία" υφίσταται διάφορες ταξινομήσεις (καινοτομία προϊόντος, καινοτομία παραγωγής, οργανωσιακή καινοτομία).

Οι *καινοτομίες προϊόντος* διακρίνονται σε δύο υποσύνολα:

- Η ανάπτυξη προϊόντων που παρουσιάζουν υψηλό βαθμό νεωτερισμού αντιστοιχεί στις "ριζικές καινοτομίες" (π.χ οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές). Οι ριζικές καινοτομίες διαφοροποιούνται από τα υπαρκτά προϊόντα ως προς τη χρήση τους, τα χαρακτηριστικά των επιδόσεών τους, τη σύλληψή τους ή ακόμα και τα υλικά κατασκευής τους.
- Οι "σταδιακές" ή "αυξητικές καινοτομίες" αντιστοιχούν σε καινοτομίες, που έχουν σαν αντικείμενο την αισθητή βελτίωση ενός υφιστάμενου προϊόντος.

Η δεύτερη κατηγορία καινοτομίας ή *καινοτομία παραγωγής* αναφέρεται σε ενέργειες που αφορούν στη διαμόρφωση/υιοθέτηση νέων ή βελτιωμένων παραγωγικών μεθόδων ή προτύπων διανομής (ΟΟΣΑ, 1997). Η *οργανωσιακή καινοτομία* υπογραμμίζει από την πλευρά της τη σημασία που έχουν αποκτήσει νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας, σε πεδία όπως η διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού (η ανάπτυξη της καινοτομίας επιτυγχάνεται διαμέσου συμμετοχικών μορφών οργάνωσης της εργασίας), η διανομή, τα κατασκευαστικά στάδια της παραγωγής είτε ακόμα η χρηματοοικονομική διαχείριση της επιχείρησης (Ε.Ε, 2003). Παράλληλα, ο αναδυόμενος όρος *καινοτομία παρουσίασης* υπογραμμίζει την ολοένα μεγαλύτερη σημασία δραστηριοτήτων όπως η σύλληψη, ο σχεδιασμός και η εμπορευματοποίηση των προϊόντων.

Τέλος, ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν άλλες δύο κατηγορίες καινοτομίας που αφορούν:

- στην ανεύρεση νέων αγορών
- στην ανεύρεση νέων πηγών πρώτης ύλης.

Συμπερασματικά, με βάση τις σημαντικές αλλαγές από πλευράς ζήτησης και προσφοράς, που διέπουν το σύγχρονο παραγωγικό και ανταγωνιστικό περιβάλλον, ο όρος καινοτομία αποκτά πολυδιάστατο χαρακτήρα.

2.2. Οι νέες προσεγγίσεις της καινοτομίας: από το "γραμμικό" στο "διαδραστικό μοντέλο"

Όπως αναφέρθηκε ήδη στο πρώτο κεφάλαιο, στη δεκαετία του '80 εμφανίσθηκαν νέες θεωρήσεις σχετικά με τους μηχανισμούς ανάπτυξης της καινοτομίας. Παραδοσιακά, στο πλαίσιο του "γραμμικού μοντέλου" - αρχικά εμπνευσμένο από τις εργασίας του Schumpeter- η "εφεύρεση" προηγείται της κατασκευής του προϊόντος και της πώλησής του στην αγορά. Εν ολίγοις, η βασική και εφαρμοσμένη έρευνα ελέγχει το σύνολο των διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας. Η έρευνα προηγείται της εφεύρεσης και η τελευταία της καινοτομίας. Το μοντέλο αυτό κυριάρχησε κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής ανάπτυξης στο πλαίσιο του φορντικού καθεστώτος ρύθμισης. Το "διαδραστικό μοντέλο" ή "μοντέλο αλυσιδωτής σύνδεσης" (chain-link-model) (Kline, Rosemberg, 1986) περιγράφει μια εναλλακτική αποτύπωση των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας. Η διάχυση της γνώσης και πληροφορίας στο εσωτερικό της επιχείρησης εκτελείται μέσω "διαδραστικών κύκλων" (feed-back-loops).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω η ανάπτυξη της καινοτομίας ακολουθεί τις εξής διαδραστικές διαδικασίες:

- Τα ερευνητικά εργαστήρια συνεχίζουν να κατέχουν τον έλεγχο των τεχνολογικών χαρακτηριστικών των παραγωγικών διαδικασιών (προϊόντα και παραγωγικές διαδικασίες).

- Η γραμμική ροή του παραδοσιακού μοντέλου [Έρευνα → Εφεύρεση → Ανάπτυξη → Κατασκευή → Εμπορευματοποίηση] διατηρείται. Εντούτοις, σε καθένα από τα παραπάνω στάδια, παρατηρείται διάχυση πληροφοριών προς τα υπόλοιπα τμήματα της επιχείρησης σχετικά με τις προοπτικές βελτίωσης του προϊόντος σε ότι σχετίζεται με την αποδοχή του στις αγορές, το κόστος παραγωγής του, κλπ. Η επικοινωνία μεταξύ παραγωγικών τμημάτων πραγματοποιείται μέσα από τους προαναφερθέντες "διαδραστικούς κύκλους".

- Το εμπορικό τμήμα της επιχείρησης, βάσει των σχέσεών του με τους πελάτες και των πληροφοριών που κατέχει για τις αγορές, προσανατολίζει την έρευνα προς τους τομείς, στους οποίους προβλέπονται μεγαλύτερα κέρδη. Παράλληλα, το κατασκευαστικό τμήμα της επιχείρησης επικοινωνεί τις πληροφορίες του σχετικά με τις προοπτικές μείωσης του κόστους, εφόσον το τελευταίο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το βαθμό πολυπλοκότητας του προϊόντος (π.χ συναρμολόγηση), την επιλογή των υλικών, κλπ.

- Το διαδραστικό μοντέλο διακρίνει δύο κατηγορίες αλληλεπιδράσεων (feed-back loop). Οι "μικροί διαδραστικοί κύκλοι" (short-feed-back loops) συνδέουν το κάθε τμήμα ή στάδιο παραγωγής με το προηγούμενό του. Οι "εκτενείς διαδραστικοί κύκλοι" (long feed-back loops), που συνδέουν τις πληροφορίες που έχουν συλλεχθεί από τα εμπορικά τμήματα της επιχείρησης με το σύνολο των ανιόντων παραγωγικών τμημάτων.

- Παράλληλα, άμεση προτεραιότητα αποτελεί η διαμόρφωση αποτελεσματικών καναλιών επικοινωνίας μεταξύ του τμήματος έρευνας και ανάπτυξης και των υπόλοιπων τμημάτων και λειτουργιών της επιχείρησης.

Το σχήμα που ακολουθεί απεικονίζει τη λειτουργία του "διαδραστικού μοντέλου".

ΤΟ ΔΙΑΔΡΑΣΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Τα παρακάτω δύο σχήματα απεικονίζουν τις λειτουργικές διαφορές μεταξύ του "γραμμικού" και του "διαδραστικού μοντέλου" καινοτομίας.

Το "γραμμικό" μοντέλο

Επιστημονική Πρόοδο →	Νέα Προϊόντα
Νέες Τεχνολογίες	Τυποποιημένα Προϊόντα
Οργάνωση Εργασία	Σταθερές η Αναπτυσσόμενες Αγορές

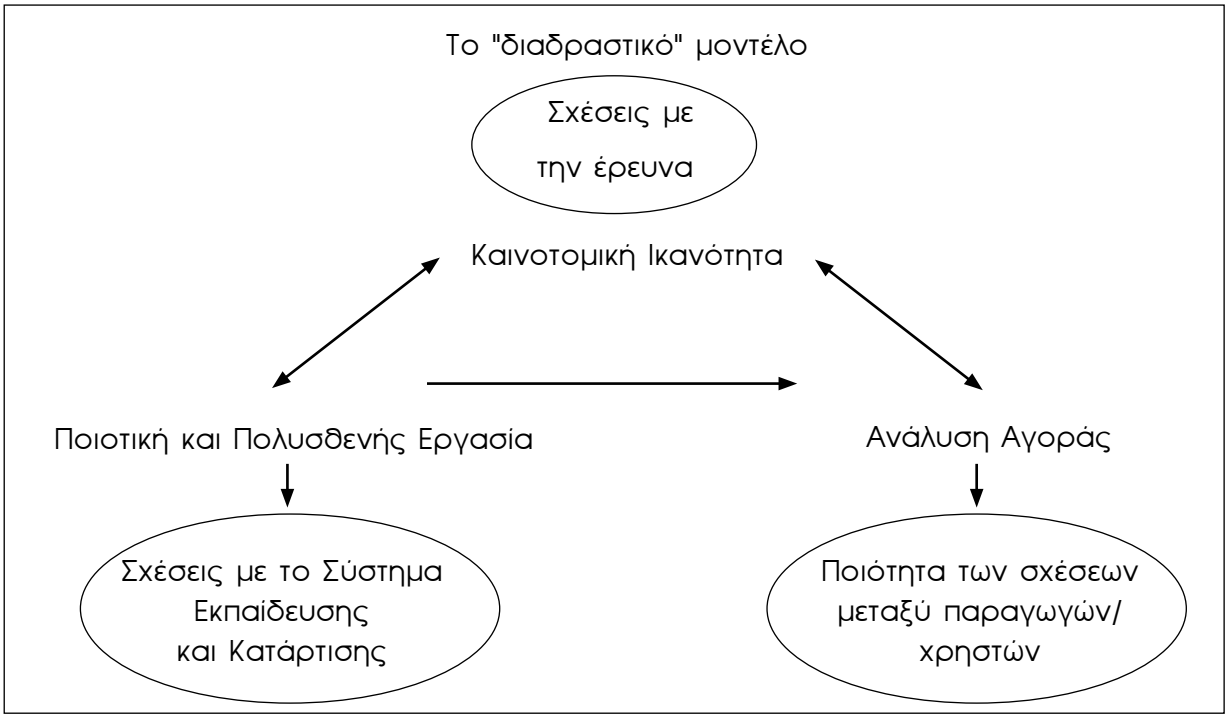

Πηγή: Boyer, Didier (1998).

Η μετάβαση στο διαδραστικό μοντέλο προϋποθέτει την ανάπτυξη νέων σχέσεων μεταξύ της επιχείρησης και του περιβάλλοντός της, είτε αυτές αφορούν στις σχέσεις με την Έρευνα, με το σύστημα εκπαίδευσης και κατάρτισης είτε στις σχέσεις μεταξύ παραγωγών και πελατών, είτε ακόμα στις διεπιχειρησιακές σχέσεις (Boyer, Didier, 1998).

2.3. Στρατηγικές βιομηχανικής συνεργασίας και χωρική συγκέντρωση των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας

Αντικείμενο της ενότητας αυτής είναι η παρουσίαση των στρατηγικών και χωρικών διαστάσεων, που προκύπτουν από το διαδραστικό μοντέλο καινοτομίας.

Η αναθεώρηση του "γραμμικού" μοντέλου καινοτομίας έδεσε τις βάσεις για την επανεξέταση της εσωτερικής λειτουργίας της επιχείρησης καθώς και για τις σχέσεις της τελευταίας με το εξωτερικό της περιβάλλον. Η "γραμμική" προσέγγιση της καινοτομίας υπήρξε σε γενικές γραμμές συμβατή με την ιεραρχική και κατακερματισμένη δομή της φορντικής επιχείρησης. Με βάση τις πρακτικές του συγκεκριμένου μοντέλου, οι σχέσεις συνεργασίας με υπεργολάβους παρουσιάζουν βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα και βασικό κριτήριο την τιμή των προϊόντων που αποτελούν το αντικείμενο της συναλλαγής. Η εμφάνιση των "διαδραστικών" προσεγγίσεων της καινοτομίας ανατρέπει τις παραπάνω θεωρήσεις. Πρώτον, η καταγραφή διαδραστικών σχέσεων μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών τμημάτων της επιχείρησης θέτει τις βάσεις για μια εναλλακτική απεικόνιση των διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας. Δεύτερον, η ανάπτυξη διεπιχειρησιακών σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και υπεργολάβων στην Ιαπωνία αναδεικνύει νέες μορφές βιομηχανικής συνεργασίας. Συνολικά, το διαδραστικό μοντέλο ανατρέπει την αμιγώς γραμμική απεικόνιση των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας, είτε αυτοί αφορούν στην εσωτερική λειτουργία της επιχείρησης είτε στις διεπιχειρησιακές σχέσεις. Το ζήτημα αυτό, θα παρουσιαστεί σε τρία στάδια.

Αρχικά, (2.3.1) θα εξεταστούν οι εσωτερικές αλλαγές που προκύπτουν από την ανάπτυξη του διαδραστικού μοντέλου καινοτομίας. Αρχέτυπο της εσωτερικής δομής και λειτουργίας του εν λόγω μοντέλου αποτελεί η επιχείρηση J (Aoki, 1988).

Εν συνεχεία, (2.3.2) θα εξεταστούν οι στόχοι, τα πεδία και οι μορφές της διεπιχειρησιακής συνεργασίας. Αναλυτικότερα, θα εξεταστούν οι διαδικασίες, μέσω των οποίων οι διεπιχειρησιακές σχέσεις ενισχύουν/ θεμελιώνουν την καινοτομική ικανότητα των επιχειρήσεων.

2.3.1. Τυπολογία και Επιδόσεις των Καινοτόμων Επιχειρήσεων

Εσωτερική δομή της επιχείρησης και καινοτομία

Η τυπολογία των καινοτόμων επιχειρήσεων του M. Aoki (1988) αποτελεί μία από τις σημαντικότερες εργασίες πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Η τυπολογία αυτή αντιπαραθέτει την επιχείρηση J (Ιαπωνική) με την επιχείρηση A (Αμερικανική).

Υπογραμμίζονται οι εξής διαφορές:

- η επιχείρηση J επικεντρώνεται στις κατωφερείς παραγωγικές δραστηριότητές. Οι προσπάθειες που καταβάλλονται, προσανατολίζονται συνεπώς στη διαφοροποίηση υπαρκτών προϊόντων
- η επιχείρηση J αποδίδει περισσότερη προσοχή στις αλληλεπιδράσεις μεταξύ επιστήμης και καινοτομίας κατά τη διάρκεια των διαφόρων σταδίων ανάπτυξης/παραγωγής των προϊόντων.

Ενδεικτικά, αξίζει να σημειωθεί ότι η ανταλλαγή εργαζομένων μεταξύ του τμήματος Ε&Α και του τμήματος παραγωγής αποτελεί συνήθη πρακτική. Οι συνεργασίες πραγματοποιούνται στο πλαίσιο σχεδίων για την προώθηση νέων/βελτιωμένων προϊόντων και συμβάλλουν στην επικοινωνία μεταξύ των ερευνητικών και κατασκευαστικών τμημάτων της επιχείρησης

- σε αντίθεση με τα παραπάνω, η επιχείρηση Α επικεντρώνει τις προσπάθειές τις στις ανωφερείς δραστηριότητες. Το γεγονός αυτό μεταφράζεται σε μεγαλύτερη ικανότητα παραγωγής εφευρέσεων. Η παραγωγική δραστηριότητα αναπτύσσεται πάνω σε *a priori* γνώσεις, χωρίζοντας με διακριτό τρόπο τις δραστηριότητες Ε&Α και τις κατασκευαστικές/παραγωγικές λειτουργίες της επιχείρησης.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι σημαντικότερες διαφορές μεταξύ των δύο επιχειρήσεων.

Δομή και Λειτουργία: Επιχείρηση Α και J	
Επιχείρηση Α	**Επιχείρηση J**
Προχωρημένη και άκαμπτη κατάτμηση της εργασίας	Ευέλικτη κατάτμηση της εργασίας
Ιεραρχικός συντονισμός	Εναλλαγή καθηκόντων και οριζόντιος συντονισμός
Διαχωρισμός μεταξύ σύλληψης και παραγωγής	Δια-λειτουργικές διαδικασίες συντονισμού
Κάθετη και άκαμπτη ολοκλήρωση μεταξύ επιχείρησης και υπεργολάβων. Οι τελευταίοι αναλαμβάνουν το μεγαλύτερο τμήμα του ρίσκου	Ευελιξία σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και υπεργολάβων. Από κοινού ανάληψη ρίσκου

Τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα της επιχείρησης J, έτσι όπως προκύπτουν από την παραπάνω περιγραφή, εντοπίζονται σε δύο σημεία:

- αν και το μοντέλο J "θυσιάζει" κάποιες οικονομίες εξειδίκευσης, τα μακροπρόθεσμα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την εκμάθηση ως αποτέλεσμα της οριζόντιας επικοινωνίας των τμημάτων, αυξάνουν την ευελιξία και την προσαρμοστικότητα της επιχείρησης

- η ιεραρχική οργάνωση (επιχείρηση Α) αποδεικνύεται συγκριτικά λιγότερο αποτελεσματική από την της επιχείρηση J δεδομένης της συχνότητας των ποσοτικών και ποιοτικών μεταβολών, που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Συνοπτικά, εκτιμάται ότι το ιαπωνικό "διαδραστικό" μοντέλο ανάπτυξης καινοτομιών αποτελεί ένα πιο ολοκληρωμένο παραγωγικό και ανταγωνιστικό πρότυπο, που στηρίζεται στις δια-λειτουργικές επαφές μεταξύ τμημάτων της επιχείρησης και μάλιστα σε κάθε παραγωγικό στάδιο (Cooke, Morgan, 1998). Κεντρικό άξονα του μοντέλου αυτού αποτελεί η πεποίθηση ότι *η γνώση και η μάθηση δεν ανήκουν σε μια ομάδα εξειδικευμένων εργαζομένων του ερευνητικού ή εμπορικού τμήματος αλλά συνυπάρχουν σε όλα τα επίπεδα της επιχείρησης*. Μια τέτοια εκτίμηση αναδεικνύει τη σημασία της απόκτησης άρρητων

γνώσεων (διαμέσου της εμπειρίας και των προσωπικών αλληλεπιδράσεων) εν αντιθέσει με το "δυτικό" μοντέλο, που στηρίχτηκε παραδοσιακά στην κωδικοποιημένη γνώση (Foray, 2000).

Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν οι στρατηγικές, βάσει των οποίων οι "διαδραστικές" επιχειρήσεις αξιοποιούν την ικανότητά τους να καινοτομούν. Διακρίνονται δύο βασικές επιλογές: η ευελιξία "απάντησης" και η ευελιξία "πρωτοβουλίας" (Cohendet, Gaffard, 1990).

Ευελιξία των καινοτόμων επιχειρήσεων και ανταγωνιστικές επιδόσεις

Στόχο της παρούσας ενότητας αποτελεί η παρουσίαση των πρακτικών που αναπτύσσονται από τις επιχειρήσεις στο πλαίσιο του σύγχρονου "διαδραστικού" μοντέλου ανάπτυξης καινοτομιών.

Όπως σημειώθηκε προηγουμένως, η λειτουργία του σχετικού μοντέλου εντάσσεται στις προσπάθειες των επιχειρήσεων να αποκτήσουν υψηλά επίπεδα ευελιξίας με στόχο την προσαρμογή τους σε ένα ιδιαίτερα μεταβαλλόμενο διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον. Η ευελιξία διακρίνεται σε παθητικές και ενεργητικές στρατηγικές:

- η "παθητική" στρατηγική ευελιξίας αφορά στην ικανότητα της επιχείρησης να προσαρμοστεί σε εξωγενείς αλλαγές, που προκύπτουν στο ευρύτερο περιβάλλον της. Η στρατηγική αυτή παραπέμπει στην "ευελιξία απάντησης"
- η "ενεργητική" στρατηγική ευελιξίας αφορά στην ικανότητα της επιχείρησης να επηρεάσει προς όφελός της το περιβάλλον. Η αντίστοιχη στρατηγική ορίζεται ως "ευελιξία πρωτοβουλίας"

Ευελιξία απάντησης

Οι στόχοι και οι συντελεστές της ευελιξίας απάντησης επηρεάζονται από το βαθμό, στον οποίο είναι δυνατό να προβλεφθούν οι αλλαγές του εξωτερικού περιβάλλοντος. Όταν η πρόβλεψη των εν λόγω μεταβολών καθίσταται εφικτή (οι μεταβολές παρουσιάζουν μια σχετική περιοδικότητα), η ευελιξία απάντησης αποκτά στατικό χαρακτήρα. Αντιθέτως, στο πλαίσιο ενός ανταγωνιστικού περιβάλλοντος με υψηλό βαθμό αβεβαιότητας, οι επιχειρήσεις προσανατολίζονται προς μια ευελιξία απάντησης με δυναμικό χαρακτήρα.

Η αναζήτηση της "στατικής ευελιξίας απάντησης" συνδέεται με την ικανότητα της επιχείρησης να διαφοροποιεί σε τακτά χρονικά διαστήματα τα προϊόντα της. Η ικανότητα αυτή αφορά κυρίως στα τεχνολογικά χαρακτηριστικά του μηχανικού εξοπλισμού της επιχείρησης. Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, το νέο παραγωγικό υπόδειγμα προκύπτει μεταξύ άλλων και από την εμφάνιση νέων "ευέλικτων" τεχνολογιών παραγωγής. Οι τεχνολογίες αυτές, βασιζόμενες στην πληροφορική και στη μικρό-ηλεκτρονική, επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να υπερβούν τις δυσλειτουργίες των παλαιών τεχνικών παραγωγής (ως προς την ικανότητα του εξοπλισμού να προσαρμοστεί χωρίς κόστος σε αλλαγές στα χαρακτηριστικά της παραγωγής) και ταυτόχρονα, να προσαρμόζονται πιο εύκολα στις απαιτήσεις της ζήτησης (διαφοροποίηση και συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων).

Συμπερασματικά, η στατική ευελιξία απάντησης αποτελεί φυσικό γνώρισμα του τεχνικού συστήματος παραγωγής. Η κύρια διαφορά του συγκεκριμένου προτύπου παραγωγής σε σχέση με την τεϊλορική επιχείρηση, συνδέεται με το βαθμό ευελιξίας του τεχνικού εξοπλισμού. Αν και παρατηρούνται αξιοσημείωτες διαφορές, τα δύο αυτά πρότυπα εντάσσονται στα γραμμικά μοντέλα ανάπτυξης καινοτομιών. Το γεγονός αυτό αιτιολογείται από δύο κυρίως λόγους:

- η ροή πληροφοριών από το εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης είναι σταθερή, προβλέψιμη και επαναλαμβανόμενη. Οι επιχειρήσεις είναι ως εκ τούτου ικανές να προγραμματίσουν τις αποφάσεις τους

- ως αποτέλεσμα της σταθερότητας αυτής, οι επιχειρήσεις διατηρούν την παραδοσιακή λειτουργική κατάτμηση μεταξύ των τμημάτων τους (π.χ μεταξύ Ε&Α και παραγωγής), διατηρώντας με τον τρόπο αυτό τα βασικά χαρακτηριστικά του γραμμικού μοντέλου.

Οι προεκτάσεις σε επίπεδο άσκησης πολιτικής για την προώθηση μιας τέτοιας μορφής ευελιξίας είναι εμφανείς: μοναδικό εμπόδιο για την επιχείρηση που επιθυμεί να υιοθετήσει το συγκεκριμένο μοντέλο, αποτελούν οι δυσκολίες απόκτησης του κατάλληλου μηχανικού και τεχνολογικού εξοπλισμού.

Η "δυναμική ευελιξία απάντησης" συναντάται σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε ένα ιδιαίτερα μεταβαλλόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον, βασικά χαρακτηριστικά του οποίου, αποτελούν:

- η αβεβαιότητα ως προς την εξέλιξη των μεταβολών, από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς

- οι έντονες ανταγωνιστικές πιέσεις, που αναδεικνύουν τη σημασία των προθεσμιών παράδοσης ως καθοριστικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας

- η ανάδειξη της ποιότητας ως του σημαντικότερου συντελεστή της ανταγωνιστικότητας.

Βασικό χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου μοντέλου αποτελεί η ανάπτυξη της καινοτομίας, βάσει διαδραστικών σχέσεων μεταξύ των διαφόρων τμημάτων της ίδιας της επιχείρησης. Η θέση της εργασίας αναβαθμίζεται σημαντικά στις επιχειρήσεις που εντάσσονται στο μοντέλο της "δυναμικής ευελιξίας απάντησης". Η πολυδυναμία, η ικανότητα εξέλιξης καθώς και η αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού σε όλα τα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στη συνεχή βελτίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων καθώς και στη μείωση των προθεσμιών παράδοσης.

Ευελιξία πρωτοβουλίας

Σε αντίθεση με τις παραπάνω παθητικές στρατηγικές ευελιξίας (στατική και δυναμική ευελιξία απάντησης), η "ευελιξία πρωτοβουλίας" αναφέρεται σε ηγετικές επιχειρήσεις που "πλάθουν" το εξωτερικό παραγωγικό, ανταγωνιστικό και τεχνολογικό τους περιβάλλον χάρη σε μια αδιάκοπη καινοτομική δραστηριότητα. Οι επιχειρήσεις αυτές επιδιώκουν τη υπέρβαση της αβεβαιότητα δημιουργώντας σε συστηματική βάση νέες αγορές, ανάγκες και εμπορικές πρακτικές καθώς και νέα προϊόντα. Αξίζει να σημειωθεί πως η οργάνωση των επιχειρήσεων σε δίκτυα βιομηχανικής συνεργασίας φαίνεται να αποτελεί την πλέον κατάλληλη δομή για τη βέλτιστη αξιοποίηση των ανθρωπίνων πόρων με στόχο την ενδυνάμωση της δημιουργικής ικανότητας, δηλαδή της "ευελιξίας πρωτοβουλίας" των παραγωγικών φορέων.

2.3.2. Διεπιχειρησιακή συνεργασία και καινοτομία

Η προσέγγιση της καινοτομίας ως αποτέλεσμα συλλογικών δραστηριοτήτων, αποτελεί μια θέση που υποστηρίζεται συνεχώς από τη διεθνή βιβλιογραφία (Hart, 2000). Η υπέρβαση της ατομιστικής αντίληψης της καινοτομίας παραχωρεί τη θέση της σε ομαδικές και διεπιχειρησιακές προσεγγίσεις του ζητήματος. Αν και με διαφορετικό τρόπο, το γεγονός αυτό αφορά τόσο στις μικρομεσαίες όσο και στις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Κατά την τελευταία

εικοσαετία αναδύθηκε σταδιακά η αντίληψη ότι η καινοτομία είναι ένα συλλογικό φαινόμενο με εμφανείς χωρικές διαστάσεις, που αντιστοιχεί σε ένα δίκτυο επιχειρήσεων σε αλληλεπίδραση, συχνά του ιδίου κλάδου και σε μια δοσμένη χωρική οντότητα. Οι επιχειρήσεις αυτές διατηρούν ιδιαίτερες σχέσεις με το ευρύτερο τοπικό παραγωγικό σύστημα (εργατικό δυναμικό, κανάλια ανταλλαγής πληροφοριών, κλπ). Η εκτίμηση αυτή αποδίδεται εν μέρει στο γεγονός ότι η χωρική εγγύτητα διευκολύνει την ανταλλαγή διεπιστημονικών άρρητων γνώσεων, συντομεύοντας παράλληλα τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Το γεγονός αυτό συμβάλλει με τη σειρά του στην προσαρμογή των επιχειρήσεων στο μεταβαλλόμενο και αβέβαιο διεθνοποιημένο ανταγωνιστικό περιβάλλον (Cooke και Morgan; 1998). Στόχος της παρακάτω ενότητας είναι η παρουσίαση των στόχων της διεπιχειρησιακής συνεργασίας. Η χωρική δυναμική που διέπει τα δίκτυα συνεργασίας εξετάζεται διεξοδικά σε επόμενο κεφάλαιο.

Τα θεμέλια και η οργάνωση της βιομηχανικής συνεργασίας: σύγχρονα δίκτυα διεπιχειρησιακής συνεργασίας

Ήδη από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας, παρατηρείται αυξανόμενος αριθμός εργασιών και δημοσιευμάτων, με αντικείμενο τη διεπιχειρησιακή συνεργασία, τα δίκτυα και τις βιομηχανικές συνοικίες (Porter, 1990, Lundvall, 1992, Ratti, 1992, Κομνηνός, 1993; Maillat, 1996). Όπως ειπώθηκε προηγουμένως, οι νέες θεωρίες των Οικονομικών της Καινοτομίας υπογραμμίζουν τον πρωταρχικό ρόλο της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων για την τεχνολογική ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα. Ειδικότερα, πρωτοποριακές εργασίες σαν αυτές των Piore και Sabel (1984) είχαν ήδη αναδείξει, προ εικοσαετίας, τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, που αναπτύσσουν χωρικά συγκεντρωμένες μικρομεσαίες επιχειρήσεις σε σχέση με τις μεγάλες επιχειρήσεις φορντικού τύπου.

Η σύλληψη και κατανόηση του αναπτυσσόμενου αυτού φαινομένου προϋποθέτει απ΄ τη μια την παρουσίαση της διεπιχειρησιακής συνεργασίας (ποια είναι τα αντικείμενα της διεπιχειρησιακής συνεργασίας;) κι απ΄ την άλλη την παρουσίαση των κινήτρων, που οδηγούν στην ένταξη των επιχειρήσεων σε δίκτυα διεπιχειρησιακής συνεργασίας (ποιοι λόγοι αιτιολογούν την σύναψη/ απόρριψη συνεργασιών;).

Αρχικά, θα εξεταστούν τα πεδία της διεπιχειρησιακής συνεργασίας. Συνολικά, διακρίνονται τρία βασικά πεδία συνεργασίας (Meyer-Stamer, 1998): **(α)** η διαμόρφωση και υποστήριξη μακροπρόθεσμων σχέσεων συνεργασίας με άλλες επιχειρήσεις **(β)** η ανταλλαγή πληροφοριών και η συμμετοχή σε διαδικασίες μάθησης από κοινού **(γ)** η ανάπτυξη συλλογικών δράσεων.

(α) Πρόκειται για μορφές συνεργασίας, που στηρίζονται σε αρχές εμπιστοσύνης και που δεν απαιτούν τη διαμόρφωση πολύχρονων και δαπανηρών νομικών συμβολαίων. Οι σχέσεις αυτές αναπτύσσονται είτε υπό τη μορφή ιεραρχικών συνεργασιών (όπως στην περίπτωση των σχέσεων της ιαπωνικής βιομηχανίας με τους προμηθευτές της) είτε σε μη ιεραρχικά περιβάλλοντα (π.χ βιομηχανικές συνοικίες).

(β) Η ανταλλαγή πληροφοριών στο πλαίσιο των διεπιχειρησιακών συνεργασιών, συμπεριλαμβάνει μια σειρά από δραστηριότητες, όπως:

- άτυπες πληροφορίες μεταξύ της επιχείρησης και των προμηθευτών της. Οι πληροφορίες αυτές (π.χ σε θέματα ποιότητας ή για την επίλυση προβλημάτων) υπερβαίνουν τα όρια συνεργασίας, που καταγράφονται από τα νομικά συμβόλαια και τις υποχρεώσεις των αναδόχων,

- άτυπες και τυπικές πληροφορίες στο πλαίσιο στρατηγικών συμμαχιών. Οι στρατηγικές συμμαχίες αποτελούν συνήθη πλέον πρακτική. Αυτή η μορφή συνεργασίας επικεντρώνεται στην από κοινού ανάπτυξη νέων τεχνολογιών. Σημαντικά οφέλη για την επιχείρηση που συμμετέχει σε τέτοιου είδους συνεργασίες, αποτελούν ο περιορισμός των δαπανών σε Ε&Α, η ταχύτερη ανάπτυξη καινοτομιών καθώς και η δημιουργία συνεργιών,

- τέλος, οι επιχειρήσεις ανταλλάσσουν άτυπες και τυπικές πληροφορίες στο πλαίσιο εκδηλώσεων επαγγελματικών ενώσεων (συνέδρια, ομιλίες, κλπ).

(γ) Ως δράσεις συλλογικού χαρακτήρα, μπορούν να θεωρηθούν οι παρακάτω περιπτώσεις:

- οι επιχειρήσεις σχηματίζουν επαγγελματικές ενώσεις, αντικείμενο των οποίων αποτελεί η παροχή υπηρεσιών για την κάλυψη των αναγκών τους (π.χ υπηρεσίες έντασης γνώσης),

- οι επιχειρήσεις χρηματοδοτούν από κοινού οργανωτικά ανεξάρτητους οργανισμούς επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης, τεχνολογικής υποστήριξης, κλπ,

- οι επιχειρήσεις διαμορφώνουν δίκτυα αποφάσεων και κοινές επιδιώξεις. Η τοπική ολοκλήρωση επιτυγχάνεται με τη σύγκλιση των κοινωνικών και οικονομικών φορέων μιας περιοχής σε ορισμένους προγραμματικούς στόχους και δεσμικές ρυθμίσεις (Κομνηνός, 1993).

Η διεπιχειρησιακή συνεργασία ταυτίζεται με την ταυτόχρονη ανάπτυξη των παραπάνω τριών μορφών συνεργασίας. Είναι γεγονός ότι η διεθνής βιβλιογραφία έχει καταγράψει πληθώρα διαφορετικών δικτύων και μορφών διεπιχειρησιακής συνεργασίας (Hart, 2000). Η παρακάτω ταξινόμηση αποτελεί μια συστηματικότερη προσέγγιση του ζητήματος, ξεχωρίζοντας τέσσερις βασικές κατηγορίες δικτύων (Knorringa, Meyer-Starmer, 1998):

- *άτυπα/τυπικά δίκτυα*. Σε ορισμένες περιπτώσεις η δικτύωση παρουσιάζει συγκεκριμένη νομική υπόσταση (στρατηγικές συμμαχίες, εξαγωγικές συμπράξεις, επιχειρηματικές ενώσεις, κλπ) ενώ σε άλλες, το δίκτυο αναπτύσσεται υπό τη μορφή άτυπων συνεργασιών (π.χ βιομηχανικές συνοικίες)

- *κάθετη/οριζόντια οργάνωση*. Η συγκεκριμένη κατηγορία αναφέρεται στη τεχνικό-οργανωσιακή κατάτμηση της εργασίας στο πλαίσιο του δικτύου. Ορισμένα δίκτυα παρουσιάζουν κάθετη διάρθρωση (π.χ. δίκτυα υπεργολάβων/προμηθευτών) ενώ άλλα αναπτύσσονται σε οριζόντια δομή (π χ, δίκτυα ερευνητών, βιομηχανικές συνοικίες, κλπ)

- *βραχυπρόθεσμη/μακροπρόθεσμη συνεργασία*. Η διάρκεια της συνεργασίας ποικίλλει, ανάλογα με τους στόχους της (βραχυπρόθεσμη εφόσον πρόκειται για καθορισμένους στόχους και αποτελέσματα στο πλαίσιο στρατηγικών συμμαχιών- μακροπρόθεσμη στην περίπτωση των βιομηχανικών συνοικιών ή όταν έχουν συσταθεί οργανισμοί/δεσμοί που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της κατάρτισης, κλπ).

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, τα αντικείμενα και οι μορφές που λαμβάνουν τα διεπιχειρησιακά δίκτυα είναι πολυάριθμα.

Η Ε&Α αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα πεδία διεπιχειρησιακής συνεργασίας. Η τυπολογία του Wakasugi (1988) διακρίνει 4 δυνητικά επίπεδα συνεργασίας: (α) η εσωτερική Ε&Α, (β) η από κοινού Ε&Α, χωρίς ωστόσο να προβλέπονται ειδικές εγκαταστάσεις, (γ) η δημιουργία ανεξάρτητων

ινστιτούτων Ε&Α, των οποίων η λειτουργία χρηματοδοτείται από τις επιχειρήσεις, (δ) η ανάπτυξη Ε&Α βάσει συμβολαίων (η επιχείρηση είναι πελάτης εξειδικευμένων επιχειρήσεων Ε&Α όπως π.χ υπηρεσίες έντασης γνώσης).

Τέλος, οι μορφές συνεργασίας μπορούν να ταξινομηθούν βάσει του βαθμού συνεργασίας που επιδιώκουν οι εμπλεκόμενες επιχειρήσεις, βάσει του ανταγωνιστικού/συμβιωτικού χαρακτήρα της συνεργασίας και τέλος, βάσει του αριθμού συμμετεχόντων (Hage, 1995). Έχοντας ως βάση τους τρεις παραπάνω άξονες, προκύπτει η εξής ταξινόμηση:

- συμφωνίες περιορισμένης συνεργασίας (ανταλλαγή πληροφοριών, αγορές προϊόντων, κλπ)
- συμφωνίες μέτριας συνεργασίας (joint-ventures, όσον αφορά στην ανάπτυξη προϊόντων, ερευνητικές κοινοπραξίες, συμμαχία για lobbying, κλπ)
- συμφωνίες εκτεταμένης συνεργασίας (joint-ventures όσον αφορά στην κατασκευή προϊόντων, κλπ).

Η ένταση και έκταση της συνεργασίας αυξάνεται εφόσον οι επιχειρήσεις δεν ανήκουν στον ίδιο κλάδο λόγω μειωμένου ανταγωνισμού.

Η διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης εικόνας για τη δυναμική που τροφοδοτεί την ανάπτυξη δικτύων, προϋποθέτει τη θεωρητική εξέταση των κινήτρων, που προτρέπει τις επιχειρήσεις να συνάψουν διαεπιχειρησιακές συνεργασίες.

Από θεωρητική άποψη, ξεχωρίζουν δύο προσεγγίσεις του ζητήματος. Η πρώτη ανήκει στη θεσμική σχολή των οικονομικών (institutional economics). Η ανάπτυξη συνεργασιών βάσει των παραδοσιακών βραχυπρόθεσμων υπεργολαβιών, προϋποθέτει τη διαμόρφωση σύνθετων νομικών διεργασιών. Η διαμόρφωση, διαπραγμάτευση και τήρηση των εν λόγω συμφωνιών απαιτεί ιδιαίτερες προσπάθειες που οδηγούν στην εμφάνιση υψηλού κόστους συναλλαγών. Επίσης, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να εξακριβωθεί σε τί βαθμό οι προμηθευτές/υπεργολάβοι τήρησαν στο μέγιστο τις απαραίτητες ποιοτικές διαδικασίες, που προβλέπονταν στις αρχικές συμφωνίες (Knorringa, Meyer-Starmer, 1998). Προς απάντηση των παραπάνω δυσκολιών, η σύναψη μακροπρόθεσμων σχέσεων συνεργασίας και εμπιστοσύνης παρουσιάζεται ως μια δεμιτή λύση. Η δεύτερη προσέγγιση του ζητήματος σχετίζεται άμεσα με το αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Το σύγχρονο μοντέλο "διαδραστικής" ανάπτυξης καινοτομιών αποδίδει στη συνεργασία πρωτεύοντα ρόλο. Η θέση αυτή αποδίδεται σε τρεις διαπιστώσεις:

- η καινοτομία αποτελεί συσσωρευτικό φαινόμενο
- η καινοτομία αναπτύσσεται βάσει διαδικασιών "learning by doing/using"
- τέλος, οι προσπάθειες ανάπτυξης καινοτομιών είναι αποδοτικότερες όταν αυτές εμπλέκουν τον παράγοντα "συνεργασία" (Freeman, 1994).

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, οι σύγχρονες θεωρήσεις της καινοτομίας επικεντρώνονται σε παράγοντες όπως η γνώση, η εμπειρία και οι δεξιότητες των ανθρωπίνων πόρων. Η διεπιχειρησιακή συνεργασία αναλύεται επομένως, βάσει των επιλογών των επιχειρήσεων σχετικά με τη διαχείριση των γνωστικών συντελεστών της παραγωγικής διαδικασίας: οι επιχειρήσεις προτιμούν να επικεντρωθούν σε "παρεμφερείς δραστηριότητες" (δηλαδή τις δραστηριότητες που στηρίζονται σε παρεμφερείς γνώσεις και δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού) ενώ αποφασίζουν να προβούν σε συνεργασίες όταν τμήμα των δραστηριοτήτων τους έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα (δηλαδή δραστηριότητες

που αναφέρονται στα διάφορα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας - π.χ Ε&Α, εμπορευματοποίηση, μεταποίηση προϊόντων- και που, ως εκ τούτου, προϋποθέτουν την ανάπτυξη ετερογενών γνώσεων). Στην περίπτωση αυτή, η συνεργασία αποτελεί δόκιμη λύση -ιδιαίτερα όταν η συμπληρωματικότητα παρουσιάζει ποιοτικά χαρακτηριστικά-, όπως στην περίπτωση των δραστηριοτήτων ανάπτυξης καινοτομιών. Η συνεργασία λαμβάνεται ως εκ τούτου ως ένα ενδιάμεσο πεδίο οικονομικού συντονισμού ανάμεσα στην επιχείρηση και στην αγορά (Λυμπεράκη, 1998). Αναλυτικότερα, σε μια περίοδο ραγδαίων τεχνολογικών μεταβολών, η διατήρηση των εν λόγω δραστηριοτήτων στο εσωτερικό της επιχείρησης προκαλεί δυσμενείς επιπτώσεις για την ίδια την επιχείρηση (αυξημένο κόστος, γραφειοκρατικές διαδικασίες, ακαμψία της συσσωρευμένης γνώσης, κλπ). Παράλληλα, οι μηχανισμοί της αγοράς δεν επιτρέπουν ικανοποιητικά επίπεδα διάχυσης της γνώσης (ποσοτικά και ποιοτικά), ιδιαίτερα όταν η τελευταία παρουσιάζει άρρητο χαρακτήρα (Cooke, Morgan, 1998). Ταυτόχρονα, τόσο η βραχυπρόθεσμη συμπεριφορά των συντελεστών που συμμετέχουν στις συναλλαγές της αγοράς όσο και οι δυσκολίες διαμόρφωσης συσσωρευμένης κοινής γνώσης (λόγω της συχνότητας εισόδου /εξόδου) προτρέπουν τις επιχειρήσεις στην ανάπτυξη μακροπρόθεσμων συνεργασιών.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα σύναψης τέτοιων συνεργασιών αποτελεί το ιαπωνικό πρότυπο επιχειρηματικότητας ή "αρχή μερικής ολοκλήρωσης" (Λυμπεράκη, 1998). Οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των επιχειρήσεων τύπου J και των υπεργολάβων της στηρίζονται σε μηχανισμούς μάθησης, που καταλήγουν στη δημιουργία πληροφοριών και γνώσεων τεχνικού χαρακτήρα. Βασικά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου προτύπου αποτελούν η αλληλεξάρτηση των εμπλεκομένων (διαμέσου της αμοιβαιότητας όσον αφορά στον προσανατολισμό και στο ύψος των αναγκαίων επενδύσεων) καθώς και η έντονη αλληλεγγύη [ως αποτέλεσμα της από κοινού αντιμετώπισης του ρίσκου, που εμπεριέχουν οι αναπτυσσόμενες δραστηριότητες (Cooke, Morgan, 1998)]. Οι πρακτικές αυτές περιγράφουν τον από κοινού παραγωγικό χαρακτήρα (collaborative production) των σύγχρονων μορφών διεπιχειρησιακής συνεργασίας (Κομνηνός, 1993).

Μπορεί λοιπόν να ειπωθεί πως σε αντίθεση με τις ιαπωνικές επιχειρήσεις, το άγγλο-σαξονικό επιχειρηματικό πρότυπο στηρίχτηκε σε μεγάλο βαθμό στις φορντικές παραγωγικές πρακτικές (βραχυπρόθεσμη συνεργασία, επιλογή του προμηθευτή με βάση το κόστος παραγωγής, περιορισμένη ροή πληροφοριών, κλπ).

Ο παρακάτω πίνακας συνοψίζει τις μορφές δικτύων παραγωγικής συνεργασίας (Κομνηνός, 1993).

Μορφές δικτύων Παραγωγικής Συνεργασίας

1. Joint Ventures
2. Κοινές συμφωνίες Ε&Α
3. Συμφωνίες μεταφοράς τεχνολογίας
4. Άμεσες επενδύσεις με κίνητρο τη μεταφορά τεχνολογίας
5. Συμφωνίες για χρήση πατέντας
6. Υπεργολαβίες, συν-παραγωγή, συμφωνίες με προμηθευτές
7. Ενώσεις έρευνας
8. Χρηματοδοτούμενα από το δημόσιο κοινά ερευνητικά προγράμματα
9. Τράπεζες δεδομένων και δίκτυα μεταφοράς τεχνολογίας
10. Δίκτυα άτυπων σχέσεων

Πηγή: Κομνηνός, 1993.

Συμπερασματικά, η καινοτομική ικανότητα των επιχειρήσεων στηρίζεται όλο και περισσότερο στη διαμόρφωση ενεργητικών συμπράξεων με τους προμηθευτές και γενικότερα στην ανάπτυξη της διεπιχειρησιακής συνεργασίας όσον αφορά την ανταλλαγή άτυπων και τυπικών πληροφοριών και την προώθηση συλλογικών δράσεων.

Παρόλα αυτά, αν και μια τέτοια στρατηγική επιλογή παρουσιάζεται ως ελκυστική από θεωρητική άποψη, στην πραγματικότητα, μια σειρά από παράγοντες δυσχεραίνει την ευρεία υιοθέτησή της. Συγκεκριμένα, ξεχωρίζουν οι εξής περιορισμοί:

- οι επιχειρήσεις αντιλαμβάνονται τις σχέσεις τους με άλλες επιχειρήσεις ως αποκλειστικά ανταγωνιστικές
- σε ορισμένες περιπτώσεις οι μακροοικονομικές συνθήκες λειτουργούν ως ανασταλτικοί παράγοντες (π.χ υψηλή φορολόγηση διεπιχειρησιακών συναλλαγών)
- η διαμόρφωση και διατήρηση των διεπιχειρησιακών σχέσεων προϋποθέτει χρόνο και προσπάθεια, γεγονός που συνεπάγεται κόστος για την επιχείρηση
- τέλος, η φύση της "επιχειρηματικής κουλτούρας" και τα χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης και κοινωνικού κεφαλαίου, μετατρέπονται σε ορισμένες περιπτώσεις σε ισχυρούς ανασταλτικούς παράγοντες.

Η παρουσίαση των σύγχρονων θεωρήσεων για την ανάπτυξη της καινοτομίας, ανέδειξε τις διαδραστικές σχέσεις τόσο σε ενδοεπιχειρησιακό (2.3.1) όσο και σε διεπιχειρησιακό επίπεδο (2.3.2). Μια διευρυμένη προσέγγιση του ζητήματος προϋποθέτει την ανάλυση των φαινομένων ανάπτυξης και διάχυσης της καινοτομίας διαμέσου άτυπων και τυπικών συνεργασιών μεταξύ παραγωγικών και θεσμικών φορέων.

2.3.3. Δίκτυα Καινοτομίας

Τα δίκτυα αποτελούνται από ετερογενείς οργανώσεις, όπως επιχειρήσεις, ερευνητικά εργαστήρια, πανεπιστήμια, αναπτυξιακοί φορείς, χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, συνδικάτα, κλπ. Οι σχέσεις που συνδέουν τους παραπάνω φορείς συγκροτούν την έννοια του "δικτύου καινοτομίας". Η ένταξη σε ανάλογα δίκτυα τείνει να αποτελέσει βασικό συντελεστή των ανταγωνιστικών επιδόσεων των επιχειρήσεων, δεδομένου ότι η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών προϋποθέτει ολοένα και περισσότερο την ενσωμάτωση εξωτερικών γνώσεων (Amable, Barre, Boyer, 1997). Μια τέτοια δέση αιτιολογείται από διάφορους παράγοντες: αυξημένη σημασία των βασικών επιστημονικών γνώσεων, αύξηση στο κόστος εισόδου στον τεχνολογικό ανταγωνισμό, αύξηση της σημασίας των διεπιστημονικών γνώσεων, συστημικός χαρακτήρας της τεχνολογίας, κλπ.

Τα δίκτυα καινοτομίας μπορούν συνεπώς, να θεωρηθούν τεχνικό-οικονομικά δίκτυα, τα οποία διέπονται από ετερογενείς σχέσεις μεταξύ φορέων της ευρύτερης επιστημονικής κοινότητας (δηλαδή φορέων "παραγωγής γνώσης") και επιχειρήσεων σε αναζήτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος (Callon, 1994). Η καταγραφή των δικτύων καινοτομίας οδήγησε σε προσπάθειες απεικόνισης της δομής και λειτουργίας τους. Τα δίκτυα καινοτομίας διαρθρώνονται γύρω από πέντε συνολικά πόλους (Callon, 1992):

- Ο "επιστημονικός πόλος" συγκροτεί το σύνολο των φορέων που παράγουν επιστημονική γνώση και απαρτίζεται από δημόσια και ιδιωτικά ερευνητικά κέντρα και πανεπιστημιακά εργαστήρια. Προϊόντα της δραστηριότητας των παραπάνω συντελεστών αποτελούν τα επιστημονικά άρθρα.
- Ο δεύτερος πόλος ή "τεχνικός πόλος" συγκροτείται από τα τμήματα ανάπτυξης των επιχειρήσεων ή και από άλλα παρεμφερή τεχνικά κέντρα. Προϊόντα των εν λόγω συντελεστών αποτελούν τα πρότυπα, σχέδια, διπλώματα ευρεσιτεχνίας, κλπ.
- Ο τρίτος πόλος αφορά στο σύνολο των δραστηριοτήτων εμπορευματοποίησης του προϊόντος.
- Η σύνδεση μεταξύ επιστήμης και τεχνολογίας πραγματοποιείται από τους συνδετικούς φορείς του τέταρτου πόλου (πόλος μεταβίβασης).
- Τέλος, η σύνδεση μεταξύ τεχνολογίας και αγοράς αποτελεί το αντικείμενο εργασίας των φορέων του πέμπτου πόλου (πόλος ανάπτυξης).

Οι δύο τελευταίοι πόλοι διαδραματίζουν ρόλο "τεχνολογικού ενδιάμεσου" (Κομνηνός, 1993). Η χωρική εγγύτητά τους αποτελεί βασική προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα των δικτύων καινοτομίας.

Συνολικά, μια ενεργητική πολιτική καινοτομίας μπορεί να αποφασίσει την ενίσχυση κάποιων από τους προαναφερόμενους πόλους. Βάσει των παραπάνω, ένα δίκτυο καινοτομίας μπορεί να οριστεί ως ένα "συντονισμένο σύνολο ετερογενών συντελεστών που απαρτίζεται από δημόσια εργαστήρια, ερευνητικά τεχνικά κέντρα, επιχειρήσεις, χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, χρήστες και δημόσιοι φορείς και που συμμετέχουν συλλογικά στην σύλληψη, παραγωγή και διάχυση των παραγωγικών διαδικασιών, αγαθών και υπηρεσιών, από τα οποία, ορισμένα θα αποτελέσουν αντικείμενο εμπορικής συναλλαγής" (Callon, 1992).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, η λειτουργία του διαδραστικού μοντέλου καινοτομίας διακρίνεται σε τρία επίπεδα:

- ενδοεπιχειρησιακό επίπεδο
- διεπιχειρησιακό επίπεδο
- επίπεδο ετερογενών φορέων, δηλαδή μεταξύ των επιχειρήσεων και των φορέων που δραστηριοποιούνται στο εξωτερικό τους περιβάλλον.

Τα τρία αυτά επίπεδα ανάλυσης συγκροτούν την έννοια του *Εθνικού Συστήματος Καινοτομίας* που ορίζεται ως "το σύνολο των διακριτών θεσμών, που σε συνδυασμό αλλά και αυτόνομα συμβάλλουν στην ανάπτυξη και διάχυση νέων τεχνολογιών και διαμορφώνουν το πλαίσιο, εντός του οποίου η κυβέρνηση διαμορφώνει και υλοποιεί πολιτικές, με στόχο τη διαδικασία καινοτομίας. Ως τέτοιο, είναι σύστημα διασυνδεόμενων θεσμών για την παραγωγή, φύλαξη και διάχυση γνώσης καθώς και δεξιοτήτων και μηχανισμών για την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών" (ΟΟΣΑ, 1999).

Τα Εθνικά Συστήματα Καινοτομίας εμπεριέχουν ως εκ τούτου τρία επίπεδα ανάλυσης:

- το μίκρο-επίπεδο (εσωτερικά χαρακτηριστικά και ικανότητες της επιχείρησης)

- το μέσο-επίπεδο (διεπιχειρησιακές σχέσεις)
- το μάκρο-επίπεδο (σχέσεις μεταξύ των ετερογενών φορέων της οικονομίας, με στόχο την ανάπτυξη της καινοτομίας και τη ροή της γνώσης. Το επίπεδο αυτό αντιστοιχεί στα δίκτυα καινοτομίας, που παρουσιάστηκαν προηγουμένως).

Αντικείμενο της επόμενης ενότητας αποτελεί η αναλυτικότερη εξέταση των θεσμικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της καινοτομίας. Η εξέταση των εν λόγω παραγόντων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διαμόρφωση σύγχρονων πολιτικών καινοτομίας.

2.4. Τα θεσμικά χαρακτηριστικά της καινοτομίας

2.4.1. Θεσμοί και καινοτομία

Οι αλληλεπιδράσεις ετερογενών οικονομικών φορέων αποδίδουν στην καινοτομία συστημικό/σχεσιακό χαρακτήρα. Ο συντονισμός και η οργάνωση των εν λόγω συντελεστών και θεσμών επηρεάζουν άμεσα τις αποφάσεις των οικονομικών παραγόντων και συνεπώς, καθορίζουν την ένταση και το ρυθμό ανάπτυξης καινοτομιών (Amable, Barre, Boyer, 1997). Συχνά, το πεδίο δράσης των θεσμών ταυτίζεται με το σύνολο των οικονομικών συναλλαγών που δεν εκτελούνται στο πλαίσιο των μηχανισμών της αγοράς. Κύρια αποστολή τους αποτελεί στην περίπτωση αυτή η υπέρβαση των περιορισμών που σχετίζονται με τις "αποτυχίες της αγοράς"[2]. Από μικροοικονομική άποψη, οι θεσμοί περιορίζουν το βαθμό αβεβαιότητας, μειώνοντας παράλληλα και το κόστος συναλλαγής. Μια εναλλακτική προσέγγιση του ζητήματος ωστόσο, αναδεικνύει τον ρόλο των θεσμών, όσον αφορά το συντονισμό και τη συνεργασία στο πλαίσιο διαδραστικών πρακτικών ανάπτυξης καινοτομιών. Πιο αναλυτικά, ο βαθμός αξιοποίησης της συμπληρωματικότητας σε θέματα τεχνολογίας και καινοτομίας, που παρουσιάζουν μεταξύ τους οι οικονομικοί συντελεστές, εξαρτάται από το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο, στο οποίο εντάσσονται. Η "θεσμική αρχιτεκτονική" καθορίζει το χαρακτήρα των σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ οικονομικών συντελεστών (συνεργατικές ή όχι) καθώς και την ποιότητα και ένταση των μηχανισμών διάχυσης της γνώσης σχετικά με την τεχνολογία, την ενίσχυση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού, κλπ. Μια συστηματικότερη ανάλυση των θεσμικών παραγόντων που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της καινοτομίας, οδηγεί στην παρουσίαση των *Κοινωνικών Συστημάτων Καινοτομίας* (Amable, Barre, Boyer, 1997).

2.4.2. Τα "Κοινωνικά Συστήματα Καινοτομίας"

Η έννοια του "Κοινωνικού Συστήματος Καινοτομίας" (Κ.Σ.Κ) αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο για την καταγραφή και ενίσχυση των θεσμικών χαρακτηριστικών των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας. Επομένως, τα Κ.Σ.Σ αποτελούν τμήμα των ΕΣΚ (Εθνικά Συστήματα Καινοτομίας) και ειδικότερα αφορούν στο σύνολο των παραγόντων και σχέσεων που αναπτύσσονται στο μάκρο-επίπεδο των ΕΣΚ. Η "εθνική υποδομή" μπορεί να κατανοηθεί ως το ευρύτερο πλαίσιο, που διατρέχει οριζόντια το σώμα της οικονομίας (Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2003).

Τα ΚΣΚ συγκροτούνται από 4 υποσυστήματα:

2. *Για μια αναλυτική παρουσίαση των αποτυχιών της αγοράς σε θέματα καινοτομίας και τεχνολογίας, βλέπε Amable, Barre, Boyer Les systemes d' innovation à l' ère de la globalisation, Economica, 1997.*

- την επιστήμη και την τεχνική
- την εκπαίδευση και την κατάρτιση
- τις ευρύτερες κρατικές παρεμβάσεις και αναπτυξιακές πολιτικές
- το χρηματοπιστωτικό σύστημα

Η παραπάνω ταξινόμηση μπορεί να αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμη για τη διαμόρφωση και άσκηση πολιτικής στο μακρο- επίπεδο.

Επιστημονικό και Τεχνικό Πεδίο

Οι διάφοροι θεσμοί που συμμετέχουν στη δημιουργία και διάχυση των επιστημονικών γνώσεων διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο στο πλαίσιο των ΚΣΚ. Το πρώτο αυτό υποσύνολο συγκροτείται από τα πανεπιστημιακά εργαστήρια, τα ερευνητικά εργαστήρια των ίδιων των επιχειρήσεων, τους εθνικούς οργανισμούς αποστολή των οποίων είναι ο καθορισμός ποιοτικών κανόνων και προτύπων (οργανισμοί πιστοποίησης), τα εθνικά κέντρα ερευνών, τις βιβλιοθήκες, τις επιστημονικές και τεχνικές εκδόσεις, κλπ. Το επιστημονικό και τεχνικό υποσύστημα τροφοδοτείται σταθερά από εξειδικευμένο προσωπικό, που προέρχεται από το σύστημα εκπαίδευσης και κατάρτισης. Οι βασικότεροι δείκτες για την καταγραφή των επιπέδων παραγωγής νέων γνώσεων είναι ο αριθμός δημοσιεύσεων, ο αριθμός κατάθεσης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, οι δαπάνες σε Ε&Α, κλπ). Ιδιαίτερα κρίσιμο σημείο αποτελεί ο βαθμός, στον οποίο εντοπίζεται συσσωρευτική αλληλεπίδραση μεταξύ του τεχνικού-επιστημονικού και βιομηχανικού πόλου, δηλαδή ο βαθμός στον οποίο το φάσμα των επιμέρους δραστηριοτήτων τους προσφέρεται για τη δημιουργία συνεργιών, οικονομιών κλίμακας, δικτύων, κλπ.

Εκπαίδευση και κατάρτιση

Η συστημική ανάλυση των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας υπερβαίνει το επιστημονικό και τεχνικό πεδίο. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το σύνολο των θεσμών εκπαίδευσης και κατάρτισης για την απόκτηση και διάχυση της γνώσης: η συνεχής μεταβολή των τεχνολογικών προτύπων, οι αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς καθιστούν απαραίτητη τη συνεχή βελτίωση των γνώσεων και δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Η ικανότητα της επιχείρησης να χρησιμοποιήσει σύγχρονο μηχανικό εξοπλισμό και ως εκ τούτου να παρουσιάσει αυξήσεις παραγωγικότητας εξαρτάται από το βαθμό ειδίκευσης των εργαζομένων. Η έννοια του "Συστήματος Κατάρτισης" συμβάλλει στην παρουσίαση των δυνητικών πεδίων άσκησης πολιτικής για την προσαρμογή των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού στα χαρακτηριστικά του νέου παραγωγικού υποδείγματος (Caroli, 1995). Το "Σύστημα Κατάρτισης" διακρίνεται σε 4 επίπεδα:

- δομή και οργάνωση σχολικού συστήματος
- οργάνωση και παροχή ενδοεπιχειρησιακής κατάρτισης
- προδιάθεση για επένδυση σε προγράμματα κατάρτισης
- βαθμός θεσμοθέτησης των δράσεων κατάρτισης.

Πεδίο άσκησης πολιτικής σε θέματα καινοτομίας

Η κρατική παρέμβαση πλαισιώνει τις δράσεις των φορέων του Κοινωνικού Συστήματος Καινοτομίας, (επιχειρήσεις, ερευνητικοί φορείς, φορείς κατάρτισης, κλπ) αναλαμβάνοντας την εφαρμογή πολιτικών για την επιστημονική υποδομή και το εκπαιδευτικό σύστημα καθώς και νομοθετικών δράσεων με στόχο την προστασία της καινοτομίας. Τέλος, το κράτος προβαίνει σε διορθωτικές κινήσεις αναφορικά με τις "αποτυχίες

της αγοράς" καθώς η τεχνολογική πρόοδος συνοδεύεται από πλήθος αποτυχιών ή παράγοντες αναποτελεσματικότητας. Με τη μετάβαση στο διαδραστικό μοντέλο καινοτομίας, η κρατική παρέμβαση υπερβαίνει τα στενά όρια των διορθωτικών παρεμβάσεων. Η δημόσια παρέμβαση υπερβαίνει ακόμα την απλή υποστήριξη της ιδιωτικής ή βασικής έρευνας και νέο μέλημά της είναι η αποτελεσματική και ευρεία σύνδεση της έρευνας με το παραγωγικό σύστημα δεδομένου ότι:

- τα αποτελέσματα της έρευνας δεν είναι πάντα προσαρμοσμένα/μεταβιβάσιμα στις ανάγκες και δυνατότητες του παραγωγικού συστήματος
- η ανάπτυξη ερευνητικών δραστηριοτήτων μπορεί να ωφεληθεί από τη σύνδεση της με την παραγωγική βάση.

Στο πλαίσιο των "συντονιστικών" του καθηκόντων, το κράτος αναλαμβάνει μια σειρά από δράσεις, με αντικείμενο:

- την έμμεση υποστήριξη των συνεργασιών (εγγυητής των συνεργασιών)
- την ανάληψη πρωτοβουλιών σχετικά με τη διαμόρφωση συνεργασιών μεταξύ ερευνητικών φορέων και επιχειρήσεων αλλά και μεταξύ επιχειρήσεων σε θέματα ανάπτυξης καινοτομιών
- τη διαχείριση κρίσεων σε περίπτωση διαμάχης μεταξύ ιδιωτικών φορέων.

Το χρηματοπιστωτικό σύστημα

Η σχέση μεταξύ χρηματοπιστωτικής και παραγωγικής σφαίρας αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη δυναμική του Κοινωνικού Συστήματος Καινοτομίας. Το ύψος των ιδιωτικών επενδύσεων στις χώρες με αυξημένες επιδόσεις στην καινοτομία είναι ιδιαίτερα υψηλό (Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2003). Βασικό άξονα του χρηματοοικονομικού υποσυστήματος αποτελεί η διοχέτευση της αποταμίευσης προς την παραγωγική σφαίρα και η ταυτόχρονη διαχείριση των κινδύνων που συνεπάγονται οι σχετικές επενδύσεις. Το επενδυτικό ρίσκο συνδέεται με το γεγονός ότι μόνο ένα μικρό ποσοστό καινοτομιών περνά στη φάση της εμπορικής εκμετάλλευσης και ένα ακόμα μικρότερο ποσοστό επιτυγχάνει την αποδοχή των καταναλωτών. Το ρίσκο της επένδυσης προκύπτει από διάφορους παράγοντες όπως η διαχείριση της επιχείρησης, τα χαρακτηριστικά της ίδιας της επένδυσης (π.χ παράγοντες που αφορούν στην τεχνική στην οποία επενδύεται), ο παραγωγικός κλάδος, η ένταση του ανταγωνισμού και, τέλος, το μακροοικονομικό περιβάλλον. Εν τούτοις, το χρηματοοικονομικό σύστημα επιλέγει και ελέγχει τις επενδύσεις σε θέματα ανάπτυξης καινοτομιών. Τα κανάλια χρηματοδότης είναι πολλαπλά: αυτοχρηματοδότηση, χρηματοδότηση υψηλού κινδύνου (risk capital και venture capital), πίστωση από το τραπεζικό σύστημα, έκδοση μετοχών, κλπ. Συνοπτικά, ξεχωρίζουν δύο κατηγορίες χρηματοπιστωτικών συστημάτων:

- τα συστήματα που στηρίζονται στις αγορές παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό ευελιξίας. Βασικό τους μειονέκτημα αποτελεί η τάση τους να επιλέγουν επενδύσεις με βραχυπρόθεσμη απόδοση. Το γεγονός αυτό επηρεάζει τη χρηματοδότηση σχεδίων μακροπρόθεσμου χαρακτήρα, όπως η Ε&Α ή η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου
- τα συστήματα που βασίζονται στον τραπεζικό δανεισμό τείνουν να ευνοήσουν τα μακροπρόθεσμα επενδυτικά σχέδια. Βασικό τους μειονέκτημα αποτελεί η έλλειψη ευελιξίας, που χαρακτηρίζει τη σχετική μορφή χρηματοδότησης. Το γεγονός αυτό είναι σε θέση να επηρεάσει αρνητικά ορισμένες παραγωγικές δραστηριότητες.

Αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου αποτέλεσε η παρουσίαση των νέων θεωρήσεων των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας. Η μετάβαση από το "γραμμικό" στο "διαδραστικό" μοντέλο ανέδειξε το πολυδιάστατο χαρακτήρα της καινοτομίας. Αναλυτικότερα, ο ορισμός της καινοτομίας διευρύνεται, ενσωματώνοντας και άλλες μορφές νεωτερισμών, όπως η οργανωσιακή καινοτομία και η καινοτομία "παρουσίασης". Παράλληλα, η ανάλυση των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας υπερβαίνει τα στενά όρια της γραμμικής αλληλοδιαδοχικής ανάπτυξης. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, οι σύγχρονες βιομηχανικές διεργασίες υπογραμμίζουν τη σημασία των διαδραστικών σχέσεων σε τρία τουλάχιστον επίπεδα:

- σε ενδοεπιχειρησιακό επίπεδο
- σε διεπιχειρησιακό επίπεδο
- μεταξύ ετερογενών φορέων (επιχειρήσεις, ερευνητικά κέντρα, εκπαιδευτικοί οργανισμοί, συνδικάτα, δημόσιες αρχές), αναδεικνύοντας τη δεσμική /συστημική διάσταση των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας.

Τα πρώτα αυτά συμπεράσματα παρουσιάζουν άμεσο αντίκτυπο στους στόχους και στα μέσα της πολιτικής καινοτομίας.

2.5. Σύγχρονες προσεγγίσεις της καινοτομίας και επιπτώσεις στην άσκηση πολιτικής

2.5.1. Συστημική προσέγγιση και πολιτική καινοτομίας

Η μετάβαση από το "γραμμικό" στο "διαδραστικό"/"συστημικό" μοντέλο αναδεικνύει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της καινοτομίας. Αναλυτικότερα, οι σύγχρονες θεωρήσεις του ζητήματος υπογραμμίζουν:

- την πολυμορφία που χαρακτηρίζει την καινοτομία (τεχνολογική καινοτομία, καινοτομία παραγωγής, οργανωσιακή καινοτομία, καινοτομία παρουσίασης, κλπ)
- την ετερογένεια των φορέων που συμμετέχουν έμμεσα ή άμεσα στην ανάπτυξη της καινοτομίας (επιχειρήσεις, ερευνητικά κέντρα και πανεπιστήμια, δημόσιοι οργανισμοί, τοπική /περιφερειακή αυτοδιοίκηση, κλπ)
- τον πολυδιάστατο χαρακτήρα των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας (ενδοεπιχειρησιακό επίπεδο, διεπιχειρησιακό επίπεδο, μεταξύ της επιχείρησης και του ευρύτερου "λειτουργικού" της περιβάλλοντος).

Αν και η *συστημική προσέγγιση* τείνει να επικρατήσει στις δημόσιες συζητήσεις σχετικά με τις πολιτικές καινοτομίας, οι παρεμβάσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν την Ε&Α ως κύριο συντελεστή της καινοτομίας (Ε.Ε, 2003). Το γεγονός αυτό υποδηλώνει μια ανεπαρκή προσαρμογή των πολιτικών καινοτομίας στις κατευθύνσεις που χαράζει το σύγχρονο διαδραστικό μοντέλο.

2.5.2. Το πεδίο άσκησης πολιτικής για την ενίσχυση της συστημικής καινοτομίας

Η πολιτική καινοτομίας ορίζεται ως ένα σύνολο δράσεων, που στοχεύουν στην αύξηση του αριθμού και στην αποτελεσματικότητα των καινοτομικών δραστηριοτήτων [Merit (a), 2000]. Οι καινοτομικές δραστηριότητες αφορούν στη δημιουργία, υιοθέτηση ή προσαρμογή νέων προϊόντων, υπηρεσιών και παραγωγικών διεργασιών.

Η διαμόρφωση "συστημικών πολιτικών καινοτομίας" αφορά σε 4 βασικά πεδία. Οι πολιτικές αυτές υπογραμμίζουν τον πρω-

ταρχικό ρόλο της επιχείρησης, σε ό,τι έχει να κάνει με την ανάπτυξη της καινοτομίας υπό όλες τις μορφές της.

➢ Επιχειρηματικότητα

Η καινοτομία στηρίζεται στην ικανότητα της επιχείρησης να αναγνωρίσει τις επιχειρηματικές ευκαιρίες που παρουσιάζονται στις αγορές, στην ικανότητά της να αντιδράσει με καινοτομικό τρόπο στις εν λόγω μεταβολές καθώς και στην ύπαρξη μιας κατάλληλης "γνωστικής βάσης". Οι παραπάνω παράγοντες προσδιορίζουν την ικανότητα της επιχείρησης να επιδείξει μια δυναμική και καινοτομική συμπεριφορά στο πλαίσιο του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, που διαμορφώνει η οικονομία της γνώσης. Επίκεντρο του επιχειρηματικού αυτού μοντέλου είναι ο επιχειρηματικός παράγοντας. Η ενίσχυση των επιχειρηματικών δεξιοτήτων αποτελεί επένδυση πρωταρχικής σημασίας.

➢ Λειτουργικό περιβάλλον της καινοτομίας

Η διασύνδεση της επιχείρησης με το "λειτουργικό" της περιβάλλον (Ε.Ε, 2003) ή "υποστηρικτικό πεδίο" (Ratti, 1992), αποτελεί τον πυρήνα των διαδραστικών μορφών ανάπτυξης καινοτομιών. Το περιβάλλον αυτό ταυτίζεται με τα *δίκτυα καινοτομίας*. Όπως εξετάστηκε προηγουμένως, η λειτουργικότητα και αποτελεσματικότητά τους εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά του *Κοινωνικού Συστήματος Καινοτομίας*. Η πρωταρχική σημασία που έχουν για την καινοτομία οι τυπικές και άτυπες σχέσεις που συνάπτονται μεταξύ επιχειρήσεων, δημόσιων αρχών/οργανισμών, πανεπιστήμιων και άλλων φορέων αποτελεί συνήθης διαπίστωση στη βιβλιογραφία. Η συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων καθώς και οι απαιτήσεις, που προκύπτουν από την πλευρά της προσφοράς (π.χ συνδυασμός διαφόρων τεχνολογιών για την παραγωγή ενός προϊόντος) αυξάνουν τη σημασία της εισροής γνώσεων για την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων. Η εισροή αυτή προέρχεται πρωτευόντως από το εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης και αντιστοιχεί σε δεξιότητες, συμβουλές, εισροή τεχνολογικών γνώσεων, δίκτυα συνεργασίας, κλπ. Αναλυτικότερα, το *υποστηρικτικό πεδίο* της επιχείρησης συνίσταται σε τρεις κατηγορίες σχέσεων (Ratti, 1992):

- Σχέσεις που αναφέρονται στην οργάνωση των παραγωγικών συντελεστών (προέλευση του κεφαλαίου, πηγές πληροφοριών, τεχνογνωσία, δηλαδή επιστημονική και τεχνική γνώση, σχέσεις που αφορούν στην ποιότητα και στην προσέλκυση ανθρωπίνων πόρων, κλπ).
- Στρατηγικές σχέσεις της επιχείρησης με τους εταίρους, τους προμηθευτές και τους πελάτες της (ανταλλαγή πληροφοριών, συμμαχία, μερική ολοκλήρωση, κλπ).
- Στρατηγικές σχέσεις της επιχείρησης με τους φορείς της περιοχής (δημόσιοι δεσμοί, ιδιωτικές και ημί- ιδιωτικές οργανώσεις, κλπ)..

Οι σχέσεις αυτές υπακούν σε δύο βασικά σχήματα, που αφορούν:

(α) στη συνεργασία στο πλαίσιο δικτύων επιχειρήσεων

(β) στην ύπαρξη εξωτερικών οικονομιών, που λαμβάνουν χώρα στο εγγύς γεωγραφικό περιβάλλον.

Η φύση, η έκταση και η σταθερότητα των σχέσεων, που συνάπτονται στο υποστηρικτικό πεδίο, καθορίζουν με τη σειρά τους και σε μεγάλο βαθμό τα χαρακτηριστικά και τον προσανατολισμό της τεχνολογικής καινοτομίας των επιχειρήσεων.

➢ Διαρθρωτικές προϋποθέσεις

Η εμφάνιση καινοτομιών εξαρτάται από

το βαθμό, στον οποίο εκπληρώνεται μια σειρά προϋποθέσεων, όπως:

- η ύπαρξη ανταγωνιστικών αγορών
- η άρτια λειτουργία των αγορών κεφαλαίου (συμπεριλαμβανομένου του κεφαλαίου υψηλού κινδύνου)
- η επαρκής νομοθετική προστασία των καινοτομιών
- η διαθεσιμότητα υψηλά ειδικευμένου εργατικού δυναμικού.

➢ Εκπαίδευση και κατάρτιση

Όπως ειπώθηκε σε προηγούμενο τμήμα της μελέτης, η συνεχής μεταβολή των τεχνολογικών προτύπων και οι αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς, υποβοηθούν τη συνεχή βελτίωση των γνώσεων και δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού. Η ενίσχυση του ανθρωπίνου κεφαλαίου προϋποθέτει υψηλό βαθμό θεσμοθετημένης κατάρτισης καθώς και ενθάρρυνση της τάσης των επιχειρήσεων να επενδύσουν στην κατάρτιση του εργατικού τους δυναμικού. Η δια βίου μάθηση του εργατικού δυναμικού καθώς και η επέκτασή της στο σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων, περιορίζει την πόλωση των δεξιοτήτων στις δραστηριότητες υψηλής τεχνολογίας.

Οι σύγχρονες πολιτικές καινοτομίας, διαρθρώνονται γύρω από τους παρακάτω άξονες:

- Η άσκηση πολιτικής σε θέματα καινοτομίας αναπτύσσεται σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο. Η συνοχή και συμπληρωματικότητα μεταξύ των διαφόρων επιπέδων αποτελεί ζήτημα πρωταρχικής σημασίας.
- Πολλά από τα μέτρα για την ενίσχυση της καινοτομίας είναι κοινά στους περισσότερους βιομηχανικούς κλάδους (αν και το βάρος τους από κλάδο σε κλάδο διαφέρει). Ωστόσο, ορισμένοι κλάδοι, όπως η παραγωγή λογισμικού, η κλωστοϋφαντουργία και οι βιοτεχνολογίες παρουσιάζουν ιδιαίτερες ανάγκες, που οφείλουν να ληφθούν υπ΄ όψιν.
- Ο στόχος ενίσχυσης της καινοτομίας οφείλει να ενσωματωθεί σε μια πλειάδα πολιτικών, που υπερβαίνουν το στενό πλαίσιο της πολιτικής καινοτομίας. Το γεγονός αυτό θα επιτρέψει την υποστήριξη μεγάλου αριθμού παραγόντων, που συμμετέχουν στην παραγωγή της καινοτομίας. Η βιομηχανική, περιφερειακή, φορολογική και περιβαλλοντική πολιτική, παρουσιάζουν σημαντικές δυνητικές συνέργιες με την πολιτική καινοτομίας. Η σύνδεση της περιφερειακής ανάπτυξης με την καινοτομία, θα αναλυθεί διεξοδικά στα επόμενα κεφάλαια.
- Η καινοτομία αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για το σύνολο των βιομηχανικών κλάδων. Ως εκ τούτου, οι δράσεις ενίσχυσης της καινοτομίας οφείλουν να απευθυνθούν και στους παραδοσιακούς κλάδους χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας (το ζήτημα αυτό θα αναλυθεί διεξοδικά στη συνέχεια της μελέτης, εφόσον οι κλάδοι αυτοί εκπροσωπούνται ευρέως στη διάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας).
- Η ενίσχυση των καινοτομικών ικανοτήτων των ΜΜΕ προϋποθέτει την ενεργοποίηση ενός συνεκτικού και ευέλικτου "υποστηρικτικού πεδίου", που να είναι σε θέση να ανταποκριθεί στην ετερογένεια, που χαρακτηρίζει αυτές τις επιχειρήσεις.
- Η δικτύωση επιχειρήσεων οφείλει να επικεντρωθεί στις ΜΜΕ. Ειδικότερα, ιδιαίτερη σημασία αποκτά η δικτύωση ΜΜΕ

με μεγαλύτερες επιχειρήσεις καθώς και η ενίσχυση των καναλιών διάχυσης δι-επιχειρησιακής πληροφορίας.

Οι προκλήσεις που προκύπτουν από το νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον και τις σύγχρονες θεωρήσεις των διαδικασιών ανάπτυξης καινοτομιών εντοπίζονται σε ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων. Όπως σημειώνει πολύ χαρακτηριστικά η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η δυσκολία άσκησης πολιτικής στο συγκεκριμένο πεδίο αιτιολογείται από το γεγονός ότι "η καινοτομία βρίσκεται παντού και ταυτόχρονα πουθενά" (Ε.Ε, 2003). Η παρούσα μελέτη θα επικεντρωθεί σε τέσσερες διαστάσεις της πολιτικής καινοτομίας[3]. Πρώτον, θα εξεταστεί η σημασία της καινοτομίας για τους παραδοσιακούς κλάδους μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας. Η συγκεκριμένη ενέργεια παρουσιάζει αυξημένο ενδιαφέρον δεδομένης της διάθρωσης της ελληνικής βιομηχανίας. Δεύτερον, θα εξεταστεί η σχέση μεταξύ περιφερειακής ανάπτυξης και καινοτομίας. Ακόμη, θα παρουσιαστεί ένα υπόδειγμα υποστηρικτικών παρεμβάσεων για την ενίσχυση της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος (επιχειρήσεις του κλάδου τροφίμων και ποτών). Το συγκεκριμένο παράδειγμα αναδεικνύει τους προσδιοριστικούς παράγοντες ανταγωνιστικότητας ενός κλάδου μεσαίας και χαμηλής τεχνολογίας με σημαντική παρουσία στην Ελλάδα. Όπως θα ειπωθεί και στη συνέχεια, οι παράγοντες αυτοί παραπέμπουν σε μεγάλο βαθμό σε γνωστικούς πόρους. Τέλος, θα διγεί το ζήτημα της φύσης και της έκτασης των διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας στον τομέα των υπηρεσιών.

3. *Για μια ολοκληρωμένη παρουσίαση των στόχων και προκλήσεων της πολιτικής καινοτομίας, βλέπε: E.E, "Communication de l'UE sur la politique de l'innovation", (2003) και MERIT, "Innovation Policy in a knowledge-based economy", (2000).*

2.6. Βιομηχανικοί κλάδοι χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας και καινοτομία

Η γενικευμένη αναφορά στη διεθνή βιβλιογραφία σε έννοιες όπως η *νέα οικονομία*, η *οικονομία της γνώσης* και η *κοινωνία της πληροφορίας* απεικονίζει τον κεντρικό ρόλο που κατέχει η συλλογή, επεξεργασία και διάχυση της γνώσης για τις ανταγωνιστικές επιδόσεις και την καινοτομία της βιομηχανίας. Το συγκεκριμένο ζήτημα έχει εξεταστεί αναλυτικά στο πρώτο κεφάλαιο. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε αφορμή για την τοποθέτηση των βιομηχανιών υψηλής τεχνολογίας (Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας, Βιοτεχνολογία, κλπ) στο επίκεντρο των πολιτικών για την ανταγωνιστικότητα, την καινοτομία και γενικότερα την αύξηση της απασχόλησης και την οικονομική ανάπτυξη. Η πολιτική αυτή ωστόσο, αποτελεί αντικείμενο έντονης κριτικής για τη μονοδιάστατη και μη ρεαλιστική απεικόνιση της δυναμικής, που χαρακτηρίζει τόσο τη διάρθρωση όσο και τις επιδόσεις (ποιοτικά και ποσοτικά) της ευρωπαϊκής βιομηχανίας. Αναλυτικότερα, μελέτη της νορβηγικής ερευνητικής ομάδας PILOT (Policy and Innovation in Low Tech) που εκπονήθηκε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υπογραμμίζει τον πρωταρχικό ρόλο των παραδοσιακών κλάδων χαμηλής τεχνολογίας για την ευρωπαϊκή οικονομία. Συνοπτικά, η θέση αυτή αιτιολογείται από τους παρακάτω ιδιαίτερα σημαντικούς παράγοντες:

- το 90 με 97% του ΑΕΠ της Ε.Ε παράγεται από δραστηριότητες που δεν ανήκουν στους κλάδους υψηλής τεχνολογίας,
- δραστηριότητες χαμηλής τεχνολογίας όπως η κατασκευή επίπλων, παρουσιάζουν ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί τη μετάβαση του συγκεκριμένου

κλάδου προς σύγχρονες παραγωγικές πρακτικές (καινοτομίες προϊόντων και παραγωγικών διεργασιών, ευελιξία, σημασία της σχεδίασης, κλπ),

- η ταξινόμηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων σε κλάδους υψηλής, μεσαίας και χαμηλής τεχνολογίας με βάση το επίπεδο δαπανών σε Ε&Α, προκαλεί λάθος εκτιμήσεις για τα χαρακτηριστικά και τις προοπτικές των εν λόγω κλάδων. Η "γραμμική" (σε αναφορά στο γραμμικό μοντέλο της καινοτομίας) ταξινόμηση (διαμορφωμένη από τον ΟΟΣΑ) δεν είναι σε θέση να καταγράψει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της καινοτομίας. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο τμήμα της μελέτης, το σύγχρονο διαδραστικό μοντέλο καινοτομίας διευρύνει τόσο το φάσμα της καινοτομίας (προϊόντος, παραγωγικής διαδικασίας, οργανωσιακή καινοτομία, καινοτομία παρουσίασης, αυξητική και ριζική καινοτομία, κλπ) όσο και τα επίπεδα, εντός των οποίων αυτή αναπτύσσεται (ενδοεπιχειρησιακό, διεπιχειρησιακό, μεταξύ της επιχείρησης και του ευρύτερου θεσμικού της περιβάλλοντος). Τέλος, η γραμμική ταξινόμηση δεν είναι σε θέση να συλλάβει ούτε το πλήθος συντελεστών που συμμετέχουν στις σύγχρονες διαδικασίες ανάπτυξης καινοτομιών (εργάτες, μηχανικοί, παροχείς υπηρεσιών, καταναλωτές, κλπ) ούτε τα κανάλια βάσει των οποίων η γνώση και η πληροφορία ανταλλάσσεται (κωδικοποιημένη και άρρητη γνώση, πρακτική γνώση, κλπ).

Βάσει των παραπάνω, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

- Η ταξινόμηση με βάση το επίπεδο δαπανών σε δραστηριότητες Ε&Α δεν αντανακλά το βαθμό εισχώρησης των παραδοσιακών βιομηχανικών κλάδων στην οικονομία της γνώσης. Η κλαδική ταξινόμηση των διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας του Pavitt (1984) επιβεβαιώνει τη συγκεκριμένη θέση. Οι διαδικασίες ανάπτυξης καινοτομιών, διαφοροποιούνται από κλάδο σε κλάδο.

Παραγωγικές δραστηριότητες	Διαδικασίες ανάπτυξης καινοτομιών
Ένδυμα, κατασκευή	Οι επιχειρήσεις δεν αναπτύσσουν καινοτομίες. Οι καινοτομίες εισάγονται από άλλους κλάδους
Βιομηχανία τροφίμων, τσιμεντοβιομηχανία (σημασία των οικονομιών κλίμακας)	Καινοτομία στις παραγωγικές διεργασίες
Εξειδικευμένοι προμηθευτές (λογισμικό, επιστημονικά όργανα, κλπ)	Συνεχή καινοτομία προϊόντος σε συνεργασία με τους πελάτες (συμπαραγωγή και "σχέση υπηρεσίας")
Κλάδοι με επιστημονική βάση (χημεία, βιοτεχνολογία, ηλεκτρονική, κλπ)	Ανάπτυξη νέων προϊόντων και παραγωγικών διεργασιών σε συνεργασία με πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα.

Πηγή: Pavitt (1984) in OCDE, Les villes et les regions dans la nouvelle economie apprenante, (2001).

- Οι "παραδοσιακές" δραστηριότητες χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας, συνεχίζουν να αποτελούν την παραγωγική βάση της ευρωπαϊκής βιομηχανίας (ΑΕΠ, απασχόληση).

- Η δυναμική αυτή στηρίζεται στην ανάπτυξη καινοτομικών δραστηριοτήτων, με βάση σύγχρονες διαδραστικές παραγωγικές διεργασίες και πρακτικές που αναπτύσσονται στο πλαίσιο τοπικών συστημάτων καινοτομίας, με έμφαση στη διεπιχειρησιακή συνεργασία, στην ύπαρξη κατάλληλων περιφερειακών υποδομών (βιομηχανικά και τεχνολογικά πάρκα, οδικοί άξονες, εισροή γνώσης από το υποστηρικτικό πεδίο, κλπ) και στην υψηλή ειδίκευση του εργατικού δυναμικού. Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στις γνώσεις και στρατηγικές που αφορούν στη σχεδίαση των εν λόγω προϊόντων (high-grade design ressources).

Συνοπτικά, η "γνωστική βάση" των παραδοσιακών βιομηχανιών αντιστοιχεί στο συνδυασμό ολοένα και περισσοτέρων ετερογενών παραγόντων, που οργανώνονται σε (1) ενδοεπιχειρησιακό επίπεδο (και σε όλα τα στάδια των παραγωγικών διεργασιών) (2) σε διεπιχειρησιακό επίπεδο και (3) μεταξύ της επιχείρησης και "θεσμικών" φορέων. Συνοπτικά, το σύνολο των δράσεων αυτών εντάσσεται σε μια στρατηγική προσαρμογής στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον με έμφαση στη διαφοροποίηση των προϊόντων, την ποιότητα, την ικανότητα συνεχούς προσαρμογής στις ποιοτικές και ποσοτικές αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης, κλπ.

Αξιοσημείωτη είναι η διαπίστωση ότι η συγκρότηση βιομηχανικών συνοικιών στην Ευρωπαϊκή Ένωση πραγματοποιήθηκε με επίκεντρο παραδοσιακές βιομηχανίες χαμηλής τεχνολογίας όπως το έπιπλο, το ένδυμα (π.χ βιομηχανίες πλεκτών στην Ιταλία), τα είδη κεραμικής, κλπ. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει τη σημασία της γεωγραφικής εγγύτητας για την ανάπτυξη της διεπιχειρησιακής συνεργασίας, της διαδραστικής μάθησης, της καινοτομίας και, ως επόμενο, για την ενίσχυση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

Συμπεράσματα

- Η ευρωπαϊκή βιομηχανική βάση στηρίζεται κατά βάση σε παραδοσιακούς βιομηχανικούς κλάδους χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας. Παραδείγματα από τη διεθνή εμπειρία αναδεικνύουν την αναδιάρθρωση των δραστηριοτήτων των σχετικών επιχειρήσεων στα πρότυπα του νέου παραγωγικού υποδείγματος (διαφοροποίηση, βελτίωση της ποιότητας, τεχνολογική αναβάθμιση, κλπ), απορρίπτοντας την ταύτιση μεταξύ επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας και επιχειρήσεων έντασης γνώσης (knowledge-intensive).

- Η αναδιάρθρωση των παραδοσιακών βιομηχανιών, που παρατηρείται σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οδηγεί στην εμφάνιση ανταγωνιστικών προϊόντων υψηλής ποιότητας, των οποίων η παραγωγή στηρίζεται αρχικά σε δραστηριότητες σχεδιασμού (design-intensive) και έπειτα σε σύνθετη εισροή γνώσεων από το ευρύτερο περιβάλλον τους (υποστηρικτικό πεδίο και διεπιχειρησιακή συνεργασία). Η ευρεία χρήση και δημιουργία πρακτικής γνώσης, η σημασία που αποδίδεται στο σχεδιασμό των προϊόντων καθώς και η ενσωμάτωση τεχνικών και επιστημονικών γνώσεων από το υποστηρικτικό πεδίο της περιοχής, συνηγορούν υπέρ της ένταξης των παραδοσιακών βιομηχανικών δραστηριοτήτων στον μέχρι σήμερα περιορισμένο σύνολο των δραστηριοτήτων έντασης γνώσης.

- Τέλος, παραδείγματα από τον ευρωπαϊκό χώρο αναδεικνύουν τις χωρικές διαστάσεις που λαμβάνει η αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων μεσαίας και χαμηλής τεχνολογίας, τόσο απ΄ τη μεριά της σύναψης διεπιχειρησιακών συνεργασιών σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο όσο και απ΄ τη μεριά της ένταξης των εν λόγω επιχειρήσεων σε ένα συγκροτημένο και λειτουργικό σύστημα υποστήριξης της καινοτομίας, σε περιφερειακό επίπεδο. Οι παραπάνω παρατηρήσεις αναδυκνείουν αναμφισβήτητα σημαντικές προκλήσεις για την άσκηση πολιτικής σε θέματα καινοτομίας.

2.7. Καινοτομία και Λιγότερο Ανεπτυγμένες Περιοχές (ΛΑΠ)

Η εξέταση της περίπτωσης των παραδοσιακών κλάδων χαμηλής τεχνολογίας, ανέδειξε την αδυναμία των γραμμικών προσεγγίσεων της καινοτομίας ως προς:

- την ανάδειξη των μη τεχνολογικών καινοτομιών, που αναπτύσσονται στους εν λόγω κλάδους (οργανωσιακή καινοτομία, καινοτομία "παρουσίασης", σταδιακή καινοτομία, άρρητη και πρακτική γνώση, κλπ)

- την ανάδειξη των σημαντικών αναπτυξιακών δυνατοτήτων, που προκύπτουν από την αναπτέρωση των εν λόγω δραστηριοτήτων και την προσαρμογή των παραδοσιακών επιχειρήσεων στις παραγωγικές και άλλες πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος.

Τα παραπάνω συμπεράσματα δέτουν τις βάσεις για την επανεξέταση των στόχων της πολιτικής καινοτομίας στις περιφερειακές περιοχές της Ε.Ε ή Λιγότερο Αναπτυγμένες Περιοχές (ΛΑΠ).

Σε γενικές γραμμές, τόσο το θεωρητικό μοντέλο της καινοτομίας όσο και τα παραδείγματα από το διεθνή χώρο, αναφέρονται αφειδώς σε περιοχές και δραστηριότητες υψηλής τεχνολογίας (Emilia-Romagna, Νότια Καλιφόρνια, Baden-Wurttemberg, κλπ). Συνοπτικά, οι επιχειρήσεις αυτές δραστηριοποιούνται πολύ κοντά στο "τεχνολογικό όριο". Η Ε&Α καθώς και η τεχνολογική καινοτομία αποτελούν τον πυρήνα της εν λόγω αντίληψης. Η δυνατότητα αξιοποίησης των κατευθύνσεων, που προκύπτουν από τα προαναφερθέντα μοντέλα, είναι ιδιαίτερα περιορισμένη για ένα σημαντικό τμήμα των ευρωπαϊκών περιοχών καθώς και για το μεγαλύτερο τμήμα της ελληνικής επικράτειας, δεδομένου ότι σε αυτές επικρατούν παραδοσιακές δραστηριότητες χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας. Η θέση αυτή μπορεί να αιτιολογηθεί από τα παρακάτω επιχειρήματα (Morgan; Nauwelaers, 2003):

- η παραδοσιακή προσέγγιση της καινοτομίας επικεντρώνεται υπερβολικά στα ζητήματα, που αφορούν στις ριζικές καινοτομίες

- δεν αποδίδεται επαρκής σημασία στις σταδιακές καινοτομίες

- στο πλαίσιο του γραμμικού μοντέλου καινοτομίας, ο ρόλος της Ε&Α και γενικότερα της επιστημονικής γνώσης υπερέχει των άλλων μορφών γνώσης (πρακτική και άρρητη γνώση, κλπ)

- το εν λόγω μοντέλο επικεντρώνεται στα αρχικά στάδια ανάπτυξης της καινοτομίας ενώ αγνοούνται τα μεταγενέστερα στάδια.

Συνολικά, οι παραδοσιακές προσεγγίσεις της καινοτομίας επικεντρώνονται υπερβολικά στα απτά/υλικά χαρακτηριστικά της καινοτομίας αγνοώντας ως εκ τούτου εξίσου σημαντικούς παράγοντες, όπως οι συστημικές, άυλες, οργανωσιακές και σχεσιακές διαστάσεις του φαινομένου. Με βάση τα παραπάνω, οι προαναφερθέντες συγγραφείς υποστηρίζουν ότι από

τη στιγμή που η καινοτομία εκληφθεί σε "γραμμικούς" όρους (ριζική καινοτομία, υπεροχή της Ε&Α, υψηλή τεχνολογία κλπ), περιορίζονται αυτομάτως οι δυνατότητες ανάπτυξης καινοτομιών στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές. Αντιθέτως, η αναγνώριση του διαδραστικού/συστημικού μοντέλου καινοτομίας-δηλαδή της σημασίας που αποκτά η ικανότητα για ανάπτυξη νέων μεθόδων οργάνωσης της εργασίας στην επιχείρηση, για εντατικοποίηση της διεπιχειρησιακής συνεργασίας καθώς και για διαμόρφωση αποτελεσματικών συνεργιών μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών φορέων- καθιστά τις ΛΑΠ υποψήφια κέντρα ανάπτυξης καινοτομιών. Στο πλαίσιο των παραπάνω παρατηρήσεων αναδεικνύεται επίσης η σημασία που αποκτά η διαμόρφωση πολιτικών για την ενίσχυση των συστημικών/συλλογικών δομών ανάπτυξης της καινοτομίας, δεδομένων των χαμηλών επιπέδων κοινωνικού κεφαλαίου που χαρακτηρίζουν τις εν λόγω περιοχές.

Συνολικά, προκύπτει ότι:

- πρώτον -και όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη υποενότητα- η γνώση και η καινοτομία μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικότατους ρόλους στις παραδοσιακές δραστηριότητες χαμηλής τεχνολογίας
- το ίδιο ισχύει και για τις λιγότερα αναπτυγμένες περιοχές, εφόσον ληφθούν σοβαρά υπ΄ όψιν οι συστημικές/διαδραστικές διαστάσεις των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας
- το γεγονός αυτό οδηγεί στην αναγκαία διαμόρφωση πολιτικών, που να επικεντρώνονται τόσο στους υλικούς όσο και στους άυλους παράγοντες της καινοτομίας. Οι πολιτικές οφείλουν να ενισχύσουν το διάλογο, την ανταλλαγή απόψεων, πληροφοριών και γνώσεων μεταξύ των παραγωγικών και άλλων φορέων της περιοχής καθώς και να θέσουν τις βάσεις για τη διαμόρφωση μιας ευρύτερα αποδεκτής στρατηγικής περιφερειακής ανάπτυξης.

2.8. Οι χωρικές διαστάσεις των πολιτικών ενίσχυσης της καινοτομίας

Όπως ειπώθηκε, η διαμόρφωση πολιτικών για την ενίσχυση της καινοτομίας[4], στηρίζεται ολοένα και περισσότερο στα διδάγματα και στις κατευθύνσεις που προκύπτουν από την καταγραφή χωρικά συγκεντρωμένων επιχειρήσεων με υψηλές ανταγωνιστικές και καινοτομικές δραστηριότητες. Οι πολιτικές αυτές στοχεύουν στην ενίσχυση του καινοτόμου περιβάλλοντος των επιχειρήσεων και διαμορφώνονται σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο, ώστε να λαμβάνονται υπ΄ όψιν τα πλεονεκτήματα, οι αδυναμίες και οι προσδοκίες των συντελεστών των τοπικών παραγωγικών συστημάτων. Η διαμόρφωση των εν λόγω στρατηγικών προϋποθέτει αφενός την καταγραφή των οικονομικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών της κάθε περιοχής και αφετέρου τη χάραξη συγκροτημένων στρατηγικών επιλογών και στόχων. Η πολιτική καινοτομίας σε περιφερειακό επίπεδο μπορεί να θεωρηθεί ως μια σειρά δράσεων για τη δημιουργία ενός *καινοτόμου περιβάλλοντος*, επηρεάζοντας και συνδυάζοντας μια σειρά παραγόντων, όπως οι ευρύτερες υποδομές μιας περιοχής (χωροθέτηση επιχειρήσεων, κλπ), οι δεξιότητες του εργατικού δυναμικού, τα κέντρα παραγωγής γνώσης (τεχνολογικά και επιστημονικά κέντρα, κλπ), τα κέντρα κατάρτισης καθώς και οι επιχειρήσεις.

4. *Τα Κέντρα Αναδιανομής Καινοτομίας καθώς και το Δίκτυο Καινοτόμων Περιφερειών αποτελούν παραδείγματα τέτοιων πολιτικών σε ευρωπαϊκό επίπεδο.*

Όπως θα δούμε παρακάτω, οι χωρικές διαστάσεις των πολιτικών καινοτομίας συγκλίνουν με τις σύγχρονες μορφές περιφερειακής πολιτικής. Όσον αφορά στις αμιγώς οικονομικές και παραγωγικές πτυχές του ζητήματος, μπορεί να ειπωθεί πως διακρίνεται μια σταδιακή ταύτιση των δύο πολιτικών όσον αφορά τουλάχιστον στη λογική διαμόρφωσης και υλοποίησής τους.

Όπως ειπώθηκε επανειλημμένα στη διάρκεια του συγκεκριμένου κεφαλαίου, η καινοτομία και η ανταγωνιστικότητα εξαρτώνται ολοένα και περισσότερο από γνώσεις και πληροφορίες, που αδυνατούν να παράγουν και να συγκεντρώσουν από μόνες τους οι επιχειρήσεις. Το γεγονός αυτό θέτει τρία σημαντικά ζητήματα:

- οι επιχειρήσεις λειτουργούν σε ένα πολυσύνθετο και μεταβαλλόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα οι παραγωγικές διεργασίες να προϋποθέτουν τη συνεχή εισροή εξειδικευμένων γνώσεων. Το γεγονός αυτό αφορά τόσο στις επιχειρήσεις χαμηλής όσο και στις επιχειρήσεις υψηλής τεχνολογίας
- οι γνώσεις αυτές μπορούν να προκύψουν από τη σύναψη διεπιχειρησιακών συνεργασιών ή/και από το ευρύτερο υποστηρικτικό περιβάλλον της επιχείρησης (ή Κοινωνικό Σύστημα Καινοτομίας)
- η ανάπτυξη, διάχυση και συλλογή των εν λόγω γνώσεων και πληροφοριών, λαμβάνουν τοπικό/περιφερειακό χαρακτήρα.

Με βάση τα παραπάνω, θα παρουσιαστεί ένα πρότυπο πολιτικής για την ενίσχυση του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος και ειδικότερα για τη βιομηχανία τροφίμων. Στόχο μιας τέτοιας ενέργειας αποτελεί η παρουσίαση της απαραίτητης εισροής γνώσης για τις ανταγωνιστικές επιδόσεις ενός "παραδοσιακού" κλάδου. Παράλληλα, το παράδειγμα αυτό αναδεικνύει τον περιφερειακό χαρακτήρα του σχετικού υποστηρικτικού πεδίου.

2.9. Υποστηρικτικό πεδίο και υποστηρικτικές υπηρεσίες: η περίπτωση του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος

Η εισροή γνώσης για το αγρό-διατροφικό σύμπλεγμα διακρίνεται σε τέσσερις άξονες παρέμβασης. Οι άξονες αυτοί αφορούν (1) στην Προώθηση της Κατάρτισης, της Έρευνας και της Καινοτομίας, (2) στην Προώθηση όλων των Μορφών Ποιότητας, (3) στην Επικοινωνία και (4) στην Προώθηση του Νέου Παραγωγικού Υποδείγματος. Ο συγκεκριμένος λοιπόν πίνακας αποσκοπεί στην ανάδειξη του πολυσύνθετου παραγωγικού και ανταγωνιστικού περιβάλλοντος των επιχειρήσεων του κλάδου τροφίμων και ποτών καθώς και στα δυνητικά πεδία παρέμβασης των πολιτικών καινοτομίας (διαμόρφωση υποστηρικτικού πεδίου).

Στόχος	Δράσεις
Στόχος 1: Προώθηση της κατάρτισης, της έρευνας και της καινοτομίας	1.1. Χρήση των οικονομικών και κοινωνικών επιστημών για την ανάλυση των σύγχρονων τάσεων της κατανάλωσης. Δημιουργία επιχειρήσεων συμβουλευτικών υπηρεσιών με αντικείμενο την παρακολούθηση των εξελίξεων στις αγορές τροφίμων. 1.2. Συνεργασία μεταξύ των Πανεπιστημιακών Σχολών και των επιχειρήσεων του παραγωγικού συστήματος των τροφίμων με σκοπό την επιστημονική και τεχνική υποστήριξη των παραγωγών. Εγκατάσταση εργαστηρίων για την από κοινού εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων. 1.3. Προσανατολισμός των κέντρων κατάρτισης σε περιεχόμενο που αφορά συγκεκριμένα στους κλάδους της γεωργίας, της αλιείας και της βιομηχανίας τροφίμων. 1.4. Προσανατολισμός της κατάρτισης στην κατεύθυνση της πολυσθενής ειδίκευσης των εργαζομένων. 1.5. Οργάνωση ημερίδων, έκδοση εντύπων και χρήση άλλων επικοινωνιακών μέσων για την συστηματική προβολή (ιδιαίτερα μεταξύ των νέων) των επαγγελμάτων και των επιχειρηματικών ευκαιριών της βιομηχανίας τροφίμων. Ενέργειες για την αναβάθμιση του status των επαγγελμάτων του αγροτικού τομέα. 1.6. Προώθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου στις επιχειρήσεις της βιομηχανίας τροφίμων και στα προϊόντα της περιοχής συνολικά. 1.7. Συμμετοχή σε ερευνητικά προγράμματα με αντικείμενο τις ευκαιρίες αξιοποίησης των αποβλήτων της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Ένταξη των τοπικών επιχειρήσεων σε σχετικά προγράμματα. Ανακύκλωση λυμάτων ελαιοτριβείων για την παραγωγή υποπροϊόντων.

Στόχος 2. Προώθηση όλων των μορφών ποιότητας	2.1. Επιχειρήσεις για την παρακολούθηση των ζητημάτων υγειονομικής ασφάλειας και οργανοληπτικής ποιότητας. Επιχειρήσεις για την προώθηση της τοπικής γαστρονομικής παράδοσης. 2.2. Βελτίωση των οργανοληπτικών χαρακτηριστικών των τοπικών προϊόντων. Προώθηση της διαφοροποίησης των προϊόντων (ευέλικτη μαζική παραγωγή). Επιχειρήσεις συμβουλευτικών υπηρεσιών. 2.3. Προσδιορισμός των προϋποθέσεων για την γενίκευση της παραγωγής πιστοποιημένων προϊόντων στην περιοχή. Γραφείο συμβούλων σε θέματα ποιότητας και πιστοποίησης για την από κοινού εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων της περιοχής. 2.4. Καταγραφή των ευκαιριών για την δημιουργία νέων προϊόντων που θα συνδέουν το όνομά τους με την περιοχή (προϊόντα ονομασίας προέλευσης, γεωγραφικής ένδειξης και παραδοσιακά προϊόντα). Επιχειρήσεις συμβουλευτικών υπηρεσιών. 2.5. Προώθηση των διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας (ISO 9000, ISO 14 000, μέθοδος HACCP, κτλ) με την δημιουργία των απαιτούμενων προγραμμάτων κατάρτισης. Οργάνωση εργαστηρίων από ιδιωτικές επιχειρήσεις για την από κοινού εξυπηρέτηση των παραγωγών της περιοχής. 2.6. Διασφάλιση της βέλτιστης ποιότητας των προϊόντων (εμπορικές ονομασίες, αντιμετώπιση επιπτώσεων από μεμονωμένες περιπτώσεις υγειονομικών ατυχημάτων). Η χρήση του ονόματος της περιοχής πρέπει να συνδέεται με αυστηρούς ελέγχους από εξωτερικούς φορείς (ιδιωτικές επιχειρήσεις υπηρεσιών) ώστε να επιτευχθεί η βέλτιστη υγειονομική ποιότητα των προϊόντων. 2.7. Σχεδιασμός συγκεκριμένης μεθοδολογίας για την αντιμετώπιση τυχόν υγειονομικής κρίσης για το σύνολο των αγρό-διατροφικών συμπλεγμάτων της περιοχής. Διάδοση της εν λόγω μεθοδολογίας προς όλα τα στελέχη και εμπλοκή των εργαζομένων. Επιχειρήσεις συμβουλευτικών υπηρεσιών. 2.8. Προσδιορισμός των κριτηρίων υλοποίησης της ολοκληρωμένης διαχείρισης ("ιχνηλασία" της ποιότητας) για το σύνολο των αγρό-διατροφικών συμπλεγμάτων. Επιχειρήσεις συμβουλευτικών υπηρεσιών.
Στόχος 3. Επικοινωνία	3.1. Απόκτηση και εδραίωση της εμπιστοσύνης των καταναλωτών στην ποιότητα των προϊόντων της περιοχής. Προβολή των γευστικών ιδιοτήτων και της υγειονομικής ποιότητας των τοπικών προϊόντων. Διαφημιστικές εταιρείες. 3.2. Σχεδιασμός και προώθηση από τους φορείς της τοπικής ανάπτυξης μιας επικοινωνιακής πολιτικής με στόχο την προβολή της περιοχής συνολικά (φυσικά προτερήματα, παραδόσεις, κλπ) και σε συνδυασμό με τα προϊόντα της τοπικής βιομηχανίας τροφίμων. Διαφημιστικές εταιρείες. 3.3. Εγκατάσταση συστήματος ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης της τοπικής κοινωνίας στα θέματα ποιότητας. Ανάπτυξη πνεύματος συνεργασίας και τοπικής συνείδησης. Μέσα μαζικής ενημέρωσης, εκπαίδευση, διαφήμιση.
Στόχος 4. Προώθηση του νέου παραγωγικού υποδείγματος	Όλες οι ενέργειες για την επίτευξη αυτού του στόχου αφορούν στην παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις για την ανάπτυξη: 4.1. της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (ομαδική εργασία και ικανότητα των εργαζομένων να ανταποκρίνονται σε μεγάλο αριθμό εργασιών και ευθυνών, συνεργασία μεταξύ τμημάτων της επιχείρησης, συνεργασία επιχείρησης με προμηθευτές, συνεχής λειτουργία του μηχανικού εξοπλισμού, ευέλικτες τεχνολογίες παραγωγής για ευέλικτη μαζική παραγωγή). 4.1. της δικτύωσης των επιχειρήσεων (συγκρότηση cluster). Ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των φορέων στα διαφορετικά στάδια παραγωγής και επεξεργασίας των προϊόντων.

2.10. Καινοτομία και υπηρεσίες

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η προσέγγιση του ζητήματος της καινοτομίας στις υπηρεσίες. Η ενέργεια αυτή αιτιολογείται αφενός από το γεγονός ότι στις χώρες του ΟΟΣΑ, τα 2/3 περίπου τις απασχόλησης και του ΑΕΠ προέρχονται από τον τριτογενή τομέα και αφετέρου από το ότι μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του ΄90, οι υπηρεσίες θεωρούνταν σε γενικές γραμμές μη καινοτομικές δραστηριότητες.

Από τις αρχές της δεκαετίας του ΄90 καταβάλλονται προσπάθειες για την εμβάθυνση των θεωρητικών γνώσεων για τις υπηρεσίες[5]. Η σχέση καινοτομίας και τριτογενούς τομέα δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς. Μια από τις πιο αξιοσημείωτες προσπάθειες για την καταγραφή της έκτασης και τη σύλληψη των ιδιαίτερων διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας στις υπηρεσίες, ανήκει στην ερευνητική ομάδα που διαμορφώθηκε για την εκπόνηση της μελέτης "Innovation in Services: Issues at stake and Trends" για λογαριασμό της Ε.Ε στο πλαίσιο της υλοποίησης του προγράμματος "Καινοτομία και ΜΜΕ" με συντονιστή το Ερευνητικό Κέντρο για την Καινοτομία και τον Ανταγωνισμό (CRIC) του Πανεπιστημίου του Μάντσεστερ. Η παρούσα ενότητα στηρίζεται στα πορίσματα της συγκεκριμένης έρευνας.

Ο τριτογενής τομέας διαδραματίζει πλέον πρωταρχικό ρόλο στις περισσότερες οικονομίες των χωρών του ΟΟΣΑ. Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, τα 2/3 της απασχόλησης και του ΑΕΠ ανήκουν πλέον στις υπηρεσίες. Βάσει στοιχείων της Eurostat, οι υπηρεσίες αποτελούν το μοναδικό τομέα της οικονομίας που δημιούργησε θέσεις απασχόλησης στις χώρες της Ε.Ε στη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών. Ως εκ τούτου, τόσο η έκταση όσο και η δυναμική των υπηρεσιών στις χώρες της Ε.Ε καθιστούν αναγκαία την εμβάθυνση των θεωρητικών και εμπειρικών γνώσεων για τη διερεύνηση των χαρακτηριστικών και της δυναμικής που τροφοδοτεί την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα. Ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα αποτελεί η εξέταση των μορφών που λαμβάνει η καινοτομία στις υπηρεσίες, οι επιπτώσεις της καινοτομίας των υπηρεσιών για το σύνολο της οικονομίας καθώς και η διαμόρφωση κατάλληλων δεικτών. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του ΄90, η διεθνής βιβλιογραφία δεν είχε αναγνωρίσει την καινοτομική ικανότητα των υπηρεσιών.Οι υπηρεσίες θεωρούνταν απλοί αποδέκτες τεχνολογικών καινοτομιών του δευτερογενούς τομέα. Από τις αρχές της περασμένης δεκαετίας, η εν λόγω αντίληψη μεταβάλλεται, για δύο κυρίους λόγους:

- η υιοθέτηση της τεχνολογικής καινοτομίας από τις υπηρεσίες, πραγματοποιείται με δημιουργικό τρόπο. Ακόμη και ως απλοί χρήστες τεχνολογίας, οι υπηρεσίες αρχίζουν να εκλαμβάνονται ως θύλακες ανάπτυξης καινοτομιών
- ο ρόλος των υπηρεσιών στο πλαίσιο της οικονομίας της γνώσης ενισχύεται. Οι υπηρεσίες "έντασης γνώσης" διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στην ανταγωνιστικότητα του δευτερογενούς τομέα.

Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι παραδοσιακοί δείκτες καινοτομίας αδυνατούν σε μεγάλο βαθμό να καταγράψουν τα επίπεδα και τα χαρακτηριστικά της καινοτομίας στις υπηρεσίες. Αναλυτικότερα, οι περισσότερες μελέτες επικεντρώνονται στις τεχνολογικές διαστάσεις της καινοτομίας, αγνοώντας τα οργανωσιακά αλλά και τα διαδραστικά χαρακτηριστικά της καινοτομίας (δηλαδή την ποιότητα των σχέσεων,

5. *Για μια ολοκληρωμένη παρουσίαση του ζητήματος βλέπε Ευσταθόπουλος, Ι & Ιωακείμογλου, Η., (2004) Ο Τομέας των υπηρεσιών, η ανταγωνιστικότητα και η εργασία, Μελέτη 19, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.*

που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια της παροχής της υπηρεσίας μεταξύ πελατών και παροχέων). Οι παραδοσιακοί δείκτες της καινοτομίας τείνουν δηλαδή να αγνοήσουν τις πιο άυλες μορφές της, δηλαδή τους βασικότερους συντελεστές ανάπτυξης καινοτομιών σε δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα, όπως οι υπηρεσίες έντασης γνώσης, το εμπόριο, η διανομή, κλπ.

Η έρευνα του Πανεπιστημίου του Μάντσεστερ επικεντρώθηκε στην καταγραφή της έκτασης και των χαρακτηριστικών της καινοτομίας στον τριτογενή τομέα, στον εντοπισμό των βασικών εμποδίων ως προς την ανάπτυξη καινοτομιών στις υπηρεσίες καθώς και στον προσδιορισμό δυνητικών πεδίων άσκησης πολιτικής για την ενίσχυση των καινοτομικών δραστηριοτήτων και επιδόσεών τους.

Συνολικά, ξεχωρίζουν τα εξής ενδιαφέροντα πορίσματα:

- Η καινοτομική δραστηριότητα των υπηρεσιών αντανακλάται από τις αυξανόμενες δραστηριότητές τους, όσον αφορά στην Ε&Α, την κατάθεση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας και την καταχώρηση εμπορικών ονομασιών.
- Συγκριτικά με τις επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα, η καινοτομία στις υπηρεσίες παρουσιάζει οργανωσιακά χαρακτηριστικά.
- Η ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών εκλαμβάνεται ως ο βασικότερος παράγοντας ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων του τριτογενούς τομέα. Παράλληλα, η έκταση των καινοτομικών δραστηριοτήτων της επιχείρησης τείνει να αυξηθεί, εφόσον αυξάνεται και η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών στο άμεσο ανταγωνιστικό περιβάλλον.
- Βασικότερο εμπόδιο για την ανάπτυξη καινοτομιών στον τριτογενή τομέα, αποτελεί η ανεπαρκής ζήτηση καινοτομικών υπηρεσιών καθώς και το υψηλό επιχειρηματικό ρίσκο, που προκύπτει από την προώθηση νέων δραστηριοτήτων. Η ενεργοποίηση της ζήτησης για καινοτομικές υπηρεσίες αποτελεί ένα δυνητικό πεδίο παρέμβασης.
- Οι ελλείψεις ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, η νομοθεσία καθώς και η ανεπαρκής προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων, περιορίζουν την ανάπτυξη καινοτομιών στον τριτογενή τομέα.
- Τέλος, η διαμόρφωση κατάλληλων δεικτών για τη μέτρηση της καινοτομίας στον τομέα των υπηρεσιών, αποτελεί καίριο ζήτημα για τη διαμόρφωση πολιτικών με αντικείμενο την ενίσχυση των ανταγωνιστικών επιδόσεων του τομέα αυτού. Οι δείκτες αυτοί οφείλουν να καταγράφουν με καλύτερο τρόπο τα οργανωσιακά και διαδραστικά χαρακτηριστικά της καινοτομίας, έτσι όπως αυτά αναπτύσσονται στις υπηρεσίες.

2.11. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Η συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων, η εντατικοποίηση του διεθνούς ανταγωνισμού καθώς και οι εξελίξεις στα καταναλωτικά και τεχνολογικά πρότυπα, αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά ενός νέου πολυσύνθετου και μεταβαλλόμενου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Η καινοτομία και η "αλλαγή" (ως κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα) αναδεικνύονται σε κινητήριες δυνάμεις των στρατηγικών ενίσχυσης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

Βασιζόμενο στα παραπάνω πορίσματα, το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώθηκε στην εξέταση των σύγχρονων θεωρήσεων της καινοτομίας. Αναλυτικότερα, δίχτηκαν ζητήματα όπως ο ορισμός της καινοτομίας, η μετάβαση από το γραμμικό στο διαδραστικό μοντέλο καινοτομίας, οι ενδοεπιχειρησιακοί διαδραστικοί μηχανισμοί ανάπτυξης της καινοτομίας, οι σχέσεις μεταξύ

διεπιχειρησιακής συνεργασίας και καινοτομίας, η διαμόρφωση "δικτύων καινοτομίας" ή "Κοινωνικών Συστημάτων Καινοτομίας" καθώς οι επιπτώσεις των διαδραστικών θεωρήσεων της καινοτομίας ως προς την άσκηση πολιτικής και την περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική. Παράλληλα, εξετάστηκε και η σημασία της καινοτομίας για τις παραδοσιακές επιχειρήσεις χαμηλής τεχνολογίας. Για την απεικόνιση του συγκεκριμένου ζητήματος, παρουσιάστηκε μια σειρά από δυνητικές παρεμβάσεις, με στόχο την ενίσχυση της καινοτομίας/ ανταγωνιστικότητας του αγρό- διατροφικού συμπλέγματος.

Συνολικά, από την εξέταση των παραπάνω θεμάτων, προκύπτουν οι εξής κατευθύνσεις:

- Ο όρος καινοτομία υπερβαίνει τους αμιγώς τεχνολογικούς νεωτερισμούς, συμπεριλαμβάνοντας μια σειρά από δραστηριότητες στον οργανωσιακό, εμπορικό, παραγωγικό και χρηματοοικονομικό τομέα (οργανωσιακή καινοτομία, καινοτομία στις παραγωγικές διεργασίες, καινοτομία "παρουσίασης", κλπ).

- Η μετάβαση από το "γραμμικό" στο "διαδραστικό" μοντέλο καινοτομίας υπογραμμίζει τη σημασία των διαδραστικών σχέσεων στο εσωτερικό της επιχείρησης και ειδικότερα την ανταλλαγή γνώσεων και πληροφοριών στο πλαίσιο των παραγωγικών διεργασιών. Το γεγονός αυτό περιορίζει τη σημασία της E&A στην ανάπτυξη της καινοτομίας και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας. Οι άρρητες και πρακτικές γνώσεις αποτελούν βασικούς παράγοντες ανάπτυξης καινοτομιών. Τέλος, οι διαδραστικοί μηχανισμοί ανάπτυξης καινοτομιών αφορούν στο σύνολο των εργαζομένων, ανεξάρτητα από το βαθμό ειδίκευσής τους και τα εργασιακά τους καθήκοντα.

- Σε διεπιχειρησιακό επίπεδο, η σύναψη μακροπρόθεσμων συνεργασιών με βάση τη συμπληρωματικότητα των επιχειρήσεων, υποκαθιστά τις παραδοσιακές βραχυπρόθεσμες μορφές διεπιχειρησιακής συνεργασίας. Το γεγονός αυτό προκύπτει από την πολυπλοκότητα του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος (οι επιχειρήσεις δεν είναι σε θέση να κατέχουν το σύνολο των απαραίτητων γνώσεων, δεξιοτήτων και πληροφοριών) καθώς και από τη σημασία που αποδίδεται σε παράγοντες, όπως η ποιότητα και η διαφοροποίηση του προϊόντος. Οι συνεργασίες έχουν ετερογενή χαρακτήρα, ξεκινώντας από παραδοσιακές σχέσεις υπεργολαβίας μέχρι και την ανάπτυξη ερευνητικών και άλλων δραστηριοτήτων, με αντικείμενο την ανάπτυξη νέων προϊόντων, παραγωγικών διεργασιών, κλπ.

- Η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων στηρίζεται ολοένα και περισσότερο στην ύπαρξη ενός λειτουργικού "υποστηρικτικού πεδίου", αντικείμενο του οποίου αποτελεί η εισροή γνώσης προς τις επιχειρήσεις. Αυτό προκύπτει από τις εξελίξεις στους τομείς της ζήτησης και της προσφοράς, δηλαδή από την εντατικοποίηση του διεθνούς ανταγωνισμού, την πολυπλοκότητα των παραγωγικών διεργασιών, τη συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων, τη σημασία που αποδίδεται σε παράγοντες, όπως η ποιότητα, η διαφοροποίηση, η παρουσίαση του προϊόντος, κλπ. Το "υποστηρικτικό πεδίο" απαρτίζεται από φορείς της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, επιμελητήρια, οργανώσεις καταναλωτών, οργανισμούς κατάρτισης κλπ.

- Οι επιχειρήσεις έντασης γνώσης δεν αντιστοιχούν αποκλειστικά σε επιχειρή-

σεις υψηλής τεχνολογίας. Οι παραδοσιακές επιχειρήσεις χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας συμμετέχουν ισάξια στην παραγωγή γνώσης, -κυρίως πρακτικής και άρρητης φύσης- υιοθετώντας τις παραγωγικές και οργανωτικές πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει την ικανότητα των εν λόγω επιχειρήσεων να διατηρηθούν στην ευρωπαϊκή αγορά, χάρη σε παρεμβάσεις που αφορούν στη βελτίωση της διαρθρωτικής τους ανταγωνιστικότητας (ποιότητα, διαφοροποίηση, σχεδιασμός, ικανότητα παράδοσης προϊόντων σε σύντομο χρονικό διάστημα, κλπ).

- Η ανάδειξη των διαδραστικών μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας σε ενδοεπιχειρησιακό και διεπιχειρησιακό επίπεδο καθώς και μεταξύ επιχειρήσεων και του υποστηρικτικού τους πεδίου, επηρεάζει τόσο τους στόχους όσο και τα μέσα των πολιτικών καινοτομίας. Η υποστήριξη της καινοτομίας προϋποθέτει τη συμπληρωματικότητα των διαφόρων επιπέδων άσκησης πολιτικής (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, διεθνές επίπεδο) καθώς και τη διαμόρφωση συνεργειών μεταξύ διαφόρων πολιτικών (καινοτομίας, βιομηχανικής πολιτικής, εκπαίδευσης, κλπ). Τέλος, η πολιτική καινοτομία επικεντρώνεται στη ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων και των φορέων του ευρύτερου "υποστηρικτικού" τους πεδίου, κατά προτίμηση των φορέων που εντοπίζονται στο άμεσο γεωγραφικό περιβάλλον τους. Οι πολιτικές καινοτομίας λαμβάνουν χωρική διάσταση, συγκλίνοντας σε ένα βαθμό με τις σύγχρονες θεωρίες και πρακτικές περιφερειακής ανάπτυξης και πολιτικής. Με βάση την τελευταία αυτή παρατήρηση, προσδιορίζεται το αντικείμενο του επόμενου κεφαλαίου: η ανάγκη για μια περιεκτική και διαρθρωμένη ανάλυση των προσδιοριστικών παραγόντων της ανταγωνιστικότητας, του νέου παραγωγικού υποδείγματος, της "διαδραστικής" καινοτομίας καθώς και των προεκτάσεών τους σε θέματα άσκησης πολιτικής προϋποθέτει την παρουσίαση των σύγχρονων θεωρήσεων της περιφερειακής ανάπτυξης και πολιτικής.

3. Περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική: η ανάδυση ενός νέου υποδείγματος

Οι σύγχρονες θεωρήσεις της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας αναδεικνύουν τον πρωταρχικό ρόλο της τοπικής/περιφερειακής διάστασης ως ιδανικό πλαίσιο άσκησης πολιτικής για την προώθηση του νέου παραγωγικού υποδείγματος και των διαδραστικών μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας. Η παρατήρηση αυτή αναδεικνύει την σύγκλιση μεταξύ των εν λόγω θεωρητικών προσεγγίσεων και των σύγχρονων θεωρήσεων της περιφερειακής ανάπτυξης και πολιτικής. Αναλυτικότερα, το χωρικό πλαίσιο σύλληψης και εφαρμογής των πολιτικών ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας αποκτά όλο και πιο τοπικό/περιφερειακό χαρακτήρα ενώ παράλληλα, οι σύγχρονες περιφερειακές πολιτικές επικεντρώνονται στη δημιουργία "περιοχών που μαθαίνουν" (ΟΟΣΑ, 2001). Η παρατηρούμενη αυτή σύγκλιση αποτυπώνεται στη έννοια του *καινοτόμου περιβάλλοντος* που ανέπτυξαν οι ερευνητικές της *Ευρωπαϊκής Ερευνητικής Ομάδας για τα Καινοτόμα Περιβάλλοντα* (GREMI). Η προκείμενη προσέγγιση αποτελεί ουσιαστικά αποτέλεσμα της σύγκλισης μεταξύ των σύγχρονων θεωρήσεων της περιφερειακής ανάπτυξης και των χωρικών διαστάσεων του διαδραστικού μοντέλου καινοτομίας. Η θεωρία του καινοτόμου περιβάλλοντος θα εξεταστεί αναλυτικά στο επόμενο κε-

φάλαιο της παρούσας μελέτης.

Αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου αποτελεί η παρουσίαση των σύγχρονων θεωρήσεων της περιφερειακής ανάπτυξης και πολιτικής. Το ζήτημα θα εξεταστεί σε τρία στάδια. Αρχικά, θα παρουσιαστούν οι παράγοντες που οδηγούν στη μετάβαση από το παραδοσιακό στο σύγχρονο υπόδειγμα περιφερειακής πολιτικής (3.1). Στη συνέχεια, θα εξεταστεί ο ρόλος των φορέων των τοπικών και περιφερειακών κοινωνιών και οικονομιών στο πλαίσιο των νέου υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής (3.2). Με λίγα λόγια, θα παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά και οι στόχοι των σύγχρονων αυτών περιφερειακών πολιτικών για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας. Τέλος -βάσει των συμπερασμάτων και των κατευθύνσεων που προκύπτουν από τη μετάβαση στο νέο υπόδειγμα- θα παρουσιαστούν οι προκλήσεις και οι προοπτικές της περιφερειακής ανάπτυξης και πολιτικής στην Ελλάδα (3.3).

3.1. Περιφερειακή πολιτική: ορισμός και ιστορική εξέλιξη

Η έννοια της περιφερειακής πολιτικής ορίζεται ως ένα "σύνολο μέτρων, με στόχο την μείωση των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των επιμέρους περιοχών μιας χώρας" (Dictionary of Economics, 2003). Σε συνδυασμό με την έννοια του Περιφερειακού Προγραμματισμού, η Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική ορίζεται ως "ένα σύστημα σκοπών, μέσων και φορέων, που συνδυάζονται σ΄ ένα πρόγραμμα για να επιτύχουν την ισόρροπη μεταβολή της διαπεριφερειακής διάρθρωσης της οικονομίας (Κονσόλας, 1997). Από την πλευρά της, η γαλλική προσέγγιση της περιφερειακής πολιτικής αποτυπώνεται στην έννοια "amenagement du territoire". Η συγκεκριμένη έννοια αποδίδει στην περιφερειακή πολιτική δύο βασικούς στόχους: την αποκέντρωση και την ενσωμάτωση χωρικών προτεραιοτήτων στην άσκηση της οικονομικής πολιτικής (De Gaudemar, 1990).

Η ιστορία της περιφερειακής οικονομικής πολιτικής σε διεθνές επίπεδο, διακρίνεται σε 4 περιόδους:

- αξιοποίηση της περιφερειακής οικονομικής πολιτικής για τη συγκρότηση του κράτους- έθνους (18ο αιώνας)
- διαμόρφωση περιφερειακών προγραμμάτων για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης (δεκαετία του ΄30 σε ΗΠΑ και Ηνωμένο Βασίλειο)
- άσκηση περιφερειακής πολιτικής ως εργαλείο της πολιτικής αναδιανομής του εισοδήματος (1950-1980)
- σταδιακή ανάδυση ενός νέου υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής, σε απάντηση στην διεθνή οικονομική κρίση και στη διεθνοποίηση των οικονομικών και παραγωγικών συστημάτων (1980 μέχρι σήμερα).

Για ευνόητους λόγους, η συγκεκριμένη μελέτη θα επικεντρωθεί στη μετάβαση από την τρίτη στην τέταρτη περίοδο και ειδικότερα στα χαρακτηριστικά, τους στόχους και τα μέσα της νέας περιφερειακής οικονομικής πολιτικής.

3.1.1. Το μεταπολεμικό μοντέλο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Η περιφερειακή οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική περίοδο αποτέλεσε ένα από τα κύρια εργαλεία αναδιανομής του εισοδήματος σε μια συγκυρία εξαιρετικής οικονομικής ανάπτυξης. Το μοντέλο περιφερειακής πολιτικής, που κυριάρχησε στη συγκεκριμένη περίοδο στην Ευρώπη, παρουσίαζε τα εξής βασικά χαρακτηριστικά:

- πρωταρχικός ρόλος της κεντρικής διοίκησης στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση της περιφερειακής πολιτικής

- λειτουργία σε περιφερειακό επίπεδο εξειδικευμένων οργανισμών με συμβουλευτικό -ως προς τις αποφάσεις της κεντρικής διοίκησης- ρόλο

- περιφερειακές πολιτικές που απευθύνονται στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της χώρας. Ο προσδιορισμός των περιοχών πραγματοποιείται διάμεσου της χαρτογράφησης του κράτους σε προνομιούχες και μη περιοχές. Η περιφερειακή πολιτική στις επιλεγμένες αυτές περιοχές διαδραματίζει, ως εκ τούτου, διορθωτικό ρόλο, επιδιώκοντας την άμβλυνση των χωρικών ανισοτήτων. Συνήθως, ως κριτήρια επιλογής των περιοχών ορίζονται δυσμενείς διαρθρωτικοί παράγοντες ή/και ραγδαίες μεταβολές με δραματικές επιπτώσεις ως προς την παραγωγή και την απασχόληση (φθίνουσες βιομηχανικές περιοχές, αγροτικές περιοχές, κλπ)

- σύνθετο σύνολο νομοθετικών διατάξεων και επιδοτήσεων/χρηματικών εκροών, με αποδέκτη τις εν λόγω περιοχές.

3.1.2. Η κρίση του μεταπολεμικού μοντέλου και η σταδιακή ανάδυση ενός νέου υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής

Στα τέλη της δεκαετίας του ΄70 και στο πλαίσιο μιας ιδιαίτερα παρατεταμένης και δυσμενούς οικονομικής συγκυρίας, τα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη οδηγούνται στην υλοποίηση περιοριστικών μακροοικονομικών πολιτικών. Οι επιπτώσεις στο ισχύον μοντέλο περιφερειακής πολιτικής είναι άμεσες: η περιφερειακή πολιτική παύει να εκλαμβάνεται ως παρέμβαση ισόνομης αναδιανομής του πλεονάσματος σε χωρική βάση. Η ύφεση δε σηματοδοτεί απλά την εξάντληση της δυναμικής που τροφοδότησε τη μεταπολεμική ανάπτυξη και τη σταδιακή εγκατάλειψη του αντίστοιχου μοντέλου περιφερειακής οικονομικής πολιτικής. Διαφορές κριτικές απευθύνθηκαν στο μοντέλο αυτό (de Gaudemar, 1990; ΟΟΣΑ, 2001):

- οι επιλεκτικές χρηματικές εκροές πόρων προς την περιφέρεια, διαστρεβλώνουν τον ανταγωνισμό

- οι εν λόγω εκροές δημιουργούν μια σχέση εξάρτησης, που σε συνδυασμό με τα χαμηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου (αδυναμία συμμετοχής σε συλλογικές δράσεις, ανεπαρκή επίπεδα ατομικών πρωτοβουλιών, κλπ), δημιουργούν ένα δυσμενές πλαίσιο για την ανάπτυξη της περιφέρειας

- οι στόχοι του μοντέλου είναι από οικονομική άποψη μη ρεαλιστικοί-τα ιδιαίτερα δυσμενή διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των περιοχών καθιστούν τους προγραμματισμένους στόχους ανέφικτους

- οι τεχνικοί πόλοι ανάπτυξης (όπως π.χ βιομηχανικές ζώνες, μεγάλα έργα υποδομής, φορολογικά κίνητρα κλπ) δημιουργήθηκαν χωρίς να ληφθούν υπ΄ όψιν τα τοπικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, με αποτέλεσμα το υψηλό κόστος και τη χαμηλή αποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων πρωτοβουλιών

- με παρόμοιο τρόπο και, αν εξαιρεθούν λίγες περιπτώσεις, η δημιουργία εκ του μηδενός τεχνοπόλεων δεν απέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, δεδομένης της περιορισμένης σύνδεσής τους με τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής

- η διατήρηση φθίνουσων βιομηχανικών δραστηριοτήτων αποδείχθηκε ανέφικτη και ιδιαίτερα δαπανηρή προσπάθεια.

Με βάση τα παραπάνω, η περιφερειακή οικονομική πολιτική σταδιακά αναπροσανατολίζει τη δράση και τα εργαλεία προς

τους παρακάτω άξονες παρέμβασης:

- την επέκταση της περιφερειακής πολιτικής στο σύνολο της επικράτειας, λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι η κρίση αφορά στο σύνολο της χώρας
- την ανάγκη για αυξημένο συντονισμό μεταξύ της κεντρικής διοίκησης και των φορέων της τοπικής/περιφερειακής αυτοδιοίκησης καθώς και μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων
- την αναθεώρηση των μηχανισμών στήριξης, με στόχο την προσαρμογή τους στο νέο περιοριστικό δημοσιονομικό περιβάλλον και τους κανόνες ανταγωνισμού, που προκύπτουν από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Η θεωρητική και πολιτική εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής στη διάρκεια των τελευταίων 50 χρόνων απεικονίζεται στη μετάβαση από το μεταπολεμικό στο νέο υπόδειγμα περιφερειακής πολιτικής.

Βασικά χαρακτηριστικά	Μεταπολεμικό μοντέλο περιφερειακής πολιτικής	Νέο υπόδειγμα
Περίοδος	Από τη δεκαετία του '50 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70	Από τις αρχές της δεκαετίας του '80
Στόχοι	Ισόρροπη χωρική κατανομή της οικονομικής ανάπτυξης	Διαρθρωτικές αλλαγές Αναζήτηση νέων δραστηριοτήτων και ενδογενή ανάπτυξη
Επίπεδο αναφοράς	Εθνικό επίπεδο	Διεθνές (ευρωπαϊκό επίπεδο για τις χώρες της Ε.Ε) και δια-περιφερειακό επίπεδο (ανάδυση των περιοχών)
Άσκηση πολιτικής	Πρωταρχικός ρόλος της κεντρικής διοίκησης στην υλοποίηση φιλόδοξων περιφερειακών πολιτικών μεγάλης κλίμακας.	Συνεργασία και κατανομή ευθυνών μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών εταίρων. Ενσωμάτωση των τριών επιπέδων διακυβέρνησης (τοπικό / περιφερειακό / εθνικό) στη διαμόρφωση και υλοποίηση της περιφερειακής πολιτικής.

3.1.3. Η ανάδυση ενός νέου υποδείγματος περιφερειακής οικονομικής πολιτικής

Η μετάβαση από το μεταπολεμικό στο νέο υπόδειγμα περιφερειακής πολιτικής σε διεθνές επίπεδο, αποτελεί κοινή διαπίστωση (ΟΟΣΑ, 2001). Το γεγονός αυτό αποτελεί άμεσο αποτέλεσμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης καθώς και των σχετικών αναπτυξιακών πολιτικών (De Gaudemar, 1990). Συνεπώς, η άσκηση της παραδοσιακής περιφερειακής πολιτικής στο πλαίσιο της τωρινής οικονομικής συγκυρίας παρουσιάζεται ιδιαίτερα άκαιρη, δεδομένων των χαμηλών ρυθμών αύξησης των εθνικών ΑΕΠ. Παράλληλα, πολλές πολιτικές που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του παραδοσιακού υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής κατηγορήθηκαν ότι δεν έλαβαν υπ' όψιν τους τα χαρακτηριστικά και τις δυνατότητες των τοπικών κοινωνιών. Εν ολίγοις, αγνοήθηκαν οι δυνατότητες ενδογενούς ανάπτυξης, το τοπικό κοινωνικό και ιστορικό κεφάλαιο καθώς και τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της κάθε περιοχής.

Το νέο υπόδειγμα περιφερειακής πολιτικής διαμορφώνεται γύρω από 5 άξονες (ΟΟΣΑ, 2001):

- Η περιφερειακή πολιτική απευθύνεται στο σύνολο των περιοχών ανεξάρτητα από τα οικονομικά τους χαρακτηριστικά.
- Στόχο της περιφερειακής πολιτικής δεν αποτελεί πλέον η προσέλκυση ξένων επενδύσεων διαμέσου επιδοτήσεων, φορολογικών απαλλαγών και άλλων σχετικών προνομίων αλλά η ενίσχυση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της περιοχής, με στόχο την ανάπτυξη δραστηριοτήτων, που να αξιοποιούν το "τοπικό κεφάλαιο".
- Τα έργα υποδομής προσαρμόζονται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η βελτίωση του ανθρώπινου και υλικού περιβάλλοντος των επιχειρήσεων.
- Μεγάλη σημασία αποδίδεται στις άυλες υποδομές, στο πλαίσιο της διαμόρφωσης και υλοποίησης ενδογενών αναπτυξιακών στρατηγικών. Αναλυτικότερα, ξεχωρίζουν παράγοντες όπως η κατάρτιση και η εκπαίδευση, η ενίσχυση της τεχνολογίας και της καινοτομίας, η καταπολέμηση της γραφειοκρατίας, η κοινωνική συνοχή, η ενίσχυση νέων επιχειρήσεων και δικτύων επιχειρήσεων, όπως και η ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και του ευρύτερου "υποστηρικτικού" τους περιβάλλοντος.
- Η διαμόρφωση και άσκηση της περιφερειακής πολιτικής στηρίζεται και στα τρία επίπεδα διακυβέρνησης (εθνικό, περιφερειακό, τοπικό επίπεδο). Παράλληλα, το νέο υπόδειγμα συνυπολογίζει τους ευρύτερους συντελεστές των τοπικών κοινωνιών, όπως τον ιδιωτικό τομέα, τους κοινωνικούς εταίρους, τον "τρίτο τομέα" (ή τομέα της κοινωνικής οικονομίας) και τις ΜΚΟ, σηματοδοτώντας ως εκ τούτου, το τέλος του "κρατικού μονοπωλίου" στη διαμόρφωση των περιφερειακών αναπτυξιακών στρατηγικών.

Παραδοσιακή προσέγγιση	Ενδογενή προσέγγιση
Ανεπαρκής ενσωμάτωση των κοινωνικών, πολιτικών, περιβαλλοντικών και ποιοτικών ζητημάτων στη διαμόρφωση των πολιτικών	Μείωση της σημασίας των μηχανισμών της αγοράς προς όφελος των κοινωνικών παραγόντων και κριτηρίων
Προτεραιότητα της διακίνησης και συσσώρευσης του κεφαλαίου	Κινητοποίηση των τοπικών παραγόντων
Εξειδίκευση καθορισμένη από τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας	Προώθηση των περιφερειακών οικονομικών και παραγωγικών συστημάτων
Εξάρτηση ως προς εξωγενείς περιφερειακούς παραγωγικούς συντελεστές	Προώθηση των τοπικών συνειδήσεων και κουλτούρας
Συγκέντρωση των οικονομικών και πολιτικών κέντρων απόφασης	Στήριξη στην ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας στο εσωτερικό και μεταξύ περιοχών
Περιφερειακή αποσύνδεση και άρνηση κάθε μορφής ενδογενούς ανάπτυξης	Διεύρυνση της έννοιας της καινοτομίας στην οργανωσιακή και κοινωνική καινοτομία

Αξίζει να σημειωθεί ότι η μετάβαση προς το νέο υπόδειγμα περιφερειακής πολιτικής αποτελεί ένα εξελικτικό φαινόμενο, που έχει την αφετηρία του στη δεκαετία του ΄50. Η εξέλιξη των θεωρητικών προσεγγίσεων της περιφερειακής πολιτικής καθώς και των σχετικών πολιτικών, μπορεί να εκληφθεί ως μια ταυτόχρονη διαδικασία εμπλουτισμού και απόρριψης των εργαλείων και εννοιών των προγενέστερων μορφών περιφερειακής πολιτικής υπό το φως των αδυναμιών τους καθώς και των ευρύτερων εξελίξεων στο διεθνές παραγωγικό και ανταγωνιστικό περιβάλλον (ΟΟΣΑ, 2001). Η παρουσίαση της εν λόγω διαδικασίας αποτελεί ιδιαιτέρα σημαντικό ζήτημα για την εξακρίβωση του περιεχομένου των εννοιών που χρησιμοποιούνται στις σύγχρονες συζητήσεις με αντικείμενο την περιφερειακή πολιτική και ανάπτυξη, την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα. Μια τέτοια εκτίμηση αιτιολογείται από το γεγονός ότι πολλές συζητήσεις με αντικείμενο τα παραπάνω ζητήματα, στηρίζονται σε έννοιες και παραδείγματα πολιτικής με συχνά αντιφατικό περιεχόμενο και στόχους.

Στον παρακάτω πίνακα, απεικονίζονται οι βασικές έννοιες της περιφερειακής πολιτικής κατά τη διάρκεια των τελευταίων 50 χρόνων.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Δεκαετία	Θεωρητικές και πολιτικές προσεγγίσεις
Δεκαετία ΄50	Οι υποδομές αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την περιφερειακή ανάπτυξη
Δεκαετία ΄60	Προσέλκυση εξωγενών δραστηριοτήτων, πόλοι ανάπτυξης, εξαγωγική βάση
Δεκαετία ΄70	Ενδογενής ανάπτυξη, ρόλος των ΜΜΕ, ενίσχυση των τοπικών δεξιοτήτων και ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Η ανάπτυξη πραγματοποιείται "εκ των έσω". Η εξέλιξη αυτή σημειώνεται ως απάντηση στις ανισορροπίες που προκάλεσε η εγκατάσταση μεγάλων επιχειρήσεων χωρίς ουσιαστικές σχέσεις με το τοπικό κοινωνικοοικονομικό κεφάλαιο. Ενίσχυση των συνεργιών και συνεργασιών σε τοπικό επίπεδο μεταξύ ΜΜΕ
Δεκαετία ΄80	Καινοτομία, διάχυση της τεχνολογίας, "καινοτόμο περιβάλλον", βιομηχανικές συνοικίες Η ενίσχυση της καινοτομίας των τοπικών επιχειρήσεων επιτυγχάνεται διαμέσου της διεπιχειρησιακής συνεργασίας και της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και του ευρύτερου "υποστηρικτικού" τους περιβάλλοντος. Ιδιαίτερη σημασία αποκτούν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των περιοχών, η διαμόρφωση σχέσεων συνεργασίας και εμπιστοσύνης μεταξύ των παραγόντων των τοπικών κοινωνιών για την ενίσχυση του τοπικού παραγωγικού συστήματος. Οι εν λόγω πολιτικές υλοποιούνται μέχρι σήμερα. (π.χ Τοπικά Σύμφωνα, κλπ)
Δεκαετία ΄90	Γνωστική βάση των τοπικών κοινωνιών, άυλες υποδομές, τοπική κουλτούρα
Δεκαετία 2000	Συλλογική μάθηση, κοινωνικό κεφάλαιο, δίκτυα εργασίας /αξιοποίηση του διαδικτύου

Πηγή: ΟΟΣΑ, (2001).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 αναγνωρίζεται σταδιακά ο πρωταρχικός ρόλος της γνώσης και της πληροφορίας ως προσδιοριστικός παράγοντας της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας. Όπως υπογραμμίστηκε στο πρώτο κεφάλαιο, στο πλαίσιο του σύγχρονου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, η "αλλαγή" καθίσταται κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα. Η διεθνής πρακτική σε θέματα ενίσχυσης της γνωστικής βάσης των οικονομιών, αναδεικνύει μια σειρά πρωτοβουλιών, όπως η ενίσχυση της Ε&Α (απόρροια των γραμμικών θεωρήσεων των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας) καθώς και η δημιουργία συγκεντρωμένων δομών παραγωγής και συσσώρευσης γνώσης στο εξωτερικό περιβάλλον των επιχειρήσεων (τεχνοπόλεις, επιστημονικά πάρκα, κλπ). Εν ολίγοις, από την αρχή της δεκαετίας του '90, το βάρος των πολιτικών εστιάζεται ολοένα και περισσότερο στη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο, που να ευνοούν τη ανάπτυξη της καινοτομίας. Στόχο των πολιτικών αυτών αποτελεί η αναπαραγωγή των κύριων συντελεστών του περιβαλλόντος, που επέτρεψε την οικονομική ανάπτυξη τοπικών παραγωγικών συστημάτων, όπως αυτά της *Τρίτης Ιταλίας* και του ελβετικού Jura (ΟΟΣΑ, 2001). Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι η δυνητική υιοθέτηση του παραδείγματος της *Τρίτης Ιταλίας* από την Ελλάδα, έχει αποτελέσει αντικείμενο αμφισβήτησης (Κομνηνός, 1993): το σχετικό παράδειγμα δεν μπορεί να αποτελέσει πρότυπο προς εξαγωγή, εφόσον πρόκειται για συστήματα εμπεδωμένα στην ιστορία και στη συγκρότηση των ιταλικών πόλεων και κοινοτήτων. Πρόκειται δηλαδή για ένα σύνολο συνθηκών και παραγόντων, που αναπτύχθηκαν "εκ των έσω". Η διαπίστωση αυτή αμφισβητεί τη δυνατότητα διαμόρφωσης πολιτικών παρεμβάσεων "εκ των άνω" με στόχο την αναπαραγωγή των εν λόγω συνθηκών. Όπως υποστηρίζει ο ίδιος συγγραφέας, το γεγονός αυτό δεν αποκλείει ωστόσο τη σύσταση πολιτικών οργάνωσης τοπικών δικτύων "εκ των άνω" και ειδικότερα πολιτικών ανάπτυξης τεχνοπόλεων.

Οι πιο πρόσφατες προσεγγίσεις της περιφερειακής πολιτικής υπογραμμίζουν τη σημασία της συλλογικής μάθησης, του *κοινωνικού κεφαλαίου*[6], της εμπιστοσύνης και των "περιοχών που μαθαίνουν" (Cooke, Morgan, 1998; ΟΟΣΑ, 2001). Συνοπτικά, η διεθνής βιβλιογραφία επικεντρώνεται ολοένα και περισσότερο:

- στους άυλους παράγοντες, όπως το ανθρώπινο κεφάλαιο και η γνώση
- στους παράγοντες που αφορούν στο κοινωνικό κεφάλαιο μιας περιοχής, δηλαδή στην ικανότητα των συντελεστών της για τη δημιουργία συνεργιών, τη σύναψη συνεργασιών και συμπράξεων κάθε είδους, την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων που προκύπτουν από την εγγύτητα των παραγωγικών και άλλων φορέων, την αξιοποίηση των τοπικών δεξιοτήτων και γνώσεων
- στα δίκτυα και στις υπηρεσίες επικοινωνίας, λαμβάνοντας υπ' όψιν τον πρωταρχικό ρόλο της ικανότητας των παραγωγικών φορέων να συλλαμβάνουν, να επεξεργάζονται και να διαχέουν τη γνώση και την πληροφορία
- στα νέα μέσα και εργαλεία της περιφερειακής πολιτικής (τοπική ανάπτυξη, μικρομεσαία επιχείρηση, νέα τεχνολογία, τεχνοπόλεις, κλπ).

6. *Σύμφωνα με τον Pierre Bourdieu, το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελείται από το "σύνολο των υφιστάμενων ή δυνητικών πόρων που συνδέονται με την κατοχή ενός περισσότερου ή λιγότερου θεσμοθετημένου σταθερού δικτύου σχέσεων αλληλογνωριμίας και αλληλοαναγνώρισης, ή με άλλα λόγια, από την συμμετοχή σε μια ομάδα, νοούμενη ως ένα σύνολο συντελεστών που δεν συνδέονται αποκλειστικά από κοινές ιδιοκτησίες αλλά από μόνιμους και χρήσιμους δεσμούς".*

Η μετάβαση προς ένα νέο υπόδειγμα περιφερειακής πολιτικής συνοδεύεται από την ανανέωση των μέσων υλοποίησής της. Στον παρακάτω πίνακα, παρουσιάζονται τα εργαλεία της παραδοσιακής και σύγχρονης περιφερειακής πολιτικής.

Κύρια παραδοσιακά μέσα περιφερειακής πολιτικής	Μέσα ενδογενούς περιφερειακής πολιτικής
Οικονομική και Κοινωνική Υποδομή (δίκτυα μεταφορών και επικοινωνίας, ηλεκτρικής ενέργειας, βιομηχανικές και επιχειρηματικές περιοχές, πανεπιστήμια, κέντρα ερευνών, οργανωμένοι οικισμοί, νοσοκομεία, κλπ)	*Τοπική ανάπτυξη* (ενίσχυση τοπικών αναπτυξιακών πρωτοβουλιών / ενεργοποίηση τοπικών παραγωγικών πόρων, δημιουργία προϋποθέσεων για αυτοτροφοδοτούμενη ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο, κλπ)
Επιδοτήσεις (επιχορηγήσεις)	*Μικρομεσαία επιχείρηση* (κύριο μέσο προώθησης της τοπικής ανάπτυξης, ανάδειξη τοπικής επιχειρηματικότητας, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, υψηλή ικανότητα διαφοροποίησης της παραγωγής, ανάπτυξης καινοτομιών, ευελιξία, αναζωογόνηση παραδοσιακών κλάδων, ανάπτυξη της διεπιχειρησιακής συνεργασίας, κλπ)
Φορολογικά κίνητρα	*Νέα τεχνολογία* (εφαρμογή προγραμμάτων βελτίωσης του καινοτόμου περιβάλλοντος των επιχειρήσεων)
Πιστωτικά κίνητρα	*Ίδρυση Τεχνοπόλεων και Επιστημονικών Πάρκων* (χωρική διάσταση της περιφερειακής τεχνολογικής πολιτικής)
Θεσμικά μέτρα (αποκέντρωση δημόσιων υπηρεσιών, ενίσχυση περιφερειακών υπηρεσιών ανάπτυξης)	
Έλεγχοι και αντικίνητρα (αποθάρρυνση υπερσυγκέντρωσης δραστηριοτήτων σε κορεσμένες περιοχές, κλπ)	
Δευτερεύοντα μέσα παραδοσιακής περιφερειακής πολιτικής	

Πηγή: Προσαρμογή από Κονσόλα (1997).

Συνοπτικά, η ενίσχυση τα καινοτομίας, η προσαρμοστικότητα καθώς και η συλλογική δράση, αποτελούν τις λέξεις-κλειδιά των σύγχρονων θεωρήσεων της περιφερειακής πολιτικής, νοούμενη ως μια ενδογενή δημιουργική διαδικασία.

Αντικείμενο του επόμενου υποκεφαλαίου αποτελεί η παρουσίαση της νέας γενιάς "Περιφερειακών Πολιτικών Προσανατολισμένων προς την Καινοτομία" (Innovation-Oriented Regional Policies).

Μια τέτοια ενέργεια συμβάλλει άμεσα στην καταγραφή των διεθνών εξελίξεων και τάσεων στο πεδίο της περιφερειακής πολιτικής και ως εκ τούτου στη διαμόρφωση ενός πλαισίου αξιολόγησης για τις σχετικές συζητήσεις και πολιτικές στην Ελλάδα.

3.2. Τα καινοτόμα παραδείγματα της περιφερειακής ανάπτυξης και πολιτικής

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η παρουσίαση των πορισμάτων, που προέκυψαν από την υλοποίηση σύγχρονων περιφερειακών πολιτικών με έμφαση στην ενίσχυση της καινοτομίας σε περιφερειακές - λιγότερο αναπτυγμένες- περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως επισημάνθηκε στην προηγούμενη ενότητα, οι περιοχές αυτές χαρακτηρίζονται:

- από χαμηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου
- από τη σημασία των παραδοσιακών κλάδων χαμηλής τεχνολογίας.

Η εξέταση των πολιτικών αυτών παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον απεγκλωβισμό από τις γραμμικές προσεγγίσεις της καινοτομίας (έμφαση στην E&A, κλάδοι υψηλής τεχνολογίας, κλπ) καθώς και για τη διαμόρφωση πολιτικών, που να είναι προσαρμοσμένες στις πραγματικές ανάγκες των εν λόγω περιοχών (σε όρους εισροής γνώσης και συλλογικής δράσης). Οι Περιφερειακές Στρατηγικές Καινοτομίας (Regional Innovation Strategies) αποτελούν ένα σύνολο πολιτικών παρεμβάσεων της Ε.Ε, με αντικείμενο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών. Σε αντίθεση με προηγούμενες πολιτικές, η νέα αυτή γενιά πολιτικών περιφερειακής πολιτικής (RIS, RITTS, RTO) στηρίζεται σε μια διευρυμένη αντίληψη των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας. Σχηματικά, μπορεί να ειπωθεί πως οι προγενέστερες πολιτικές ταύτιζαν σε μεγάλο βαθμό την καινοτομία με την έρευνα και την τεχνολογία, επηρεαζόμενες από τις γραμμικές θεωρήσεις των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας. Οι πολιτικές που εξετάζονται στην παρούσα ενότητα στηρίζονται κατά κύριο λόγο στην πεποίθηση πως η καινοτομία έχει συστημικά/κοινωνικά χαρακτηριστικά και πως η ενίσχυση της καινοτομίας στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές εξαρτάται από την ανάπτυξη συλλογικών δράσεων και τη συνεργασία μεταξύ ενός ευρέος φάσματος φορέων της τοπικής κοινωνίας. Παράλληλα η καινοτομία στους παραδοσιακούς κλάδους δε σχετίζεται τόσο με την E&A και τη ριζική καινοτομία όσο με δράσεις που αφορούν περισσότερο στην καινοτομία "παρουσίασης" και στις σταδιακές καινοτομίες (βελτίωση υφισταμένων προϊόντων/υπηρεσιών, σχεδίαση και μάρκετινγκ προϊόντος, εξατομίκευση, διαφοροποίηση, κλπ). Τα παραπάνω συγκροτούν το ευρύτερο πλαίσιο για τη διαμόρφωση και υλοποίηση της "τελευταίας" γενιάς περιφερειακών πολιτικών καινοτομίας. Η παρουσίαση των κυρίων πορισμάτων που προέκυψαν από την αξιολόγηση των εν λόγω πολιτικών στηρίζεται στο συλλογικό τόμο "Regional Innovation Strategies - the Challenge for Less-Favoured Regions" με παραδείγματα σύγχρονων περιφερειακών πολιτικών καινοτομίας από κράτη και περιοχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η Γαλλία, Ισπανία, Ελλάδα, Ουαλία και Γερμανία. Συνολικά, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα και κατευθύνσεις (Morgan, Nauwelaers, 2003):

- Κεντρικό άξονα παρέμβασης των εν λόγω πολιτικών αποτελεί η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών. Αυτό προκύπτει από την πεποίθηση ότι η καινοτομία-ειδικότερα στις λιγότερα αναπτυγμένες περιοχές και στις παραδοσιακές βιομηχανικές δραστηριότητες- εμπεριέχει έντονα συστημικά χαρακτηριστικά και ανάγκες. Η "περιοχή που μαθαίνει" ορίζεται από την ικανότητά της να προωθεί τη διάχυση της γνώσης και της πληροφορίας μεταξύ των διαφόρων φορέων (παραγωγικών και μη), στο πλαίσιο ενός ευρύτερου περιβάλλοντος, που χαρακτηρίζεται από *εμπιστοσύνη* και *αμοιβαιότητα*.

- Η αποτελεσματική υλοποίηση των περιφερειακών στρατηγικών καινοτομίας προϋποθέτει (1) την ύπαρξη ενός καλά εδραιωμένου και ευρύτερα αποδεκτού εμψυχωτή για την οργάνωση και την προώθηση ενός ανοιχτού και υψηλού επιπέδου περιφερειακού διαλόγου (2) την υπέρβαση δυσκολιών, που σχετίζονται με δεσμικές και ατομικές ακαμψίες ως προς τη συμμετοχή στις προαναφερόμενες διαδικασίες, (3) την ενίσχυση της διάθεσης και ικανότητας της τοπικής/περιφερειακής αυτοδιοίκησης καθώς και των ευρύτερων φορέων του δημοσίου τομέα, που εμπλέκονται σ΄ αυτές τις στρατηγικές, να συμμετά-

σχουν ενεργά και να στηρίξουν με τη στάση τους το δημόσιο διάλογο, τη σύναψη συνεργασιών και τη γενικότερη ανταλλαγή γνώσεων και πληροφοριών.

- Ενώ στις περισσότερες υπό εξέταση χώρες έχει δημιουργηθεί μια σειρά φορέων, με αντικείμενο την ενίσχυση της καινοτομίας, ο αριθμός επιχειρήσεων που συνεργάζεται με τις εν λόγω υποστηρικτικές δομές παραμένει περιορισμένος. Βασική αιτία για το φαινόμενο αυτό, αποτελεί το χάσμα μεταξύ των παρεχόμενων υπηρεσιών και των πραγματικών αναγκών των επιχειρήσεων. Ιδιαίτερες προσπάθειες οφείλουν να πραγματοποιηθούν για τη σύζευξη ζήτησης - προσφοράς υποστηρικτικών υπηρεσιών διαμέσου της αλληλεπίδρασης μεταξύ υποστηρικτικών δομών και επιχειρήσεων.
- Παράλληλα, η ενίσχυση της διεπιχειρησιακής συνεργασίας αποτελεί κεντρικό στόχο των περιφερειακών στρατηγικών καινοτομίας. Εντούτοις, μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων αδυνατεί να συμμετάσχει σε ανάλογα σχέδια είτε λόγω διοικητικών η οργανωτικών προβλημάτων είτε λόγω της αδυναμίας του να διατυπώσει συγκροτημένες στρατηγικές, επιλογές και κατευθύνσεις. Συνεπώς, επιθυμητή ενέργεια αποτελεί η προώθηση της διεπιχειρησιακής συνεργασίας διαμέσου της ουσιαστικής στήριξης των επιχειρήσεων, της ανάδειξης των ωφελειών της διεπιχειρησιακής συνεργασίας καθώς και της διατύπωσης ουσιαστικών προτάσεων στις επιχειρήσεις που εκδηλώνουν πρόθεση να αναπτύξουν τέτοιου είδους δραστηριότητες.
- Οι παρακάτω άξονες αποτελούν δυνητικές επιλογές για τη διαμόρφωση σύγχρονων διαδραστικών/συστημικών περιφερειακών στρατηγικών καινοτομίας:

Στρατηγικοί Άξονες Περιφερειακής Πολιτικής Καινοτομίας
Εντατικοποίηση επαφών μεταξύ επιχειρήσεων και υπηρεσιών έντασης γνώσης του ευρύτερου υποστηρικτικού πεδίου
Εντοπισμός και στήριξη δικτύων επιχειρήσεων
Ανάδειξη της σημασίας της καινοτομίας για την ανταγωνιστικότητα
Αύξηση της ζήτησης για εξειδικευμένο προσωπικό στις ΜΜΕ
Αύξηση της προσφοράς για προσωπικό εξειδικευμένο σε ζητήματα καινοτομίας
Δημιουργίας συμβουλευτικής δομής για την υλοποίηση της πολιτικής καινοτομίας
Παροχή κατάλληλης χρηματοδότησης για την ανάπτυξη καινοτομιών
Προσαρμογή της επαγγελματικής κατάρτισης στις ανάγκες των ΜΜΕ
Οργάνωση συνεργασιών μεταξύ φορέων του ευρύτερου υποστηρικτικού πεδίου
Ενίσχυση της ελκυστικότητας της περιοχής για την προσέλκυση επιχειρήσεων υψηλής τεχνολογίας
Στήριξη του εξαγωγικού προσανατολισμού των ΜΜΕ
Ανάπτυξη μεθοδολογικών εργαλείων για την καταγραφή των αναγκών των ΜΜΕ
Ανάπτυξη μη τεχνικής στήριξης της καινοτομίας

Πηγή: Nauwealers; Morgan (2003)

3.3. Η ελληνική περιφερειακή πολιτική: προβλήματα και προοπτικές διαμόρφωσης Περιφερειακών Αναπτυξιακών Στρατηγικών

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η αξιολόγηση της δυναμικής και των προβλημάτων που υφίσταται η άσκηση της περιφερειακής οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα.

Συνοπτικά, ξεχωρίζουν τρεις άξονες ανάλυσης του εν λόγω ζητήματος (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2004):

- Ενώ οι κρατικές πολιτικές διαμορφώνονται βάσει της λογικής του οριζόντιου εκσυγχρονισμού της ελληνικής οικονομίας-ανεξάρτητα από τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και τα χαρακτηριστικά των περιφερειακών/τοπικών παραγωγικών συστημάτων- η καταγραφή "πετυχημένων" παραδειγμάτων περιφερειακών οικονομιών αναδεικνύει την αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων της τοπικής κοινωνίας (ανθρώπινο δυναμικό, ιστορία, κλπ).

- Η αδυναμία χάραξης περιφερειακών πολιτικών ενδογενούς χαρακτήρα δεν μπορεί να αποδοθεί εξ ολοκλήρου στην οριζόντια λογική, που διέπει τις αναπτυξιακές πολιτικές (π.χ αναπτυξιακός νόμος). Η αδυναμία των τοπικών κοινωνιών να επιδιώξουν τη διαμόρφωση και υλοποίηση των τοπικών ανταγωνιστικών τους στρατηγικών διαμέσου των αντιπροσωπευτικών τους φορέων και οργανώσεων, αποτελεί έναν εξίσου ανασταλτικό παράγοντα. Η αδυναμία αυτή αποτελεί αποτέλεσμα της συγκεντρωτικής δομής και λειτουργίας του κράτους σε συνδυασμό με μια ασθενή κοινωνία των πολιτών. Το γεγονός αυτό αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους περιοριστικούς παράγοντες στη διαμόρφωση μηχανισμών ενδογενούς ανάπτυξης, οι οποίοι να στηρίζονται αφενός στην αξιοποίηση των περιφερειακών/τοπικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, αφετέρου στη διαμόρφωση συλλογικών δράσεων, με αντικείμενο τη χάραξη περιφερειακών αναπτυξιακών επιλογών.

- Είναι αναγκαίο οι αναπτυξιακές πολιτικές να "απεγκλωβιστούν" από τη λογική μεταφοράς πόρων, εισχωρώντας με τον τρόπο αυτό σε μια σύγχρονη λογική προσφοράς γνώσης. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, το παράδειγμα της μεταφοράς πόρων ως βασικού μεταδότη της περιφερειακής ανάπτυξης, αποτελεί τμήμα των "παραδοσιακών" πολιτικών περιφερειακής πολιτικής. Η εξέλιξη του μακροοικονομικού και θεσμικού διεθνούς περιβάλλοντος (στασιμότητα, κανόνες ανταγωνισμού, κλπ) καθώς και η ανάδυση ενός πολυσύνθετου και μεταβαλλόμενου ανταγωνιστικού, παραγωγικού και οικονομικού περιβάλλοντος (εντατικοποίηση ανταγωνισμού, ποιότητα/διαφοροποίηση προϊόντων, οικονομία της γνώσης, ρόλος των υπηρεσιών έντασης γνώσης, κλπ), καθιστούν αναγκαία τη διαμόρφωση νέων προτύπων περιφερειακής πολιτικής.

Όπως υπογραμμίζεται στην Ετήσια Έκθεση για την Οικονομία και την Απασχόληση της ΓΣΕΕ (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2004), η διερεύνηση του πεδίου ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα επιβεβαιώνει το γεγονός ότι είναι εφικτή η ανάπτυξη νέων ανταγωνιστικών και καινοτομικών επιχειρήσεων έντασης γνώσης, σε πείσμα των ανεπαρκειών που παρατηρούνται στις κρατικές πολιτικές ή στο τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο. Σε καμιά περίπτωση ωστόσο η ανάδυση της νέας αυτής επιχειρηματικότητας δε μπορεί να αποδοθεί σε δράσεις συλλογικού χαρακτήρα, δηλαδή

στην ύπαρξη ενός ευρύτερου υποστηρικτικού πεδίου, που να στηρίζει την επιχείρηση ως προς την αναζήτηση πληροφοριών για το ανταγωνιστικό περιβάλλον, την εξειδίκευση του ανθρώπινου δυναμικού, την προσφορά απαραίτητων γνώσεων για την ανταγωνιστική λειτουργία της επιχείρησης, όπως τεχνικές, τεχνολογικές και επιστημονικές γνώσεις, τη χρηματοδότηση των καινοτόμων δραστηριοτήτων (οι επιδοτήσεις συνεχίζουν να λειτουργούν σε μια λογική μείωσης του λειτουργικού κόστους της επιχείρησης), κλπ. Ο Έλληνας επιχειρηματίας παρουσιάζει "ριζοσπαστικά" χαρακτηριστικά (Uzunidis, 1993), εννοώντας με αυτό ότι τα επιτυχημένα επιχειρηματικά παραδείγματα αποτελούν συχνά αποτέλεσμα των ιδιαίτερων προσπαθειών και ικανοτήτων του ιδιοκτήτη και των εργαζομένων της επιχείρησης, στο πλαίσιο ενός επιχειρηματικά εχθρικού και στείρου κοινωνικού και θεσμικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος.

Παράλληλα, η αποσπασματική ανάπτυξη νέων ανταγωνιστικών επιχειρήσεων έντασης γνώσης υποδηλώνει ότι η πλειοψηφία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων συνεχίζει να λειτουργεί βάσει του φορντικού μοντέλου παραγωγής. Συνοπτικά, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων εξαρτάται από την ικανότητά τους να υιοθετήσουν τις οργανωσιακές, παραγωγικές και εργασιακές πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Η ικανότητα αυτή εξαρτάται με τη σειρά της από τη μετάβαση των αναπτυξιακών πολιτικών από μια λογική μείωσης του κόστους (ανταγωνιστικότητα - τιμή) σε μια λογική προσφοράς γνώσης (διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα). Σε περιφερειακό επίπεδο, μια τέτοια προτεραιότητα προϋποθέτει την κινητοποίηση του τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου γύρω από ένα νέο υπόδειγμα ενδογενούς περιφερειακής πολιτικής ή αναπτυξιακής περιφερειακής στρατηγικής για την διαμόρφωση και αξιοποίηση των τοπικών/περιφερειακών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Η διαμόρφωση ενός τέτοιου υποδείγματος δεν περιορίζεται στον προσδιορισμό κλαδικών στόχων και στην κατανομή αντίστοιχων ενισχύσεων για την εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού και τη δημιουργία των αναγκαίων υποδομών. Η υποστήριξη της νέας επιχειρηματικότητας και η προώθηση του νέου παραγωγικού υποδείγματος προϋποθέτουν τη δημιουργία ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος, αποστολή του οποίου θα αποτελεί η συλλογή, επεξεργασία, παραγωγή και διάχυση γνώσεων και πληροφοριών προς τις επιχειρήσεις, με αντικείμενο τα παρακάτω γνωστικά πεδία (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2004):

- Νέα γνώση σχετικά με τις δυνατότητες των αγορών και τις δυνατότητες διαμόρφωσης νέων προϊόντων
- Εξειδικευμένες γνώσεις για τη χρήση νέας τεχνολογίας
- Εξειδικευμένες γνώσεις για τις μεθόδους οργάνωσης της επιχείρησης και ειδικότερα για την πιστοποίηση της ποιότητας των προϊόντων
- Νέες γνώσεις του ανθρώπινου δυναμικού.

Η κάλυψη των αναγκών στα παραπάνω πεδία σε περιφερειακό επίπεδο προϋποθέτει την οικοδόμηση μιας "νέας συλλογικότητας" με τη συμμετοχή και τη συνεργασία των παραγωγικών και άλλων φορέων της τοπικής κοινωνίας.

Αξίζει να σημειωθεί πως η πρόσφατη χρηματοδότηση Περιφερειακών Πόλων Καινοτομίας από το Υπουργείο Ανάπτυξης αποτελεί αναμφισβήτητα μια θετική εξέλιξη που συμβαδίζει με τις παραπάνω κατευθύνσεις και ανάγκες. Η συστηματική παρακολούθηση, καταγραφή και αξιολόγηση των επιδόσεων των πέντε Περιφερειακών Πόλων Καινοτομίας (Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Ελλάδος, Δυτικής Μακεδονίας,

Θεσσαλίας και Κρήτης) θα προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για τις προοπτικές και τις προϋποθέσεις επιτυχούς ανάπτυξης τέτοιων δομών στο σύνολο της χώρας.

3.4. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Κατά την τελευταία δεκαπενταετία παρατηρείται σε διεθνές επίπεδο η ανάδυση ενός νέου υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής, ως αποτέλεσμα δύο τουλάχιστον δυναμικών:

- στο πλαίσιο του νέου περιοριστικού μακροοικονομικού και θεσμικού περιβάλλοντος (χαμηλή ανάπτυξη, κανόνες ανταγωνισμού της Ε.Ε, κλπ), η περιφερειακή πολιτική παύει να αποτελεί εργαλείο της ισόνομης εισοδηματικής αναδιανομής μεταξύ περιφερειών
- εγκαταλείπονται σταδιακά στόχοι και εργαλεία, όπως η εξωγενής ανάπτυξη και η προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων, η δημιουργία τεχνητών πόλων ανάπτυξης, οι επιδοτήσεις, η διατήρηση φθινουσών βιομηχανικών δραστηριοτήτων, η έμφαση στις βαριές βιομηχανικές υποδομές, κλπ.

Το νέο υπόδειγμα πολιτικής στοχεύει στην αξιοποίηση των τοπικών/ περιφερειακών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, στην ανάπτυξη ενδογενών μηχανισμών ανάπτυξης, στην ενεργό εμπλοκή των φορέων της τοπικής κοινωνίας, στη διαμόρφωση και υποστήριξη των στόχων της περιφερειακής πολιτικής, στην ευρεία σύναψη συνεργασιών μεταξύ παραγωγικών και άλλων φορέων των παραγωγικών και κοινωνικών συστημάτων, στη δημιουργία τοπικής επιχειρηματικής κουλτούρας και συνείδησης, κλπ. Το νέο υπόδειγμα πολιτικής επικεντρώνεται στη ενίσχυση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας των προϊόντων. Η καινοτομία αποτελεί βασικό αντικείμενο της περιφερειακής πολιτικής. Οι "περιφερειακές πολιτικές προσανατολισμένες προς την καινοτομία" αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα της εγκατάλειψης των αναπτυξιακών πολιτικών που προσανατολίζονται στη μείωση του λειτουργικού κόστους των επιχειρήσεων. Νέα προτεραιότητα αποτελεί η διαμόρφωση σε περιφερειακό επίπεδο ενός ευρύτερου υποστηρικτικού πεδίου, ενός πεδίου δηλαδή προσφοράς γνώσης, με στόχο την αποτελεσματική προσαρμογή των επιχειρήσεων στο μεταβαλλόμενο και πολυσύνθετο διεθνές παραγωγικό και ανταγωνιστικό περιβάλλον. Οι αναπτυξιακές πολιτικές στην Ελλάδα παραμένουν απ΄ την πλευρά τους προσκολλημένες σε μεγάλο βαθμό στις πρακτικές του παραδοσιακού υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής. Παράλληλα, όταν καταβάλλονται προσπάθειες για την υλοποίηση σύγχρονων περιφερειακών πολιτικών (κυρίως υπό το πρίσμα της Ε.Ε), αυτές μένουν αναξιοποίητες, κυρίως λόγω των χαμηλών επιπέδων κοινωνικού κεφαλαίου, της γραφειοκρατίας και της συγκεντρωτικής δομής του ελληνικού κράτους καθώς και της ανικανότητας των παραγόντων της τοπικής κοινωνίας να διαμορφώσουν τις δικές τους επιλογές και πρωτοβουλίες σχετικά με την αναπτυξιακή πορεία της περιοχής τους.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής, παρατηρείται μια σύγκλιση στόχων, εργαλείων και αντιλήψεων μεταξύ των σύγχρονων προσεγγίσεων της περιφερειακής ανάπτυξης/πολιτικής και της καινοτομίας. Η σύγκλιση αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι η καινοτομία εκλαμβάνεται πλέον ως αποτέλεσμα συστημικών και κοινωνικών σχέσεων. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την περιφερειακή διάσταση ως ιδανικό πλαίσιο ενίσχυσης της καινοτομίας. Παράλληλα, στο πλαίσιο του νέου υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής, αναγνωρίζεται η σημασία που αποκτά η μετάβαση από μια λογική μεταφοράς πόρων και μει-

ωσης του λειτουργικού κόστους της επιχείρησης σε μια λογική προσφοράς γνώσης για την ενίσχυση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας.

Η παραπάνω διαπίστωση οδηγεί συνεπώς στην εξέταση της σχέσης μεταξύ περιφερειακής ανάπτυξης και καινοτομίας.

4. Καινοτομία και Περιφερειακή Ανάπτυξη: ταξινόμηση και ανάλυση των θεωρητικών προσεγγίσεων

Στόχο της παρούσας ενότητας αποτελεί η σύντομη επισκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων σχετικά με τη χωρική ανάπτυξη και διάχυση της καινοτομίας. Η προσοχή που αποδίδεται στο συγκεκριμένο αντικείμενο αιτιολογείται αφενός από τους στόχους της μελέτης (εντοπισμός και καταγραφή των χαρακτηριστικών και της δυναμικής που τροφοδοτεί την καινοτομία σε περιφερειακό επίπεδο) και αφετέρου από:

- τον κεντρικό ρόλο της καινοτομίας στο πλαίσιο του νέου παραγωγικού περιβάλλοντος (αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς, νέο παραγωγικό υπόδειγμα, οικονομία της γνώσης, γνωστική κατάτμηση της εργασίας, κλπ)
- το γεγονός ότι μηχανισμοί όπως η δημιουργία, η διάχυση και τα αποτελέσματα της καινοτομίας σε χωρική βάση δεν έχουν αναδειχθεί επαρκώς σε επίπεδο άσκησης πολιτικής,
- την πεποίθηση ότι οι πολιτικές για την ανάπτυξη της καινοτομίας είναι σε θέση να διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο για την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη και αντιστρόφως. Το γεγονός αυτό αναδεικνύεται αφενός στη παρατηρούμενη σύγκλιση μεταξύ των σύγχρονων προσεγγίσεων για την περιφερειακή πολιτική και του διαδραστικού μοντέλου ανάπτυξης της καινοτομίας και αφετέρου στην υλοποίηση νέων περιφερειακών πολιτικών "προσανατολισμένες στην καινοτομία". Το σύνολο των παραπάνω ζητημάτων εξετάστηκε αναλυτικά στα προηγούμενα κεφάλαια.

Συνολικά, θα εξεταστούν τέσσερα διαφορετικά μοντέλα. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην προσέγγιση του *καινοτόμου περιβάλλοντος*, δεδομένου ότι τόσο σε επίπεδο άσκησης πολιτικής (π.χ νέα γενιά περιφερειακών πολιτικών) όσο και σε θεωρητικό επίπεδο (π.χ έννοια της μανθάνουσας περιφέρειας, διαδραστικά μοντέλα της καινοτομίας, κλπ) παρατηρείται η σημασία που αποδίδεται στους συστημικούς και σχεσιακούς συντελεστές της καινοτομίας και της περιφερειακής ανάπτυξης.

Η προβληματική που τίθεται, αφορά στον προσδιορισμό των διαδικασιών βάσει των οποίων μια περιοχή είναι σε θέση να συμμετάσχει και να επωφεληθεί από τις αλλαγές που προκύπτουν από την τεχνολογική καινοτομία. Συνοπτικά, τίθενται τα παρακάτω δύο ερωτήματα:

- Ποιοι μηχανισμοί βρίσκονται πίσω από τη δημιουργία της καινοτομίας; Η καινοτομία θεωρείται δεδομένη, οπότε οι απαντήσεις στο πρόβλημα επικεντρώνονται στους μηχανισμούς διάχυσής της ή, αντιθέτως, η καινοτομία αποτελεί δυναμικό φαινόμενο που παραπέμπει σε δημιουργικά φαινόμενα και διαδικασίες;
- Υπό ποιες συνθήκες μια περιοχή μπορεί να συμμετάσχει στα οφέλη που προκύπτουν από την καινοτομία (μια περιοχή συμμετέχει παθητικά στην εξέλιξη της καινοτομίας ή αντιθέτως έχει τη δυνατότητα να αποτελέσει βασική συνιστώσα των καινοτομικών διαδικασιών;).

Για την ορθολογική προσέγγιση των παραπάνω ζητημάτων, είναι χρήσιμο να προσδιοριστούν δύο συμπληρωματικά αναλυτικά επίπεδα. Συνοπτικά, ξεχωρίζουν:

- οι οικονομικές διαστάσεις της τεχνολογικής προόδου
- οι χωρικές διαστάσεις της περιφερειακής ανάπτυξης.

Το πρώτο επίπεδο (οικονομικές διαστάσεις) αναφέρεται σε δύο θεωρητικές προσεγγίσεις (ενδογενή και εξωγενή μοντέλα ανάπτυξης). Το δεύτερο επίπεδο (δηλαδή η σχέση μεταξύ χώρου, καινοτομίας και περιφερειακής ανάπτυξης) αποτελείται από δύο προσεγγίσεις (παθητική και ενεργητική θέση).

Με βάση τα παραπάνω, ο Remigio Ratti ταξινόμησε τις υπάρχουσες θεωρίες με αντικείμενο τη σχέση Καινοτομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης (1992).

4.1. "Επιδημικές" και ιεραρχικές θεωρίες για τη χωρική διάχυση των καινοτομιών

Οι εν λόγω θεωρίες ανήκουν στο γνωστικό πεδίο της οικονομικής γεωγραφίας. Αντικείμενο μελέτης των προσεγγίσεων αυτών αποτελούν οι διαδικασίες διάχυσης μιας καινοτομίας στο χώρο. Ξεχωρίζουν δύο βασικές προσεγγίσεις. Πρώτον, η προσέγγιση της "επιδημικής" διάχυσης των καινοτομιών στον χώρο. Δεύτερον, η προσέγγιση της "ιεραρχικής" διάχυσης των καινοτομιών από τα πρωτεύοντα στα υπόλοιπα αστικά κέντρα. Η κατανόηση των παραπάνω θεωριών προϋποθέτει τη σύντομη εξέταση των διαδικασιών διάχυσης στο χώρο, δηλαδή το "φαινόμενο διάχυσης στο χώρο και στο χρόνο ενός αντικειμένου, ενός θεσμού, μιας ιδέας, μιας πρακτικής με αποδέκτες τα άτομα, ομάδες ατόμων, κλπ" (Julien, 1985). Οι διαδικασίες διάχυσης στον χώρο σχετίζονται με τις συνθήκες, τα κανάλια και τα εμπόδια στη διάχυση των καινοτομιών.

Μια *διαδικασία διάχυσης* αναπτύσσεται, εφόσον εκπληρώνονται τρεις συνθήκες. Αυτές αφορούν στην ύπαρξη ενός κέντρου, που εκπέμπει την καινοτομία, στην ύπαρξη δυνητικών αποδεκτών, καθώς και στη σύνδεση των δύο προαναφερόμενων πόλων. Τα κανάλια διάχυσης, διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες:

- η διάχυση των καινοτομιών είναι συνιστώσα της εγγύτητας μεταξύ των κέντρων διάχυσης και υποδοχής των καινοτομιών. Η ένταση της διάχυσης μειώνεται ανάλογα με την απόσταση (σε φυσικούς, οικονομικούς, πολιτισμικούς και ψυχολογικούς όρους), μεταξύ των δύο κέντρων. Η διάχυση εξαρτάται ως εκ τούτου, από την ύπαρξη καναλιών επικοινωνίας και δυνητικών φραγμών ως προς την ικανότητα υποδοχής των περιφερειών (το ζήτημα αυτό θα εξεταστεί στη συνέχεια)
- η διάχυση των καινοτομιών υπακούει στη δομή της αστικής ιεραρχίας. Αναλυτικότερα, η εγγύτητα των τοποθεσιών εξαρτάται από τη θέση, που η καθεμία καταλαμβάνει, στο πλαίσιο του ευρύτερου οικονομικού και παραγωγικού συστήματος. Συνοπτικά, οι πιθανότητες διάχυσης της καινοτομίας από τα πρωτεύοντα στα μικρότερης σημασίας αστικά κέντρα, είναι σαφώς σημαντικότερες από την αντίστροφη κατεύθυνση. Παράλληλα, η πυκνότητα των υφισταμένων δικτύων επικοινωνίας μεταξύ μεγάλων αστικών κέντρων, αυξάνει τις αντίστοιχες πιθανότητες διάχυσης της καινοτομίας.

Τέλος, η ένταση και έκταση των διαδικασιών διάχυσης της καινοτομίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ύπαρξη "εμποδίων διάχυσης". Τα εν λόγω εμπόδια, αφορούν:

- στην ύπαρξη φυσικών εμποδίων (δηλαδή εμποδίων, που έχουν να κάνουν με φυσικούς παράγοντες, όπως οροσειρές, κλπ). Η ανάπτυξη των μεταφορών καθώς και των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας περιορίζουν ολοένα και περισσότερο την έκταση των εν λόγω φραγμών
- στην ύπαρξη πολιτικών και οικονομικών εμποδίων (εμπορικοί δασμοί σύνορα, κλπ). Η ένταση των σχετικών περιοριστικών παραγόντων κυμαίνεται ανάλογα με το βαθμό ολοκλήρωσης περιφερειακών οικονομικών συστημάτων (π.χ Ευρωπαϊκή Ένωση)
- στην ύπαρξη ευρύτερων κοινωνικών και πολιτισμικών παραγόντων, που εντάσσονται στην έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου.

Τα παραπάνω συγκροτούν το ευρύτερο αναλυτικό πλαίσιο για την ανάγνωση των θεωριών διάχυσης της καινοτομίας στον χώρο. Συνολικά, διακρίνονται δύο βασικές προσεγγίσεις ήτοι το επιδημικό και το ιεραρχικό υπόδειγμα:

Η ΧΩΡΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ

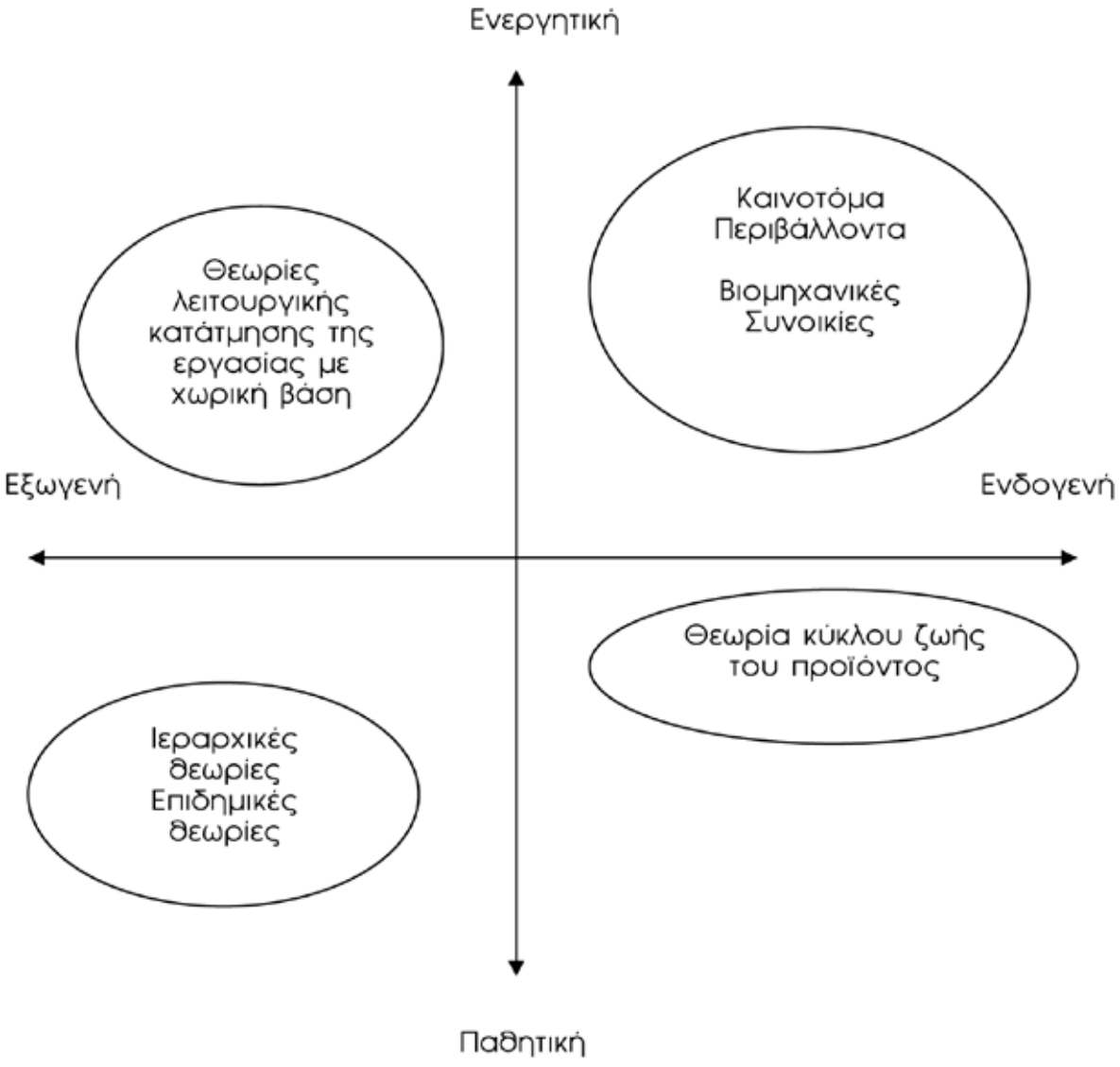

- το *επιδημικό υπόδειγμα* αντιλαμβάνεται τη διάχυση της καινοτομίας ως αποτέλεσμα της ύπαρξης καναλιών επικοινωνίας μεταξύ διαφόρων τοποθεσιών. Η διάχυση της καινοτομίας περιορίζεται από παράγοντες κοινωνικού και πολιτισμικού χαρακτήρα. Βάσει του σχετικού υποδείγματος, η διάχυση πραγματοποιείται σε 4 στάδια: το πρωτογενές στάδιο (υιοθέτηση της καινοτομίας από τα πρώτα κέντρα), το στάδιο της επέκτασης (διάχυση της καινοτομίας σε δευτερογενή κέντρα και σταδιακή μείωση των ανισοτήτων), το στάδιο της συμπύκνωσης (ο ρυθμός αύξησης της υιοθέτησης της καινοτομίας στο σύνολο της επικράτειας) και τέλος το στάδιο κορεσμού (ο ρυθμός αύξησης της υιοθέτησης καινοτομιών δεν διαφοροποιείται ανάλογα με την απόσταση από τα αρχικά κέντρα διάχυσης)

- με βάση το *ιεραρχικό υπόδειγμα*, η διάχυση της καινοτομίας δεν πραγματοποιείται μόνο σε συνάρτηση με την απόσταση από τα πρωτογενή κέντρα διάχυσης αλλά κυρίως βάσει της δομής της αστικής ιεραρχίας. Το αστικό περιβάλλον αποτελεί ιδανικό πλαίσιο για την ανάπτυξη των καινοτομιών (υποδομές, κανάλια επικοινωνίας, διαθεσιμότητα εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού, κεφαλαίου, ψυχολογικοί, πολιτικοί και θεσμικοί παράγοντες με θετική επίδραση ως προς την ανάπτυξη της καινοτομίας). Συνεπώς, οι δραστηριότητες υψηλής τεχνολογίας (και τεχνολογικής καινοτομίας) τείνουν να συγκεντρώνονται σε αστικά κέντρα, που διαθέτουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Οποιαδήποτε άλλη απόφαση χωροθέτησης των δραστηριοτήτων αιχμής οδηγεί σε μείωση της παραγωγικότητας και σε τεχνολογική ασυμβατότητα μεταξύ των χαρακτηριστικών της παραγωγής και των δεξιοτήτων και γνώσεων του ανθρώπινου δυναμικού. Παράλληλα, η ασυμβατότητα αυτή δεν αντισταθμίζεται από το σχετικά χαμηλότερο κόστος εργασίας εκτός πρωτογενών αστικών κέντρων. Κατ' επέκταση, το φαινόμενο αυτό οδηγεί στην αντιστοίχηση των τεχνολογικών χαρακτηριστικών των κλάδων και των περιφερειών.

Συνολικά, αν και το μοντέλο αυτό αναδεικνύει ενδιαφέροντα πορίσματα σχετικά με την εξέλιξη της χωρικής διάστασης των καινοτομιών, η επεξηγηματική του εμβέλεια κρίνεται περιορισμένη όσον αφορά (Ratti, 1992):

α) το γεγονός ότι δεν εξετάζονται επαρκώς οι συνθήκες από την πλευρά της προσφοράς καινοτομιών (υποδομές, στρατηγικές καινοτομίας, χαρακτηριστικά της καινοτομίας, κλπ)

β) το γεγονός ότι οι εν λόγω προσεγγίσεις παρουσιάζουν ντετερμινιστικό χαρακτήρα, πράγμα που περιορίζει την άσκηση πολιτικής σε περιφερειακό επίπεδο, τη στιγμή που η διεθνής εμπειρία καταγράφει αντιθέτως ολοένα και περισσότερα παραδείγματα ενεργών περιφερειακών παραγωγικών συστημάτων και περιβαλλόντων.

4.2. Θεωρία του κύκλου ζωής του προϊόντος

Η δεύτερη ομάδα θεωρητικών προσεγγίσεων της τυπολογίας του Ratti αφορά στην προσέγγιση με βάση τον κύκλο ζωής των προϊόντων. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης ομάδας, ιδιαίτερα σημαντικές θεωρούνται οι εργασίες του Vernon (1966) με αντικείμενο τις χωρικές διαστάσεις των επενδύσεων που σχετίζονται με την καινοτομία. Αναλυτικότερα, η εξέλιξη της παγκόσμιας οικονομίας χαρακτηρίζεται από τη μετάβαση ορισμένων βιομηχανικών κλάδων από τα αναπτυγμένα στα αναπτυσσόμενα κράτη. Κινητήρια δύναμη της συγκεκριμένης τάσης αποτελεί η ιδέα της

εξέλιξης σε διεθνές επίπεδο του κύκλου ζωής των προϊόντων. Ο κύκλος ζωής ενός προϊόντος χαρακτηρίζεται από 3 στάδια: εμφάνιση, ωρίμανση και τυποποίηση του προϊόντος. Σε πρώτο στάδιο, τα νέα προϊόντα εμφανίζονται στα πιο αναπτυγμένα κράτη. Το γεγονός αυτό αιτιολογείται κυρίως από την ικανότητα των επιχειρήσεων, που δραστηριοποιούνται στα εν λόγω κράτη, να έχουν πρόσβαση στις πηγές γνώσης. Τα κριτήρια χωροθέτησης της επιχείρησης στην πρώτη αυτή φάση, αφορούν στην ικανότητα πρόσβασης στην γνώση. Σε δεύτερο στάδιο, η σταδιακή τυποποίηση της παραγωγής του προϊόντος καθώς και η εμφάνιση ανταγωνιστών, αυξάνει τη σημασία ορισμένων παραγόντων, όπως το κόστος εργασίας, οι οικονομίες κλίμακας καθώς και η πρόσβαση στις αγορές. Η παραγωγή του εν λόγω προϊόντος διεθνοποιείται μέσω ξένων επενδύσεων. Σε τελευταίο στάδιο, η τυποποίηση της παραγωγής, η απλοποίηση των παραγωγικών διεργασιών καθώς και ο σχετικός κορεσμός των αγορών, επιτρέπουν τη μεταφορά ορισμένων σταδίων της παραγωγικής διαδικασίας σε κράτη με χαμηλό κόστος εργασίας. Η μετάβαση βιομηχανικών δραστηριοτήτων από τα κράτη της βορειοανατολικής περιφέρειας των ΗΠΑ προς τα κράτη του νότου, απεικονίζουν τη δυναμική που διέπει το μοντέλο του Vernon. Σύμφωνα με το Remigio Ratti, είναι πιθανό οι νοτιοανατολικές περιοχές του "Sun-Belt" να επωφελήθηκαν όχι μόνο από τη μετάβαση των τυποποιημένων παραγωγικών διεργασιών του βορρά αλλά και από τη μετάβαση μιας πραγματικής ικανότητας να καινοτομούν.

Κύριο προτέρημα των εργασιών του Vernon αποτελεί το γεγονός ότι η διεθνής εξειδίκευση παύει να εξηγείται μόνο με βάση την κατανομή των παραγωγικών συντελεστών. Αναλυτικότερα, εισάγεται ένα δυναμικό αναλυτικό πλαίσιο, βάσει του οποίου οι κλαδικές μετεγκαταστάσεις εξηγούνται αφενός από την εξέλιξη των συνθηκών παραγωγής ενός εμπορεύματος και αφετέρου από τις αλλαγές από την πλευράς της ζήτησης.

4.3. Θεωρίες της λειτουργικής και χωρικής κατάτμησης της εργασίας

Η τρίτη ομάδα θεωριών της τυπολογίας του Ratti αντιλαμβάνεται τη χωρική διάχυση της καινοτομίας και της τεχνολογίας, ως αποτέλεσμα των διαδικασιών λειτουργικής κατάτμησης της εργασίας. Αναλυτικό άξονα των εν λόγω θεωριών αποτελεί η ιδέα ότι μια επιχείρηση αποκομίζει οφέλη από τη λειτουργική διάσπαση των παραγωγικών της δραστηριοτήτων σε διάφορα τμήματα καθώς και από τη διασπορά των εν λόγω τμημάτων στο χώρο. Η στρατηγική αυτή υιοθετείται κατά κύριο λόγω από τις πολυεθνικές βιομηχανικές επιχειρήσεις.

4.3.1. Μικροοικονομικά στοιχεία των διαδικασιών λειτουργικής και χωρικής κατάτμησης της εργασίας

Η διαφοροποίηση σε σχέση με τις νεοκλασσικές θεωρήσεις της επιχείρησης, αφορά στην διερεύνηση των διευθετήσεων στο εσωτερικό της επιχείρησης, δηλαδή στις διαδικασίες βάσει των οποίων ο επιχειρηματίας συντονίζει τους παραγωγικούς συντελεστές. Η νέο-κλασική προσέγγιση αντιλαμβάνεται την επιχείρηση ως ένα τεχνολογικό "μαύρο κουτί", που περιγράφεται από την συνάρτηση παραγωγής $y = f(k,l)$ με y = παραγωγή, k η εισροή κεφαλαίου και l την εισροή εργασίας. Η παραγωγική αυτή εξίσωση προσδιορίζει μια ποσοτική σχέση μεταξύ εισροών και εκροών, χωρίς να προσδιορίζονται τα χαρακτηριστικά της οργανωσιακής διευθέτησης των παραγωγικών διεργασιών. Η σύλληψη της επιχείρησης ως "δυναμικού

κοινωνικού θεσμού" (Scott, 1985) αναδεικνύει από την πλευρά της τη δυνατότητα που διαθέτει η επιχείρηση να διασπά την παραγωγή της σε διάφορα τμήματα και τοποθεσίες. Αναλυτικότερα, η παραγωγή ενός αγαθού μπορεί να πραγματοποιηθεί με βάση τρεις διαφορετικές οργανωσιακές διευθετήσεις: (1) η επιχείρηση παράγει εξ ολοκλήρου το αγαθό στο εσωτερικό της, βάσει εσωτερικών οργανωτικών διευθετήσεων (2) ένα αγαθό παράγεται με βάση την κατάτμηση εργασίας μεταξύ περισσοτέρων μονάδων παραγωγής, επιλέγοντας την κάθετη η οριζόντια ολοκλήρωση της παραγωγής (3) το αγαθό "παράγεται" εν μέρει διαμέσου της αγοράς (προμήθεια εξαρτημάτων/ενδιάμεσων αγαθών από την αγορά). Παράλληλα, η διάχυση των δραστηριοτήτων στο χώρο διαφέρει ανάλογα με την παραπάνω λειτουργική κατάτμηση των παραγωγικών διεργασιών: στην πρώτη περίπτωση οι δραστηριότητες εντοπίζονται στην τοποθεσία χωροθέτησης της επιχείρησης. Στη δεύτερη περίπτωση -και ανάλογα με το βαθμό και τη μορφή ολοκλήρωσης- η επιχείρηση έχει τη δυνατότητα να κατανείμει στο χώρο ορισμένα από τα "διασπασμένα" τμήματα των παραγωγικών της διεργασιών. Τέλος, στην περίπτωση που η επιχείρηση προμηθεύεται ενδιάμεσα αγαθά στην αγορά, η γεωγραφική διάχυση είναι ανεξάρτητη από την επιχείρηση.

Με βάση τα παραπάνω, το μοντέλο του Scott (1985) διακρίνει 3 περιπτώσεις λειτουργικής και χωρικής κατάτμησης της εργασίας. Αναλυτικότερα, ξεχωρίζουν:

- η περίπτωση της κάθετης (και χωρικής) ολοκλήρωσης της παραγωγής x και y με x = ενδιάμεσο αγαθό του τελικού προϊόντος y
- η περίπτωση που η παραγωγή των x και y είναι καθετοποιημένη αλλά πραγματοποιείται σε διαφορετικές τοποθεσίες
- η περίπτωση που η παραγωγή των x και y πραγματοποιείται ανεξάρτητα και σε διαφορετικές τοποθεσίες (η επιχείρηση προμηθεύεται στις αγορές).

4.3.2. Οι θεωρητικές προεκτάσεις της λειτουργικής και χωρικής κατάτμησης της εργασίας

Η παρουσίαση των αρχών που κατευθύνουν τη λειτουργική και χωρική κατάτμηση της εργασίας, επιτρέπει τη μετάβαση σε ένα αναλυτικό επίπεδο, που επικεντρώνεται στη συνολική δομή των παραγωγικών συστημάτων και όχι αποκλειστικά σε επίπεδο ατομικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, αναδεικνύεται η σημασία της διεπιχειρησιακής συνεργασίας ως εναλλακτικής μορφής οργάνωσης των παραγωγικών διεργασιών-πέρα από την επιχείρηση και την αγορά: η πολυπλοκότητα των διαδικασιών παραγωγής αυξάνει τη σημασία των ιεραρχικών μορφών ολοκλήρωσης και των διεπιχειρησιακών δικτύων συνεργασίας. Τέλος, αναδεικνύεται η σημασία του χώρου ως ενεργητικού συντελεστή των ευρύτερων διαδικασιών οργάνωσης της παραγωγής.

4.3.3. Λειτουργική και χωρική κατάτμηση της εργασίας και πολυεθνικές βιομηχανικές επιχειρήσεις

Η ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της ισχύος των λειτουργικών και χωρικών χαρακτηριστικών της κατάτμησης εργασίας. Αναλυτικότερα, η εξέταση του ζητήματος αναδεικνύει τους συντελεστές που συνέβαλαν στην κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο και τη σχέση τους με τις επενδύσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Χάρη στις προόδους των επικοινωνιών και των μεταφορών, οι μεγάλες επιχειρήσεις διασπούν τις δραστηριότητες

τους σε ομοιογενείς - από εργασιακής απόψεως - μονάδες. Οι σχετικές μονάδες κατανέμονται στο χώρο ανάλογα με τα χαρακτηριστικά των τοποθεσιών (ποιότητα εργατικού δυναμικού, βιομηχανική κουλτούρα, κλπ). Το γεγονός αυτό οδηγεί στις παρακάτω σημαντικές παρατηρήσεις (Aydalot, 1986):

- η επιχείρηση εξειδικεύει τα παραγωγικά της τμήματα, με κριτήριο τη μέγιστη διαφοροποίηση των εργασιακών τους χαρακτηριστικών
- το κάθε τμήμα εντοπίζεται στις τοποθεσίες, που παρουσιάζουν την αντίστοιχη εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού
- η διάχυση των δραστηριοτήτων, που προκύπτει από τις εν λόγω διαδικασίες, διαφοροποιείται από την διάχυση με βάση το ιεραρχικό υπόδειγμα κατανομής των δραστηριοτήτων στον χώρο (δηλαδή με βάση την ιεράρχηση των αστικών κέντρων)
- η διάχυση των δραστηριοτήτων και της τεχνολογίας αποτελεί πραγματικότητα, χωρίς ωστόσο να συρρικνώνονται οι ανισότητες (η πρόοδος παρουσιάζει την ίδια ένταση στο σύνολο του χώρου, με αποτέλεσμα η ιεράρχηση των υπό-συνόλων να μη μεταβάλλεται)
- τέλος, η εξέλιξη της βιομηχανίας στη μεταπολεμική περίοδο μπορεί να ερμηνευθεί ως μια κυκλική διαδικασία αντικατάστασης προγενέστερων μορφών οργάνωσης της παραγωγής από νεότερες. Αναλυτικότερα, η παρακμή των παλιών περιφερειακών τρόπων παραγωγής, μεταφράζεται σε απελευθέρωση εργατικής δύναμης. Ο μαρασμός των παραγωγικών δραστηριοτήτων σηματοδοτεί την "αχρήστευση" των παραγωγικών δεξιοτήτων του εν λόγω εργατικού δυναμικού. Μοναδική επιλογή αυτών των εργαζομένων αποτελεί η εργασία σε ξένες (ως προς την περιφέρεια) επιχειρήσεις, που θα αξιοποιήσουν την εργατική δύναμη που τους προσφέρεται, στο πλαίσιο μιας νέας παραγωγικής δομής, οργανωμένης γύρω από μεγάλα κέντρα αποφάσεων του εξωτερικού. Η παρατήρηση αυτή αναδεικνύει εξάλλου και την έννοια της ενιαίας κεντρικής διοίκησης της πολυεθνικής επιχείρησης (Κονσόλας, 1997).

Η εμπειρική διερεύνηση της διασποράς των δραστηριοτήτων, καταγράφει ωστόσο την ανάδυση παραδειγμάτων που διαφοροποιούνται από τη λογική της λειτουργικής και χωρικής κατάτμησης της εργασίας. Αναλυτικότερα, περιφέρειες διανύουν τη δική τους πορεία περνώντας από μια φάση απομόνωσης σε μια περιφερειακή και μετέπειτα κεντρική θέση. Δημιουργούνται δηλαδή νέοι πόλοι ανάπτυξης, γεγονός που μετριάζει τον κανόνα της ενιαίας κεντρικής θέσης. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει τον πρωταρχικό ρόλο της χωρικής - εδαφικής συνιστώσας. Ο χώρος δεν αποτελεί ουδέτερο υπόβαθρο της λειτουργικής κατάτμησης της εργασίας. Αντιθέτως, οι χωρικές οντότητες επιδεικνύουν δημιουργικές ικανότητες, στηριζόμενες στο τοπικό τους κεφάλαιο, στις δεξιότητες και στα πολιτισμικά και άλλα χαρακτηριστικά των κατοίκων τους. Το γεγονός αυτό σκιαγραφεί την ύπαρξη δυνητικών πεδίων άσκησης πολιτικής για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προκύπτουν από τους προαναφερόμενους παράγοντες. Αυτό οδηγεί στην αναγκαία εξέταση της σημασίας του τοπικού κεφαλαίου για την ανάπτυξη της καινοτομίας. Το ζήτημα αυτό, αποτελεί και το αντικείμενο της παρακάτω ενότητας.

4.4. Δίκτυα Καινοτομία, Βιομηχανικές Συνοικίες και "Καινοτόμα Περιβάλλοντα"

4.4.1. Χωρικές συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων: από τη βιομηχανική συνοικία στα "καινοτόμα περιβάλλοντα"

Στη διάρκεια της δεκαετίας του ΄80 παρατηρήθηκε μια σειρά έντονων μεταβολών στη χωρική διασπορά των παραγωγικών δραστηριοτήτων, με κύρια χαρακτηριστικά το μαρασμό φθινόντων βιομηχανικών περιοχών και την παράλληλη συγκέντρωση δραστηριοτήτων σε νέες βιομηχανικές περιοχές (Maillat, 1996). Ιδιαίτερα αξιοσημείωτο γεγονός αποτέλεσε η παρατηρούμενη απόκλιση από τις διαδεδομένες κινήσεις μεταφοράς παραγωγικών δραστηριοτήτων από τις αναπτυγμένες στις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες και η ανάδυση δυναμικών που πηγάζουν από το εσωτερικό και με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής (τοπικό κεφάλαιο, κλπ). Συνοπτικά, μπορεί να ειπωθεί πως το μοντέλο ανάπτυξης και διάχυσης των καινοτομιών διαμέσου της διάσπασης των δραστηριοτήτων των πολυεθνικών επιχειρήσεων, βασισμένο στη λογική της χωρικής και λειτουργικής κατάτμησης της εργασίας, παρεχώρησε τη θέση του σε ένα νέο υπόδειγμα, στο πλαίσιο του οποίου οι χωρικές οντότητες κατέχουν δημιουργικές και αναπτυξιακές ικανότητες.

Η απεικόνιση των εν λόγω μεταβολών ανέδειξε μια πλειάδα εννοιών, με αντικείμενο την περιγραφή βιομηχανικών συγκεντρώσεων. Συνολικά, οι προσεγγίσεις αυτές μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις ομάδες (Hart,2000)

- τα συνεκτικά δίκτυα (cohesive clusters)
- οι νέες βιομηχανικές συνοικίες (new industrial districts).
- τα καινοτόμα περιβάλλοντα (milieux innovateurs).

Οι παραπάνω έννοιες απεικονίζουν τη διαμόρφωση και λειτουργία ευέλικτων τοπικών παραγωγικών συστημάτων που στηρίζονται στην φυσική εγγύτητα των συντελεστών τους, στην ικανότητά τους να ανταλλάσσουν πληροφορίες και να δρουν βάσει συλλογικών κριτηρίων καθώς και στην παραγωγή/παροχή νέων προϊόντων και υπηρεσιών.

Τα χαρακτηριστικά της κάθε έννοιας συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα (Hart, 2000):

Τύπος Δικτύου Καινοτομίας	Χαρακτηριστικά διεπιχειρησιακών σχέσεων	Χαρακτηριστικά του δικτύου	Παραδείγματα χωρικών συγκεντρώσεων
Συνεκτικά Δίκτυα	Τοπικές κλαδικές παραγωγικές συγκεντρώσεις Άτυπες εξωτερικές οικονομίες Υψηλά επίπεδα διάχυσης της πληροφορίας Υψηλά επίπεδα διεπιχειρησιακής συνεργασίας	Κυρίως μικρές επιχειρήσεις Χωροθέτηση στο εσωτερικό των αστικών κέντρων Άμεση προσαρμογή στις αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης Ευελιξία Ευκολία εισόδου και εξόδου από το δίκτυο	Birmingham (παραγωγή κοσμημάτων) Hackney, Λονδίνο (επιπλοποιία)
Νέες Βιομηχανικές Συνοικίες	Άτυπες και τυπικές εξωτερικές οικονομίες Σταθερότητα και μακροπρόθεσμος χαρακτήρας διεπιχειρησιακών σχέσεων	Συνύπαρξη μεγάλων και μικρών επιχειρήσεων Χωροθέτηση έκτος αστικών κέντρων Δραστηριότητες έντασης γνώσης (κυρίως δραστηριότητες υψηλής τεχνολογίας) Σημασία της ταχύτητας μεταφοράς και της αξιοπιστίας στην παράδοση Προσπάθεια ελέγχου της "αλλαγής" μέσω μακροπρόθεσμων παραγωγικών διευθετήσεων	Silicon Valley, California, M4 Motorway, Μεγάλη Βρετανία
Καινοτόμα Περιβάλλοντα	Σχέσεις εμπιστοσύνης μεταξύ ατόμων Από κοινού ανάπτυξη σχεδίων με υψηλό επιχειρηματικό ρίσκο Υψηλά επίπεδα τυπικών και άτυπων μορφών διεπιχειρησιακής συνεργασίας	Κυρίως ΜΜΕ Χωροθέτηση εκτός αστικών κέντρων Σημασία του κοινωνικού κεφαλαίου Αξιοποίηση του τοπικού κεφαλαίου (ιστορία, δεξιότητες εργατικού δυναμικού, δεσμοί, κλπ)	Emilia-Romagna Βορειοανατολικό Μιλάνο

Πηγή: Προσαρμογή από Hart (2000)

Όπως σημειώνει ο Hart, η παραπάνω ταξινόμηση έχει σαν στόχο την απεικόνιση των διαφορών και των κοινών στοιχείων των επιμέρους εννοιών, κυρίως για αναλυτικούς λόγους: είναι πολύ πιθανό δηλαδή η εξέταση της πραγματικότητας να αναδείξει πιο σύνθετες χωρικές συγκεντρώσεις με μικτά χαρακτηριστικά. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι από την παραπάνω ταξινόμηση προκύπτει η προτεραιότητα διαμόρφωσης πολιτικών που να είναι προσαρμοσμένες στα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της κάθε κατηγορίας δικτύου.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, το αναλυτικό πλαίσιο του Hart συμβάλλει στην αποσαφήνιση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που παρουσιάζουν τα προαναφερόμενα υποδείγματα. Η εν λόγω ταξινόμηση ανέδειξε τα ιδιαίτερα συστημικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά της έννοιας του "καινοτόμου περιβάλλοντος". Αναλυτικότερα, το "καινοτόμο περιβάλλον" διαφοροποιείται από το υπόδειγμα της βιομηχανικής συνοικίας ως προς τον ρόλο που διαδραματίζει στη διαμόρφωση τοπικών παραγωγικών δυναμικών και στην τοπική ανταγωνιστικότητα. Συνοπτικά, σε αντίθεση με τις βιομηχανικές συνοικίες-που παραπέμπουν στα τεχνικά και οργανωσιακά χαρακτηριστικά ενός τοπικού παραγωγικού συστήματος- η έννοια του "καινοτόμου περιβάλλοντος" επικεντρώνεται σε μεγαλύτερο βαθμό στα συστημικά και σχεσιακά χαρακτηριστικά, που λαμβάνουν οι συλλογικές διαδικασίες ανάπτυξης της καινοτομίας σε μια δοσμένη χωρική οντότητα (Maillat, 1996). Εν ολίγοις, η συγκεκριμένη προσέγγιση μπορεί να αντιληφθεί ως μια προέκταση/προσαρμογή της ευρύτερης συζήτησης περί κοινωνικού κεφαλαίου, σε θέματα που αφορούν στην τοπική ανταγωνιστικότητα και στην καινοτομία. Συνοπτικά, η διαφοροποίηση της έννοιας της βιομηχανικής συνοικίας σε σχέση με αυτήν του καινοτόμου περιβάλλοντος, αποτελεί ιδιαίτερα κρίσιμο ζήτημα για την κατανόηση των οικονομικών και κοινωνικών δυναμικών που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο. Η συγκεκριμένη διαφοροποίηση αντανακλάται στον ορισμό της κάθε έννοιας:

- Οι βιομηχανικές συνοικίες εντάσσονται στην ευρύτερη έννοια του τοπικού παραγωγικού συστήματος. Συνοπτικά, τα τοπικά παραγωγικά συστήματα αφορούν σε μια ενότητα, που συγκροτείται από εγγύς παραγωγικές μονάδες υπό τη ευρεία έννοια του όρου (βιομηχανικές επιχειρήσεις, υπηρεσίες, ερευνητικά κέντρα, φορείς κατάρτισης, κλπ) και οι οποίες διατηρούν μια σειρά σχέσεων μεταξύ τους (τυπικές, άτυπες, εμπορικές, μη εμπορικές, κλπ). Οι σχέσεις αυτές αφορούν στις ροές υλικών αγαθών, χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, εργασίας, τεχνολογίας και γνώσης. Η έννοια του τοπικού παραγωγικού συστήματος (που συμπεριλαμβάνει μια σειρά συγκεντρώσεων οικονομικών δραστηριοτήτων, μεταξύ των οποίων και οι βιομηχανικές συνοικίες) απεικονίζει τις τεχνικό-παραγωγικές αλληλεξαρτήσεις, που διασύνδεουν τις επιχειρήσεις μιας ίδιας περιοχής.

- Η έννοια του "καινοτόμου περιβάλλοντος" αναφέρεται σε ένα σύνολο άυλων παραγόντων, που δραστηριοποιούνται σε μια δοσμένη γεωγραφική περιοχή. Οι παράγοντες παραπέμπουν σε έννοιες, όπως η τεχνογνωσία, κανόνες, πρότυπα, αρχές και σχεσιακό κεφάλαιο. Το καινοτόμο περιβάλλον συνδέεται με το τοπικό παραγωγικό σύστημα -δηλαδή με ένα σύνολο συντελεστών και ανθρωπίνων και υλικών πόρων.

Από την πρώτη βασική αυτή διαφοροποίηση, εύλογα τίθεται το ερώτημα πώς άυλοι παράγοντες ενεργούν πάνω στους

συντελεστές και τα αντικείμενα των παραγωγικών συστημάτων. Η απάντηση στην ερώτηση αυτή προϋποθέτει την εξέταση των διαδικασιών, βάσει των οποίων τα γνωστικά/σχεσιακά αυτά αντικείμενα επηρεάζουν την ανάπτυξη και λειτουργία των Περιφερειακών Οικονομιών:

- Η τεχνογνωσία αφορά στην ικανότητα των συντελεστών της παραγωγής να αντιμετωπίσουν τις τεχνολογικές αλλαγές, να προσαρμοστούν στις αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης ή ακόμα να ενσωματώσουν νέο εξοπλισμό ή συνεργάτες στην παραγωγική διαδικασία. Συνολικά, η τεχνογνωσία ορίζει την ικανότητα ελέγχου των παραγωγικών διαδικασιών.

- Τα πρότυπα, οι κανόνες και αξίες παραπέμπουν στους παράγοντες, που προσδιορίζουν τη συμπεριφορά των συντελεστών καθώς και των σχέσεων που διατηρούν μεταξύ τους. Οι παράγοντες αυτοί αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, εφόσον καθορίζουν τη διαμόρφωση ενός ευρύτερου εργασιακού περιβάλλοντος, στηριζόμενου στην εμπιστοσύνη, στην αμοιβαιότητα και στην αλληλεγγύη, δηλαδή στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος με κοινή λογικότητα, χρονικά πλαίσια και στόχους.

- Το σχεσιακό κεφάλαιο αφορά στη γνώση που κατέχει ο κάθε συντελεστής για τους υπόλοιπους συντελεστές, που ενεργούν στο ευρύτερο περιβάλλον του. Το σχεσιακό κεφάλαιο προλαμβάνει τη ανάπτυξη καιροσκοπικών συμπεριφορών και εξαρτάται από τα επίπεδα εμπιστοσύνης, που ισχύουν στο ευρύτερο περιβάλλον των παραγωγικών συντελεστών.

Με βάση τα παραπάνω, το "καινοτόμο περιβάλλον" συμβάλλει στην ανάπτυξη των τοπικών παραγωγικών συστημάτων, εφόσον η ύπαρξή του παρέχει ένα πλαίσιο εμπιστοσύνης και σύγκλισης απόψεων, με πρωταρχικό ρόλο για τη σύναψη διεπιχειρησιακής συνεργασίας. Εν ολίγοις, η ύπαρξη του καινοτόμου περιβάλλοντος αποτελεί τον κρίσιμο παράγοντα διαμέσου του οποίου οι επιχειρήσεις υπερβαίνουν τα στενά όρια του ανταγωνισμού και αποφασίζουν να ανταλλάξουν πληροφορίες, να δέσουν κοινούς προβληματισμούς, εντέλει να αναπτύξουν δράσεις συλλογικού χαρακτήρα.

Συνοπτικά, το περιβάλλον δεν αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα τοπικού παραγωγικού συστήματος (όπως για παράδειγμα οι βιομηχανικές συνοικίες) αλλά προσδιορίζει ένα γνωστικό υπόβαθρο καθοριστικής σημασίας για τη λειτουργία των τοπικών παραγωγικών συστημάτων: τα καινοτόμα περιβάλλοντα αποτελούν το sine qua non της ενδογενούς περιφερειακής ανάπτυξης. Παράλληλα, η έννοια του τοπικού παραγωγικού συστήματος επιτρέπει τη σύλληψη των τεχνικό-παραγωγικών αλληλεξαρτήσεων, που συνδέουν τις επιχειρήσεις μιας περιοχής καθώς και των εξωτερικών οικονομιών, που προκύπτουν από τις εν λόγω συνεργασίες. Το καινοτόμο περιβάλλον καθορίζει ως εκ τούτου το βαθμό αλληλεπίδρασης των παραγωγικών συντελεστών καθώς και την ικανότητά τους να μαθαίνουν από τις μεταξύ τους σχέσεις. Εν τέλει, το καινοτόμο περιβάλλον συμβάλλει άμεσα στην αποκατάσταση των χωρικών διαστάσεων και δυναμικών της ενδογενούς περιφερειακής ανάπτυξης, εν αντιδέσει με τη λειτουργική προσέγγιση του ζητήματος (Maillat, 1996).

4.4.2. Τα καινοτόμα περιβάλλοντα

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η παρουσίαση της τέταρτης κατηγορίας της τυπολογίας του Ratti αναφορικά με τη σχέση περιφερειακής ανάπτυξης και καινοτομίας. Η τέταρτη αυτή κατηγορία εξετάζει

την έννοια του καινοτόμου περιβάλλοντος. Βασικός άξονας της εν λόγω προσέγγισης είναι η σύλληψη της τεχνολογικής προόδου ως ενδογενή παράγοντα (σε αντίθεση με άλλα μοντέλα, που αντιλαμβάνονται την τεχνολογική πρόοδο ως δεδομένη). Ταυτόχρονα, δεύτερο σημείο διαφοροποίησης με τις προηγούμενες ομάδες αποτελεί η αντίληψη του χώρου ως ενεργό συντελεστή (και όχι ως παθητικό υπόβαθρο των μορφών οργάνωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων).

Συνολικά, μπορεί να ειπωθεί ότι η αναπτυξιακή εξέλιξη μιας γεωγραφικής ενότητας συμβάλλει στη δημιουργία μιας διαδραστικής σχέσης με την εξέλιξη της τεχνολογικής της ανάπτυξης. Ως εκ τούτου, ο χώρος εκλαμβάνεται ως βασική συνιστώσα των διαδικασιών ανάπτυξης/εγκατάλειψης των καινοτομιών.

Σε αντίθεση με τις παραδοσιακές θεωρητικές προσεγγίσεις, που επικεντρώνονται στους μηχανισμούς διάχυσης μια προκαθορισμένης τεχνολογικής καινοτομίας (έμφαση στο σημείο κατάληξης της καινοτομίας), η προσέγγιση του καινοτόμου περιβάλλοντος εστιάζει τη προσοχή της στις διαδικασίες και στις προϋποθέσεις για τη δημιουργία της καινοτομίας, με βάση τις δημιουργικές δυνάμεις και ικανότητες που χαρακτηρίζουν την κάθε χωρική οντότητα.

Το θεωρητικό υπόδειγμα που αναπτύχθηκε από τους ερευνητές του GREMI [Ευρωπαϊκή Ερευνητική Ομάδα για τα Καινοτόμα Περιβάλλοντα (*Milieu Innovateur*)], αντιλαμβάνεται την καινοτομία ως:

- μια συνεχή δημιουργική διαδικασία
- μια διαδικασία συσσωρευμένης μάθησης
- το συνδυασμό τεχνογνωσίας και επιστημονικής γνώσης.

Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στις αλληλεπιδράσεις που σχηματίζονται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου συστήματος και που επιτρέπουν τη συγκέντρωση των παραπάνω προϋποθέσεων. Με βάση την νέα αυτή προσέγγιση, η μετάβαση από μια λογική *κατανομής των πόρων* σε μια λογική *δημιουργίας των πόρων* επιτυγχάνεται διαμέσου δύο καναλιών, ήτοι:

- τη δημιουργία νέων παραγωγικών δυνατοτήτων
- τη δημιουργία νέων μορφών ολοκλήρωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Κύριο εργαλείο των επιχειρήσεων για την επίτευξη του παραπάνω στόχου, αποτελεί η διαμόρφωση σχέσεων με το εξωτερικό τους περιβάλλον. Οι σχέσεις αυτές αφορούν είτε σε άλλες επιχειρήσεις (στρατηγικές συμμαχίες) είτε στο ευρύτερο περιβάλλον (για παράδειγμα οι σχέσεις με το εκπαιδευτικό σύστημα, τους επιστημονικούς φορείς, τα επιμελητήρια, τους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς, την τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση κλπ).

Συμπερασματικά, μπορεί να ειπωθεί πως ο διαχωρισμός μεταξύ καινοτόμων και παραδοσιακών επιχειρήσεων αντιστοιχεί στο διαχωρισμό μεταξύ επιχειρήσεων που διατηρούν σχέσεις με το εξωτερικό τους περιβάλλον και επιχειρήσεις που λειτουργούν απομονωμένα. Βασικό μέλημα των επιχειρήσεων για τη σύναψη σταθερών σχέσεων με το εξωτερικό τους περιβάλλον αποτελεί αφενός η διαχείριση της αβεβαιότητας[7] (information gap, assessment gap, competence gap, competence-decision gap, control gap) και αφετέρου η εκπλή-

7. *Camagni, R. (ed), Innovation Networks: spatial perspectives, GREMI, Belhaven Press, London and N.Y, 1991.*

ρωση καθηκόντων, που αφορούν στη συνεχή παρατήρηση και καταγραφή τον εξελίξεων σε ένα πολύπλοκο και μεταβαλλόμενο παραγωγικό, εμπορικό και οικονομικό περιβάλλον, με στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Συνολικά, διακρίνονται 3 πεδία "παρατήρησης"[8]:

- το εμπορικό πεδίο
- το τεχνολογικό πεδίο
- το νομικό/θεσμικό πεδίο.

Ανακεφαλαιώνοντας, η σύναψη σχέσεων με το εξωτερικό περιβάλλον, απαντά στην ανάγκη για (1) μείωση της αβεβαιότητας, που προκύπτει από το νέο διεθνοποιημένο και μεταβαλλόμενο διεθνές παραγωγικό και οικονομικό περιβάλλον καθώς και για (2) ανάπτυξη ενεργητικών εργαλείων παρατήρησης και καταγραφής των εξελίξεων στο εν λόγω περιβάλλον, ως βασική στρατηγική ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης. Το φαινόμενο αυτό υπερβαίνει την επιδίωξη να μειωθεί το κόστος. Για τους ερευνητές του GREMI, οι σχέσεις με το ιδιαίτερο αυτό περιβάλλον, δηλαδή οι σχέσεις με το "υποστηρικτικό πεδίο"[9] της επιχείρησης, υπακούουν σε μια λογική έρευνας και δημιουργικότητας της επιχείρησης. Με βάση τις εργασίες του GREMI, η επιχείρηση παρουσιάζει τρία λειτουργικά πεδία:

- το παραγωγικό πεδίο
- το πεδίο αγοράς
- το υποστηρικτικό πεδίο.

Τα δύο πρώτα πεδία θα παρουσιαστούν στη συνέχεια της μελέτης[10]. Το υποστηρικτικό πεδίο ορίζεται ως το σύνολο των σχέσεων "εκτός αγοράς" της επιχείρησης, που ορίζουν τον στρατηγικό της προσανατολισμό σε σχέση με το περιβάλλον της. Ειδικότερα, το συγκεκριμένο πεδίο συνίσταται από τρεις κατηγορίες σχέσεων:

- σχέσεις που αναφέρονται στην οργάνωση των παραγωγικών συντελεστών (προέλευση του κεφαλαίου, πηγές πληροφοριών, τεχνογνωσία δηλαδή επιστημονική και τεχνική γνώση, σχέσεις που αφορούν στην ποιότητα και στην προσέλκυση ανθρωπίνων πόρων, κλπ)
- στρατηγικές σχέσεις της επιχείρησης με τους εταίρους, τους προμηθευτές και τους πελάτες της (ανταλλαγή πληροφοριών, συμμαχία, μερική ολοκλήρωση, κλπ)
- στρατηγικές σχέσεις με τους φορείς της περιοχής.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, η απάντηση στις ανάγκες και στις προκλήσεις της καινοτόμας επιχείρησης (αβεβαιότητα, καταγραφή των εξελίξεων στο εξωτερικό περιβάλλον) εντοπίζεται στη διαμόρφωση ενός "υποστηρικτικού πεδίου". Ταυτόχρονα, η διαμόρφωση του εν λόγω πεδίου συμβάλλει στην ενίσχυση της καινοτομικής ικανότητας της επιχείρησης. Η ικανότητα αυτή χαρακτηρίζει τις στρατηγικές επιλογές της επιχείρησης, στο πλαίσιο των καινοτόμων περιβαλλόντων: η ανταγωνιστικότητα και μακροπρόθεσμη αποδοτικότητα των επιχειρήσεων συνδέονται με τις δημιουργικές και καινοτομικές ικανότητές τους. Αντιθέτως, οι επιχειρήσεις που στοχεύουν στην επίτευξη άμεσων κερδών εντάσσονται σε μια λογική

8. *Djuatio, E., "Le réseau, outil de veille et de développement de l'entreprise?", in Innovation, Cahiers d'économie de l' innovation, Numéro 19, 2004-1, pp-195-218.*
9. *Ratti, R, Innovation technologique et Développement Régional, Base Théorique et Etude de Cas, Presses Universitaires de Lyon, Meta-Editions, 1992.*
10. *Στο μεθοδολογικό υπόδειγμα της έρευνας πεδίου.*

ελαχιστοποίησης του κόστους παραγωγής. Η αντίθεση αυτή μεταφράζεται ως αντίθεση μεταξύ ανταγωνιστικότητας-τιμής και διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Ως αποτέλεσμα, το καινοτόμο περιβάλλον αναδεικνύεται ως ένα ιδανικό πλαίσιο για την ενίσχυση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας των περιφερειακών παραγωγικών συστημάτων.

4.4.3. Συμπεράσματα κεφαλαίου

Αντικείμενο του παρόντος κεφαλαίου αποτέλεσε η εξέταση της σχέσης μεταξύ περιφερειακής ανάπτυξης και καινοτομίας. Η εξέταση του ζητήματος στηρίχτηκε στην ταξινόμηση του Remigio Ratti για τις σχετικές θεωρητικές προσεγγίσεις. Συνολικά, εξετάστηκαν τέσσερις ομάδες θεωριών:

- οι επιδημικές - ιεραρχικές προσεγγίσεις
- οι θεωρίες του κύκλου ζωής των προϊόντων
- η λειτουργική και χωρική κατάτμηση της εργασίας
- η προσέγγιση σε όρους βιομηχανικών *συνοικιών* και *καινοτόμων περιβαλλόντων*.

Όπως σημειώθηκε στην αρχή του κεφαλαίου, η ταξινόμηση αυτή πραγματοποιήθηκε βάσει δύο αξόνων:

- ο πρώτος άξονας αφορά στην αντίθεση μεταξύ εξωγενών και ενδογενών μοντέλων της τεχνολογικής προόδου. Στην πρώτη περίπτωση, η τεχνολογική πρόοδος αποτελεί εξωγενή και ανεξάρτητο παράγοντα. Τα ενδογενή μοντέλα επιδιώκουν τον εντοπισμό των παραγόντων, που καθορίζουν την ένταση και την έκταση της τεχνολογικής προόδου (π.χ επενδύσεις στην εκπαίδευση και στην Ε&Α)
- η σχέση του χώρου ως προς την ανάπτυξη της καινοτομίας. Ανάλογα με τις περιπτώσεις, ο χώρος αποκτά ενεργητικό ή παθητικό χαρακτήρα. Στη δεύτερη περίπτωση, η περιφέρεια εντάσσεται σε μια λογική δημιουργίας/ανάπτυξης - διάχυσης/συγκέντρωσης της καινοτομίας. Ο προσανατολισμός της τεχνολογικής προόδου συμβαδίζει και αλληλεπιδρά με τον προσανατολισμό της περιφερειακής ανάπτυξης.

Η πρόσφατη οικονομική ιστορία ανέδειξε τη συνύπαρξη δύο μοντέλων διάχυσης της τεχνολογίας και της καινοτομίας στον χώρο: την διασπορά με βάση το υπόδειγμα της λειτουργικής και χωρικής κατάτμησης της εργασίας και το υπόδειγμα των βιομηχανικών συνοικιών και του "καινοτόμου περιβάλλοντος". Βασική διαφορά μεταξύ των δύο αυτών υποδειγμάτων αποτελούν οι δημιουργικές/αναπτυξιακές ικανότητες των τοπικών /περιφερειακών συντελεστών: μέχρι τη δεκαετία του ΄80, η διάχυση της τεχνολογίας θεωρείται αποτέλεσμα της διασποράς των δραστηριοτήτων των πολυεθνικών επιχειρήσεων στον χώρο. Αναλυτικότερα, οι πολυεθνικές εγκαθιστούν τις δραστηριότητες τους στις περιοχές που παρουσιάζουν τα ευνοϊκότερα χαρακτηριστικά (σε όρους εξειδίκευσης ανθρωπίνου δυναμικού). Από την αρχή της δεκαετίας του ΄80, η καταγραφή πλήθους περιφερειών παραγωγικών συστημάτων με -ανεξάρτητη ως προς την προαναφερόμενη δυναμική- πορεία, συμβάλλει στην απεικόνιση νέων υποδειγμάτων. Έννοιες όπως τα βιομηχανικά δίκτυα (Porter, 1990), οι νέες βιομηχανικές συνοικίες και το "καινοτόμο περιβάλλον" υπογραμμίζουν την διατύπωση θεωρητικών υποδειγμάτων, που επικεντρώνονται στις δημιουργικές ικανότητες των περιφερειών και στη σημασία του τοπικού και κοινωνικού κεφαλαίου για την ανταγωνιστικότητα, την καινοτομία και την

περιφερειακή ανάπτυξη. Κοινό παρανομαστή των εν λόγω υποδειγμάτων αποτελεί η απεικόνιση ευέλικτων τοπικών παραγωγικών συστημάτων που στηρίζονται στη φυσική εγγύτητα των συντελεστών τους, στην ικανότητά τους να ανταλλάσσουν πληροφορίες, να δρουν βάσει συλλογικών κριτηρίων καθώς και να παράγουν/παρέχουν νέα προϊόντα και υπηρεσίες. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί η προσέγγιση των εν λόγω φαινομένων με κοινωνικοοικονομικούς όρους. Η ανάπτυξη τοπικών παραγωγικών συστημάτων, όπως αυτά της "Τρίτης Ιταλίας" στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό σε ιστορικούς και κοινωνικούς παράγοντες (Κομνηνός, 1993; Callegati, Grandi, 2005). Το γεγονός αυτό διαφαίνεται κυρίως στην έννοια του καινοτόμου περιβάλλοντος. Πρωταρχικό αντικείμενο εξέτασης της συγκεκριμένης έννοιας αποτελεί η ποιότητα και η έκταση των σχέσεων, που διαμορφώνονται μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών παραγόντων μιας περιοχής. Οι σχέσεις αυτές συγκροτούν το "υποστηρικτικό πεδίο" της επιχείρησης, δηλαδή το σύνολο των σχέσεων που δεν αναπτύσσονται στο πλαίσιο της αγοράς. Η ανάδυση των εν λόγω υποδειγμάτων αναδεικνύουν τη σύγκλιση μεταξύ του σύγχρονου "διαδραστικού" μοντέλου καινοτομίας και των πρόσφατων υποδειγμάτων περιφερειακής πολιτικής (π.χ "περιφερειακές πολιτικές προσανατολισμένες προς την καινοτομία"). Με βάση τα παραπάνω μοντέλα (που εξετάστηκαν στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο αντίστοιχα του παρόντος τμήματος), προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

- η καινοτομία λαμβάνεται ως το αποτέλεσμα διαδραστικών σχέσεων μεταξύ ετερογενών φορέων και οργανισμών (επιχειρήσεις, ερευνητικά κέντρα, αναπτυξιακές εταιρίες, τοπική αυτοδιοίκηση, χρηματοοικονομικοί οργανισμοί, επιμελητήρια, φορείς κατάρτισης, συνδικάτα, κλπ)
- αντικείμενο των περιφερειακών πολιτικών αποτελεί ολοένα και περισσότερο η αξιοποίηση του τοπικού κεφαλαίου και η ενίσχυση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της κάθε περιοχής, με βάση συλλογικά κριτήρια και δράσεις.

Συμπερασματικά, το υπόδειγμα του "καινοτόμου περιβάλλοντος" μπορεί να εκληφθεί ως αποτέλεσμα της σύγκλισης των σύγχρονων θεωρήσεων της καινοτομίας και της περιφερειακής ανάπτυξης και πολιτικής. Η προστιθέμενη αξία της εν λόγω προσέγγισης τόσο σε ερευνητικό επίπεδο όσο και στην άσκηση πολιτικής, είναι προφανής: το καινοτόμο περιβάλλον -προσδιορισμένο ως ένα γνωστικό υπόβαθρο αποτελούμενο από τεχνογνωσία, κανόνες, πρότυπα, αρχές και σχεσιακό κεφάλαιο- αποτελεί ιδανικό πλαίσιο για την προσαρμογή των περιφερειών στις προκλήσεις και στις ανταγωνιστικές/παραγωγικές απαιτήσεις της οικονομίας της γνώσης.

5. Συμπεράσματα θεωρητικού τμήματος

Στόχο της παρούσας ενότητας αποτέλεσε η παρουσίαση των σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων με αντικείμενο (1) τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ανταγωνιστικότητας στο σύγχρονο διεθνές οικονομικό και παραγωγικό περιβάλλον (2) τους προσδιοριστικούς παράγοντες της καινοτομίας (3) την περιφερειακή πολιτική και ανάπτυξη (4) τη σχέση μεταξύ καινοτομίας και περιφερειακής ανάπτυξης, δηλαδή τους παράγοντες που συντείνουν στη δημιουργία και διάχυση της καινοτομίας και των παραγωγικών δραστηριοτήτων στον χώρο.

Βασικό κίνητρο για την εξέταση των παραπάνω ζητημάτων αποτέλεσε ο προσδιορισμός των μηχανισμών, των παραγόντων και των εργαλείων ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας

στον σύγχρονο παραγωγικό περιβάλλον. Η ενέργεια αυτή συνέβαλε με τη σειρά της στη χάραξη των μεθοδολογικών κατευθύνσεων της έρευνας πεδίου που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Πάτρας.

Συνολικά, μπορούν να εκτιμηθούν τα εξής:

- Το νέο ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον αναδεικνύει την "αλλαγή" ως κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα. Η καινοτομία (τεχνολογική, προϊόντος, παραγωγικών διεργασιών, "παρουσίασης", κλπ), η διαφοροποίηση και η ποιότητα αποτελούν τις σημαντικότερες συνιστώσες της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Παράλληλα, οι υπηρεσίες διαδραματίζουν ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στη διασφάλιση των ανταγωνιστικών επιδόσεων των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Ο πολυσύνθετος και μεταβαλλόμενος χαρακτήρας του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος αποδίδει στις υπηρεσίες "έντασης γνώσης" πρωταρχικό ρόλο για την δημιουργία, συλλογή και αξιοποίηση της επιστημονικών, τεχνικών, εμπορικών και άλλων γνώσεων, προς όφελος των επιχειρήσεων του δευτερογενούς τομέα.

- Η καινοτομία λαμβάνεται ως βασικός παράγοντας της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Οι σύγχρονες θεωρήσεις του ζητήματος διευρύνουν τη σημασία του όρου καινοτομία. Η καινοτομία δεν περιορίζεται στην εμπορική αξιοποίηση της Ε&Α. Δραστηριότητες, όπως η σχεδίαση και το μάρκετινγκ συμβάλλουν στην ανάπτυξη καινοτομιών μη τεχνολογικού χαρακτήρα (π.χ καινοτομία παρουσίασης). Το γεγονός αυτό καθιστά τις "παραδοσιακές" βιομηχανίες χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας ενεργούς συντελεστές της οικονομίας της γνώσης. Παράλληλα, η καινοτομία εκλαμβάνεται όλο και λιγότερο ως το "γραμμικό" αποτέλεσμα της εμπορικής αξιοποίησης των αποτελεσμάτων της Ε&Α. Αναλυτικότερα, η καινοτομία αναπτύσσεται σε μεγάλο βαθμό στο πλαίσιο των κατιόντων παραγωγικών τμημάτων. Οι σύγχρονες θεωρήσεις των μηχανισμών ανάπτυξης της καινοτομίας υπογραμμίζουν τη σημασία των διαδραστικών σχέσεων μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών τμημάτων μιας επιχείρησης, ως βασικό παράγοντα ανάπτυξης καινοτομιών. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τη σημασία των νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας σχετικά με την αξιοποίηση της πρακτικής και άυλης γνώσης, περιορίζοντας το ρόλο των δαπανών Ε&Α ως βασικό μεταδότη της καινοτομίας. Παράλληλα, οι έννοιες του "περιφερειακού συστήματος καινοτομίας" ή των "κοινωνικών συστημάτων καινοτομίας" έρχονται να υπογραμμίσουν τη σημασία των σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και δημόσιων και ιδιωτικών φορέων "έντασης γνώσης" για την ανταγωνιστικότητα και την καινοτομική ικανότητα των τοπικών παραγωγικών συστημάτων. Η σημασία των εν λόγω σχέσεων αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στην έννοια του καινοτόμου περιβάλλοντος και ειδικότερα στο "υποστηρικτικό πεδίο" των επιχειρήσεων. Η υποστήριξη της καινοτομίας προϋποθέτει τη συμπληρωματικότητα των διαφόρων επιπέδων άσκησης πολιτικής (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, διεθνές επίπεδο) καθώς και τη διαμόρφωση συνεργιών μεταξύ διαφόρων πολιτικών (καινοτομίας, βιομηχανικής πολιτικής, εκπαίδευσης, κλπ). Η πολιτική καινοτομίας επικεντρώνεται στη ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ των επιχειρήσεων και των φορέων του ευρύτερου "υποστηρικτικού" πεδίου, κατά προτίμηση των φορέων που εντοπίζονται στο άμεσο γεωγραφικό περιβάλλον τους. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι το ζήτημα της καινοτομίας στις υπηρεσίες δεν έχει προσεγγι-

στεί επαρκώς. Όπως προκύπτει από τη διεθνή βιβλιογραφία, η καινοτομία στις υπηρεσίες δεν έχει τεχνολογικό χαρακτήρα. Ακόμα περισσότερο απ΄ ότι στις επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα, οι δαπάνες σε Ε&Α αποτελούν ένα ιδιαίτερα περιορισμένο εργαλείο για την καταγραφή της καινοτομικής δραστηριότητας των υπηρεσιών.

- Το νέο υπόδειγμα περιφερειακής πολιτικής σηματοδοτεί τη σταδιακή εγκατάλειψη των πολιτικών μεταφοράς πόρων και δημιουργίας τεχνητών αναπτυξιακών πόλων, τα εξωγενή μοντέλα ανάπτυξης και την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων ως πρωταρχικούς αναπτυξιακούς στόχους. Το νέο υπόδειγμα πολιτικής στοχεύει στην αξιοποίηση των τοπικών/ περιφερειακών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, στην ανάπτυξη ενδογενών μηχανισμών ανάπτυξης, στην ενεργό εμπλοκή των φορέων της τοπικής κοινωνίας, στη διαμόρφωση και υποστήριξη των στόχων της περιφερειακής πολιτικής, στην ευρεία σύναψη συνεργασιών μεταξύ παραγωγικών και άλλων φορέων στη δημιουργία τοπικής επιχειρηματικής κουλτούρας και συνείδησης, κλπ. Οι "περιφερειακές πολιτικές προσανατολισμένες προς την καινοτομία", αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα της εγκατάλειψης των αναπτυξιακών πολιτικών που προσανατολίζονται στη μείωση του λειτουργικού κόστους των επιχειρήσεων. Νέα προτεραιότητα αποτελεί η διαμόρφωση σε περιφερειακό επίπεδο ενός ευρύτερου υποστηρικτικού πεδίου, ενός πεδίου δηλαδή προσφοράς γνώσης, με στόχο την αποτελεσματική προσαρμογή των επιχειρήσεων στο μεταβαλλόμενο και πολυσύνθετο διεθνές παραγωγικό και ανταγωνιστικό περιβάλλον. Η εξέταση της ελληνικής περιφερειακής πολιτικής αναδεικνύει την προσκόλληση των αναπτυξιακών πολιτικών στις πολιτικές του παραδοσιακού υποδείγματος. Παράλληλα, τα ανεπαρκή επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου καθώς και η γραφειοκρατία υπονομεύουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης και άσκησης πολιτικών στα πρότυπα του νέου υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής.

- Η πρόσφατη οικονομική ιστορία ανέδειξε τη συνύπαρξη δύο μοντέλων διάχυσης της τεχνολογίας και της καινοτομίας στο χώρο: α) τη διασπορά, με βάση το υπόδειγμα της λειτουργικής και χωρικής κατάτμησης της εργασίας και β) το υπόδειγμα των βιομηχανικών συνοικιών και του "καινοτόμου περιβάλλοντος". Έννοιες όπως τα βιομηχανικά δίκτυα, οι νέες βιομηχανικές συνοικίες και το "καινοτόμο περιβάλλον" υπογραμμίζουν την διατύπωση θεωρητικών υποδειγμάτων που επικεντρώνονται στις δημιουργικές ικανότητες των περιφερειακών και στη σημασία του τοπικού και κοινωνικού κεφαλαίου για την ανταγωνιστικότητα, την καινοτομία και την περιφερειακή ανάπτυξη. Συμπερασματικά, το υπόδειγμα του "καινοτόμου περιβάλλοντος" μπορεί να εκληφθεί ως αποτέλεσμα της σύγκλισης των σύγχρονων θεωρήσεων της καινοτομίας και της περιφερειακής ανάπτυξης και πολιτικής. Η προστιθέμενη αξία της εν λόγω προσέγγισης τόσο σε ερευνητικό επίπεδο όσο και στην άσκηση πολιτικής είναι προφανής: το καινοτόμο περιβάλλον-προσδιορισμένο ως ένα γνωστικό υπόβαθρο, αποτελούμενο από τεχνογνωσία, κανόνες, πρότυπα, αρχές και σχεσιακό κεφάλαιο- αποτελεί ιδανικό πλαίσιο για την προσαρμογή των περιφερειακών οικονομιών στις προκλήσεις της οικονομίας της γνώσης.

Συνολικά, διακρίνεται μια σύγκλιση ως προς τους στόχους, τη φύση και τα εργαλεία των πολιτικών, για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των περιφερειακών

παραγωγικών συστημάτων. Η σύγκλιση αυτή απεικονίζεται στο παρακάτω σχήμα. Αναλυτικότερα, (1) η εξέταση των προσδιοριστικών παραγόντων της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και του νέου παραγωγικού υποδείγματος αναδεικνύει τη πρωταρχική σημασία της καινοτομίας στο πλαίσιο της οικονομίας της γνώσης. (2) Οι σύγχρονες θεωρήσεις της καινοτομίας υπογραμμίζουν το συστημικό και σχεσιακό χαρακτήρα του εν λόγω φαινομένου. Συνοπτικά, οι σύγχρονες πολιτικές καινοτομίες αποκτούν περιφερειακό χαρακτήρα και αποσκοπούν στη δημιουργία μιας τοπικής δυναμικής, τροφοδοτούμενης από τις διαδραστικές σχέσεις μεταξύ παραγωγικών φορέων με την ευρεία έννοια (επιχειρήσεις, χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, εξειδικευμένοι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, επιμελητήρια, συνδικάτα, ερευνητικά κέντρα και πανεπιστήμια, φορείς κατάρτισης, κλπ). Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τις ολοένα και σημαντικότερες χωρικές διαστάσεις των πολιτικών ενίσχυσης της καινοτομίας. Παράλληλα, (3) από την εξέταση των σύγχρονων περιφερειακών πολιτικών προκύπτει ο αναπροσανατολισμός των σχετικών δράσεων προς πιο άυλες μορφές υποστήριξης. Αναλυτικότερα, η εισροή γνώσης και η ενίσχυση της καινοτομίας, η ανάπτυξη της τοπικής συλλογικότητας, η αξιοποίηση του τοπικού κεφαλαίου, αποτελούν ορισμένους από τους νέους στόχους του σύγχρονου υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής. Η σύγκλιση του νέου υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής με τα σύγχρονα διαδραστικά μοντέλα και πολιτικές καινοτομίας αποτυπώνεται στις "περιφερειακές πολιτικές προσανατολισμένες προς της καινοτομία" (innovation oriented regional policy). Τέλος (4) η έννοια του καινοτόμου περιβάλλοντος συνοψίζει τα τρία γνωστικά αντικείμενα που παρουσιάστηκαν προηγουμένως (νέο παραγωγικό υπόδειγμα, μοντέλα και πολιτικές καινοτομίας, περιφερειακή πολιτική και ανάπτυξη). Μια τέτοια παρατήρηση πηγάζει από το γεγονός ότι στο πλαίσιο της συγκεκριμένης προσέγγισης, η καινοτομία και η περιφερειακή ανάπτυξη διατηρούν διαδραστικές και δημιουργικές σχέσεις. Εν ολίγοις, η εξέλιξη της τεχνολογίας συμβαδίζει με αυτή του χώρου, εφόσον οι φορείς του τοπικού παραγωγικού συστήματος έχουν ενεργή στάση έναντι των τεχνολογικών και άλλων καινοτόμων χαρακτηριστικών της παραγωγής.

Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τη σημασία της συγκεκριμένης έννοιας για τη διαμόρφωση αναπτυξιακών πολιτικών, που να προσανατολίζονται στην ενίσχυση της δημιουργικής ικανότητας των περιφερειών καθώς και στην ικανότητά τους να χαράξουν ρεαλιστικές περιφερειακές στρατηγικές με άξονα την αξιοποίηση του τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου.

Οι Σχέσεις μεταξύ Νέου Παραγωγικού Υποδείγματος, Καινοτομίας, Περιφερειακής Πολιτικής και Καινοτόμου Περιβάλλοντος

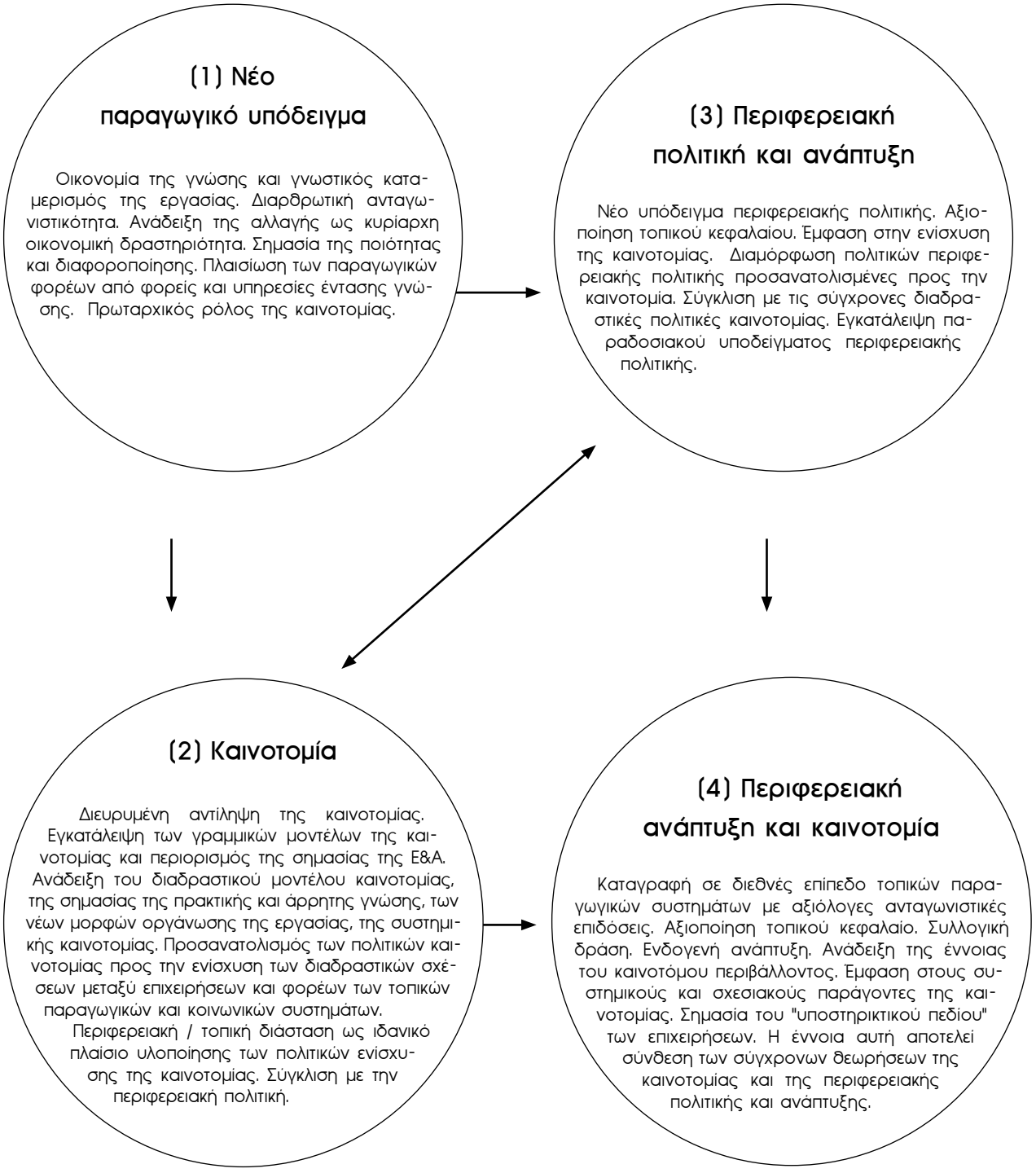

Τμήμα ΙΙ: Υφιστάμενη οικονομική κατάσταση του Νομού Αχαΐας

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η διαμόρφωση μιας συνοπτικής εικόνας των οικονομικών επιδόσεων και χαρακτηριστικών του Νομού. Το ζήτημα αυτό θα αναπτυχθεί σε 4 στάδια. Αρχικά, θα παρουσιαστεί η ανάλυση SWOT της περιοχής. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν οι βασικές μακροοικονομικές επιδόσεις του νομού. Σε τρίτο στάδιο, θα δοθούν τα βασικότερα αποτελέσματα των συνεντεύξεων, που πραγματοποιήθηκαν σε μια σειρά αναπτυξιακών φορέων της περιοχής. Τέλος, θα παρουσιαστούν μια σειρά από στοιχεία και πληροφορίες για τις καινοτομικές επιδόσεις των επιχειρήσεων του Νομού.

1. Ανάλυση SWOT

Ο παρακάτω πίνακας συνοψίζει τα αποτελέσματα διαφόρων αναλύσεων SWOT που έχουν πραγματοποιηθεί για το Νομό Αχαΐας.

Δυνατά σημεία	Αδύνατα σημεία
1. Η σημαντική γεωπολιτική θέση 2. Η ερευνητική και εκπαιδευτική δραστηριότητα του πανεπιστημίου, των ΤΕΙ, των ερευνητικών κέντρων καθώς και του επιστημονικού πάρκου της Πάτρας 3. Οι περιβαλλοντικοί πόροι του Νομού 4. Οι δυνατότητες του Νομού και στους τρεις παραγωγικούς τομείς 5. Η σημαντική παραγωγή του πρωτογενούς τομέα μπορεί να στηρίξει μεταποιητικές δραστηριότητες και ειδικότερα την παραγωγή προϊόντων ονομασίας προέλευσης και την τυποποίηση και συσκευασία αγροτικών προϊόντων προς εξαγωγή 6. Ο Νομός Αχαΐας διαθέτει μακρά παράδοση σε μεταποιητικές δραστηριότητες και ειδικευμένο εργατικό δυναμικό 7. Η έντονη ανάπτυξη που παρουσιάζουν οι διεθνείς θαλάσσιες μεταφορές και το εμπόριο τα τελευταία χρόνια αναδεικνύουν την Πάτρα σε βασική πύλη εξόδου προς την Ευρωπαϊκή Ένωση	1. Το μέγεθος του αγροτικού πληθυσμού και η χαμηλή παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα 2. Το χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ 3. Αποβιομηχάνιση περιόδου 1984-1992 4. Η περιβαλλοντική υποβάθμιση 5. Η εσωστρέφεια των επιχειρήσεων 6. Η έλλειψη επιχειρηματικής συνεργασίας 7. Η έλλειψη επιχειρηματικής παιδείας και στελεχιακού δυναμικού 8. Το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων σε συνδυασμό με την απουσία από την τοπική αγορά επιχειρήσεων εμβέλειας (Leaders) 9. Οι αδυναμίες που παρουσιάζει ο τομέας διακίνησης και εμπορίας αγροτικών προϊόντων. 10. Ο χαμηλός βαθμός επαγγελματικής κατάρτισης του αγροτικού πληθυσμού σε συνδυασμό με το χαμηλό βαθμό οργάνωσης τη τοπικής κοινωνίας και των συλλογικών οργάνων των παραγωγών. 11. Το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων 12. Η ελλιπής τεχνολογία 13. Το προβληματικό μάνατζμεντ 14. Η έλλειψη επαρκών υποδομών στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, στους τομείς τυποποίησης - μεταποίησης αγροτικών προϊόντων 15. Οι αδυναμίες που παρουσιάζει ο τομέας διακίνησης και εμπορίας αγροτικών προϊόντων.

Ευκαιρίες	Κίνδυνοι
1. Ο αναβαθμισμένος ρόλος της περιφέρειας στο νέο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον	1. Η αδυναμία διαμόρφωσης στρατηγικού λόγου και ρόλου
2. Η σταθεροποίηση του οικονομικού περιβάλλοντος και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας	2. Η υλοποίηση πολιτικών που δεν αντιστοιχούν στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του νομού
3. Η αναπτυξιακή αξιοποίηση της θέσης της περιφέρειας και η αξιοποίηση των ενισχύσεων του Δ΄ ΚΠΣ	3. Η αδυναμία απορρόφησης πόρων
4. Η αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων της περιοχής	4. Η περαιτέρω υποβάθμιση του περιβάλλοντος
5. Η δημιουργία και η διάχυση της γνώσης και η εμπορική αξιοποίηση της	5. Η πληθυσμιακή συρρίκνωση και η γήρανση του πληθυσμού
6. Οι μεταβολές στο διατροφικό πρότυπο. Ο Νομός θα πρέπει να αξιοποιήσει την ζήτηση που υπάρχει στην Ελλάδα και στην Ε.Ε. για ποιοτικά και βιολογικά προϊόντα.	

2. Οι επιδόσεις της περιοχής[11]

2.1 Γενικές οικονομικές επιδόσεις της περιοχής

Ο νομός Αχαΐας συγκεντρώνει το 2,9% του πληθυσμού της χώρας και παράγει το 2,2 % του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (έναντι 2, 8% το 1995). Στην ταξινόμηση 50 νομών της χώρας με κριτήριο το ακαθάριστο προϊόν ανά κάτοικο, η Αχαΐα κατείχε το 2004 την 29η θέση με 14.500 ευρώ, ήτοι 75% του εθνικού μέσου όρου της Ελλάδος και 61% του μέσου όρου της Ε.Ε-25. Το 2006, το ποσοστό ανεργίας του νομού κυμαίνεται στο 10,7% του εργατικού δυναμικού έναντι 8,9% στο σύνολο της χώρας.

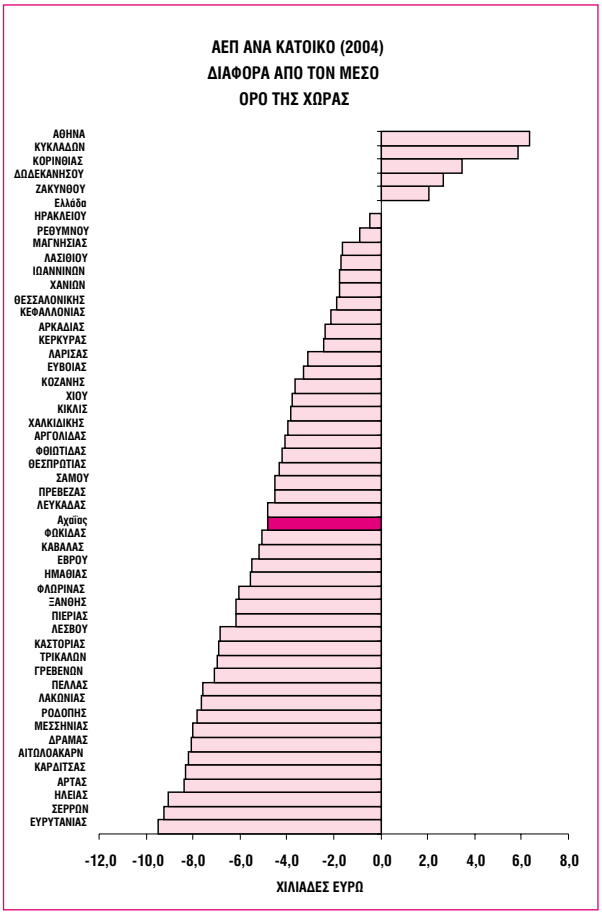

11. Χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από την έκδοση Οι Νομοί της Ελλάδος του 2007 και από τις Ετήσιες Βιομηχανικές Έρευνες της ΕΣΥΕ.

Η δέση της Αχαΐας, με κριτήριο το δηλωθέν εισόδημα ανά κάτοικο, είναι καλύτερη. Το δηλωθέν εισόδημα στην Αχαΐα ανερχόταν το 2005 σε 13,4 χιλιάδες ευρώ ανά φορολογούμενο, ήτοι 97% του μέσου όρου της χώρας.

Συνολικά, η εξέλιξη του ρυθμού ανάπτυξης της Αχαΐας στη διάρκεια της δεκαετίας 1995-2005 διακρίνεται σε τρεις φάσεις:

i. Στην περίοδο 1995-1999, ο ρυθμός μεγέθυνσης του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος του νομού Αχαΐας, δεν ακολούθησε το μέσο ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας.

ii. Αντιθέτως, από το 1999 μέχρι και το 2001, ο ρυθμός μεγέθυνσης του νομού ακολούθησε τον αντίστοιχο μέσο ρυθμό της χώρας. Συνολικά, εκτιμάται ότι η Αχαΐα καθυστέρησε 4 έτη να συμμετάσχει στην περίοδο ανάπτυξης, που παρατηρήθηκε στο σύνολο της χώρας από το 1995 έως το 2004.

iii. Από το 2001, ο ρυθμός ανάπτυξης της Αχαΐας επιβραδύνεται εκ νέου σε σχέση με το μέσο όρο της χώρας γεγονός που μεταφράζεται σε μείωση του δείκτη σύγκλισης του ΑΕΠ της Αχαΐας.

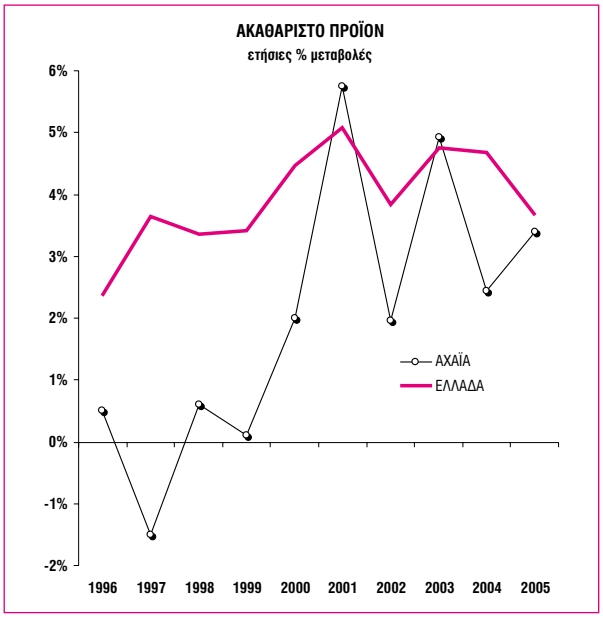

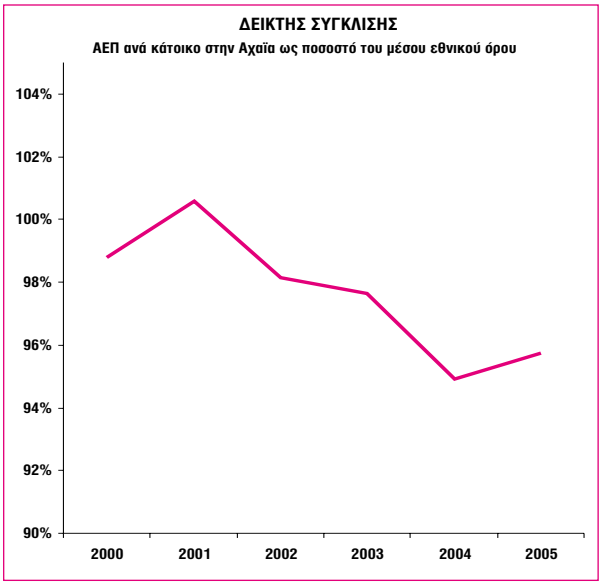

2.2. Ανάλυση ανά παραγωγικό τομέα

Αντικείμενο της ενότητας αποτελεί η ανάλυση των οικονομικών επιδόσεων του νομού Αχαΐας ανά παραγωγικό τομέα.

➢ Γεωργία

Ο νομός Αχαΐας παράγει το 2,3% του γεωργικού προϊόντος της χώρας έναντι του 2,4% το 1997. Στη γεωργία αναλογεί το 5,3% του προϊόντος του νομού το 2004 έναντι του 7% το 2000. Το 2004, η Αχαΐα καταλαμβάνει την 1η δέση στην παραγωγή πατάτας, με 16% της παραγωγής της χώρας, την 13η δέση στην παραγωγή εσπεριδοειδών με 1% και την 9η δέση στην παραγωγή τυριού με 3%. Όπως φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα, το ακαθάριστο προϊόν της γεωργίας ανά κάτοικο υστερεί σημαντικά σε σχέση με τους υπόλοιπους νομούς της χώρας. Αναλυτικότερα, ο νομός Αχαΐας κατέχει την 44η δέση στην κατάταξη των νομών της χώρας, βάσει του ακαθάριστου γεωργικού προϊόντος ανά κάτοικο για το 2004. Η υστέρηση ωστόσο, σε σχέση με τον αντίστοιχο μέσο εθνικό όρο είναι σχετικά μικρή.

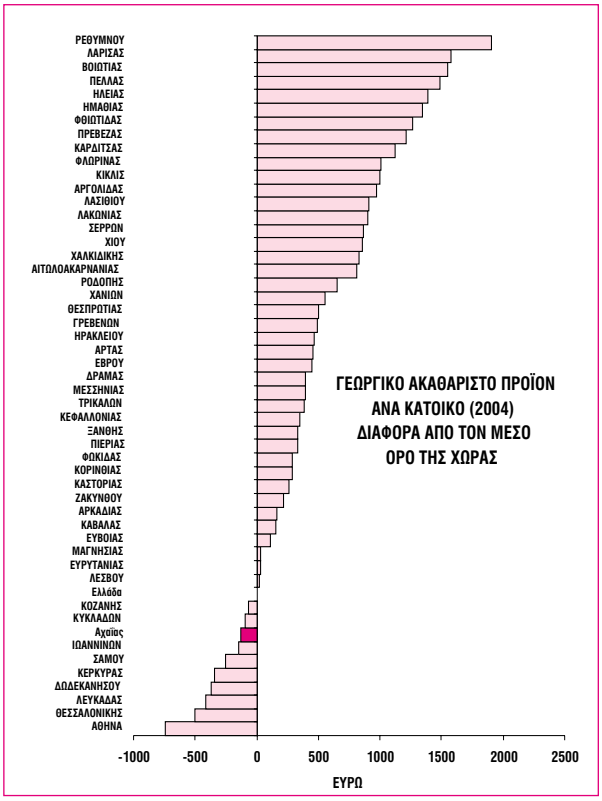

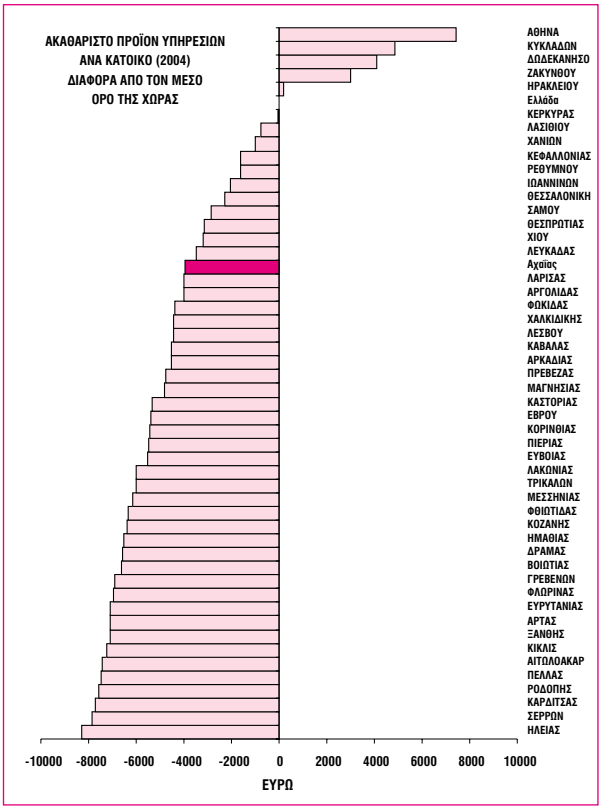

➢ Υπηρεσίες

Υστέρηση σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο της χώρας παρουσιάζει και ο τομέας των υπηρεσιών. Ωστόσο, η κατάταξη της Αχαΐας όσον αφορά στο ακαθάριστο προϊόν των υπηρεσιών ανά κάτοικο είναι καλύτερη από τη γεωργία και από την βιομηχανία (17η θέση). Η συμμετοχή των υπηρεσιών στο νομό παρουσιάζει σημαντική αύξηση τα τελευταία έτη. Ειδικότερα, στις υπηρεσίες αναλογεί το 72,8% του ΑΕΠ το 2004 έναντι του 66,4% το 2000.

➢ Βιομηχανία

Αν και υστερεί συγκριτικά με τον εθνικό μέσο όρο, η συμμετοχή της βιομηχανίας στο ακαθάριστο προϊόν ανά κάτοικο βρίσκεται σε καλύτερη θέση από τη γεωργία. Ειδικότερα, η Αχαΐα καταλαμβάνει τη 19η θέση στο σύνολο της χώρας, αποτέλεσμα που αντιστοιχεί στο "βιομηχανικό προφίλ" της περιοχής. Πρέπει να σημειωθεί ότι η συμμετοχή της βιομηχανίας στο προϊόν του νομού ακολουθεί φθίνουσα πορεία τα τελευταία έτη. Συγκεκριμένα, στη βιομηχανία αναλογούσε το 26,6% του ΑΕΠ το 2000 έναντι 21,9% το 2004. Ωστόσο, η τάση αυτή δεν αντανακλάται στο ποσοστό συμμετοχής της μεταποίησης στο προϊόν που διατηρείται στα ίδια περίπου επίπεδα στην περίοδο 2000-2004 (γύρω στο 11%). Η εξέλιξη αυτή ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι οι μονάδες που συνέχισαν την λειτουργία τους, μετά από τη περίοδο αποβιομηχάνισης που γνώρισε ο νομός στη δεκαετία του 1990, παρουσιάζουν υψηλές ανταγωνιστικές επιδόσεις. Η

ερμηνεία αυτή φαίνεται να επιβεβαιώνεται εν μέρει από μια σειρά δεικτών όπως η παραγωγικότητα της εργασίας στη μεταποίηση. Συνολικά, υπολογίστηκε μια σειρά μεγεθών, που αφορούν:

- στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος
- στην παραγωγικότητα της εργασίας
- στο μέσο μισθό.

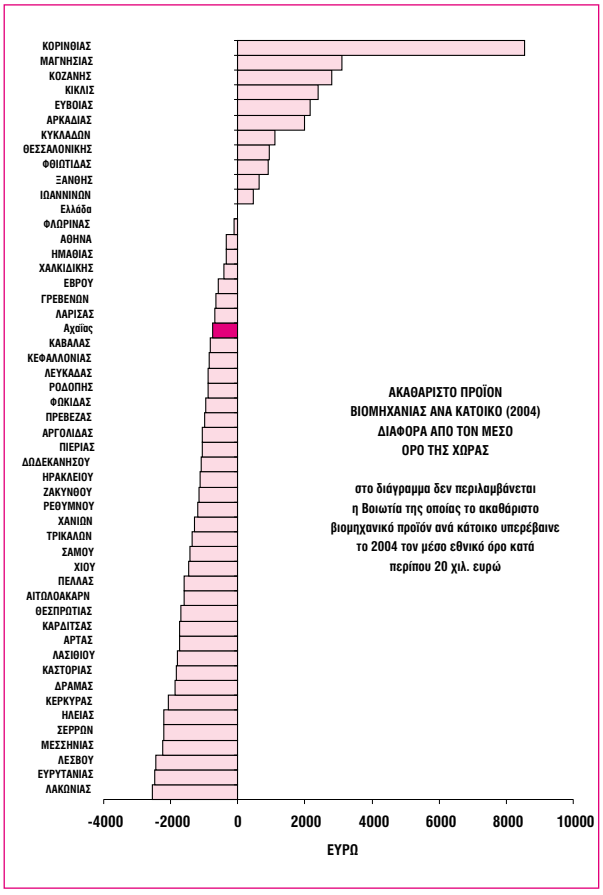

2.3. Μεταποίηση

Η μεταποίηση συμμετέχει με 11% στο προϊόν του νομού το 2004 έναντι 11,8% το 2000 και 16% το 1997 ενώ στην Αχαΐα παράγεται το 2,7% της μεταποιητικής παραγωγής της χώρας (έναντι 3,7% το 1997). Ιδιαίτερα υψηλή είναι η κατάταξη του νομού, όσον αφορά την παραγωγικότητα της εργασίας στη μεταποίηση. Η Αχαΐα καταλαμβάνει την 5η θέση στο σύνολο της χώρας (134 έναντι 100 για το σύνολο της χώρας).

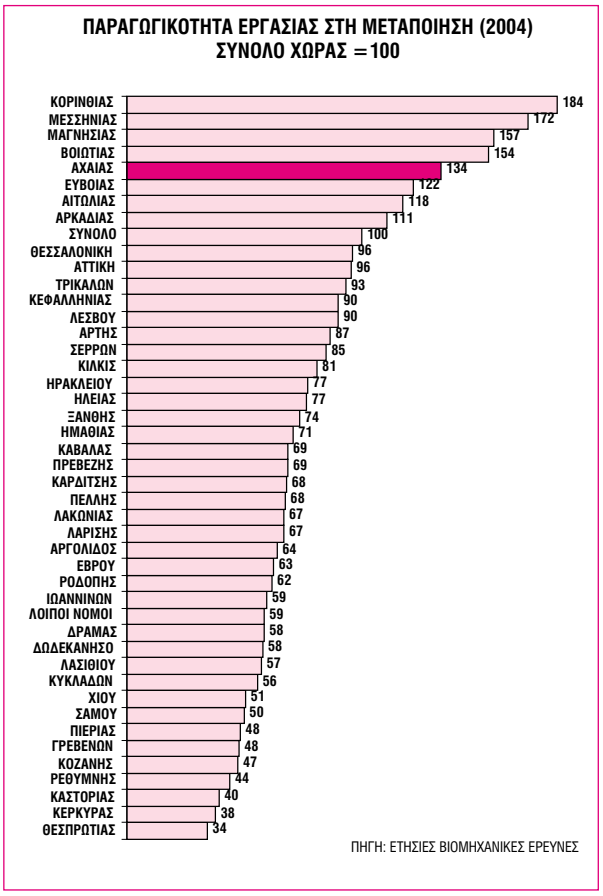

Εξετάζοντας τους μέσους μισθούς της μεταποίησης στη χώρα για το έτος 2004, διαπιστώνεται ότι οι μισθοί στις μεταποιητικές επιχειρήσεις της Αχαΐας είναι υψηλοί. Ειδικότερα, η Αχαΐα καταλαμβάνει την 6η θέση στο σύνολο της χώρας. Το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος είναι ωστόσο χαμηλό δεδομένου ότι η θέση του νομού στην κατάταξη της παραγωγικότητας της εργασίας, είναι ακόμα υψηλότερη απ' αυτήν που αφορά στους μισθούς.

Ειδικότερα, η Αχαΐα παρουσιάζει το 10ο χαμηλότερο μοναδιαίο κόστος εργασίας στη μεταποίηση στο σύνολο της χώρας για το έτος 2004. Συνοπτικά, παρόλο που η περιοχή παρουσιάζει σχετικά υψηλούς μισθούς στη μεταποίηση, η υψηλή παραγωγικότητα στο συγκεκριμένο κλάδο έχει σαν αποτέλεσμα ένα χαμηλό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.

ΜΕΣΕΣ ΜΗΝΙΑΙΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ (2004)
(ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΕΡΓΟΔΟΤΙΚΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ). ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ =100

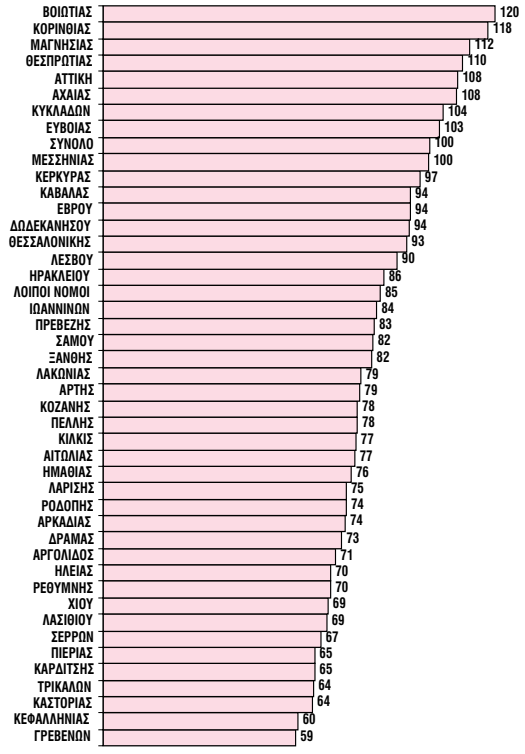

ΠΗΓΗ: ΕΤΗΣΙΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

ΜΟΝΑΔΙΑΙΟ ΚΟΣΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ (2004)
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ =100

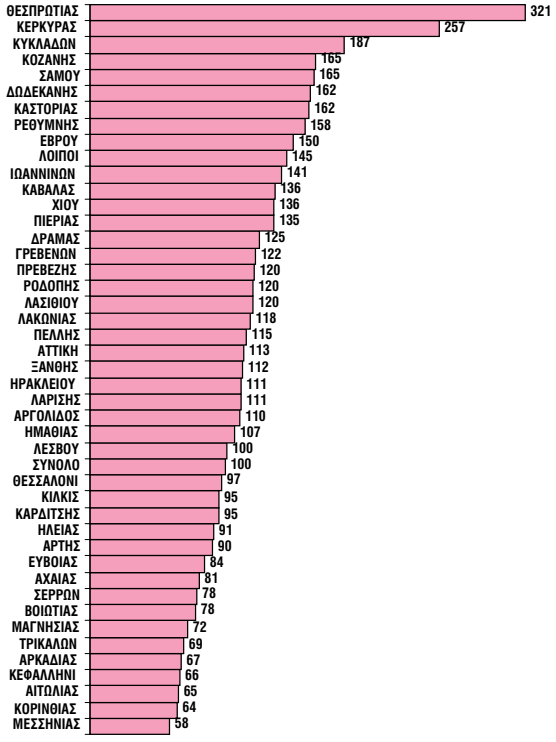

ΠΗΓΗ: ΕΤΗΣΙΕΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

3. Οι συνεντεύξεις με τους αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής

Οι συνεντεύξεις με τους αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής προετοίμασαν την έρευνα πεδίου με τις επιχειρήσεις. Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με στελέχη από έξη διαφορετικούς αναπτυξιακούς οργανισμούς και φορείς [Νομαρχιακή Επιχείρηση Ανάπτυξης Αχαΐας (ΝΕΑ), Επιμελητήριο Αχαΐας (Κέντρο Στήριξης Μ.Μ.Ε), ΚΕΤΑ Δυτικής Ελλάδος, Πύλη Καινοτομιών Δυτικής Ελλάδος, Ινστιτούτο Βιομηχανικών Συστημάτων (Ν.ΒΙΣ), Ινστιτούτο Εργασίας Δυτικής Ελλάδος].

Συγκεντρωτικά, προέκυψαν οι εξής απόψεις για τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά του νομού:

- οι προσπάθειες δικτύωσης επιχειρήσεων προσέκρουσαν σε αρνητικούς παράγοντες (επιχειρηματική κουλτούρα, επικράτηση ανταγωνιστικών σχέσεων, κλπ)
- η βιομηχανική ιστορία της Αχαΐας έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού στη μεταποίηση. Παράλληλα, το πανεπιστήμιο παρέχει εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, κυρίως για τις ανάγκες του τριτογενούς τομέα
- ο κλάδος των μεταφορών παρουσίασε σημαντική ανάπτυξη κατά τα τελευταία έτη. Η ανάπτυξη αυτή αναμένεται να ενισχυθεί, με τη δημιουργία του νέου λιμανιού. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος (τρόφιμα και ποτά) επιδεικνύουν αξιόλογες ανταγωνιστικές επιδόσεις
- οι αναπτυξιακοί φορείς της περιοχής παρέχουν υποστηρικτικές υπηρεσίες

γενικού περιεχομένου, γεγονός που περιορίζει την αποτελεσματικότητα τους

- απουσιάζουν εξειδικευμένοι φορείς, που να υποστηρίζουν με ουσιαστικό τρόπο τις επιχειρήσεις της περιοχής. Η λειτουργία των εν λόγω φορέων προϋποθέτει την πρόσληψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού, γεγονός που αυξάνει το λειτουργικό κόστος των οργανισμών
- η αποτελεσματικότητα των αναπτυξιακών φορέων της περιοχής περιορίζεται από την έλλειψη της μεταξύ τους συνεργασίας. Η στάση αυτή περιορίζει τη διάχυση της γνώσης και της πληροφορίας, αποκλείοντας τη δημιουργία συνεργιών
- η αναβάθμιση του μηχανικού εξοπλισμού στην περιοχή αποτελεί μια πραγματικότητα. Ωστόσο, η δυναμική αυτή αφορά σε μεγαλύτερο βαθμό το "βαρύ" εξοπλισμό των επιχειρήσεων. Οι επενδύσεις σε τεχνολογίες της επικοινωνίας και της πληροφορίας δεν κρίνονται ικανοποιητικές. Παράλληλα, εκτιμάται ότι οι ΜΜΕ δεν έχουν αναβαθμίσει σε ικανοποιητικά επίπεδα τον εξοπλισμό τους
- η παραγωγικότητα της εργασίας στις μεταποιητικές μονάδες του νομού είναι υψηλή. Ωστόσο, δεν παρατηρείται αναδιοργάνωση της εργασίας βάσει των νέων μορφών οργάνωσής της. Η οργάνωση της εργασίας παραμένει φορντικού τύπου
- σε γενικές γραμμές παρουσιάζονται βασικά κενά στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Οι επιχειρηματίες δε διαθέτουν την κατάλληλη επαφή με τις εξελίξεις από την πλευρά της ζήτησης / προσφοράς καθώς και τις γνώσεις για την αξιοποίηση των ΤΠΕ, ως εργαλείο παρακολούθησης και καταγραφής των εν λόγω τάσεων
- σε επίπεδο νομού, υπάρχει έλλειμμα στρατηγικών επιλογών και σχεδιασμού. Η καλύτερη αξιοποίηση των πόρων των κοινοτικών πλαισίων στήριξης, προϋποθέτει τον προσδιορισμό σαφώς διατυπωμένων στρατηγικών στόχων
- πολλές επιχειρήσεις δεν έχουν ακόμα υιοθετήσει ποιοτικά πρότυπα και νόρμες, γεγονός που αποτελεί εμπόδιο για τον εξαγωγικό τους προσανατολισμό.

4. Οι καινοτομικές επιδόσεις των επιχειρήσεων του Νομού

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η παρουσίαση των σημαντικότερων πορισμάτων της έρευνας πεδίου που πραγματοποιήθηκε στο Νομό Αχαΐας στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου "Δυνατότητες της έρευνας, τεχνολογίας και καινοτομιών στην περιφερειακή ανάπτυξη" (Τσούνης, Κατσουλάκος, Κούκιος, 2003)[12]. Η έρευνα επικεντρώθηκε στο ρόλο της καινοτομικής δραστηριότητας και των αποτελεσμάτων της Έρευνας και Τεχνολογίας σε σχέση με την υποβοήθηση της περιφερειακής ανάπτυξης. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 71 τηλεφωνικές συνεντεύξεις σε επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε αποτελείται από δύο τμήματα και συμπεριλαμβάνει συνολικά 9 ερωτήσεις. Τα αποτελέσματα της έρευνας αναλύονται

12. *Το έργο αυτό χρηματοδοτήθηκε από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) του υπουργείου ανάπτυξης από πόρους του προγράμματος "Νέο ΕΚΒΑΝ" με συντονιστή το Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο.*

βάσει δύο αξόνων (ανάλυση με βάση τις επιμέρους θεματικές ενότητες του ερωτηματολογίου και κλαδική ανάλυση των επιχειρήσεων του δείγματος).

Σημαντικότερα αποτελέσματα της έρευνας με βάση τις θεματικές ενότητες του ερωτηματολογίου

Το 53% των επιχειρήσεων αποδίδει μεγάλη σημασία στην έρευνα και ανάπτυξη. Ωστόσο, ένα ποσοστό της τάξης του 70% των επιχειρήσεων δηλώνει ότι δεν πραγματοποιεί επενδύσεις σε Ε&Α άνω του 9% επί του συνόλου των επενδύσεών του. Παράλληλα, περίπου το 58% των επιχειρήσεων δηλώνει ότι έχει καινοτομήσει. Κατά την άποψη των συγγραφέων της σχετικής μελέτης, το γεγονός αυτό έρχεται σε αντίφαση με τα χαμηλά επίπεδα επένδυσης σε Ε&Α. Η ερμηνεία που αποδίδεται στο συγκεκριμένο γεγονός είναι ότι η καινοτομική δραστηριότητα που καταγράφτηκε στηρίζεται στη μεταφορά και αφομοίωση τεχνογνωσίας που αναπτύσσουν άλλες επιχειρήσεις (κυρίως του εξωτερικού). Η πιο διαδεδομένη μορφή καινοτομίας που καταγράφτηκε αφορά την καινοτομία προϊόντος (59,1%). Παράλληλα, ιδιαίτερη σημαντική θέση καταλαμβάνει η καινοτομία στις παραγωγικές διεργασίες. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί η μη καταγραφή, στο σύνολο των επιχειρήσεων του δείγματος, καινοτομίας στον τομέα της οργάνωσης και της διοίκησης. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στην παραδοσιακή δομή της ελληνικής επιχείρησης (κάθετη δομή οργάνωσης ή οικογενειοκρατική δομή). Οι συγγραφείς της μελέτης καταγράφουν επίσης ένα παραδοσιακό μοντέλο τεχνολογικής και καινοτομικής δραστηριότητας (υπεροχή συντελεστών όπως το ειδικευμένο προσωπικό, τα εργαστήρια, τα τμήματα ποιοτικού ελέγχου και πληροφοριακών συστημάτων ως προς τους φορείς συνεργασίας και χρηματοδότησης και τις πατέντες). Κάτι τέτοιο αποδίδεται στην έλλειψη βασικών υποδομών ανάπτυξης της καινοτομίας στο εσωτερικό της επιχείρησης. Όσον αφορά τη χρήση υπηρεσιών έντασης τεχνολογίας (πληροφορική, επισκευές Η/Υ, επικοινωνίες, χρηματοδότηση, ενημέρωση, κατάρτιση, μάρκετινγκ), ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός αποτελεί ότι ένα ποσοστό άνω του 80% των επιχειρήσεων δηλώνει ότι χρησιμοποιεί λιγότερα συχνά έως και καθόλου μη παραδοσιακές χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, υπηρεσίες ενημέρωσης και κατάρτισης προσωπικού καθώς και υπηρεσίες μάρκετινγκ. Παράλληλα, το 67% των επιχειρήσεων θεωρεί μη επαρκή την τεχνολογική υποδομή της περιφέρειας για την κάλυψη των παραγωγικών αναγκών της. Ένα ποσοστό άνω του 60% αναφέρει ως απαραίτητες τις επενδύσεις σε εργαστήρια ποιοτικού ελέγχου, εξειδικευμένου προσωπικού, φορείς χρηματοδότησης δραστηριοτήτων υψηλού κινδύνου και φορείς διευκόλυνσης της συνεργασίας με ερευνητικούς, τεχνολογικούς, παραγωγικούς και κυβερνητικούς οργανισμούς. Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου, οι συγγραφείς της μελέτης επισημαίνουν ότι η συχνότητα ανταλλαγής πόρων και πληροφοριών των επιχειρήσεων με άλλους φορείς είναι περιορισμένη. Οι ελλείψεις σε υλικές υποδομές, σε πληροφόρηση και ενημέρωση, στη χρηματοδότηση επενδύσεων και στην εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού αποτελούν τα σημαντικότερα προβλήματα των επιχειρήσεων σχετικά με την τεχνολογική ανάπτυξη της Αχαΐας. Παράλληλα, καταγράφονται σημαντικές ελλείψεις στη θεσμική υποδομή της Ε&Α την οποία παρέχει ο δημόσιος τομέας.

Σημαντικότερα αποτελέσματα της έρευνας με βάση την κλαδική ανάλυση των επιχειρήσεων του δείγματος

Η συγκεκριμένη ανάλυση αναδεικνύει ενδιαφέροντα στοιχεία για την καινοτομι-

κή δραστηριότητα του κάθε κλάδου. Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, ιδιαίτερα σημαντικές κρίνονται οι εξής πληροφορίες

- τα υψηλότερα ποσοστά επενδύσεων των επιχειρήσεων σε Ε&Α (στο σύνολο των επενδύσεων) ανήκουν σε επιχειρήσεις "παραδοσιακών" κλάδων χαμηλής τεχνολογίας (ποτά, τρόφιμα)
- ο κλάδος των τροφίμων και των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων καταλαμβάνουν τη δεύτερη και τρίτη θέση αντίστοιχα όσον αφορά τη συχνότητα καινοτομικής δραστηριότητας (ο κλάδος των ηλεκτρονικών συσκευών είναι ο μόνος κλάδος του οποίου όλες οι επιχειρήσεις έχουν αναπτύξει κάποια μορφή καινοτομίας)
- ενώ στο σύνολο των κλάδων, οι υπηρεσίες έντασης τεχνολογίας που χρησιμοποιούνται λιγότερο από τις επιχειρήσεις είναι αυτές των μη παραδοσιακών χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών marketing, η χρήση των εν λόγω υπηρεσιών στους παραδοσιακούς κλάδους χαμηλής τεχνολογίας (κλωστοϋφαντουργικά, ποτά, ενδύματα αξεσουάρ, τρόφιμα) είναι ίση ή υψηλότερη του μέσου όρου
- οι ίδιοι κλάδοι (πλην του κλάδου των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων) θεωρούν απαραίτητες τις επενδύσεις σε επίπεδο περιφέρειας, σε εργαστήρια, τμήματα ποιοτικού ελέγχου και πληροφοριακά συστήματα
- σε γενικές γραμμές, ο κλάδος των τροφίμων αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στις περισσότερες κατηγορίες τεχνολογικής υποδομής (εργαστήρια, τμήμα ποιοτικού ελέγχου, πληροφοριακά συστήματα, εξειδικευμένο προσωπικό για τη χρήση και διοίκηση νέων τεχνολογιών, φορέων διευκόλυνσης της συνεργασίας με διάφορους φορείς, κλπ)

5. Συμπεράσματα δεύτερου τμήματος

Η ανάλυση της υφιστάμενης οικονομικής κατάστασης του Νομού Αχαΐας αναδεικνύει τις εξής παρατηρήσεις:

- ο δείκτης σύγκλισης του Νομού σταθεροποιήθηκε από το 1999 μέχρι το 2001 ενώ παρουσιάζει στη συνέχεια πτωτική πορεία μέχρι το 2004
- το κόστος εργασίας ανά μονάδας προϊόντος στην μεταποίηση είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Παράλληλα, η παραγωγικότητα της εργασίας στις μεταποιητικές δραστηριότητες είναι υψηλή.
- τόσο οι συνεντεύξεις με φορείς όσο και έρευνες πεδίου που έχουν πραγματοποιηθεί στο Νομό αναδεικνύουν την ανεπαρκή στήριξη των επιχειρήσεων από υποστηρικτικούς φορείς του θεσμικού περιβάλλοντος καθώς και τα χαμηλά επίπεδα διεπιχειρησιακής συνεργασίας που χαρακτηρίζουν τους παραγωγικούς φορείς της περιοχής
- αν και η καινοτομική δραστηριότητα των επιχειρήσεων στην Αχαΐας είναι σχετικά αναπτυγμένη, οι επενδύσεις σε Ε&Α κυμαίνονται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Το γεγονός έχει ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα της επικράτησης ενός μοντέλου υιοθέτησης τεχνολογιών και καινοτομιών από επιχειρήσεις του εξωτερικού (Τσούνης, Κατσουλάκος, Κούκιος, 2003). Όπως ειπώθηκε στο θεωρητικό τμήμα, μια εναλλακτική εξήγηση για το συγκεκριμένο φαινόμενο αποτελεί η περιορισμένη σημασία της Ε&Α για την ανάπτυξη της καινοτομίας στους κλάδους χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας

- η ανάπτυξη του κλάδου των μεταφορών, οι προοπτικές του κλάδου τροφίμων, η αξιοποίηση του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου, η ενεργή συμμετοχή του πανεπιστημίου και των Τ.Ε.Ι στην υποστήριξη των αναγκών του τοπικού παραγωγικού συστήματος αποτελούν ορισμένες από τις πλέον διαδεδομένες απόψεις σχετικά με τις αναπτυξιακές προοπτικές του Νομού Αχαΐας.

Τμήμα ΙΙΙ: Έρευνα επιχειρήσεων στην ευρύτερη περιοχή της Πάτρας

1. Στόχοι και μεθοδολογία

Εισαγωγή

Στην πρώτη ενότητα καταγράφηκε μια σειρά πορισμάτων για τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας και για τις σύγχρονες μορφές περιφερειακής πολιτικής. Από την εξέταση των σχετικών ζητημάτων, προέκυψε αφενός η σημασία της καινοτομίας για την προσαρμογή των επιχειρήσεων στο νέο ανταγωνιστικό και παραγωγικό περιβάλλον της οικονομίας της γνώσης, αφετέρου ο ρόλος της περιφερειακής πολιτικής στην ενίσχυση της καινοτομικής ικανότητας των επιχειρήσεων, σε συνεργασία με το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό τους περιβάλλον. Με βάση τις παραπάνω εξελίξεις, η έννοια του "καινοτόμου περιβάλλοντος" αναδεικνύεται ως το ιδανικό πλαίσιο ενίσχυσης της καινοτομικής ικανότητας των τοπικών παραγωγικών συστημάτων. Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο τμήμα της μελέτης, η έννοια του καινοτόμου περιβάλλοντος δεν περιορίζεται στην περιγραφή ενός συνόλου τεχνικό-παραγωγικών παραγόντων, που χαρακτηρίζουν τις επιδόσεις ενός ολοκληρωμένου τοπικού παραγωγικού συστήματος: το καινοτόμο περιβάλλον συμπεριλαμβάνει το σύνολο των συστημικών, άυλων και σχεσιακών παραγόντων, που ορίζουν την ικανότητα ενός ευρύτερου κοινωνικοοικονομικού συστήματος να αναπτύσσει ενδοσυστημικές σχέσεις και συνέργιες, με στόχο τη συνεχή μεταβολή και προσαρμογή του στις αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς. Με βάση το συγκεκριμένο υπόδειγμα, ο χώρος και οι συντελεστές που εντοπίζονται σε αυτό αποκτούν ενεργό ρόλο στον καθορισμό των τεχνολογικών και άλλων καινοτομιών.

Το υπόδειγμα του *καινοτόμου περιβάλλοντος* επιλέχτηκε ως το θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας πεδίου, που πραγματοποιήθηκε σε δέκα επιχειρήσεις της περιοχής της Πάτρας με αντικείμενο την καταγραφή της έκτασης και των χαρακτηριστικών των καινοτομικών και ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων τους καθώς και των σχέσεων που διατηρούν με επιχειρήσεις και φορείς του τοπικού / περιφερειακού συστήματος.

Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν 2 κύκλοι συνεντεύξεων σε βάθος, με αναπτυξιακούς φορείς (5 φορείς) και επιχειρήσεις της περιοχής (10 επιχειρήσεις). Το σύνολο των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε βάσει δομημένου ερωτηματολογίου. Τα θέματα που προσεγγίστηκαν στο πλαίσιο των συναντήσεων με τους επιχειρηματίες/στελέχη των επιχειρήσεων, αφορούν (1) στο βαθμό υιοθέτησης των πρακτικών και στόχων του νέου παραγωγικού υποδείγματος, (2) στην ένταση, στη φύση και στα μέσα της καινοτομικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων, (3) στις σχέσεις της επιχείρησης με τις αγορές, (4) στις διεπιχειρησιακές σχέσεις καθώς και (5) στις σχέσεις με το "υποστηρικτικό πεδίο". Η δεματολογία αυτή συμβαδίζει με τα βασικότερα πορίσματα του θεωρητικού τμήματος της παρούσας μελέτης. Αναλυτικότερα, η δομή του ερωτηματολογίου διαμορφώθηκε, με στόχο τη:

1. Συγκέντρωση και επεξεργασία πληροφοριών για την καινοτομία καθώς και για τις στρατηγικές επιλογές της επιχείρησης (έμφαση στην ποιότητα των προϊόντων, ανταγωνιστικότητα-τιμή, αύξηση της παραγωγικότητας, κλπ).

2. Ανάλυση των σχέσεων των επιχειρήσεων με τις αγορές, στις οποίες απευθύνονται (χαρακτηριστικά των αγορών, πληροφορίες για τον εντοπισμό νέων αγορών, κλπ).

3. Ανάλυση των διεπιχειρησιακών σχέσεων (υπεργολαβίες, συλλογικές δραστηριότητες με αντικείμενο την ανάπτυξη καινοτομιών, μακροπρόθεσμες και συμπληρωματικές σχέσεις συνεργασίας κλπ).

4. Ανάλυση των σχέσεων των επιχειρήσεων με το ευρύτερο περιβάλλον τους (υποστηρικτικοί οργανισμοί σε θέματα Ε&Α, κατάρτιση του ανθρωπίνου δυναμικού, χρηματοδότηση νέων δραστηριοτήτων, κλπ).

Συμπληρωματικά, τέθηκαν και οι παρακάτω στόχοι:

i. Εντοπισμός των καινοτόμων επιχειρήσεων και ανάλυση των χαρακτηριστικών της καινοτομίας

ii. Καταγραφή και ανάλυση των σχέσεων με το εξωτερικό τους περιβάλλον και ειδικότερα με το ευρύτερο υποστηρικτικό τους πεδίο

iii. Εκπόνηση πορισμάτων για τις ανάγκες των εν λόγω επιχειρήσεων, σχετικά με την προώθηση της καινοτομίας και κυρίως, όσον αφορά στις αναπτυξιακές πολιτικές σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Χαρακτηριστικά της έρευνας

- 10 επιχειρήσεις (δευτερογενής και τριτογενής τομέας)
- επίσκεψη στην επιχείρηση
- διάρκεια συνέντευξης (1 ώρα και 15 λεπτά κατά μέσο όρο)
- επιλογή των επιχειρήσεων, με βάση κριτήρια όπως η κατάταξή τους σε παραδοσιακούς/νέους κλάδους, η ηλικία τους, ο αριθμός απασχολούμενων, κλπ. Παράλληλα, η ένταξη στην έρευνα τριών επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών, αποσκοπεί στη εξαγωγή πορισμάτων για τα χαρακτηριστικά της καινοτομίας στον τριτογενή τομέα.
- η επαφή με τις επιχειρήσεις πραγματοποιήθηκε χάρη στη πολύτιμη συμβολή του ΙΝΕ Δυτικής Ελλάδος.
- οι συνεντεύξεις με τις επιχειρήσεις πραγματοποιήθηκαν το Μάρτιο του 2005.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΚΛΑΔΟΣ
1. ΑΒΕΞ (Ανώνυμος Βιομηχανική Εταιρία Ξυλείας)	Ξυλεία
2. ΑΧΑΙΑ ΚΛΑΟΥΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ Α.Ε.	Οίνων Και Οινοπνευματώδων Ποτων
3. Αχαϊκή Συνεταιριστική Τράπεζα	Τραπεζικός Κλάδος
4. CBL (Χημικά & Βιοφαρμακευτικά Εργαστήρια Πατρών - CBL Patras)	Παραγωγή Φαρμακευτικών Προϊόντων
5. DUR A.E	Ένδυση
6. IDEAL Bikes (Μανιατόπουλος Α.Ε)	Κατασκευή-Εξαγωγές Ποδηλάτων
7. IME Πληροφορική	Κλάδος Πληροφορικής
8. MARGON (ΜΑΡΓΩΝΗΣ Α.Ε)	Εξοπλισμός Εσωτερικών Χώρων
9. Traction Μεταφορική ΕΠΕ	Κλάδος Μεταφορών - Logistics
10. Χάχαλης Ποτοποιία	Οίνων Και Οινοπνευματώδων Ποτών

Μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας

Στόχο της έρευνας αποτελεί ο εντοπισμός και η ανάλυση των συντελεστών, που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της επιχείρησης, με έμφαση στις χωρικές διαστάσεις του φαινομένου (δηλαδή ποιες είναι οι σχέσεις της επιχείρησης με το εγγύς της περιβάλλον και σε ποιο βαθμό επωφελείται από αυτές;).

Τρία πεδία ανάλυσης:

- το παραγωγικό πεδίο της επιχείρησης (διεπιχειρησιακές σχέσεις)
- το πεδίο "αγορά" (αριθμός, ένταση, δομικά χαρακτηριστικά, εξέλιξη αγορών, κλπ)
- το "υποστηρικτικό πεδίο".

Γεωγραφική κάλυψη

Σε γεωγραφικό επίπεδο, η εμπειρική διερεύνηση των πεδίων και σχέσεων της επιχείρησης επεκτείνεται σε τέσσερις εδαφικές οντότητες:

- στην ίδια την επιχείρηση
- στο νομό
- στο σύνολο της χώρας
- στο εξωτερικό.

Ανάλυση του υποστηρικτικού πεδίου των επιχειρήσεων

Βασικό σκεπτικό για την ανάλυση του υποστηρικτικού πεδίου αποτελεί το ότι μια επιχείρηση αναπτύσσεται όχι μόνο επειδή είναι ικανή να συνδυάσει με τον αποδοτικότερο τρόπο τους παραγωγικούς συντελεστές (Εργασία, Κεφάλαιο) αλλά και λόγω υποστηρικτικών παραγόντων, τους οποίους είναι ικανή να δημιουργήσει ή οι οποίοι προϋπάρχουν στο περιβάλλον της. Οι παράγοντες αυτοί αποτελούνται από ένα σύνολο σχέσεων, που βρίσκονται "εκτός αγοράς" και που στηρίζουν την επιχείρηση στην οργάνωση μιας ολοένα και πιο πολυσύνθετης διαδικασίας παραγωγής και πώλησης αγαθών και υπηρεσιών. Οι πληροφορίες που αναζητούνται αφορούν:

i. στην προέλευση των πληροφοριών για τις αγορές
ii. στη σύλληψη του προϊόντος
iii. στην ανάπτυξη του προϊόντος
iv. στην κατάρτιση του ανθρωπίνου δυναμικού

v. στην προέλευση του κεφαλαίου

vi. στη χρηματοδότηση της δραστηριότητας

vii. στην προέλευση του ανθρωπίνου δυναμικού

viii. στην προέλευση του μηχανολογικού εξοπλισμού

ix. στην προέλευση των πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών.

Για τον εντοπισμό και την καταγραφή της προέλευσης των παραπάνω πληροφοριών, συγκρατούνται τέσσερις γεωγραφικά κριτήρια:

- η ίδια η επιχείρηση
- ο νομός
- το σύνολο της χώρας
- το διεθνές επίπεδο.

Η ανάλυση των πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν, πραγματοποιήθηκε με βάση τα παρακάτω κριτήρια και αντικείμενα διερεύνησης:

- Αυτονομία ή εξάρτηση των επιχειρήσεων;
- Νέο παραγωγικό υπόδειγμα ή επιχειρηματικότητα φορντικού τύπου;
- Δυναμική δικτύου ή απομονωμένη δράση;
- Εμπορικές σχέσεις ή σχέσεις συνεργασίας;

2. Τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου

Τα αποτελέσματα της έρευνας θα παρουσιαστούν με βάση τις ενότητες του ερωτηματολογίου. Συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα που αφορούν (1) στο βαθμό υιοθέτησης του νέου παραγωγικού υποδείγματος και στη θέση της καινοτομίας για τις ανταγωνιστικές επιδόσεις της επιχείρησης (2) στις σχέσεις των επιχειρήσεων με τις αγορές (3) στην έκταση και φύση της διεπιχειρησιακής συνεργασίας και (4) στις σχέσεις των επιχειρήσεων με τους φορείς του τοπικού/περιφερικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος (δηλαδή με τους φορείς, που συγκροτούν το "υποστηρικτικό περιβάλλον").

Νέο παραγωγικό υπόδειγμα και καινοτομία

Αντικείμενο διερεύνησης της παρούσας ενότητας, αποτελεί:

- ο βαθμός, στον οποίο οι επιχειρήσεις αντιλαμβάνονται την ποιότητα των προϊόντων/υπηρεσιών ως βασικό προσδιοριστικό παράγοντα των ανταγωνιστικών τους επιδόσεων (ή αν η ανταγωνιστικότητά τους στηρίζεται στην τιμή του προϊόντος)
- η σημασία, τα χαρακτηριστικά και οι διαδικασίες ανάπτυξης της καινοτομίας.

Νέο παραγωγικό υπόδειγμα

- **Ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης**

Βασικό αντικείμενο διερεύνησης της πρώτης αυτής ενότητας αποτελεί ο χαρακτήρας και οι στόχοι των στρατηγικών επιλογών των επιχειρήσεων του δείγματος (έμφαση στην ποιότητα ή ανταγωνιστικότητα με βάση τη τιμή του προϊόντος). Τα αποτελέσματα της έρευνας υποδεικνύουν μια σταδιακή μετάβαση προς την υιοθέτηση των πρακτικών και στόχων του νέου παραγωγικού υποδείγματος.

Αναλυτικότερα, ερωτώμενες για τους παράγοντες που διαμορφώνουν τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της επιχείρησης,

8/10 επιχειρήσεις ανέφεραν την ποιότητα των προϊόντων/υπηρεσιών ως καθοριστικό συντελεστή των ανταγωνιστικών τους επιδόσεων. Το αποτέλεσμα αυτό συμβαδίζει με τη σχετικά περιορισμένη σημασία που αποδίδεται στην τιμή του προϊόντος: 6/10 επιχειρήσεις αποδίδουν χαμηλή έως μεσαία σημασία στην τιμή του προϊόντος ως προσδιοριστικό παράγοντα των ανταγωνιστικών τους επιδόσεων. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει τη μετάβαση προς μια στρατηγική βασισμένη στην ποιότητα. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται από τις απαντήσεις των επιχειρήσεων σε μια σειρά ερωτήσεων που εντάσσονται στις παραγωγικές και εμπορικές πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος.

Συγκεκριμένα, όλες οι επιχειρήσεις υπογραμμίζουν τη σημασία του παράγοντα "εξατομίκευση προϊόντων/υπηρεσιών" ως βασικό συντελεστή των ανταγωνιστικών επιδόσεων της επιχείρησης. Παράλληλα, η σταθερότητα των σχέσεων με την πελατεία αναφέρεται στις 9 από τις 10 επιχειρήσεις. Οι δεξιότητες του εργατικού δυναμικού αποτελούν άλλο ένα σημαντικό στοιχείο των επιδόσεων της επιχείρησης (7/10 επιχειρήσεις το θεωρούν πρωταρχικής σημασίας ενώ 2/10 επιχειρήσεις σημαντικό). Η απόσταση από τις αγορές αναφέρεται ως σημαντική συνιστώσα για τις μισές επιχειρήσεις του δείγματος. Οι λόγοι που οδηγούν σ΄ αυτήν την εκτίμηση, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

- το λιμάνι, το κομβικότερο σημείο της Πάτρας, αποτελεί σημαντικό στοιχείο για τις εξαγωγικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων καθώς και για την εισαγωγή πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών
- είτε η τοπική αγορά αποτελεί σημαντικό σημείο διοχέτευσης των προϊόντων είτε οι προμηθευτές πρώτων υλών εντοπίζονται στην περιοχή.

Τέλος, οι απόψεις για τη διεπιχειρησιακή συνεργασία διίστανται: μόνο οι μισές επιχειρήσεις εκτιμούν ότι ο συγκεκριμένος παράγοντας συμβάλλει καταλυτικά στις επιδόσεις της επιχείρησης ενώ 3/10 επιχειρήσεις λειτουργούν με πλήρη αυτονομία.

Από τις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, προέκυψαν τα εξής πολυ σημαντικά στοιχεία, συγκριτικά με την πρώτη ενότητα (ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της επιχείρησης):

- η συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις διαδραματίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στον κλάδο του ενδύματος, εφόσον μεγάλο τμήμα των ενδυμάτων κατασκευάζονται στο πλαίσιο υπεργολαβιών. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει ταυτόχρονα τη μετάβαση της σχετικής επιχείρησης προς δραστηριότητες έντασης γνώσης υψηλής προστιθέμενης αξίας (σχεδιασμός, συντονισμός παραγωγικών διεργασιών, μάρκετινγκ, εμπορία, κλπ)
- η συνεργασία αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα στις μεταφορές. Η συνεργασία κατευθύνεται αφενός προς τη σύναψη σταθερών σχέσεων εμπιστοσύνης με τους πελάτες του εξωτερικού (σχέσεις που βασίζονται στην ποιότητα της μεταφορικής υπηρεσίας δηλαδή στην ασφαλή μεταφορά και στην αυστηρή τήρηση των προθεσμιών παράδοσης) αφετέρου προς τη συνεργασία με το σημαντικό αριθμό συνεργαζόμενων οχημάτων της επιχείρησης
- τέλος, και στο πλαίσιο της ερώτησης για την "απόσταση από τις αγορές", στέλεχος της τραπεζικής επιχείρησης υπογράμμισε τη σημασία της δημιουργίας σχέσεων εμπιστοσύνης με τους τοπικούς πελάτες, ως βασικό στρατηγικό άξονα για την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της. Οι σχέσεις εμπιστοσύνης

και αλληλεγγύης μεταφράζονται στην προτίμηση των τοπικών επιχειρήσεων ως βασικοί προμηθευτές της πρώτης ύλης και του εξοπλισμού της επιχείρησης. Αν και το δεύτερο αυτό στοιχείο (προτίμηση στους τοπικούς προμηθευτές) αποδεικνύεται σε πολλές περιπτώσεις ασύμφορο από οικονομική άποψη, η προστιθέμενη αξία, που προκύπτει από τη εν λόγω στρατηγική, καλύπτει μεσοπρόθεσμα τις σχετικές απώλειες.

- **Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας**

Οι επιλογές του δείγματος επιχειρήσεων ως προς τις στρατηγικές ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας επιβεβαιώνουν τα συμπεράσματα της αντίληψης των ερωτόμενων για τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της επιχείρησης. Συγκεκριμένα, 9/10 επιχειρήσεις αναπτύσσουν μια στρατηγική συνεχούς βελτίωσης των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων / υπηρεσιών τους. Το γεγονός αυτό διαφαίνεται στη σημασία που αποδίδεται στη διαφοροποίηση των προϊόντων/ υπηρεσιών (7/10 επιχειρήσεις), στην αναδιοργάνωση των παραγωγικών διεργασιών (7/10), στην εξειδίκευση του ανθρωπίνου δυναμικού (8/10) και στη συμμετοχή των εργαζομένων (5/10). Η αναβάθμιση του μηχανικού εξοπλισμού αποτελεί ένα επίσης πολύ σημαντικό στοιχείο (8/10). Τα παραπάνω αποτελέσματα επιβεβαιώνονται από την περιορισμένη σημασία που αποδόθηκε στη συρρίκνωση του κόστους εργασίας (3/10) και στην αναζήτηση φθηνότερων πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών (3/10). Η σημασία της τελευταίας αυτής επιλογής μετριάζεται από το γεγονός ότι η αναζήτηση φθηνότερων πρώτων υλών οφείλει να πραγματοποιείται με σταθερά ποιοτικά κριτήρια.

- **Βελτίωση της ποιότητας**

Οι απαντήσεις των επιχειρήσεων για τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων/ υπηρεσιών επιβεβαιώνουν τη σημασία του εν λόγω παράγοντα για τις ανταγωνιστικές επιδόσεις των επιχειρήσεων. Συνολικά, διακρίνονται δύο κατηγορίες στρατηγικών επιλογών (που συνυπάρχουν στις περισσότερες επιχειρήσεις):

- η εξατομίκευση των προϊόντων και υπηρεσιών αποτελεί την πιο διαδεδομένη απάντηση (9/10)
- η υιοθέτηση προτύπων ποιότητας και συστημάτων ολικής ποιότητας οδηγεί στον έλεγχο των προϊόντων/υπηρεσιών στο σύνολο των παραγωγικών διεργασιών (8/10) καθώς και στην εντατικοποίηση των ελέγχων πριν από την παράδοση/παροχή (5/10). Αξίζει να σημειωθεί ότι σε αρκετές περιπτώσεις η μη υιοθέτηση προτύπων ποιότητας δικαιολογείται είτε από την επικαλούμενη αναξιοπιστία των εθνικών πιστοποιητικών οργανισμών είτε από τα χαρακτηριστικά του κλάδου, στον οποίον ανήκει η επιχείρηση (π.χ τράπεζες)
- μόνο δύο επιχειρήσεις ανέφεραν τη σημασία του τμήματος επιδιόρθωσης ελαττωμάτων ως σημαντικό στοιχείο για τη βελτίωση και τη διασφάλιση της ποιότητας των προϊόντων. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η ποιότητα διασφαλίζεται στο πλαίσιο των παραγωγικών διεργασιών και όχι μετά απ΄ αυτές.

Τέλος, όσον αφορά στις επιχειρήσεις του κλάδου παραγωγής ποτών, αναγνωρίζεται η πρωταρχική σημασία των προτύπων ποιότητας (HACCP, κλπ) για την εξαγωγική ικανότητα των επιχειρήσεων του ευρύτερου αγρό-διατροφικού συμπλέγματος.

- **Βελτίωση της παραγωγικότητας**

Οι απαντήσεις στη συγκεκριμένη ενότητα υποδεικνύουν εκ νέου τη υιοθέτηση των παραγωγικών πρακτικών του νέου παραγωγικού υποδείγματος.

Ειδικότερα, ξεχωρίζουν τέσσερις κατευθύνσεις:

- ο εκσυγχρονισμός του μηχανικού εξοπλισμού αποτελεί ενέργεια πρωταρχικής σημασίας για την αύξηση της παραγωγικότητας (10/10 επιχειρήσεις). Το σύνολο των επιχειρήσεων έχει προχωρήσει σε αναβάθμιση των μηχανημάτων του κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η ανάπτυξη συστήματος παρακολούθησης σε πραγματικό χρόνο του στόλου οχημάτων (μεταφορική εταιρία), η αυτοματοποίηση των παραγωγικών διεργασιών και η επέκταση των γραμμών παραγωγής (κλάδος ποτών), η αναβάθμιση της μηχανογράφησης (υπηρεσίες)

- η εισαγωγή νέων μηχανημάτων καθώς και η αναβάθμιση υφιστάμενων εξοπλισμών συνοδεύεται από την παράλληλη υιοθέτηση νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας (7/10 επιχειρήσεις)

- η βελτίωση του συντονισμού μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών τμημάτων της επιχείρησης διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην αύξηση της παραγωγικότητας (7/10 επιχειρήσεις). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η βελτίωση των σχέσεων μεταξύ σχεδιασμού, παραγωγής και εμπορίας προϊόντων στις επιχειρήσεις ενδύματος (καθετοποίηση των εν λόγω δραστηριοτήτων). Για το συγκεκριμένο σκοπό, χρησιμοποιείται ειδικό λογισμικό. Η εισαγωγή τεχνολογίας με στόχο τη βελτίωση του συντονισμού μεταξύ παραγωγικών τμημάτων της επιχείρησης αναφέρθηκε και στην επιχείρηση επεξεργασίας ξύλου (σύστημα bar code)

- ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι στις υπηρεσίες (τραπεζικές και μεταφορικές δραστηριότητες) η αύξηση της παραγωγικότητας συνδέεται κατά κόρον με τις οργανωσιακές πτυχές των παραγωγικών διεργασιών (π.χ cross-selling για τις τράπεζες). Το γεγονός αυτό συμπίπτει με τα πορίσματα του θεωρητικού τμήματος σχετικά με τους προσδιοριστικούς παράγοντες της ανταγωνιστικότητας στον τριτογενή τομέα

- η πρόσληψη εποχιακού προσωπικού αποτελεί μεμονωμένη πρακτική για τις περισσότερες επιχειρήσεις, γεγονός που επιβεβαιώνει τη θετική αξιολόγηση και τη συμβολή του ανθρωπίνου δυναμικού στις ανταγωνιστικές επιδόσεις της επιχείρησης καθώς και την περιορισμένη σημασία που αποδίδεται στη συρρίκνωση του συνολικού κόστους εργασίας ως βασική στρατηγική επιλογή της επιχείρησης.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, η ανεπάρκεια ειδικευμένου προσωπικού αναφέρθηκε ως βασικό εμπόδιο για την αύξηση της παραγωγικότητας (φαρμακευτική επιχείρηση, επιχείρηση παραγωγής λογισμικού, επιχείρηση κατασκευής επίπλων). Στην τελευταία περίπτωση, το γεγονός αυτό απειλεί το μέλλον της ίδιας της επιχείρησης.

Καινοτομία

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτέλεσε η διερεύνηση της έντασης, της φύσης και των διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας. Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν μια σχετικά αξιόλογη καινοτομική δραστηριότητα, που αφορά είτε απ΄ τη μια στην προώθηση νέων προϊόντων/υπηρεσιών, στη βελτίωση υφιστάμενων προϊόντων/υπηρεσιών, στις παραγωγικές διεργασίες, στα εξωτερικά χαρακτηριστικά του προϊόντος είτε απ΄ την άλλη στην εισαγωγή νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η καινοτομική αυτή δρα-

στηριότητα δεν αντανακλάται στη συχνότητα κατάθεσης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, γεγονός που μεταφράζει την υπεροχή ορισμένων μορφών καινοτομιών ("παρουσίασης", οργανωσιακές καινοτομίες, κλπ) ως προς τις τεχνολογικές καινοτομίες. Συνεπώς, το γεγονός αυτό μετριάζει ως ένα βαθμό τη σημασία της E&A και της τεχνολογικής καινοτομίας ως δείκτες της καινοτομικής δραστηριότητας. Όπως ειπώθηκε στο θεωρητικό τμήμα, οι εν λόγω δείκτες δεν είναι σε θέση να συλλάβουν τις μορφές καινοτομίας που αναπτύσσονται σε επιχειρήσεις μεσαίας και χαμηλής τεχνολογίας, γεγονός που περιορίζει τη χρησιμότητά τους για την καταγραφή της εξέλιξης του ελληνικού παραγωγικού συστήματος, λόγω της σημαντικής θέσης που καταλαμβάνουν σε αυτό οι συγκεκριμένοι κλάδοι. Την παραπάνω εκτίμηση επιβεβαιώνουν εξάλλου οι απαντήσεις για τις διαδικασίες ανάπτυξης της καινοτομίας.

Γενικά χαρακτηριστικά της καινοτομίας

Οι 6/10 επιχειρήσεις εκτιμούν ότι η καινοτομία αντιπροσωπεύει μια εργασιακή κουλτούρα και ένα οργανωσιακό περιβάλλον. Μόνο δύο επιχειρήσεις συνδέουν την καινοτομία με ένα εξειδικευμένο τμήμα της επιχείρησης (E&A).

Η εκτίμηση αυτή επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι ερωτώμενες για το ποιος αναλαμβάνει την ανάπτυξη της καινοτομίας, μόνο δυο επιχειρήσεις ανέφεραν το τμήμα E&A. Το τμήμα μάρκετινγκ αναφέρθηκε τέσσερις φορές, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία της "εμπορικής" καινοτομίας και της καινοτομίας "παρουσίασης". Παράλληλα, στις περισσότερες περιπτώσεις, υπεύθυνα για την καινοτομία είναι στελέχη της επιχείρησης. Το γεγονός αυτό συμβαδίζει ως ένα βαθμό με την εκτίμηση ότι η καινοτομία αναπτύσσεται στο πλαίσιο των παραγωγικών / κατασκευαστικών σταδίων (8/10) και ότι η καινοτομία αποτελεί προϊόν ανταλλαγής γνώσης μεταξύ εργαζομένων διαφορετικών ειδικοτήτων και βαθμίδων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων διαδικασιών αποτελεί η μηνιαία συνάντηση των υπευθύνων όλων των τμημάτων της επιχείρησης παραγωγής και εμπορίας ενδύματος με αντικείμενο τη διάχυση της γνώσης και της πληροφορίας στο σύνολο των παραγωγικών διεργασιών.

Συνολικά, εκτιμάται ότι αφενός τα χαρακτηριστικά των περισσοτέρων επιχειρήσεων (χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας) και αφετέρου η σημασία της πρακτικής και εμπειρικής γνώσης περιορίζουν σε ένα βαθμό τη σημασία των γραμμικών θεωρήσεων της καινοτομίας (ρόλος της E&A), αναδεικνύοντας διαδραστικές και συμμετοχικές διαδικασίες ανάπτυξης καινοτομιών, μη τεχνολογικού κυρίως χαρακτήρα.

Η καινοτομία αφορά στην προώθηση νέων προϊόντων/υπηρεσιών (5/10 επιχειρήσεις) στη βελτίωση/διαφοροποίηση υφιστάμενων προϊόντων (7/10 επιχειρήσεις), στη βελτίωση των παραγωγικών διεργασιών (5/10), στην οργανωσιακή καινοτομία (5/10) καθώς και στην καινοτομία στο μάρκετινγκ / σχεδιασμό των προϊόντων (5/10). Όπως προέκυψε κατά τη διάρκεια των συναντήσεών με τους επιχειρηματίες και τα στελέχη των επιχειρήσεων, η τελευταία αυτή κατηγορία είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένη στους κλάδους χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας (ποτά, ένδυμα, ποδήλατα, κατασκευή επίπλων, κλπ).

Καινοτομία και συνεργασία

Η εξέταση των διαδικασιών ανάπτυξης της καινοτομίας αναδεικνύει την εμπλοκή εξωτερικών φορέων. Αναλυτικότερα, 4/10 επιχειρήσεις απάντησαν ότι αναπτύσσουν ερευνητικές δραστηριότητες σε συνεργασία με πελάτες ενώ το 3/10 επιχειρήσεις με προμηθευτές. Αξιοσημείωτο γεγονός αποτελεί το ότι επτά επιχειρήσεις έχουν συνεργαστεί σε θέματα έρευνας και ανά-

πτυξης με πανεπιστημιακά ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα. Ωστόσο, εκτός από δύο περιπτώσεις, το σύνολο των συνεργασιών αυτών αποτελεί αποσπασματικό γεγονός περιορισμένης συμβολής ως προς τις ανταγωνιστικές επιδόσεις της περιοχής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι σε μια περίπτωση η συνεργασία δεν αφορούσε στα τεχνολογικά χαρακτηριστικά της παραγωγής αλλά στην ενίσχυση της "συμβολικής" ιδιότητας του προϊόντος: αναλυτικότερα, μια επιχείρηση ποτοποιίας της περιοχής ανέφερε συνεργασία με το φιλοσοφικό τμήμα πανεπιστημιακού εκπαιδευτικού ιδρύματος με αντικείμενο τη συγκέντρωση πληροφοριών για την ιστορία ενός τοπικού οιδήματος, το οποίο η επιχείρηση επανέφερε στις αγορές με σχετική επιτυχία. Η επιτυχία αυτή αποδίδεται κατά κύριο λόγο στις ιδιαίτερες προσπάθειες της επιχείρησης να αξιοποιήσει το τοπικό κεφάλαιο (παράδοση, ιστορία, κλπ), αναδεικνύοντας τα συμβολικά και ιστορικά στοιχεία του προϊόντος. Το συγκεκριμένο συμβάν -πέραν του ανεκδοτικού του χαρακτήρα- υπογραμμίζει αφενός τις παραγωγικές και εμπορικές δυνατότητες που παρουσιάζει η αξιοποίηση του τοπικού και ιστορικού κεφαλαίου και αφετέρου την έκταση και την ποικιλομορφία των συνεργασιών που μπορούν να πραγματοποιηθούν μεταξύ παραγωγικών και αναπτυξιακών φορέων. Παράλληλα, από το συγκεκριμένο γεγονός επιβεβαιώνεται εκ νέου ότι η καινοτομία υπερβαίνει τα στενά όρια της τεχνολογικής καινοτομίας, "αγγίζοντας" μια σειρά πεδίων μεταξύ των οποίων τα εμπορικά χαρακτηριστικά (σχεδιασμός, παρουσίαση, μάρκετινγκ, κλπ) και τα "συμβολικά" περιεχόμενα του προϊόντος (παράδοση, ιστορία, κλπ).

Εμπόδια στην ανάπτυξη καινοτομιών

Οι απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση διίστανται: τρις επιχειρήσεις ανέφεραν την έλλειψη γνώσεων για την ανάπτυξη νέων προϊόντων, τη βελτίωση των παραγωγικών διεργασιών και την ανάπτυξη οργανωσιακών καινοτομιών ενώ ο ίδιος αριθμός επιχειρήσεων ανέφερε την έλλειψη επιχειρήσεων οι οποίες να προωθούν τη συνεργασία σε θέματα καινοτομίας. Ένα παρόμοιο αριθμό επιχειρήσεων επικεντρώθηκε στην έλλειψη χρηματοδότησης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασε παρατήρηση στελέχους μεταφορικής εταιρίας σχετικά με τις διαθέσιμες γνώσεις και πληροφορίες στην Ελλάδα για τα τεχνικά και οργανωσιακά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου κλάδου. Αναλυτικότερα, ενώ ο κλάδος των μεταφορών - logistics αναπτύσσεται δυναμικά στην Αχαΐα και σε άλλες περιοχές της χώρας, το περιφερειακό και εθνικό σύστημα καινοτομίας καθώς και οι αναπτυξιακές πολιτικές δεν έχουν εντοπίσει τις γνωστικές ανάγκες των εν λόγω δραστηριοτήτων. Το συγκεκριμένο ζήτημα ίσως να συνδέεται με τη γενικότερη περιθωριοποίηση των υπηρεσιών σε θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο (παρά το γεγονός ότι το 70% περίπου του ΑΕΠ και της απασχόλησης ανήκουν στον τριτογενή τομέα). Στην προκειμένη περίπτωση, οι φορείς "παραγωγής γνώσης" καθώς και οι αναπτυξιακοί φορείς της περιοχής οφείλουν να αντιληφθούν τις ανάγκες του αναπτυσσόμενου κλάδου των μεταφορών καθώς και άλλων δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα.

Ανάλυση των χαρακτηριστικών της καινοτομίας στις επιχειρήσεις του δείγματος.

Οι επιχειρήσεις στο σύνολό τους παρουσιάζουν τουλάχιστον μια καινοτομία κατά τη διάρκεια της τελευταίας τριετίας. Συνολικά καταγράφτηκαν 16 καινοτομίες:

- πέντε καινοτομίες προϊόντος (νέο προϊόν)

- πέντε καινοτομίες υπηρεσίας (νέα υπηρεσία)
- πέντε σταδιακές καινοτομίες (βελτίωση χαρακτηριστικών προϊόντων και διαφοροποίηση προϊόντων)
- μία καινοτομία στις παραγωγικές διαδικασίες.

Συνολικά, από τις 16 καινοτομίες που αναφέρθηκαν, μόνο τρεις μπορούν να θεωρηθούν αποτελέσματα δραστηριοτήτων έρευνας και τεχνολογίας.

Διεπιχειρησιακή συνεργασία και καινοτομία

Αντικείμενο διερεύνησης της συγκεκριμένης ενότητας αποτέλεσε ο βαθμός στον οποίο οι επιχειρήσεις της περιοχής αναγνωρίζουν στο τοπικό περιβάλλον δυνητικά πεδία συνεργασίας με άλλες επιχειρήσεις.

Οι 4/10 επιχειρήσεις απέκλεισαν τη δυνατότητα συνεργασίας λόγω της έλλειψης ομοειδών επιχειρήσεων (επεξεργασία ξύλου, κατασκευή επίπλων, βιοφαρμακευτική επιχείρηση, σχεδιασμού και συναρμολόγησης ποδηλάτων). Όσον αφορά στις δυνατότητες συνεργασίας στους υπόλοιπους κλάδους, οι περισσότερες προτάσεις και ιδέες που ειπώθηκαν, επικεντρώνονται σε θέματα διεπιχειρησιακής συνεργασίας, που δεν αφορούν άμεσα στην από κοινού ανάπτυξη καινοτομιών. Ωστόσο, οι εν λόγω ιδέες αξίζει να αναφερθούν, εφόσον η διεπιχειρησιακή συνεργασία αποτελεί ιδιαιτέρως περιορισμένη πρακτική.

- Στον κλάδο παραγωγής λογισμικού διαπιστώνονται δυνατότητες ανάπτυξης συνεργιών σε τοπικό επίπεδο, που ωστόσο παραμένουν σε μεγάλο ποσοστό αναξιοποίητες. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στο έντονο ανταγωνιστικό κλίμα, που χαρακτηρίζει τις σχέσεις μεταξύ ομοειδών επιχειρήσεων στο συγκεκριμένο κλάδο. Ως εκ τούτου, οι συνεργασίες της επιχείρησης λογισμικού προσανατολίζονται προς την Αθήνα.
- Οι προτάσεις για σύναψη συνεργασιών στο αγρό-διατροφικό σύμπλεγμα, αφορούν:
  - στην από κοινού συμμετοχή παραγωγών σε εκθέσεις του εσωτερικού / εξωτερικού
  - στην ανάπτυξη κοινών ιστοσελίδων με αντικείμενο την προώθηση των προϊόντων της περιοχής
  - στη συνεργασία σε θέματα υιοθέτησης πρότυπων ποιότητας
  - στην αξιοποίηση του καρναβαλιού για την ανάδειξη των τοπικών προϊόντων του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος
  - στη διαμόρφωση μιας θετικής ταυτότητας των αγρό-διατροφικών προϊόντων της περιοχής (ήδη υπάρχουν άτυπες σχέσεις αλληλοϋποστήριξης μεταξύ τοπικών παραγωγών και τοπικών εμπορικών καταστημάτων).
- Αν και στον τραπεζικό τομέα η συνεργασία αποτελεί πρακτική περιορισμένης εμβέλειας (συνήθως πραγματοποιείται απορρόφηση), το συνεταιριστικό κομμάτι της αγοράς προσφέρεται για πολλές συνεργασίες λόγω του μικρού μεγέθους των συνεταιριστικών τραπεζών. Οι δυνατότητες αυτές ήδη αξιοποιούνται επιτυχώς στο σύνολο της χώρας, υπό την αιγίδα του κεντρικού οργάνου των συνεταιριστικών τραπεζών.
- Όσον αφορά στην παραγωγή έτοιμου ενδύματος, διακρίνονται δυνατότητες συνεργασίας ως προς τη συγκέντρωση παραγγελιών προς τους υπεργολάβους, με κύριο στόχο τη μείωση του

κόστους παραγωγής. Στην περιοχή διακρίνονται 4/5 ομοειδείς επιχειρήσεις που είναι σε θέση, εφόσον αντιληφθούν τα οφέλη, να συνεργαστούν σε διάφορα πεδία.

- Τέλος, όσον αφορά την παραγωγή οίνου, δυνητικό αντικείμενο συνεργασίας αποτελεί η από κοινού προσέγγιση και επιμόρφωση των σταφυλοπαραγωγών, με στόχο την επιμόρφωσή τους σε θέματα διασφάλισης της ποιότητας παραγωγής. Ωστόσο, η αμιγώς ανταγωνιστική συμπεριφορά, που διακρίνει τους τοπικούς επιχειρηματίες, αποτελεί σοβαρό εμπόδιο στην κοινή αντιμετώπιση των προβλημάτων του κλάδου.

Οι σχέσεις με τις αγορές

Το δείγμα επιχειρήσεων περιλαμβάνει επιχειρήσεις, που δραστηριοποιούνται και στα τρία επίπεδα που αναφέρονται στο ερωτηματολόγιο. Αναλυτικότερα, 4/10 δηλώνουν ότι διοχετεύουν τα προϊόντα του στην τοπική αγορά. Το ίδιο ποσοστό αναφέρει το εθνικό επίπεδο ως μια σημαντική αγορά. Τέλος, 4/10 επιχειρήσεις αναφέρουν το διεθνές επίπεδο ως ένα σημαντικό προορισμό πώλησης της παραγωγής. Στην τελευταία κατηγορία μπορούν να αναφερθούν η βιοφαρμακευτική επιχείρηση (99,9% της παραγωγής), η επιχείρηση συναρμολόγησης ποδηλάτων (60%), μια εταιρεία παραγωγής οίνου (60%) καθώς και η μεταφορική εταιρεία (οι σημαντικότεροι πελάτες της βρίσκονται στο εξωτερικό).

Δύο από τις επιχειρήσεις δηλώνουν πρόθυμες να προβούν σε εξαγωγικές δραστηριότητες, δεδομένης της σταδιακής μετάβασής τους στην παραγωγή επώνυμων προϊόντων υψηλής ποιότητας. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει τις καινούργιες προοπτικές που ανοίγονται για τις εξαγωγικές επιδόσεις των ελληνικών επιχειρήσεων χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας (από προϊόντα χαμηλού κόστους σε επώνυμα προϊόντα). Παράλληλα, η αναζήτηση νέων αγορών αποτελεί αποκλειστική υπόθεση της επιχείρησης. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει την έλλειψη συνεργασιών με αρμόδιους φορείς για την ανεύρεση νέων πελατών (ειδικά στο εξωτερικό). Σε μια μόνο περίπτωση αναφέρθηκε ένα σχέδιο συνεργασίας μεταξύ παραγωγών του αγρο-διατροφικού συμπλέγματος και ενός αναπτυξιακού φορέα, με αντικείμενο την προώθηση ποιοτικών και επώνυμων τοπικών προϊόντων σε αγορές του εξωτερικού. Η πρωτοβουλία αυτή ωστόσο, βρίσκεται ακόμα σε αρχικό στάδιο, γεγονός που δεν επιτρέπει την εκτίμηση των ωφελειών μιας τέτοιας μορφής συνεργασίας.

Σε ερώτηση για τις επιπτώσεις των αλλαγών από την πλευρά της ζήτησης (εντατικοποίηση ανταγωνισμού, αύξηση απαιτήσεων καταναλωτών, κλπ) ως προς την ανταγωνιστική στρατηγική τους, μόνο 5/10 επιχειρήσεις κατά μέσο όρο ανέφεραν ουσιαστικές αλλαγές. Αναλυτικότερα, 6/10 ανέφεραν τη δημιουργία νέων προϊόντων με στόχο την κατάκτηση νέων αγορών, 4/10 επιχειρήσεις τη συνεχή διαφοροποίηση των προϊόντων, την έμφαση στο μάρκετινγκ, την βελτίωση της ποιότητας ενώ 4/10 επιχειρήσεις ανέφεραν τη μείωση της τιμής του προϊόντος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι επιχειρήσεις που επέλεξαν την ανάπτυξη μιας στρατηγικής αναβάθμισης των ποιοτικών χαρακτηριστικών της παραγωγής (ποιότητα, διαφοροποίηση, καινοτομία, κλπ) ως απάντηση στις αλλαγές από την πλευρά τα ζήτησης, δεν ανέφεραν τη μείωση της τιμής του προϊόντος ως παράγοντα προσαρμογής στις ανταγωνιστικές πιέσεις (Dur, Ideal, Χάχαλης, CBL. Achaia Clauss). Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η έμφαση στα ποιοτικά και καινοτομικά χαρακτηριστικά των προϊόντων διασφαλίζει τις ανταγωνιστικές επιδόσεις της επιχείρησης,

χωρίς να απαιτείται μείωση της τιμής του προϊόντος. Σε μια περίπτωση αναφέρθηκε ότι η ριζική αναβάθμιση των ποιοτικών χαρακτηριστικών (συσκευασία, συμβολική ιδιότητα του προϊόντος, μάρκετινγκ, κλπ) επέτρεψε τον πολλαπλασιασμό της προστιθέμενης αξίας του προϊόντος. Ωστόσο, διατυπώθηκαν μερικές αμφιβολίες για την ανισορροπία μεταξύ των φυσικών ιδιοτήτων του προϊόντος και των εξωτερικών / άυλων χαρακτηριστικών (παραγωγή και εμφιάλωση οίνου). Μια στρατηγική αναβάθμισης των ποιοτικών χαρακτηριστικών του προϊόντος οφείλει να λάβει υπ' όψιν της και τις δύο παραμέτρους, εφόσον επιδιώκεται η κατάκτηση μιας μακροπρόθεσμης παρουσίας στις αγορές. Εν ολίγοις, οι στρατηγικές επιλογές που αποδίδουν υπερβολική έμφαση στο μάρκετινγκ και στο σχεδιασμό των προϊόντων, χωρίς η υψηλή τιμή του προϊόντος να δικαιολογεί τις φυσικές ιδιότητες, κινδυνεύουν μεσοπρόθεσμα να εξαντληθούν. Το γεγονός αυτό αιτιολογείται από την ανερχόμενη εντατικοποίηση του ανταγωνισμού από χώρες εκτός Ε.Ε (Χιλή, Αυστραλία, κλπ) με προϊόντα υψηλής ποιότητας και χαμηλό κόστος. Η παρατήρηση αυτή υπογραμμίζει το γεγονός ότι η υιοθέτηση των παραγωγικών και εμπορικών πρακτικών του νέου παραγωγικού υποδείγματος οφείλει να πραγματοποιηθεί με τρόπο τέτοιο, ώστε να διασφαλίζεται η μακροπρόθεσμη ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι σε μια περίπτωση (κατασκευή επίπλων κουζίνας), η εντατικοποίηση του διεθνούς ανταγωνισμού (π.χ. ΙΚΕΑ) εμπεριέχει σοβαρούς κινδύνους για τη συνέχιση των παραγωγικών δραστηριοτήτων της επιχείρησης. Η ανταγωνιστική υστέρηση δεν αποδίδεται στην έλλειψη ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων. Αντιθέτως, μια επίσκεψη στη γραμμή παραγωγής μάς επέτρεψε να διαπιστώσουμε υψηλές ποιοτικές προδιαγραφές. Κατά την εκτίμηση των παραγωγών, τα εισαγόμενα ανταγωνιστικά προϊόντα (κυρίως από Ιταλία) παρουσιάζουν χαμηλά ποιοτικά χαρακτηριστικά (ως προς την επιλογή των υλικών και την ανθεκτικότητά τους). Ωστόσο, το design και το μάρκετινγκ αποτελούν ιδιαίτερα ισχυρά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Εκτίμηση μας αποτελεί το γεγονός ότι η εν λόγω επιχείρηση, λόγω του μικρού της μεγέθους, δεν είναι σε θέση να πραγματοποιήσει τις αναγκαίες οικονομίες κλίμακας με στόχο τη μείωση του κόστους παραγωγής. Παράλληλα, η παντελής απουσία δραστηριοτήτων μάρκετινγκ δυσχεραίνει τη διασφάλιση των ανταγωνιστικών της επιδόσεων. Το γεγονός ίσως οδηγήσει την επιχείρηση -όπως αναφέρθηκε από τους υπευθύνους της- στην εγκατάλειψη των παραγωγικών δραστηριοτήτων και στην ίδρυση εμπορικού καταστήματος.

Οι διεπιχειρησιακές σχέσεις

Αντικείμενο της παρούσας ενότητας αποτελεί η εξέταση της έκτασης και φύσης των διεπιχειρησιακών σχέσεων των επιχειρήσεων. Ο παρακάτω πίνακας συνοψίζει τις διεπιχειρησιακές σχέσεις, που καταγράφηκαν στο υπό εξέταση δείγμα επιχειρήσεων. Αναλυτικότερα, συμπεριλήφθηκαν δύο άξονες διερεύνησης του ζητήματος:

- το πεδίο συνεργασίας
- η γεωγραφική διάσταση της συνεργασίας.

Παράλληλα, αναφέρονται κάποια παραδείγματα συνεργασίας, με στόχο τη σύλληψη των στόχων και των χαρακτηριστικών των διεπιχειρησιακών σχέσεων.

	Νομός	Ελλάδα	Διεθνές επίπεδο
Κοινές συμφωνίες Ε&Α		Χ	
Συμφωνίες μεταφοράς τεχνολογίας		Χ	
Συμφωνίες για χρήση πατέντας			
Υπεργολαβίες, συν-παραγωγή, συμφωνίες με προμηθευτές	Χ Χ		Χ Χ Παραγωγοί ενδιάμεσων αγαθών στην Ιαπωνία, Κίνα, Ταϊβάν, Ιταλία (IDEAL Bikes)
Ενώσεις έρευνας			
Χρηματοδοτούμενα από το δημόσιο κοινά ερευνητικά προγράμματα		Χ Χ Χ Χ	
Τράπεζες δεδομένων και δίκτυα μεταφοράς τεχνολογίας και τεχνογνωσίας		Χ Χ Ανταλλαγή προσωπικού για κατάρτιση μεταξύ τραπεζών (Αχαϊκή Συνεταιριστική) Χ	
Δίκτυα άτυπων σχέσεων	Άτυπη συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων και υπηρεσιών του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος	Χ Χ	Χ Χ

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω στοιχεία, η διεπιχειρησιακή συνεργασία αποτελεί περιορισμένη πρακτική. Σημαντικός αριθμός καταγραμμένων συνεργασιών αφορούν σε σχέσεις μεταξύ παραγωγών και υπεργολάβων και ειδικεύονται στα χαρακτηριστικά του προϊόντος/υπηρεσίας, που αποτελεί το επίκεντρο των συναλλαγών τους. Σημαντική θέση καταλαμβάνουν επίσης τα ερευνητικά προγράμματα του δημόσιου τομέα. Από τη συγκεκριμένη οπτική γωνία-και δεδομένων των χαμηλών επιπέδων συνεργασίας, που χαρακτηρίζουν το ελληνικό παραγωγικό σύστημα- τα εν λόγω προγράμματα αξιολογούνται θετικά για τη συμβολή τους στη σύναψη διεπιχειρησιακών σχέσεων. Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι η διεπιχειρησιακή συνεργασία σε επίπεδο νομού είναι ιδιαίτερα περιορισμένη, γεγονός που επιβεβαιώνει την απουσία ολοκληρωμένων τοπικών τεχνικό-παραγωγικών συστημάτων.

Ωστόσο -παρά τα χαμηλά καταγραμμένα επίπεδα συνεργασίας- 7/10 επιχειρήσεις δηλώνουν ότι η διεπιχειρησιακή

συνεργασία αποτελεί παράγοντα υψίστης σημασίας για το μέλλον του κλάδου τους. Ερωτώμενες για τα σημαντικότερα εμπόδια τέτοιου είδους σχέσεων σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο, οι περισσότερες επιχειρήσεις ανέφεραν την απουσία κατάλληλης επιχειρηματικής κουλτούρας ενώ μόνο 3/10 επιχειρήσεις ανέφεραν τις ανεπαρκείς ποιοτικές προδιαγραφές των ομοειδών επιχειρήσεων. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η διεπιχειρησιακή συνεργασία προσκρούει σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχεσιακούς παρά σε τεχνικό-παραγωγικούς παράγοντες. Παράλληλα, αναφέρθηκε ο δυνητικός ρόλος των φορέων της περιοχής σχετικά με την διαμόρφωση και οργάνωσης ενός περιβάλλοντος διεπιχειρησιακής συνεργασίας στον κλάδο του ενδύματος. Ο μεσολαβητικός ρόλος ενός αξιόπιστου φορέα θα επέτρεπε αναμφισβήτητα την υπέρβαση του υφιστάμενου αρνητικού κλίματος.

Οι σχέσεις με το υποστηρικτικό πεδίο

Το υποστηρικτικό πεδίο αφορά στο σύνολο των στρατηγικών σχέσεων "εκτός αγοράς" που διατηρεί η επιχείρηση με διάφορους φορείς, με στόχο τη στήριξη των παραγωγικών και εμπορικών της δραστηριοτήτων στο πλαίσιο ενός πολυσύνθετου και μεταβαλλόμενου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Οι σχέσεις αυτές συγκροτούνται γύρω από τις παρακάτω δραστηριότητες:

- συλλογή πληροφοριών (γενικές πληροφορίες για τις αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς στο διεθνοποιημένο ανταγωνιστικό περιβάλλον)
- σύλληψη / σχεδιασμός προϊόντων
- ανάπτυξη προϊόντων
- κατάρτιση
- χρηματοδότηση
- προέλευση εργατικού δυναμικού
- προέλευση πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών
- προέλευση μηχανικού εξοπλισμού.

Ταυτόχρονα, την αναλυτική αυτή λογική συμπληρώνει η καταγραφή των παραπάνω σχέσεων, βάσει του γεωγραφικού επιπέδου, στο πλαίσιο του οποίου συνάπτονται (ενδοεπιχειρησιακό, νομός, εθνικό και διεθνές επίπεδο).

Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση προκύπτει από την αξιοποίηση της έννοιας του καινοτόμου περιβάλλοντος βάσει του οποίου οι τοπικές / περιφερειακές κοινωνίες είναι σε θέση να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο ως προς την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομικής ικανότητας των παραγωγικών φορέων τους. Ο ρόλος αυτός εκπληρώνεται διαμέσου της ανάπτυξης συλλογικών δράσεων, με αντικείμενο τη "γνωστική" πλαισίωση των παραγωγικών συντελεστών στα προαναφερόμενα οκτώ πεδία. Ο παρακάτω συγκεντρωτικός πίνακας συμβάλλει σε μια πρώτη απεικόνιση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Στον παρακάτω πίνακα συγκεντρώνονται οι 122 απαντήσεις, που δόθηκαν για τα οκτώ πεδία και τα τέσσερα γεωγραφικά επίπεδα..

	Επιχείρηση	Νομός	Ελλάδα	Εξωτερικό
Πληροφορίες για το ανταγωνιστικό περιβάλλον	10	1	4	5
Σύλληψη προϊόντος	10		1	2
Ανάπτυξη προϊόντος	10	3		2
Κατάρτιση	5	6	3	2
Χρηματοδότηση	9	1	6	
Ανθρώπινο δυναμικό	1	9	3	1
Μηχανικός εξοπλισμός	1	2	3	9
Πρώτες ύλες και ενδιάμεσα αγαθά	-	4	4	5
Σύνολο	**46**	**26**	**24**	**26**

Αν και η ποσοτικοποίηση των αποτελεσμάτων έχει ενδεικτικό χαρακτήρα, παρατηρούνται τα εξής:

- η ενδοεπιχειρησιακή διάσταση υπερτερεί των άλλων γεωγραφικών επιπέδων. Αυτό υποδηλώνει τη σχετικά αυτάρκη δράση των επιχειρήσεων του δείγματος. Αυτό μπορεί να αποδοθεί αφενός στα χαμηλά επίπεδα της διεπιχειρησιακής συνεργασίας που χαρακτηρίζουν το συγκεκριμένο δείγμα επιχειρήσεων (αλλά και τη μεγάλη πλειοψηφία των επιχειρήσεων της χώρας) αφετέρου στην ανεπαρκή δραστηριοποίηση των περιφερειακών και εθνικών αναπτυξιακών πολιτικών και φορέων, με αντικείμενο την παροχή γνώσης και πληροφοριών προς τους παραγωγικούς φορείς

- η κάλυψη των υλικών και άυλων αναγκών των επιχειρήσεων από το περιφερειακό υποστηρικτικό πεδίο (δηλαδή από φορείς που δραστηριοποιούνται σε τοπικό / περιφερειακό επίπεδο) κρίνεται ανεπαρκής, εφόσον μόνο το 21% των συνολικών απαντήσεων προέρχεται από το συγκεκριμένο γεωγραφικό επίπεδο. Το κενό διευρύνεται ακόμα περισσότερο, εφόσον αφαιρεθεί η προέλευση του ανθρωπίνου δυναμικού (ο τοπικός χαρακτήρας του ανθρωπίνου δυναμικού αποτελεί αναμενόμενο αποτέλεσμα). Στην περίπτωση αυτή, μόνο το 14% των απαντήσεων προκύπτει από δράσεις και συνεργασίες, που συνάπτονται σε τοπικό / περιφερειακό επίπεδο. Ωστόσο, η εξαγωγή αναλυτικότερων αποτελεσμάτων για τα χωρικά χαρακτηριστικά των παραγωγικών δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων του δείγματος προϋποθέτει μια λεπτομερέστερη ανάλυση των επιμέρους πεδίων.

Πληροφορίες για το ανταγωνιστικό περιβάλλον

Η ανάλυση των στοιχείων για το συγκεκριμένο πεδίο, αναδεικνύει την αυτονομία της επιχείρησης σε ότι αφορά τη συλλογή πληροφοριών για τις εμπορικές, τεχνολογικές και άλλες μεταβολές στο ευρύτερο ανταγωνιστικό περιβάλλον. Το σύνολο των επιχειρήσεων ανέφερε την επιχείρηση ως πρωταρχικό πεδίο πληροφόρησης. Βασικότερο εργαλείο για την αναζήτηση πληροφοριών αποτελεί πλέον το διαδίκτυο. Ιδιαίτερα εμφανής είναι η απουσία συνερ-

γασιών με τοπικούς φορείς στο συγκεκριμένο πεδίο (η αναφερόμενη στον πίνακα συνεργασία βρίσκεται ακόμη σε προκαταρτικό στάδιο). Παράλληλα, πληροφορίες συγκεντρώνονται διαμέσου της συνεργασίας των επιχειρήσεων με εμπορικούς αντιπροσώπους και παραρτήματα στην υπόλοιπη επικράτεια (2/10 επιχειρήσεις). Οι 3/10 επιχειρήσεις συγκεντρώνουν πληροφορίες από συμμετοχές σε διεθνείς εκθέσεις. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η ενίσχυση των συγκεκριμένων πρωτοβουλιών αποτελεί ένα δυνητικό πεδίο δραστηριοποίησης για τους αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής. Τέλος, η συνεργασία με υπεργολάβους και πελάτες του εξωτερικού αποτελεί ένα εργαλείο πληροφόρησης για ορισμένες επιχειρήσεις (2/10 επιχειρήσεις). Συνολικά, οι επιχειρήσεις που προσεγγίστηκαν δείχνουν να στηρίζονται σε εσωτερικές πηγές και διαδικασίες πληροφόρησης. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, το συγκεκριμένο πεδίο αποτελεί αναμφισβήτητα ένα δυνητικό πεδίο δραστηριοποίησης των αναπτυξιακών φορέων, δεδομένου του πολυσύνθετου και μεταβαλλόμενου χαρακτήρα του διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος.

Σύλληψη προϊόντος

Η σύλληψη του προϊόντος δημιουργείται συνήθως στο εσωτερικό της επιχείρησης. Το γεγονός αυτό καταγράφηκε στο σύνολο των επιχειρήσεων. Σε τρεις μόνο περιπτώσεις αναφέρθηκε η συμμετοχή εξωτερικού φορέα στη σύλληψη του προϊόντος. Αυτές αφορούν:

- στη σύλληψη των υπηρεσιών σε συνεργασία με το κλαδικό όργανο (τραπεζική επιχείρηση)
- στη σύλληψη του προϊόντος σε συνεργασία με σύμβουλους του εξωτερικού (υπηρεσίες έντασης γνώσης)
- στη σύλληψη του προϊόντος σε συνεργασία με προμηθευτές του εξωτερικού.

Παράλληλα, η απουσία απαντήσεων σε επίπεδο νομού μπορεί να ερμηνευθεί ως στοιχείο ανεπαρκούς δραστηριοποίησης του περιφερειακού συστήματος καινοτομίας.

Συνολικά, παρατηρούνται υψηλά επίπεδα αυτονομίας όσον αφορά στην εκτέλεση των λειτουργιών του συγκεκριμένου πεδίου.

Ανάπτυξη προϊόντος

Η ανάλυση του πεδίου ανάπτυξης του προϊόντος αναδεικνύει παρόμοια αποτελέσματα με τη σύλληψη του προϊόντος. Αναλυτικότερα, το σύνολο των επιχειρήσεων αναφέρει το συγκεκριμένο πεδίο ως αμιγώς ενδοεπιχειρησιακή λειτουργία. Αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο τρεις επιχειρήσεις ανέφεραν τη συνεργασία με πανεπιστημιακές σχολές σε θέματα ανάπτυξης προϊόντων ενώ σε προηγούμενη ενότητα του ερωτηματολογίου είχαν αναφερθεί συνολικά επτά περιπτώσεις συνεργασίας. Το γεγονός αυτό ίσως να υποδηλώνει τον αποσπασματικό χαρακτήρα και την περιορισμένη συμβολή των εν λόγω συνεργασιών. Εξαίρεση ίσως να αποτελεί η συνεργασία μεταξύ της μεταφορικής εταιρείας με εξειδικευμένο φορέα της περιοχής, με αντικείμενο την ανάπτυξη συστήματος παρακολούθησης σε πραγματικό χρόνο (GPS).

Παράλληλα, επιβεβαιώνεται ότι οι σημαντικότερες (σε μέγεθος) επιχειρήσεις του δείγματος συνεργάζονται με τους προμηθευτές τους τόσο στη σύλληψη όσο και στην ανάπτυξη του προϊόντος (δύο περιπτώσεις συνεργασίας με προμηθευτές σε διεθνές επίπεδο). Το γεγονός αυτό, οδηγεί σε δύο υποθέσεις:

- οι σχέσεις με τους προμηθευτές υπερβαίνουν τα στενά όρια της απλής εμπορικής συναλλαγής. Οι σχέσεις αυτές

αντιστοιχούν περισσότερο σε σχέσεις συνεργασίας και σε ένα βαθμό συν-παραγωγής

- οι συγκεκριμένες σχέσεις είναι συνάρτηση του μεγέθους της επιχείρησης.

Συνολικά, όπως και στο προηγούμενο πεδίο, οι επιχειρήσεις επιδεικνύουν αυτονομία, όσον αφορά στην ανάπτυξη των προϊόντων / υπηρεσιών τους.

Κατάρτιση

Η διαθεσιμότητα ειδικευμένου ανθρωπίνου δυναμικού αποτελεί ζήτημα πρωταρχικής σημασίας για την ικανότητα της επιχείρησης να αναπτύσσει καινοτομίες. Τα πορίσματα του διαδραστικού μοντέλου καινοτομίας αναδεικνύουν τη σημασία του ανθρωπίνου παράγοντα σε όλες τις βαθμίδες (επιστημονικές, τεχνικές και εργατικές ειδικότητες). Από την εξέταση των δράσεων κατάρτισης των επιχειρήσεων, προκύπτουν οι εξής παρατηρήσεις:

- παρατηρείται ίση κατανομή μεταξύ ενδοεπιχειρησιακής κατάρτισης και κατάρτισης που πραγματοποιείται από φορείς του νομού
- οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις δηλώνουν την ενδοεπιχειρησιακή κατάρτιση ως σημαντικότερο εργαλείο ανάπτυξης των δεξιοτήτων του ανθρωπίνου δυναμικού. Το γεγονός αυτό αιτιολογείται αφενός από τη δυνατότητα προσαρμογής του περιεχομένου της εκπαιδευτικής ύλης στους στόχους και στα χαρακτηριστικά της επιχείρησης και αφετέρου από την έλλειψη προσαρμογής του περιφερειακού συστήματος στις ανάγκες των εν λόγω επιχειρήσεων
- οι επιχειρήσεις που λόγω μικρού μεγέθους επιλέγουν να συμμετέχουν σε προγράμματα του τοπικού συστήματος κατάρτισης, δηλώνουν σε ένα βαθμό απογοητευμένες από τις παρεχόμενες υπηρεσίες, κυρίως όσον αφορά στα περιεχόμενα και στη θεματολογία των προτεινόμενων σεμιναρίων
- τέλος, αναφέρθηκε σε δύο περιπτώσεις η ανεπαρκής προσφορά εξειδικευμένου προσωπικού (βιοφαρμακευτική επιχείρηση, οινοποιητική επιχείρηση) καθώς και η αναγκαία προσαρμογή των γνώσεων και δεξιοτήτων των σπουδαστών του τμήματος Η/Υ στις ανάγκες και στα χαρακτηριστικά των θέσεων εργασίας (εταιρία παραγωγής λογισμικού).

Ανθρώπινο δυναμικό

Οι επιχειρήσεις της περιοχής πλαισιώνονται σε μεγάλο βαθμό από εργαζομένους, προερχόμενους από το νομό. Το γεγονός αυτό μπορεί να αιτιολογηθεί από δύο τουλάχιστον λόγους:

- ο νομός παρουσιάζει μια "εργατική βιομηχανική κουλτούρα", γεγονός που αποτελεί πλεονέκτημα για την ανάπτυξη βιομηχανικών δραστηριοτήτων
- η λειτουργία του πανεπιστημίου είναι σε θέση να τροφοδοτήσει την αγορά εργασίας με εξειδικευμένο προσωπικό.

Συνολικά, και παρά τις κάποιες ανεπάρκειες που αναφέρθηκαν προηγουμένως, οι δύο αυτοί παράγοντες αποτελούν σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Χρηματοδότηση

Η προέλευση της χρηματοδότησης συμπίπτει με τα μέχρι τώρα καταγραμμένα χαρακτηριστικά των υπό εξέταση επιχειρήσεων. Το προφίλ αυτό αναδεικνύει μια αυτόνομη -"μοναχική" επιχείρηση, που τείνει να εκτελεί μόνη της το σύνολο των παραγωγικών και άλλων διαδικασιών. Με βάση το σχετικό μοντέλο, το σύνολο των

επιχειρήσεων αυτοχρηματοδοτεί το σημαντικότερο τμήμα των δραστηριοτήτων του. Εξαίρεση αποτελούν πόροι, που απορρέουν από τη συμμετοχή των επιχειρήσεων σε χρηματοδοτούμενα από το δημόσιο και την Ε.Ε ερευνητικά προγράμματα (6/10 επιχειρήσεις).

Μηχανικός εξοπλισμός

Η προέλευση του μηχανικού εξοπλισμού αναδεικνύει τη σχεδόν ολική εξάρτηση από κράτη του εξωτερικού (κυρίως της Ε.Ε και σε μεγάλο ποσοστό από την Ιταλία). Οι 9/10 επιχειρήσεις προμηθεύονται τα μηχανήματά τους από το εξωτερικό, γεγονός που αναδεικνύει την ανεπάρκεια του περιφερειακού αλλά και εθνικού παραγωγικού συστήματος ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα.

Πρώτες ύλες και ενδιάμεσα αγαθά

Η εξέταση του συγκεκριμένου πεδίου αναδεικνύει μια ισορροπημένη κατανομή στην προέλευση των πρώτων υλών και των ενδιάμεσων αγαθών. Αναλυτικότερα, μπορούν να ειπωθούν τα εξής:

- οι επιχειρήσεις του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος επιδεικνύουν μια σχετική προτίμηση προς την αγορά πρώτων υλών από τους τοπικούς παραγωγούς. Η συνέχιση της συγκεκριμένης δυναμικής προϋποθέτει ωστόσο τη διασφάλιση της ποιότητας των τοπικών προϊόντων (π.χ σταφύλι). Το συγκεκριμένο ζήτημα (δηλαδή η ενίσχυση των σχέσεων συνεργασίας μεταξύ παραγωγών και επιχειρήσεων της βιομηχανίας τροφίμων) αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο παρέμβασης των αναπτυξιακών φορέων. Η αναλυτική περιγραφή των δυνητικών πεδίων δραστηριοποίησης των αναπτυξιακών φορέων στο αγρό-διατροφικό σύμπλεγμα συμπεριλαμβάνεται στο θεωρητικό τμήμα της παρούσας μελέτης
- οι επιχειρήσεις παραγωγής ενδύματος δε μπορούν πλέον να προμηθευτούν πρώτη ύλη από την τοπική/περιφερειακή αγορά, εφόσον οι σχετικές επιχειρήσεις έχουν θέσει τέρμα στις δραστηριότητές τους
- τέλος, το διεθνές επίπεδο αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικό ακόμη και στην αγορά πρώτων υλών (4/10 επιχειρήσεις) τόσο σε προϊόντα χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας (κλωστές, υφάσματα, εξαρτήματα ποδηλάτου) όσο και σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας (βιοφαρμακευτικά υλικά).

3. Συμπεράσματα έρευνας πεδίου

Ανακεφαλαίωση στόχων, μεθοδολογίας και σημαντικότερων αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου

Η πραγματοποίηση της έρευνας πεδίου στηρίχτηκε στις κατευθύνσεις του υποδείγματος του "καινοτόμου περιβάλλοντος", βάσει του οποίου η καινοτομία και η ανταγωνιστικότητα αποτελούν ολοένα και περισσότερο αποτέλεσμα των σχέσεων μεταξύ παραγωγικών φορέων (με την ευρεία έννοια) του τοπικού / περιφερειακού κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Η προσέγγιση αυτή υπογραμμίζει τη σημασία των συστημικών και σχεσιακών παραγόντων. Συνοπτικά, στόχο της έρευνας αποτέλεσε η αναζήτηση απαντήσεων στα παρακάτω ερωτήματα:

- σε τί βαθμό οι επιχειρήσεις του δείγματος στηρίζονται στις παραγωγικές, εμπορικές και άλλες πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος
- ποιες είναι η φύση, η ένταση και οι διαδικασίες ανάπτυξης της καινοτομίας;
- σε ποιες αγορές απευθύνονται οι εν λόγω επιχειρήσεις και ποια είναι τα

χαρακτηριστικά των διεπιχειρησιακών σχέσεων;

- ποια είναι η συμβολή του "υποστηρικτικού πεδίου", δηλαδή των αναπτυξιακών και άλλων φορέων του περιφερειακού κοινωνικοοικονομικού συστήματος στην ενίσχυση των καινοτομικών και ανταγωνιστικών επιδόσεων των επιχειρήσεων;

Τα ερωτήματα αυτά απορρέουν από τις κατευθύνσεις, που προέκυψαν από το θεωρητικό τμήμα της μελέτης. Συνοπτικά, η εξέταση των σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων για την ανταγωνιστικότητα, την καινοτομία και την περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική καταλήγει στην εξής υπόθεση εργασίας:

"οι ανταγωνιστικές επιδόσεις μιας επιχείρησης στο σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον εξαρτώνται από την ικανότητά της να καινοτομεί σε συνεχή βάση, προσφέροντας μια ευρεία γκάμα ποιοτικών προϊόντων. Η ικανότητα αυτή συνδέεται με τη δημιουργική αξιοποίηση του ανθρωπίνου δυναμικού, με την ενσωμάτωση άυλων παραγόντων στην παραγωγή των προϊόντων (δηλαδή την εισαγωγή γνώσης διαμέσου υπηρεσιών έντασης γνώσης όπως ο σχεδιασμός, το μάρκετινγκ, κλπ) καθώς και με τη σύναψη μακροπρόθεσμων διεπιχειρησιακών σχέσεων συνεργασίας σε περιφερειακό επίπεδο με στόχο την αξιοποίηση δυνητικών συνεργιών. Τέλος, οι επιχειρήσεις αυτές πλαισιώνονται από ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών, αναπτυξιακών, επιστημονικών, χρηματοπιστωτικών και άλλων φορέων του τοπικού κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος, σχηματίζοντας μ΄ αυτόν τον τρόπο ένα υποστηρικτικό πεδίο καθοριστικής σημασίας για τις ανταγωνιστικές επιδόσεις των περιφερειακών παραγωγικών συστημάτων".

Νέο παραγωγικό υπόδειγμα

Με βάση την παραπάνω υπόθεση εργασίας, μπορεί να εξαχθεί μια σειρά ποριστμάτων, για την υφιστάμενη κατάσταση των επιχειρήσεων του δείγματος (ευρύτερη περιοχή Πάτρας).

Πρώτον, τα αποτελέσματα της έρευνας υποδεικνύουν μια σταδιακή μετάβαση προς την υιοθέτηση των πρακτικών και των στόχων του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Αυτό προωδεί τη μετάβαση προς μια στρατηγική βασισμένη στην ποιότητα των προϊόντων. Αναλυτικότερα, η διαφοροποίηση, η συνεχής βελτίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων και υπηρεσιών, η αναδιοργάνωση των παραγωγικών διεργασιών, η υιοθέτηση και ανάπτυξη συστημάτων ελέγχου της ποιότητας καθώς και η αναβάθμιση του μηχανικού εξοπλισμού αντιστοιχούν στους δημοφιλέστερους προσδιοριστικούς παράγοντες ανταγωνιστικότητας. Παράλληλα, ερωτώμενες για την προσαρμογή στις αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης (εντατικοποίηση διεθνούς ανταγωνισμού, αυξημένες απαιτήσεις καταναλωτών, κλπ) οι περισσότερες επιχειρήσεις ανέφεραν την υιοθέτηση στρατηγικών που επιδιώκουν τη βελτίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων και υπηρεσιών (υπό την ευρεία έννοια, δηλαδή διαφοροποίηση, σχεδιασμός-μάρκετινγκ, εξατομίκευση, κλπ), γεγονός που επιβεβαιώνει την υιοθέτηση των πρακτικών του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Στις υπηρεσίες (τραπεζικές και μεταφορικές δραστηριότητες), η αύξηση της παραγωγικότητας συνδέεται κατά κόρον με τις οργανωσιακές πτυχές των παραγωγικών διεργασιών. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει την ιδιαιτερότητα των υπηρεσιών ως προς τους παράγοντες που θεμελιώνουν τις ανταγωνιστικές και καινοτομικές επιδόσεις των σχετικών δραστηριοτήτων. Η συγκεκριμένη παρατήρηση δέτει

ένα ζήτημα προσαρμογής των ευρύτερων αναπτυξιακών πολιτικών στις ανάγκες των δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα.

Καινοτομία

Η καινοτομική δραστηριότητα των επιχειρήσεων επιβεβαιώνει τις παραπάνω εκτιμήσεις. Οι περισσότερες επιχειρήσεις του δείγματος καινοτομούν ανά τακτά χρονικά διαστήματα, με αντικείμενο είτε την προώθηση νέων προϊόντων/υπηρεσίων, τη βελτίωση υφιστάμενων προϊόντων/υπηρεσιών, τις παραγωγικές διεργασίες είτε ακόμη την εισαγωγή νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας. Σε γενικές γραμμές παρατηρείται η υπεροχή ορισμένων μορφών καινοτομιών ("παρουσίασης", οργανωσιακές καινοτομίες, κλπ) ως προς τις τεχνολογικές καινοτομίες. Το γεγονός αυτό περιορίζει τη σημασία της Ε&Α ως κατεξοχήν προσδιοριστικό παράγοντα της καινοτομίας, ιδιαίτερα όσον αφορά στους κλάδους μεσαίας και χαμηλής τεχνολογίας. Παράλληλα, σε καμιά περίπτωση δεν καταγράφηκαν ουσιαστικές μορφές διεπιχειρησιακής συνεργασίας σε τοπικό / περιφερειακό επίπεδό καθώς και συστηματικές συνεργασίες μεταξύ επιχειρήσεων και αναπτυξιακών φορέων της περιφέρειας.

Σχέσεις με τις αγορές και διεπιχειρησιακές σχέσεις

Η αναζήτηση νέων πελατών αποτελεί αυστηρά ενδοεπιχειρησιακή λειτουργία. Το γεγονός αυτό αποτελεί δυνητικό πεδίο παρέμβασης των αναπτυξιακών και άλλων φορέων της περιοχής. Παράλληλα, η διεπιχειρησιακή συνεργασία σε επίπεδο νομού είναι ιδιαίτερα περιορισμένη, γεγονός που αποκλείει σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξη ολοκληρωμένων τοπικών παραγωγικών συστημάτων.

Παρά το γεγονός αυτό, οι περισσότερες επιχειρήσεις του δείγματος δηλώνουν ότι η διεπιχειρησιακή συνεργασία αποτελεί παράγοντα υψίστης σημασίας για το μέλλον του κλάδου τους. Ερωτώμενες για τα σημαντικότερα εμπόδια σε τέτοιου είδους σχέσεις σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο, οι επιχειρήσεις ανέφεραν την απουσία κατάλληλης επιχειρηματικής κουλτούρας ενώ μόνο τρεις επιχειρήσεις ανέφεραν τις ανεπαρκείς ποιοτικές προδιαγραφές των ομοειδών επιχειρήσεων. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι η διεπιχειρησιακή συνεργασία προσκρούει σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχεσιακούς παρά σε τεχνικό-παραγωγικούς παράγοντες.

Σχέσεις με το "υποστηρικτικό πεδίο"

Η ενδοεπιχειρησιακή διάσταση υπερτερεί των άλλων γεωγραφικών επιπέδων (νομός, Ελλάδα, εξωτερικό). Η κάλυψη των υλικών και άυλων αναγκών των επιχειρήσεων από το περιφερειακό "υποστηρικτικό πεδίο" κρίνεται ανεπαρκής, εφόσον μόνο το ένα πέμπτο των συνολικών απαντήσεων προέρχεται από το συγκεκριμένο γεωγραφικό επίπεδο. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει το χαμηλό βαθμό ολοκλήρωσης του περιφερειακού παραγωγικού συστήματος καθώς και τις χαμηλές επιδόσεις του υπό εξέταση "υποστηρικτικού πεδίου".

Πληροφορίες για το ανταγωνιστικό περιβάλλον

Ιδιαίτερα εμφανής είναι η απουσία συνεργασιών με τοπικούς φορείς στο συγκεκριμένο πεδίο Η ενίσχυση των συγκεκριμένων πρωτοβουλιών αποτελεί ένα δυνητικό πεδίο δραστηριοποίησης για τους αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής.

Σύλληψη και Ανάπτυξη προϊόντος

Το σύνολο των επιχειρήσεων αναφέρει το συγκεκριμένο πεδίο ως αμιγώς ενδοεπιχειρησιακή λειτουργία. Παράλληλα, επιβεβαιώνεται ότι οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις του δείγματος συνεργάζονται με τους προμη-

δευτές τους, τόσο στη σύλληψη όσο και στην ανάπτυξη του προϊόντος (δύο περιπτώσεις συνεργασίας με προμηθευτές σε διεθνές επίπεδο).

Ανθρώπινο δυναμικό

Ο νομός παρουσιάζει μια "εργατική βιομηχανική κουλτούρα", γεγονός που αποτελεί πλεονέκτημα για την ανάπτυξη βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα, η λειτουργία του πανεπιστημίου τροφοδοτεί την αγορά εργασίας με εξειδικευμένο προσωπικό. Οι παραπάνω παράγοντες αποτελούν σαφή ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα για την περιοχή.

Χρηματοδότηση

Η ανάλυση της προέλευσης της χρηματοδότησης εντάσσεται στα μέχρι τώρα καταγραμμένα χαρακτηριστικά των υπό εξέταση επιχειρήσεων. Το προφίλ αυτό αναδεικνύει μια αυτόνομη-"μοναχική" επιχείρηση, που τείνει να εκτελεί μόνη της το σύνολο των παραγωγικών και άλλων διαδικασιών. Με βάση το σχετικό μοντέλο, το σύνολο των επιχειρήσεων αυτό-χρηματοδοτεί το σημαντικότερο τμήμα των δραστηριοτήτων του.

Πρώτες ύλες και ενδιάμεσα αγαθά

Οι επιχειρήσεις του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος επιδεικνύουν μια σχετική προτίμηση για την αγορά πρώτων υλών από τους τοπικούς παραγωγούς. Η συνέχιση της συγκεκριμένης δυναμικής προϋποθέτει ωστόσο τη διασφάλιση της ποιότητας των τοπικών προϊόντων. Παράλληλα, σημαντικό τμήμα των επιχειρήσεων προμηθεύεται πρώτες ύλες και ενδιάμεσα αγαθά από χώρες του εξωτερικού. Σε γενικές γραμμές, το περιφερειακό παραγωγικό σύστημα δεν αποτελεί την πρωταρχική πηγή προμήθειας των πρώτων υλών (και των ενδιάμεσων αγαθών), γεγονός που συμπίπτει με τα χαμηλά επίπεδα διεπιχειρησιακής συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο.

Γενικά συμπεράσματα

Η υπόθεση εργασίας που προέκυψε από το θεωρητικό τμήμα της μελέτης, περιγράφει την εξής ιδανική περίπτωση: *"οι ανταγωνιστικές επιδόσεις μιας επιχείρησης στο σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον εξαρτώνται από την ικανότητά της να καινοτομεί σε συνεχή βάση, προσφέροντας μια ευρεία γκάμα ποιοτικών προϊόντων. Η ικανότητα αυτή συνδέεται με τη δημιουργική αξιοποίηση του ανθρωπίνου δυναμικού, με την ενσωμάτωση άυλων παραγόντων στην παραγωγή των προϊόντων (δηλαδή της εισαγωγή γνώσης διαμέσου υπηρεσιών έντασης γνώσης όπως ο σχεδιασμός, το μάρκετινγκ, κλπ) καθώς και με τη σύναψη μακροπρόθεσμων διεπιχειρησιακών σχέσεων συνεργασίας σε περιφερειακό επίπεδο με στόχο την αξιοποίηση δυνητικών συνεργιών. Τέλος, οι επιχειρήσεις αυτές πλαισιώνονται από ένα ευρύ φάσμα εκπαιδευτικών, αναπτυξιακών, επιστημονικών, χρηματοπιστωτικών και άλλων φορέων του τοπικού κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος, σχηματίζοντας ένα υποστηρικτικό πεδίο καθοριστικής σημασίας για τις ανταγωνιστικές επιδόσεις των περιφερειακών παραγωγικών συστημάτων."*

Από τη σύγκριση της συγκεκριμένης υπόθεσης εργασίας με τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου, προκύπτουν οι παρακάτω παρατηρήσεις:

- Οι 9/10 επιχειρήσεις έχουν υιοθετήσει σε σημαντικό βαθμό τις παραγωγικές και εμπορικές πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Το γεγονός αυτό μεταφράζεται σε στρατηγικές συνεχούς βελτίωσης των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων και υπηρεσιών. Ως εκ τούτου, η τιμή του προϊόντος καθώς και η συρρίκνωση του κόστους εργασίας δεν προσδιορίζουν

τις ανταγωνιστικές επιδόσεις των εν λόγω επιχειρήσεων

- Βασικό άξονα υλοποίησης των παραπάνω στρατηγικών αποτελεί η συνεχής ανάπτυξη μιας ευρείας γκάμας καινοτομιών. Οι επιχειρήσεις του δείγματος παρουσιάζουν μια σχετικά σημαντική καινοτομική δραστηριότητα ανεξάρτητα από την τεχνολογική ένταση του κλάδου τους. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει την άποψη ότι η καινοτομία δε σχετίζεται αποκλειστικά με τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων και ότι οι κλάδοι μεσαίας και χαμηλής τεχνολογίας αποδεικνύονται ιδιαίτερα καινοτομικοί όσον αφορά στο σχεδιασμό και στην εμπορική προώθηση των προϊόντων. Παράλληλα, η εξέταση της καινοτομίας στις υπηρεσίες αναδεικνύει την οργανωσιακό χαρακτήρα της καινοτομίας, γεγονός που φαίνεται να επιβεβαιώνει τις κατευθύνσεις του θεωρητικού τμήματος της μελέτης

- Η διεπιχειρησιακή συνεργασία αποτελεί περιορισμένη πρακτική, ιδιαίτερα σε περιφερειακό επίπεδο. Το γεγονός αυτό δεν συμβαδίζει με τη σημασία που αποδίδεται στο συγκεκριμένο παράγοντα από τις περισσότερες επιχειρήσεις του δείγματος. Σημαντικότερα εμπόδια για τη σύναψη διεπιχειρησιακών σχέσεων αποτελούν σχεσιακοί παράγοντες, όπως η έλλειψη κατάλληλης επιχειρηματικής κουλτούρας

- Τέλος, η εξέταση του υποστηρικτικού πεδίου αναδεικνύει τις χαμηλές επιδόσεις του τελευταίου, όσον αφορά στην πλαισίωση των επιχειρήσεων από μια σειρά λειτουργιών καθοριστικής σημασίας για την ανταγωνιστικότητα του τοπικού παραγωγικού συστήματος.

Συνολικά, με βάση τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την έρευνα και σε σύγκριση με την προαναφερόμενη υπόθεση εργασίας, η διερεύνηση του τρόπου λειτουργίας των επιχειρήσεων στην Αχαΐα αναδεικνύει το εξής μοντέλο:

> *"οι επιχειρήσεις του δείγματος λειτουργούν σε σημαντικό βαθμό με βάση τις ανταγωνιστικές, παραγωγικές και εμπορικές πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Η ποιότητα και η καινοτομία αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της ανταγωνιστικής στρατηγικής των εν λόγω επιχειρήσεων. Η υλοποίηση της συγκεκριμένης στρατηγικής στηρίζεται κατά κόρον στους εσωτερικούς άυλους και υλικούς πόρους της επιχείρησης. Ενώ η διεπιχειρησιακή συνεργασία αποτελεί θεμιτό αποτέλεσμα, κοινωνικοί και σχεσιακοί παράγοντες υπονομεύουν την ανάπτυξή της. Παράλληλα, η εισροή γνώσης από το περιφερειακό υποστηρικτικό πεδίο προς τις επιχειρήσεις κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Τα παραπάνω σκιαγραφούν ένα προφίλ μοναχικής επιχείρησης, που στηρίζει τις επιδόσεις της σε ενδοεπιχειρησιακούς παράγοντες και πόρους."*

Το παραπάνω προφίλ επιβεβαιώνεται από τις εκτιμήσεις του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ για την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα (ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, 2004): οι επιχειρήσεις με αξιόλογες ανταγωνιστικές επιδόσεις έχουν ακολουθήσει μοναχικές διαδρομές σε πείσμα των αναπτυξιακών καθώς και των χαμηλών επιπέδων κοινωνικού κεφαλαίου. Η μοναχική αυτή πορεία υποδεικνύει την απουσία διερευνημένων διαδικασιών με αντικείμενο την παρακολούθηση των εξελίξεων στο ανταγωνιστικό περιβάλλον, τη σύλληψη και ανάπτυξη νέων προϊόντων, τη γνώση σχετικά με τη χρήση νέων τεχνολογιών και μορφών οργάνωσης της εργασίας, τις γνώσεις του ανθρωπίνου δυναμικού καθώς και την ανάπτυξη συνεργιών με άλλες επιχειρήσεις.

Τμήμα IV: Γενικά Συμπεράσματα & Προτάσεις Πολιτικής

Απώτερο στόχο της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η εξαγωγή συμπερασμάτων για τη μορφή, τα εργαλεία και τα πεδία δράσης των σύγχρονων περιφερειακών πολιτικών. Η ενίσχυση της μαθησιακής ικανότητας των περιφερειών, ο αυξημένος ρόλος της καινοτομίας και η ενεργή συμμετοχή των φορέων του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος αποτελούν ευρέως αποδεκτούς στόχους σε θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο. Η επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας υπέδειξε το θεωρητικό υπόδειγμα του "καινοτόμου περιβάλλοντος" ως μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις αναφορικά με τις αναπτυξιακές προοπτικές των περιφερειών στο σύγχρονο διεθνοποιημένο και μεταβαλλόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Όπως ειπώθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια της μελέτης, το εν λόγω υπόδειγμα μπορεί να εκληφθεί ως μια σύνθεση μεταξύ των σύγχρονων θεωρήσεων της καινοτομίας και της περιφερειακής πολιτικής/ανάπτυξης. Αυτό οδήγησε στην αξιοποίηση ενός μεθοδολογικού υποδείγματος που στηρίχθηκε στην συγκεκριμένη προσέγγιση. Το υπόδειγμα αυτό, εφαρμόστηκε στην περιοχή της Πάτρας και είχε ως αντικείμενο την καταγραφή των ανταγωνιστικών και καινοτομικών επιδόσεων των επιχειρήσεων της περιοχής. Βασικά χαρακτηριστικά και στόχοι της έρευνας πεδίου που πραγματοποιήθηκε αποτέλεσαν:

- η διερεύνηση του βαθμού στον οποίον οι επιχειρήσεις του δείγματος έχουν υιοθετήσει τις ανταγωνιστικές, παραγωγικές και εμπορικές πρακτικές του νέου παραγωγικού υποδείγματος
- οι σχέσεις των επιχειρήσεων με τις αγορές (γεωγραφική θέση των αγορών, κλπ)
- η φύση, έκταση και γεωγραφική διάσταση των διεπιχειρησιακών σχέσεων
- οι σχέσεις των επιχειρήσεων με το γνωστικό περιβάλλον τους σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Για τη πραγματοποίηση της έρευνας προτιμήθηκαν συνεντεύξεις σε βάθος μέσης διάρκειας 1 ώρας και 15 λεπτά. Ταυτόχρονα, σε ορισμένες επιχειρήσεις πραγματοποιήθηκε επίσκεψη στη γραμμή παραγωγής της επιχείρησης με στόχο τον εμπλουτισμό των πληροφοριών που συλλέχτηκαν κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεδομένης της έλλειψης ερευνών για τη φύση και την έκταση των καινοτομιών στον τριτογενή τομέα, συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα τρεις επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών (μεταφορές, τραπεζικός κλάδος και κλάδος πληροφορικής).

Τα αποτελέσματα της έρευνας αναδεικνύουν την σταδιακή υιοθέτηση του νέου παραγωγικού υποδείγματος από τις επιχειρήσεις του δείγματος. Παράγοντες όπως η ποιότητα, η διαφοροποίηση, η καινοτομία, η ευελιξία, η εξατομίκευση των προϊόντων και υπηρεσιών συγκροτούν τις στρατηγικές επιλογές των επιχειρήσεων που προσεγγίστηκαν.

Τα παραπάνω αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι μετά την σημαντική αποβιομηχάνιση που γνώρισε η περιοχή κατά την τελευταία εικοσαετία, οι επιχειρήσεις που

συνεχίζουν να αναπτύσσουν τις δραστηριότητές τους στηρίζουν τις επιδόσεις τους σε σύγχρονες ανταγωνιστικές στρατηγικές. Η μετάβαση από το φορντικό στο μετα-φορντικό τρόπο ρύθμισης δείχνει να συμπίπτει με τη μετάβαση από τον τεχνικό στο γνωστικό καταμερισμό της εργασίας, και εντέλει την σταδιακή επικράτηση του νέου παραγωγικού υποδείγματος και της αντίληψης περί διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

Ωστόσο, τα αποτελέσματα της έρευνας υποδεικνύουν επίσης ότι μόνο ένα τμήμα των πρακτικών που συγκροτούν την έννοια του "νέου παραγωγικού υποδείγματος" έχει υιοθετηθεί ευρέως από τις επιχειρήσεις του δείγματος. Αναλυτικότερα, οι επιχειρήσεις της περιοχής δείχνουν να υστερούν σημαντικά όσον αφορά τη σύναψη (1) διεπιχειρησιακών σχέσεων καθώς και (2) σχέσεων με αναπτυξιακούς και άλλους φορείς του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από προγενέστερη έρευνα επιχειρήσεων στο νομό. Όσον αφορά τη διεπιχειρησιακή συνεργασία, - και παρά την αναγνώριση της σημασίας της από το σύνολο των επιχειρήσεων - δεν καταγράφηκε καμία εκτεταμένη συνεργασία τέτοιου είδους σε επίπεδο νομού. Μεταξύ των αιτιών που καταγράφηκαν για το συγκεκριμένο ζήτημα, ξεχωρίζουν η έλλειψη κατάλληλης επιχειρηματικής κουλτούρας, η απουσία "θεσμικού εμψυχωτή" της συνεργασίας καθώς και οι ανεπαρκείς προδιαγραφές των επιχειρήσεων. Παράλληλα, η συνεργασία με αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής αποδεικνύεται ιδιαίτερα περιορισμένο φαινόμενο. Οι επιχειρήσεις της περιοχής αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου την εκτέλεση καθηκόντων που θα μπορούσαν δυνητικά να αποτελέσουν προϊόν συνεργασίας με εξειδικευμένους οργανισμούς της περιοχής. Τέτοιου είδους συνεργασίες αφορούν στην αναζήτηση πληροφοριών για το ανταγωνιστικό περιβάλλον, τον προσδιορισμό νέων αγορών, την σύλληψη και ανάπτυξη του προϊόντος, την κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού, την προέλευση του μηχανικού εξοπλισμού, κλπ. Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας, η ανταγωνιστικότητα των κλάδων χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας δεν στηρίζεται στην εμπορική εκμετάλλευση της E&A. Παράγοντες όπως ο σχεδιασμός και το μάρκετινγκ των προϊόντων-δηλαδή τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του προϊόντος- διαδραματίζουν πρωταρχικό ρόλο σε κλάδους όπως η παραγωγή ενδύματος, η βιομηχανία τροφίμων, η κατασκευή επίπλων, κλπ. Παράλληλα, τόσο τα αποτελέσματα της δικής μας έρευνας όσο και μελετών πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα[13] υπογραμμίζουν την προδιάθεση που παρουσιάζουν οι επιχειρήσεις του τριτογενούς τομέα στην ανάπτυξη καινοτομιών οργανωσιακής φύσης. Οι δύο αυτές παρατηρήσεις οδηγούν αφενός στη αναγκαία διεύρυνση της επικρατούσας αντίληψης σχετικά με τις πηγές ανάπτυξης της καινοτομίας (η καινοτομία δεν περιορίζεται στην E&A) και στην απαραίτητη κινητοποίηση ενός διευρυμένου συνόλου υποστηρικτικών φορέων για την κάλυψη του συνόλου των προσδιοριστικών παραγόντων της καινοτομίας (προϊόντος, παραγωγικής διεργασίας, οργανωσιακή καινοτομία, καινοτομία παρουσίασης). Όπως ειπώθηκε στο θεωρητικό τμήμα της μελέτης, η φύση και οι διαδικασίες ανάπτυξης της καινοτομίας διαφοροποιούνται ανάλογα με τον υπό εξέταση παραγωγικό κλάδο. Το παράδειγμα της βιομηχανίας τροφίμων απεικονίζει τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της καινοτομίας. Τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου επιβεβαιώνουν τις παραπάνω

13. CRIC (2004), "Innovation in Services: Issues at stake and trends", μελέτη που πραγματοποιήθηκε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

θέσεις. Η παρατήρηση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία στη περίπτωση της ελληνικής οικονομίας δεδομένου ότι ο κορμός της μεταποιητικής δραστηριότητας αποτελείται από ΜΜΕ επιχειρήσεις χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας. Η αναπτέρωση "παραδοσιακών" επιχειρήσεων αποτελεί ιδιαίτερα σημαντική προτεραιότητα γεγονός που επιβεβαιώνεται τόσο από την έρευνα πεδίου (π.χ επιχειρήσεις ενδύματος και ποτοποιία των οποίων η αναπτέρωση έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη εξαγωγικών επιδόσεων) όσο και από άλλες μελέτες πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα[14]. Η άποψη αυτή συμπίπτει με τις υποδείξεις των θεωριών της ενδογενούς ανάπτυξης και της αξιοποίησης του τοπικού κεφαλαίου. Αυτό δεν σημαίνει ότι το υποστηρικτικό σύστημα οφείλει να περιοριστεί στην στήριξη των επιχειρήσεων χαμηλής τεχνολογίας. Η προώθηση κλάδων υψηλής τεχνολογίας είναι αναμφισβήτητα απαραίτητη για την μελλοντική πορεία της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, οι χαμηλές επιδόσεις τόσο του υποστηρικτικού πεδίου όσο και των αναπτυξιακών πολιτικών ίσως να οφείλονται στην ασυμβατότητα μεταξύ της φύσης και των στόχων των αναπτυξιακών φορέων (εστίαση στην Ε&Α και την τεχνολογική καινοτομία, επικέντρωση στον δευτερογενή τομέα και άγνοια των αναγκών των υπηρεσιών) καθώς και στην λογική μεταφοράς πόρων που χαρακτηρίζει τις εθνικές αναπτυξιακές πολιτικές (έναντι στη λογικής μεταφοράς γνώσης).

Με βάση τα παραπάνω, μπορούν να διαμορφωθούν μια σειρά από προτάσεις για την άσκηση πολιτικής με αντικείμενο την ενίσχυση της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας στις επιχειρήσεις του τοπικού παραγωγικού συστήματος.

14. *Λινάρδος-Ρυλμόν Π., (2004), Η αειφόρος ανάπτυξη στη μεταποίηση τροφίμων και οι ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό, Pro Dialogue.*

Αξιοποίηση του Πανεπιστημίου, των Τ.Ε.Ι και των άλλων αναπτυξιακών φορέων του Νομού

Η σύνδεση μεταξύ Πανεπιστημίου και τοπικού παραγωγικού συστήματος αποτελεί μια σημαντική προτεραιότητα για την περιοχή. Τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου υποδεικνύουν ότι η συνεργασία μεταξύ πανεπιστημίου και παραγωγής δεν έχει αποφέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ενώ 7/10 επιχειρήσεις δηλώνουν ότι έχουν αναπτύξει κάποια μορφή συνεργασίας με φορέα παραγωγής γνώσης της περιοχής, μόνο μια επιχείρηση δηλώνει ικανοποιημένη σε παραγωγικούς όρους από τα αποτελέσματα της συνεργασίας. Σε γενικές γραμμές, προέχει η εντατικοποίηση των συνεργασιών, η σύζευξη ζήτησης και προσφοράς γνώσης, η καταγραφή των κλαδικών αναγκών σε θέματα εισροής γνώσης, η κινητοποίηση ενός διευρυμένου συνόλου αναπτυξιακών φορέων με στόχο την κάλυψη όλων των αναγκών που σχετίζονται με τα ζητήματα καινοτομίας. Η εντατικοποίηση και διεύρυνση των σχέσεων που συνδέουν το παραγωγικό σύστημα με το Πανεπιστήμιο, τα Τ.Ε.Ι και γενικότερα τους αναπτυξιακούς φορείς του Νομού μπορεί να στηριχθεί στις εξής ενδεικτικές πρακτικές:

- αναζήτηση κοινών στόχων μεταξύ επιχειρήσεων και φορέων παραγωγής γνώσης. Η αναζήτηση χρηματοδότησης για τα πανεπιστημιακά εργαστήρια και η αναζήτηση γνώσης για τις επιχειρήσεις παρουσιάζουν συμπληρωματικό χαρακτήρα
- ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα αποτελεί η ανάπτυξη των άτυπων σχέσεων μεταξύ φορέων παραγωγής γνώσης / αναπτυξιακών φορέων και επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο στο πλαίσιο σεμιναρίων, συνεδρίων, διαβουλεύσεων, επισκέψεων στα εργαστήρια, στις επιχειρήσεις και

στη γραμμή παραγωγής, κλπ. Οι επαφές αυτές παρουσιάζουν δημιουργικό χαρακτήρα προετοιμάζοντας δυνητικές συνεργασίες

- οι τυπικές σχέσεις μεταξύ επιχειρήσεων και φορέων παραγωγής γνώσεων/αναπτυξιακών φορέων μπορεί να λάβουν διάφορες μορφές όπως η χρηματική ενίσχυση εκ μέρους των επιχειρήσεων, η από κοινού έρευνα μεταξύ πανεπιστημιακών και βιομηχανικών εργαστηρίων (ή στελεχών της επιχείρησης), ο "δανεισμός" φοιτητών (στο πλαίσιο πρακτικών ασκήσεων, διδακτορικών, κλπ), η δημιουργία γραφείων διαμεσολάβησης, κλπ

- το πανεπιστήμιο αποτελεί μια ιδιαίτερα ανοιχτή δομή ως προς το εθνικό και διεθνές επίπεδο. Με βάση αυτή την ιδιαιτερότητα, μπορεί να συμβάλλει στην δημιουργία καναλιών επικοινωνίας μεταξύ των φορέων του νομού και φορέων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Μια τέτοια διαδικασία προϋποθέτει μια ανοιχτή συμπεριφορά του ακαδημαϊκού κόσμου ως προς τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, συμπεριφορά που μπορεί να μεταφραστεί στην καθοδήγηση και στην κατάρτιση των επιχειρήσεων (χωρίς αυτό να στερεί σε καμιά περίπτωση το πανεπιστήμιο από τον πρωταρχικό του ρόλο, δηλαδή την παραγωγή γνώσης και την ευρεία διάχυση της μέσω δημοσιεύσεων και την εκπαίδευση).

Συνολικά, ανεξάρτητα από τις μορφές συνεργασίας μεταξύ φορέων παραγωγής γνώσης και παραγωγικού συστήματος, οι σχέσεις αυτές καθορίζονται από τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες του περιφερειακού κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Αναλυτικότερα, η φύση των εν λόγω σχέσεων διαφέρει ανάλογα με τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά των τοπικών επιχειρήσεων (υψηλής/ χαμηλής τεχνολογίας, μεγάλες ή μικρομεσαίες επιχειρήσεις, συγκέντρωση επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου, κλπ). Το γεγονός αυτό προϋποθέτει την εξέταση των παραγόντων που θα επιτρέψουν τη μεγιστοποίηση των ωφελειών από τη σύναψη δυνητικών συνεργασιών. Υπόβαθρο των εν λόγω συνεργασιών μπορούν να αποτελέσουν τα οκτώ πεδία που συγκροτούν το υποστηρικτικό πεδίο της επιχείρησης, δηλαδή:

- το πεδίο "Πληροφορίες για τις αλλαγές από την πλευρά της ζήτησης" (εξελίξεις στις αγορές, μεταβολές στα καταναλωτικά πρότυπα, νόρμες πιστοποίησης, κλπ) και "από την πλευρά της προσφοράς" (τεχνολογικές εξελίξεις, δυνητικά πεδία διεπιχειρησιακής συνεργασίας, οργάνωσης της εργασίας, ειδίκευση ανθρώπινου δυναμικού, αναδιοργάνωση παραγωγικών διεργασιών, κλπ)

- το πεδίο "Σύλληψη Προϊόντος / Υπηρεσίας"

- το πεδίο "Ανάπτυξη Προϊόντος / Υπηρεσίας"

- το πεδίο "Κατάρτιση"

- το πεδίο "Χρηματοδότηση"

- το πεδίο "Ανθρώπινο δυναμικό" (αναζήτηση ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού)

- το πεδίο "Πρώτες ύλες, Ενδιάμεσα αγαθά"

- το πεδίο "Μηχανικός Εξοπλισμός".

Όπως προέκυψε από την εξέταση της βιβλιογραφίας, τις συνεντεύξεις με τους φορείς και την έρευνα πεδίου, ο κλάδος των μεταφορών/ logistics αποτελεί μια αναπτυσσόμενη και σημαντική δραστηριότητα για την περιοχή. Στο παρακάτω πίνακα συνοψίζονται τα δυνητικά πεδία συνεργασίας μεταξύ φορέων παραγωγής γνώσης και

επιχειρήσεων του συγκεκριμένου κλάδου. Η περίπτωση του κλάδου των μεταφορών απεικονίζει τη δυνητική συμβολή του Πανεπιστημίου και των άλλων αναπτυξιακών φορέων στην ενίσχυση της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας σε ένα αναπτυσσόμενο και ιδιαίτερα σημαντικό -από στρατηγική άποψη- κλάδο.

ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ ΤΟΥ ΚΛΑΔΟΥ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΚΑΙ LOGISTICS ΣΕ ΕΙΣΡΟΗ ΓΝΩΣΗΣ ΔΥΝΗΤΙΚΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

1. Διερεύνηση των προκλήσεων και ευκαιριών για τον κλάδο των μεταφορών και logistics στο Νομό Αχαΐας (εξέταση των σύγχρονων συστημάτων logistics και των δυνητικών επιπτώσεων τους στην ανάπτυξη του κλάδου μεταφορών στο Νομό, ανάγκες σε δέματα ειδικοτήτων και νέων τεχνολογιών, δημόσιες αναπτυξιακές πολιτικές και κλάδος μεταφορών, μεταφορές και περιφερειακό παραγωγικό σύστημα, διεπιχειρησιακή συνεργασία, δημιουργία clusters, στρατηγικές κατευθύνσεις για τον κλάδο, κλπ)

2. Τεχνολογίες για τη μεταφορά εμπορευμάτων (διερεύνηση όλων των δυνατοτήτων για την ανάπτυξη, την βελτιστοποίηση και την διαχείριση της μεταφοράς εμπορευμάτων που εμπεριέχονται στις νέες τεχνολογίες, βελτιστοποίηση και ρύθμιση της κίνησης οχημάτων βάσει των υφιστάμενων υποδομών, βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων των επίγειων μεταφορών, ενίσχυση συνδυασμένων μεταφορών, διασφάλιση της ποιότητας της υπηρεσίας, ασφάλεια εργαζομένων και εμπορευμάτων, κλπ)

3. Περιβαλλοντικές επιδόσεις των οχημάτων, εναλλακτικές ενέργειες, κλπ

4. Ενσωμάτωση συστημάτων πληροφορίας και επικοινωνίας (Ενσωμάτωση και ανάπτυξη συστημάτων τηλεματικής και παρακολούθησης σε πραγματικό χρόνο, κλπ)

5. Διερεύνηση των μορφών και αντικειμένων της καινοτομίας στις συγκεκριμένες δραστηριότητες (εμπόδια στην ανάπτυξη καινοτομιών, τεχνολογικές/οργανωσιακές και άλλες μορφές καινοτομίας στις μεταφορές, στρατηγικές καινοτομίας για τις ΜΜΕ επιχειρήσεις, συνεργασία επιχειρήσεων/αναπτυξιακών φορέων γύρω από θέματα καινοτομίας)

6. Ενίσχυση και πιστοποίηση των δεξιοτήτων και γνώσεων του ανθρώπινου δυναμικού (προσαρμογή του συστήματος εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης στις αυξημένες εργασιακές απαιτήσεις των σύγχρονων υπηρεσιών logistics).

Διεπιχειρησιακές σχέσεις

Όπως προέκυψε από την έρευνα πεδίου, δεν καταγράφηκε καμία ουσιαστική μορφή διεπιχειρησιακής συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο. Όπως επισημάνθηκε, το γεγονός αυτό έρχεται σε αντίφαση με την ευρέως αναγνωρισμένη σημασία του εν λόγω παράγοντα από το σύνολο των επιχειρήσεων. Η οργάνωση και εμψύχωση της διεπιχειρησιακής συνεργασίας αποτελεί ως εκ τούτου δυνητικό πεδίο παρέμβασης για τους αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής.

Αναλυτικότερα, η προώθηση της διεπιχειρησιακής συνεργασίας αποτελεί κανάλι ανταλλαγής άρρητων γνώσεων που έχουν συσσωρευτεί στις επιχειρήσεις της περιοχής. Από αυτή την άποψη η περιφερειακή διάσταση αποτελεί ιδανικό πεδίο για την αξιοποίηση των τεχνολογικών, παραγωγικών και εμπορικών συνεργιών του τοπικού παραγωγικού συστήματος. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει την αναζήτηση όλων των δυνητικών μορφών συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων του ίδιου κλάδου, μεταξύ επιχειρήσεων διαφορετικών κλάδων και τομέων, μεταξύ μεγάλων και μικρομεσαίων επιχειρήσεων, μεταξύ επιχειρήσεων υψηλής και χαμηλής τεχνολογίας, κλπ. Οι ενέργειες αυτές εντάσσονται στην λογική διαμόρφωσης "πόλων ανταγωνιστικότητας" (Laffay, 1982), δηλαδή στην αναζήτηση της διασύνδεσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων με ανιόντες ή κατιόντες κλάδους (ή δραστηριότητες) με στόχο την

ενίσχυση των ανταγωνιστικών επιδόσεων του τοπικού παραγωγικού συστήματος.

Γενικά, η προώθηση της ποικιλομορφίας των διεπιχειρησιακών συνεργασιών αποτελεί βασικό στοιχείο των σύγχρονων πολιτικών καινοτομίας εφόσον αυξάνει τις τεχνικές εναλλακτικές δυνατότητες τη στιγμή που η τεχνολογική καινοτομία αναπτύσσεται ολοένα και περισσότερο βάσει διαδικασιών επανα-συνδυασμού υφιστάμενων τεχνολογιών (Fadairo, Massard, 2002). Τα αντικείμενα και τα πεδία που προσφέρονται για τη σύναψη διεπιχειρησιακών σχέσεων διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

- Τις δράσεις γενικού χαρακτήρα, δηλαδή τις δράσεις που δεν σχετίζονται άμεσα με τις ανταγωνιστικές επιδόσεις της επιχείρησης. Οι δράσεις αυτές έχουν άμεσο αποτέλεσμα και συμβάλλουν στην δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ συνεργαζόμενων επιχειρήσεων. Σε γενικές γραμμές, οι συγκεκριμένες δράσεις αποτελούν το έναυσμα για την ανάπτυξη συλλογικών στοχευμένων δράσεων.
- Τις στοχευμένες δράσεις, δηλαδή τις δράσεις που αφορούν την από κοινού κατάκτηση νέων αγορών. Η δυναμική του δικτύου είναι συνάρτηση του αριθμού των στοχευμένων δράσεων που υλοποιούνται. Η υλοποίηση των σχετικών δράσεων προϋποθέτει την κατανομή των καθηκόντων με βάση την εξειδίκευση των εταίρων. Παράλληλα, απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί ο προσδιορισμός μεσοπρόθεσμων στόχων (από κοινού σύσταση θυγατρικής εταιρίας, συγχώνευση δραστηριοτήτων, κλπ).

Οι δράσεις που συγκροτούν τις δύο αυτές κατηγορίες συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Διεπιχειρησιακή Συνεργασία Γενικού Χαρακτήρα
• Από κοινού διαμόρφωση και υλοποίηση προγραμμάτων αρχικής ή συνεχούς επαγγελματικής κατάρτισης • Από κοινού διαμόρφωση και υιοθέτηση συστημάτων ελέγχου ποιότητας • Διαμόρφωση διαδικτυακού τόπου με στόχο την προβολή ενός επαγγέλματος, ενός κλάδου, μιας περιοχής, ενός προϊόντος, κλπ • Εργαλεία και μηχανισμοί αναζήτησης εταίρων • Από κοινού προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων • Διαμόρφωση μηχανισμών παρακολούθησης των αλλαγών από την πλευρά της ζήτησης και της προσφοράς (εξέλιξη της κατανάλωσης, τεχνολογικές εξελίξεις, νόρμες πιστοποίησης, κλπ).
Στοχευμένες Δράσεις Διεπιχειρησιακής Συνεργασίας
• Από κοινού εμπορικές δράσεις: διαμόρφωση διευρυμένης γκάμας προϊόντων (συμπληρωματική γκάμα προϊόντων), δράσεις μάρκετινγκ (π.χ τοπικών προϊόντων, υπηρεσιών, ενίσχυση του εξαγωγικού προσανατολισμού, διαμόρφωση κρίσιμης μάζας, κλπ) • Δράσεις τεχνολογικού/παραγωγικού περιεχομένου: ανάπτυξη τεχνογνωσίας, ανάπτυξη κοινών ερευνητικών μηχανισμών και σχεδίων, συμπληρωματικότητα παραγωγικών διεργασιών, οργάνωση παραγωγικών διεργασιών, από κοινού παραγωγή/παροχή προϊόντων και υπηρεσιών, κλπ • Δράσεις με αντικείμενο το ανθρώπινο δυναμικό: Κατάρτιση, πρόσληψη, κλπ • Επίλυση προβλημάτων που σχετίζονται με τη διοίκηση των επιχειρήσεων: κοινό σύστημα πληροφορικής, κοινό σύστημα διαχείρισης, κλπ.

Διεπιχειρησιακή συνεργασία γενικού χαρακτήρα

Η ανάπτυξη των διεπιχειρησιακών σχέσεων μπορεί να επιτευχθεί διαμέσου της συγκρότησης και υποστήριξης βιομηχανικών συστάδων (industrial clusters). Η έρευνα πεδίου, οι συνεντεύξεις με τους αναπτυξιακούς φορείς της περιοχής και η υφιστάμενη βιβλιογραφία για το Νομό υποδεικνύουν μια σειρά συμπερασμάτων σχετικά με τις ευκαιρίες και τους ανασταλτικούς παράγοντες στην ανάπτυξη διεπιχειρησιακών σχέσεων. Οι σκέψεις αυτές συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα:

Προοπτικές Διεπιχειρησιακής Συνεργασίας στο Νομό Αχαΐας

Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα
• Οι επιχειρήσεις της περιοχής αξιολογούν ιδιαίτερα θετικά την σημασία της διεπιχειρησιακής συνεργασίας με στόχο την αντιμετώπιση των κοινών προβλημάτων και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας. • Διακρίνονται δυνητικά αντικείμενα συνεργασίας που ωστόσο παραμένουν αναξιοποίητα καθώς και ευκαιρίες για την ανάπτυξη καινοτομικών δραστηριοτήτων χάρη στην αξιοποίηση των οικονομιών συγκέντρωσης. • Η λειτουργία του πανεπιστημίου και των Τ.Ε.Ι, οι αναπτυξιακοί φορείς, η βιομηχανική παράδοση της περιοχής και το ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, το λιμάνι, η ανάπτυξη του κλάδου των μεταφορών είναι σε θέση να διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο στην ενίσχυση των δικτύων επιχειρήσεων. Η δημιουργία βιομηχανικών συνοικιών προϋποθέτει την κινητοποίηση ενός διευρυμένου συνόλου συντελεστών.	• Η θετική αξιολόγηση της σημασίας της διεπιχειρησιακής συνεργασίας από τους επιχειρηματίες και τους αναπτυξιακούς φορείς παραμένει στο στάδιο της ιδέας. Πρέπει να καταβληθούν προσπάθειες με στόχο τη μετάβαση από την ιδέα στην πράξη. • Η ποιότητα του διαλόγου μεταξύ επιχειρήσεων, μεταξύ επιχειρήσεων και δημόσιων φορέων και μεταξύ επιχειρήσεων και αναπτυξιακών φορέων δεν είναι η καλύτερη δυνατή. • Οι ΜΜΕ δυσκολεύονται να συμμετάσχουν σε μακροπρόθεσμες και συλλογικές διαδικασίες. • Δεν διακρίνεται σε επίπεδο αναπτυξιακών φορέων δυνητικός "εμψυχωτής" των σχετικών δράσεων.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η ανάπτυξη διεπιχειρησιακών σχέσεων αποτελεί ένα ζήτημα που αξιολογείται θετικά από τον επιχειρηματικό κόσμο του Νομού. Την ίδια θέση δείχνουν να υιοθετούν και τα στελέχη των τοπικών αναπτυξιακών φορέων. Ωστόσο, δεν έχουν προσδιοριστεί επαρκώς οι μορφές και τα πεδία ανάπτυξης των σχετικών δράσεων. Μια τέτοια ενέργεια οφείλει να καταλήξει σε μορφές συνεργασίας:

- που να ενισχύουν την εξωστρέφεια των επιχειρήσεων
- που να υπερβαίνουν τις παραδοσιακές (αποσπασματικές) μορφές συνεργασίας.

Η προώθηση της εξωστρέφειας συμβάλλει στον άνοιγμα προς άλλους κλάδους και τομείς, προς άλλα κράτη και περιφέρειες, προς οργανισμούς και φορείς εκτός παραγωγικού συστήματος, γενικά προς νέες πηγές πληροφοριών και γνώσεων που συμβάλλουν στις μαθησιακές ικανότητες των επιχειρήσεων και ενισχύουν μεσοπρόθεσμα τις ανταγωνιστικές επιδόσεις της.

Συνολικά, η διαμόρφωση μιας στρατηγικής σε επίπεδο νομού ή περιφερειακό επίπεδο με αντικείμενο την ανάπτυξη των διεπιχειρησιακών σχέσεων οφείλει να στηριχτεί στις εξής αρχές και κατευθύνσεις:

Αρχές Δικτύωσης Επιχειρήσεων

1. Η ανάπτυξη διεπιχειρησιακών σχέσεων δεν αποτελεί στόχο από μόνη της. Οι πρωτοβουλίες για τη δικτύωση και τη συνεργασία στοχεύουν στην πρόσβαση στην διεθνή αγορά, στη ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομικής ικανότητας των επιχειρήσεων.
2. Η πολιτική δικτύωσης/συγκρότησης βιομηχανικών συστάδων περιορίζεται στην πλαισίωση/υποστήριξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Σε καμιά περίπτωση δεν την υποκαθιστά.
3. Οι εν λόγω πολιτικές δεν περιορίζονται στην ανάπτυξη και εφαρμογή μιας σειράς εργαλείων και διαδικασιών. Πρόκειται για μια νέα προσέγγιση ως προς την διαμόρφωση και διαχείριση των αναπτυξιακών πρωτοβουλιών που στηρίζονται σε συλλογικές και διαδραστικές συμπεριφορές.
4. Οι σχετικές πρωτοβουλίες οφείλουν να παρουσιάζουν διαφάνεια και να επικοινωνούνται προς τα έξω.
5. Οι δράσεις δικτύωσης στηρίζονται στην κινητοποίηση φορέων, γνώσεων και πληροφοριών από διαφορετικά πεδία και δραστηριότητες του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος.
6. Η συγκρότηση δικτύων επιχειρήσεων οφείλει να πραγματοποιηθεί σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

Η διαμόρφωση και υλοποίηση της πολιτικής προώθησης των διεπιχειρησιακών σχέσεων οφείλει να στηριχτεί σε συμμετοχικές διαδικασίες. Ξεχωρίζουν τα παρακάτω στάδια:

1. Στάδιο ευαισθητοποίησης των επιχειρήσεων με στόχο τον προσδιορισμό δυνητικών πεδίων διεπιχειρησιακής συνεργασίας

Ευαισθητοποίηση

- Ευαισθητοποίηση των επιχειρήσεων του Νομού σχετικά με τη σημασία που αποκτά η διαμόρφωση μίας στρατηγικής αντίληψης των αγορών (εξέλιξη των αγορών, προκλήσεις, ανταγωνισμός, πλεονεκτήματα, κλπ) και των αλλαγών από την πλευρά της προσφοράς (νέες παραγωγικές, ανταγωνιστικές, εμπορικές πρακτικές, ρόλος της διεπιχειρησιακής συνεργασίας, κλπ).
- Διοργάνωση και εμψύχωση συναντήσεων με τη συμμετοχή επιχειρηματιών και στελεχών. Παρουσίαση "success stories" σχετικά με το αντικείμενο, τις διαδικασίες και τα αποτελέσματα της διεπιχειρησιακής συνεργασίας.
- Εμπλοκή των θεσμικών και αναπτυξιακών φορέων στη συγκεκριμένη στρατηγική. Αποσαφήνιση των δυνητικών πεδίων συμμετοχής τους στην προώθηση διεπιχειρησιακών συνεργασίων. Συμμετοχή των φορέων στη διάχυση της στρατηγικής.

Επισημοποίηση της στρατηγικής

- Διαμόρφωση συγκροτημένης και ομοιογενούς εικόνας του σχεδίου με στόχο την ομοιόμορφη και συνεκτική διάχυση του στον χώρο.
- Σχεδιασμός πολιτικής μάρκετινγκ.

Συλλογή, καταγραφή και διάδοση των καλών πρακτικών

- Παρακολούθηση των καλών πρακτικών σε θέματα δικτύωσης και συνεργασίας επιχειρήσεων. Σύναψη σταθερών επαφών με τις σχετικές πρακτικές.

- Δημιουργία βάσης δεδομένων για τις καλές πρακτικές στην Ε.Ε. Καταγραφή περιπτώσεων ανά κλάδο, ανά κατηγορία επιχειρήσεων, με βάση τις διαδικασίες σύστασης και ανάπτυξης του δικτύου, τους εμπλεκόμενους φορείς, το αντικείμενο της συνεργασίας, κλπ.

- Πραγματοποίηση μελετών για τις δυνατότητες δικτύωσης και συνεργασίας στο νομό (μεταξύ ομοειδών επιχειρήσεων, δια-κλαδικών και δια-τομεακών συνεργασιών, κλπ).

2. Στάδιο επιλογής των σχεδίων που θα περάσουν σε στάδιο υλοποίησης

- Στήριξη στη διαμόρφωση σχεδίων σύναψης διεπιχειρησιακών σχέσεων.

- Οργάνωση των διαδικασιών επιλογής των σχεδίων που θα περάσουν σε στάδιο υλοποίησης.

- Επισημοποίηση και προβολή των σχεδίων που επιλέχτηκαν.

3. Υλοποίηση της στρατηγικής και ανάπτυξη των συνεργασιών

- Πλαισίωση και συμβουλευτική υποστήριξη των επιλεγμένων σχεδίων.

- Διαμόρφωση και εφαρμογή δεικτών παρακολούθησης της πορείας των συνεργασιών.

- Παρακολούθηση και διάχυση των αποτελεσμάτων των δράσεων. Επισήμανση των θεσμικών και άλλων παραγόντων που παρεμποδίζουν την πορεία του έργου. Επικοινωνία των εν λόγω παραγόντων στις αρμόδιες αρχές με στόχο την υπέρβασή τους.

- Διαμόρφωση στρατηγικής συγκρότησης βιομηχανικών συστάδων για το σύνολο του Νομού ή της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδος.

Το παράδειγμα της δικτύωσης διεπιχειρησιακής συνεργασίας στους κλάδους του ενδύματος και της κλωστοϋφαντουργίας απεικονίζει τις σημαντικές δυνατότητες για την ενίσχυση των διεπιχειρησιακών σχέσεων.

Ενδεικτικό σχέδιο δικτύωσης επιχειρήσεων των κλάδων κλωστοϋφαντουργικών υλών και ενδύματος.

Στόχοι

- Ενίσχυση της καινοτομίας με στόχο την ανάπτυξη νέων προϊόντων, υπηρεσιών και παραγωγικών διεργασιών.

- Ενίσχυση της διεπιχειρησιακής συνεργασίας: δικτύωση των επιχειρήσεων και των αναπτυξιακών φορέων με βάση τη συμπληρωματικότητα των δραστηριοτήτων, γνώσεων και τεχνογνωσιών.

- Διαμόρφωση στρατηγικών κατευθύνσεων για τις δημόσιες αρχές και τους αναπτυξιακούς φορείς με στόχο την ουσιαστική στήριξη των πρωτοβουλιών δικτύωσης.

Προκλήσεις

Οι προκλήσεις για τις επιχειρήσεις του δικτύου συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Ενίσχυση Διαρθρωτικής Ανταγωνιστικότητας

- **Αναδιάρθρωση των παραγωγικών διεργασιών και οργανωσιακές καινοτομίες** (αξιοποίηση των Τ.Ε.Π για την δικτύωση των επιχειρήσεων και των αναπτυξιακών φορέων, βελτιστοποίηση της χρήσης μηχανικού εξοπλισμού και πρώτων υλών, συντονισμός μεταξύ των δραστηριοτήτων παραγωγής πρώτων υλών, παραγωγής ενδύματος και εμπορίας ενδύματος, νέες τεχνολογίες και μέθοδοι σύλληψης)
- **Χαρακτηριστικά των προϊόντων** (βελτίωση της ποιότητας και των καινοτομικών χαρακτηριστικών των πρώτων υλών / υλικών κατασκευής)
- **Διαχείριση των γνώσεων** (Κατάρτιση προσωπικού, στρατηγικές μάρκετινγκ προϊόντων, κλπ)
- **Βιώσιμη ανάπτυξη** (Ελαχιστοποίηση της κατανάλωσης ενέργειας, νερού, ελαχιστοποίηση της χρήσης πρώτων υλών, κλπ)

Πεδία και αντικείμενα συνεργασίας

Οι συνεργασίες αναπτύσσονται μεταξύ επιχειρήσεων και αναπτυξιακών φορέων (πανεπιστήμια, οργανισμοί κατάρτισης, εργαστήρια, επιμελητήρια, κλπ) που διαθέτουν συμπληρωματικές και εξειδικευμένες γνώσεις. Ενδεικτικά, μπορούν να αναφερθούν, μεταξύ άλλων, τα εξής πεδία συνεργασίας:

1. Βαφή / Εκτύπωση Υφασμάτων (καινοτομικές μέθοδοι)
2. Μόδα, δημιουργία και σχεδιασμός προϊόντων
3. Υφάσματα υψηλών επιδόσεων
4. Εξατομίκευση ενδυμάτων
5. Στρατηγικό μάρκετινγκ
6. Τεχνολογίες της Επικοινωνίας και της Πληροφορίας
7. Τεχνικές επεξεργασίας πρώτων υλών

Επίλογος

Όπως προκύπτει από τα παραδείγματα της παρούσας μελέτης (περιπτώσεις του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος, κλάδος των μεταφορών, ένδυμα και κλωστοϋφαντουργία) η διεπιχειρησιακή συνεργασία και η συνεργασία μεταξύ αναπτυξιακών φορέων και επιχειρήσεων του τοπικού παραγωγικού συστήματος αποτελούν ένα ζήτημα πρωταρχικής σημασίας για την αναπτυξιακή πορεία του Νομού. Ειδικότερα η ικανότητα των φορέων του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος ως προς την ανάπτυξη συλλογικών δράσεων θα καθορίσει κατά πάσα πιθανότητα και τις ανταγωνιστικές και καινοτομικές επιδόσεις των επιχειρήσεων της περιοχής. Η θέση αυτή επιβεβαιώνεται εξάλλου από την σημαντική κινητικότητα που διακρίνεται σε διεθνές επίπεδο σχετικά με τη προώθηση δράσεων δικτύωσης στο σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων δράσεων αποτελεί η πρωτοβουλία της γαλλικής κυβέρνησης να χρηματοδοτήσει τη λειτουργία Πόλων Ανταγωνιστικότητας που στηρίζονται στη συνεργασία επιχειρήσεων, ερευνητικών κέντρων, πανεπιστημίων, τοπικών αναπτυξιακών φορέων και οργανισμών επαγγελματικής κατάρτισης. Ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός αποτελεί ότι τρεις μήνες μετά από την προκήρυξη του έργου το 2005, κατατέθηκαν συνολικά 105 προτάσεις[15]. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει τη σημασία που αποδίδεται τόσο από τις επιχειρήσεις όσο και τους περιφερειακούς

15. Σήμερα λειτουργούν συνολικά 66 πόλοι ανταγωνιστικότητας. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε το σχετικό διαδικτυακό τόπο http://www.competitivite.gouv.fr/

αναπτυξιακούς φορείς στη σύναψη μακροπρόθεσμων σχέσεων συνεργασίας με αντικείμενο την έρευνα, την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα. Αξίζει να σημειωθεί παράλληλα ότι μεταξύ των προτάσεων που κατατέθηκαν συμπεριλαμβάνονται τόσο πόλοι υψηλής τεχνολογίας (πόλος MINALOGIC[16] της Grenoble με αντικείμενο τις νανοτεχνολογίες) όσο και πόλοι με αντικείμενο παραδοσιακούς κλάδους χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας (Βουργουνδία, πόλος VITAGORA[17] με αντικείμενο την καινοτομία στις δραστηριότητες του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος). Στην τελευταία αυτή περίπτωση, καταλυτικό ρόλο στην ανάπτυξη του πόλου διαδραματίζουν φορείς όπως τα περιφερειακά κέντρα καινοτομίας και τα κέντρα αναδιανομής καινοτομίας (50 συμβόλαια ανά έτος με επιχειρήσεις του αγρό-διατροφικού συμπλέγματος) καθώς και το πανεπιστήμιο Βουργουνδίας το οποίο χαίρει διεθνούς αναγνώρισης για τις ερευνητικές δραστηριότητές του σε θέματα που αφορούν τη βιομηχανία τροφίμων και ποτών.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης πως η πρόσφατη απόφαση χρηματοδότησης των πέντε Περιφερειακών Πόλων Καινοτομίας στην Ελλάδα από τον Υπουργείο Ανάπτυξης και τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Ανάπτυξης (1/3/2007) σηματοδοτεί αναμφισβήτητα μια θετική εξέλιξη για την πολιτική καινοτομίας και την περιφερειακή πολιτική της χώρας. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία, που αποσκοπεί στη δημιουργία μιας αποκεντρωμένης εθνικής δομής συλλογικής ανάπτυξης και διάχυσης καινοτομιών, ευθυγραμμίζεται με τα σύγχρονα υποδείγματα άσκησης περιφερειακής πολιτικής. Ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός αποτελεί παράλληλα η συνύπαρξη και συνεργασία, στο πλαίσιο των Πόλων Καινοτομίας, μιας σειράς ετερογενών τοπικών φορέων όπως οργανισμοί παραγωγής γνώσης, οργανισμοί έρευνας και τεχνολογίας, οργανισμοί μεταφοράς και αναδιανομής καινοτομίας, φορείς της παραγωγικής/επιχειρηματικής σφαίρας καθώς και τοπικοί αναπτυξιακοί φορείς. Στα πρότυπα των γαλλικών Πόλων Ανταγωνιστικότητας, οι Περιφερειακοί Πόλοι Καινοτομίας αποσκοπούν στην αξιοποίηση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των επιμέρους περιφερειών, στηριζόμενα στο τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο και σε ενδογενείς αναπτυξιακές διαδικασίες. Ο Πόλος Καινοτομίας Δυτικής Ελλάδος, με συντονιστή το Επιστημονικό Πάρκο Πατρών επικεντρώνεται από την πλευρά του σε τρεις άξονες (Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών, Ασφάλεια και Τεχνολογίες Τροφίμων, Διαχείριση και Προστασία Περιβάλλοντος) συμβάλλοντας στη συμμετοχή 34 Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων σε εννέα συνολικά ερευνητικές και τεχνολογικές κοινοπραξίες.

Εν κατακλείδι, το πρόσφατο παράδειγμα των πόλων ανταγωνιστικότητας στη Γαλλία επιβεβαιώνει την εκτίμηση με βάση την οποία οι οικονομικές προοπτικές των περιφερειών συνδέονται με την ικανότητα τους να παράγουν γνώση, να συλλέγουν γνώση και να χρησιμοποιούν γνώση ή όπως αναφέρει ο Καθηγητής κ. Θεοφάνης Πάκος (2005): "το σημείο που έχει ιδιαίτερα σημασία για την περιφερειακή ανάπτυξη δεν συνίσταται στην ύπαρξη των τοπικών πόρων αυτών καθεαυτών, αλλά στις άνισες δυνατότητες δημιουργίας παρόμοιων πόρων, που καθίστανται ο κύριος παράγοντας της άνισης ανάπτυξης και της διεύρυνσης του αναπτυξιακού χάσματος. Και είναι αυτή η διαπίστωση που ενισχύει το αίτημα ρύθμισης της περιφερειακής ανάπτυξης από το κράτος, με τη δημιουργία προϋποθέσεων για τη δημιουργία τοπικών πόρων που αποτελούν το μόνο αποτελεσματικό μέσο ανάπτυξης. Καμιά ανάπτυξη που στηρίζεται μόνο σε εισροή πόρων δεν μπορεί να είναι μακροπρόθεσμη βιώσιμη".

16. http://www.minalogic.org/

17. http://www.vitagora.com/

Βασική Βιβλιογραφία

- Amable B., Barre R. & Boyer R., (1997), *Les systemes d'innovation à l' ère de la globalisation*, Economica, Paris.
- Aoki M., (1988) *Information, Incentives and Bargaining in the Japonese Economy*, Cambridge, University Press.
- Aydalot Ph., (1986), "L'aptitude des milieux locaux" in Federwish J. & Zoller H. *Technologie nouvelle et ruptures territoriales*, Economica, Paris.
- Bannock G., Baxter R.E. & Davis E., (2003) *Dictionary of Economics*, Penguin Books.
- Benko G. & Lipietz A., (1992), *Les regions qui gagnent. Districts et Reseaux: les nouveaux paradigmes de la geographie economique*, Presses Universitaires de France.
- Bensahel L., (1997), *Introduction à l'Economie des Services*, Presses Universitaires de Grenoble.
- Boutillier S. & Uzunidis D., (1994), *Entrepreneurs et Innovation en Grece, l'Entrepreneur* Revolutionnaire, L' Harmattan.
- Boyer R. & Durand J.P., (1993), *L' après fordisme*, Syros
- Boyer R. & Didier M., (1998), *Innovation et Croissance*, Conseil d'Analyse Economique, La Documentation Francaise, Paris.
- Callegati E. & Grandi S., (2005), "Cluster dynamics and innovation in SMEs: the role of culture", Working Paper No 03/2005, Universita de Torino, Department of Economics.
- Callon M., (1992), *Recherche et Innovation en France*, Mimeograph CSI.
- Caroli E., (1995), "Croissance et Formation: le role de la politique educative" *in Economie et Prevision*, numero 116.
- Camagni R., (1991), *Innovation Networks: spatial perspectives*, GREMI, Belhaven Press, London and N.Y.
- Carter A.P., (1994), "Change as economic activity", Working paper n. 333, Brandeis University Department of Economics.
- Catin M., (2000), "Les mécanismes et les étapes de la croissance régionale", Ecodef No7, Janvier.
- Chapignac C., (1996), "Les premisses d'une transformation structurelle du systeme économique" in *Problemes Economiques*, numero 2464-2465.
- Cohendet P. & Gaffard J.L., (1990), "Innovation et Entreprises" in *Encyclopedie Economique*, Economica, Paris.
- Commission Europeenne (2003), Communication sur la Politique de l'Innovation: mise a jour de l'approche de l'Union dans le contexte de la strategie de Lisbonne in Innovation et Transfert Technologique, Edition Speciale, Avril 2003.

- Cooke P. & Morgan K., (1998), *The Associational Economy, Firms, Regions, and Innovation*, Oxford University Press.
- CRIC (2004), "Innovation in Services: Issues at stake and trends", European Commission.
- Γραφείο Βιομηχανικής Αλλαγής Αχαΐας, (1999), "Η μεταποίηση στο νομό Αχαΐας: οι κλάδοι που παρουσιάζουν συγκριτικά πλεονεκτήματα", Νομαρχιακή Επιχείρηση Ανάπτυξης Νομού Αχαΐας.
- De Bandt J., (1995), *Services aux entreprises*, Economica, Paris.
- De Gaudemar J.P., (1990), "Amenagement du territoire" in *Encyclopedie Economique*, Economica, Paris.
- Djuatio E., (2004), «Le réseau, outil de veille et de développement de l'entreprise?» in *Innovation, Cahiers d' économie de l'innovation, Numéro 19, pp 195-218.*
- Ευσταθόπουλος Ι. & Ιωακείμογλου Η., (2004), *Ο τομέας των υπηρεσιών, η ανταγωνιστικότητα και η εργασία*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ.
- Fadairo M. & Massard N., (2002), "The Geography of Innovation: Challenges to Technology Policy within Regions", 6th Annual Conference of European Network on Industrial Policy (EUNIP). Turku (Finlande). December 5-7.
- Foray D., (2000), *L' économie de la connaissance*, La Decouverte.
- Freeman C., (1995), "National System of Innovation in Historical Perspective", Cambridge Journal of Economics, 19 (1), pp 5-24.
- Guellec D., (1999), *Economie de l'innovation*, La Decouverte.
- Hart D. A., (2000), "Innovation Clusters: Key Concepts", Working Paper, Department of Land Management and Development, and School of Planning Studies, University of Reading.
- Hage J. & Jing Z., (1995), "Adaptive Costs: a new paradigm for the choice of organization form" in Hollingsworth R. (eds) *Social Actors and the Embeddedness of Institutions*, Sharpe M.E, New York.
- Hirsch-Kreinsein H., Jacobson D., Laestadius S & Smith K., (2003), "Low tech Industries and the Knowledge Economy: State of the Art and Research Challenges", STEP, Oslo.
- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ / ΑΔΕΔΥ (2004), *Ετήσια Έκθεση για την Οικονομία και την Απασχόληση*, Μέρος 6 "Περιφερειακή Ανάπτυξη και Απασχόληση".
- Jones O., (2003), "Innovation in SMEs: Intrapreneurs and New Routines" in *Competitive Advantage in SMEs*, Wiley.
- Julien T., (1985), *La diffusion spatiale des innovations*, GIP Reclus, Montpellier.
- Kline L. & Rosenberg N., (1986), "An overview of Innovation" in Landau R., Rosenberg N. (eds) *The Positive Sum Strategy*, National Academy Press.
- Knorringa P. & Meyer-Starmer J., (1998), "New Dimensions in Local Entreprises Co-operation and Development: from clusters to industrial districts" in ATAS Bulletin XI, "New approaches to sci-

ence and technology co-operation and capacity building", The Hague and Duisburg.

- Κομνηνός Ν., (1993), *Τεχνοπόλεις & Στρατηγικές Ανάπτυξης στην Ευρώπη*, Guntenberg.
- Κονσόλας Ν.Ι., (1997), *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Lafay G., (1982), "Stratégies de spécialisation ou division internationale du travail?" in Reiffers J.L. (ed) in Économie et Finance Internationales, Dunod.
- Lipietz A., (2001) "Amenagement du territoire et developpement endogene", in *Amenagement du territoire*, Conseil d'Analyse Economique, La Documentation Francaise.
- Λυμπεράκη Α., (1998), "Δικτύωση, Ευέλικτη Εξειδίκευση και Μικρές Επιχειρήσεις" στο Πιτέλης Χ & Αντωνάκης Ν (επιμέλεια) *Διεθνής Ανταγωνιστικότητα και Βιομηχανική Στρατηγική*, Τυπωθήτω, Αθήνα.
- Lundvall B.A., (1992), *National Systems of Innovation: towards a theory of innovation and interactive learning*, Printer.
- Malecki, E.J., (1999), "Knowledge and regional competitiveness", Paper presented at the International Symposium Knowledge, Education and Space, Heidelberg.
- Maillat D. & Bailly A., (1990), "Services" in *Encyclopedie Economique*, Economica, Paris.
- Maillat D., (1996), "From the industrial district to the innovative milieu: contribution to an analysis of territorialized productive organizations", Working Paper n. 9606a, IRER, Université de Neuchatel.
- Maoti M. & Mouhoud. E.M., (1994), "Information et organisation de la production: vers une division cognitive du travail", *Economie Appliquée*, t. XLVI, no1.
- Maskell P., (2001), "Future Challenges and Institutional Preconditions for Regional Development Policy" in Feldman M. & Massard N., *Institution and Systems in the Geography of Innovation*, Kluwer Academic Publishers, Boston, Dordrecht, London.
- MERIT (a) (2000), "Innovation Policy in a knowledge-based economy".
- MERIT (b) (2000), "Cadre conceptuel et operationnel pour une politique de Clusters en Wallonnie", Rapport Final, Universite de Maastricht.
- Morgan K. & Nauwelaers C., (2003), "A regional perspective on innovation: from theory to strategy" in *Regional Innovation Strategies, The Challenge for Less-Favoured Regions*, Routledge, London.
- Mouhoud E.M., (1998), "Globalisation et regionalisation des economies: fondements et logiques en oeuvre" in *La revue de l'IRES*, numero 27, pp 9-22.
- NUTEK (1997), "Market Shares, Relative Prices and Quality", Stockholm.
- *Οι νομοί της Ελλάδος* (2007), εκδόσεις all media publications, Αθήνα.
- Oman C., (1996), "Les défis politiques de la Globalisation / Régionalisation", Revue du Développement de l'OCDE.

- ΟΟΣΑ (1997), "New Directions for Industrial Policy", *Policy Brief* No3/97.
- ΟΟΣΑ (1997), *Manuel d'Oslo: principes directeurs proposes pour le receuil et l'interpretation des donnees sur l'innovation technologique.*
- ΟΟΣΑ (1997), "New Directions for Industrial Policy", *Policy Brief* No3/97.
- ΟΟΣΑ (1999), *Managing National Innovation Systems.*
- ΟΟΣΑ (2001), *Les villes et regions dans la nouvelle economie apprenante.*
- ΟΟΣΑ (2001), *OECD Territorial Outlook.*
- Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική (2003), "Αναπτυξιακές Δυνατότητες, Αγορά Εργασίας και Προοπτικές απασχόλησης στο Νομό Αχαΐας".
- Piore M. & Sabel C., (1984), *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, Basic Books, New York.
- Pavit K., (1984), "Sectoral Patterns of Technical Change: towards a taxinomy" in *Research Policy*, vol 13, pp 343-373.
- Porter M.E., (1990), *The Competitive Advantage of Nations,* Billing and Sons Ltd.
- Putnam R., (1993), "The Prosperous Community", The American Prospect, vol.4, No 13.
- Πραστάκος Γ., Σπανός Γ. & Κωστόπουλος Κ. (2003), "Καινοτομία: Προσδιοριστικοί Παράγοντες και Προβληματισμοί για το Μέλλον της Ελληνικής Οικονομίας", Εργαστήριο Διοικητικής Επιστήμης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ratti R., (1992), *Innovation et developpement technologique*, Meta-Editions, Presses Universitaires de Lyon.
- Sauviat C., (1998), "Services Informationnels, nouvelle division du travail et mondialisation selective" in *La Revue de l'IRES*, numero 27, pp 23-48.
- Scott A.J, (1985), "Industrial Organization and location: division of labor, the firm, and spatial process" in *Economic Geography*, n.62, pp 215-231.
- Scott A. J. & Storper M., (2003), "Regions, Globalization, Development in *Regional Studies,* vol 37, 6&7, pp 579-593.
- Taddei D. & Coriat B., (1993), *Made in France,* Le Livre de Poche.
- Τσούνης Ν., Κατσουλάκος Ι. & Κουκιός Ε., (2003), *Η συμβολή της έρευνας, τεχνολογίας και καινοτομίας στην περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση της Ελλάδας*, Σειρά: Τεχνολογία, Επιχείρηση, Κοινωνία, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Vernon R., (1966), "International investment and international trade in the product cycle", Quarterly Journal of Economics, pp 190-207.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ

ΝΕΟ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ, ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΣΤΗΝ ΑΧΑΪΑ.

Γενικά στοιχεία της επιχείρησης

Ονομασία	
Έτος ίδρυσης	
Κλάδος	
Κέρδη για τη περίοδο 2004-2005	
Προβλεπόμενα κέρδη για την περίοδο 2005-2006	
Αριθμός απασχολούμενων	

1. Νέο παραγωγικό υπόδειγμα και καινοτομία

1.1 Νέο παραγωγικό υπόδειγμα

Ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της επιχείρησης

Αξιολογείστε με βάση την κλίμακα 1 έως 5 τη σημασία των παρακάτω παραγόντων για τις ανταγωνιστικές επιδόσεις της επιχείρησής σας:

➜ Ανώτερη ποιότητα του προϊόντος	1 2 3 4 5
➜ Τιμή προϊόντος	1 2 3 4 5
➜ Εξατομίκευση προϊόντων/υπηρεσιών	1 2 3 4 5
➜ Απόσταση από τις αγορές	1 2 3 4 5
➜ Σταθερότητα σχέσεων με την πελατεία	1 2 3 4 5
➜ Δεξιότητες του εργατικού δυναμικού	1 2 3 4 5
➜ Διεπιχειρησιακή συνεργασία	1 2 3 4 5
➜ Άλλο	1 2 3 4 5

Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας

Αξιολογείστε με βάση την κλίμακα 1 έως 5 τη σημασία των παρακάτω στρατηγικών επιλογών για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης σας:

➜ Βελτίωση της ποιότητας	1 2 3 4 5
➜ Διαφοροποίηση προϊόντων/υπηρεσιών	1 2 3 4 5
➜ Εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού	1 2 3 4 5
➜ Αναβάθμιση μηχανικού εξοπλισμού	1 2 3 4 5
➜ Αναδιοργάνωση παραγωγικών διεργασιών	1 2 3 4 5
➜ Μείωση κόστους εργασίας	1 2 3 4 5
➜ Συμμετοχή των εργαζομένων	1 2 3 4 5
➜ Αναζήτηση φθηνότερων πρώτων υλών	1 2 3 4 5
➜ Άλλο	1 2 3 4 5

Βελτίωση της ποιότητας

Σε τι βαθμό οι παρακάτω ενέργειες έχουν συμβάλλει στην βελτίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων/υπηρεσιών που παράγει/παρέχει η επιχείρησή σας (αξιολογείστε με βάση την κλίμακα 1 έως 5;

➜ Έλεγχος προϊόντων/υπηρεσιών σε κάθε παραγωγικό στάδιο από τους ίδιους τους εργαζόμενους	1 2 3 4 5
➜ Εντατικοποίηση ελέγχων πριν από την παράδοση	1 2 3 4 5
➜ Εξατομίκευση προϊόντων/υπηρεσιών	1 2 3 4 5
➜ Υιοθέτηση πρότυπων ποιότητας	1 2 3 4 5
➜ Υπηρεσία επιδιόρθωσης βλαβών/ελαττωμάτων	1 2 3 4 5
➜ Άλλο	1 2 3 4 5

Βελτίωση της παραγωγικότητας

Σε τι βαθμό οι παρακάτω ενέργειες έχουν συμβάλλει στην αύξηση της παραγωγικότητας της επιχείρησής σας (αξιολογείστε με βάση την κλίμακα 1 έως 5;

➜ Αναβάθμιση μηχανικού εξοπλισμού	1 2 3 4 5
➜ Εισαγωγή νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας	1 2 3 4 5
➜ Καλύτερος συντονισμός μεταξύ των διαφόρων παραγωγικών τμημάτων της επιχείρησης	1 2 3 4 5
➜ Απασχόληση εποχιακού προσωπικού/υπερωρίες	1 2 3 4 5
➜ Άλλο	1 2 3 4 5

1.2 Καινοτομία

Συχνότητα διπλώματος ευρεσιτεχνίας Συχνά / Σπάνια / Ποτέ

- Τι αντιπροσωπεύει η καινοτομία στην επιχείρησή σας;
- Ένα εξειδικευμένο τμήμα της επιχείρησης
- Μια εργασιακή κουλτούρα/ένα οργανωσιακό περιβάλλον
- Ένας τρόπος να εξασφαλιστεί ένα μόνιμο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα
- Τίποτα από τα παραπάνω
- Άλλο

➜ **Ποιος αναλαμβάνει την ανάπτυξη της καινοτομίας στην επιχείρησή σας;**

- Το τμήμα Έρευνας & Ανάπτυξης
- Το τμήμα μάρκετινγκ
- Εξωτερικοί φορείς (συμβουλευτικές υπηρεσίες, ερευνητικοί οργανισμοί, συνεργασία με άλλες επιχειρήσεις, κλπ)
- Στελέχη της επιχείρησης
- Κανεί

➜ **Σε τι επικεντρώνεται η καινοτομία στην επιχείρησή σας;**

- Σύλληψη και δημιουργία νέων προϊόντων/υπηρεσιών
- Βελτίωση/Διαφοροποίηση υφιστάμενων προϊόντων/υπηρεσιών
- Βελτίωση παραγωγικών διεργασιών
- Οργανωτική καινοτομία
- Μάρκετινγκ/Design των προϊόντων
- Άλλο

➜ **Η επιχείρησή σας αναπτύσσει δραστηριότητες Ε&Α;**

- Ναι
- Όχι

➜ **Η καινοτομία στην επιχείρησή σας είναι αποτέλεσμα**

- Ερευνητικών δραστηριοτήτων
- Γνώσης που παράγεται στο πλαίσιο των παραγωγικών διαδικασιών στο εσωτερικό της επιχείρησης
- Αποτέλεσμα της ανταλλαγής γνώσεων μεταξύ εργαζομένων διαφορετικών ειδικοτήτων (π.χ εργάτες/ στελέχη, κλπ)

➜ **Η επιχείρησή σας αναπτύσσει δραστηριότητες Ε&Α σε συνεργασία με άλλους φορείς; Αν ναι, με ποιους από τους παρακάτω:**

- Πελάτες
- Προμηθευτές
- Πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα
- Άλλο

➜ **Ποιοι από τους παρακάτω παράγοντες αποτελούν τα σημαντικότερα προβλήματα για την ανάπτυξη της καινοτομίας στην επιχείρησής σας:**

- Ανεπάρκεια γνώσεων και πληροφοριών για την ανάπτυξη νέων προϊόντων, παραγωγικών διεργασιών ή οργανωτικών καινοτομιών
- Έλλειψη επιχειρήσεων που να επιθυμούν τη συνεργασία σε θέματα καινοτομίας
- Έλλειψη κατάλληλης χρηματοδότησης
- Άλλο

➜ **Πόσα νέα προϊόντα/υπηρεσίες έχει προωθήσει τα τελευταία 3 χρόνια στην αγορά, (η ποιες σημαντικές βελτιώσεις έχουν πραγματοποιηθεί σε βασικά προϊόντα/ υπηρεσίες)**

Προϊόντα / Υπηρεσίες	Περιγραφή	Πελάτες

➜ **Πως θα χαρακτηρίζατε τη δυναμική, τις ανταγωνιστικές επιδόσεις και τις προοπτικές των επιχειρήσεων του κλάδου σας που δραστηριοποιούνται στην περιοχή;**

.....

.....

➜ **Πιστεύετε ότι υπάρχουν δυνατότητες για σύναψη συνεργασιών σε θέματα καινοτομίας με άλλες επιχειρήσεις της περιοχής που παραμένουν ανεκμετάλλευτες;**

.....

.....

2. Οι σχέσεις με τις αγορές

➜ **Σε ποιες από τις παρακάτω αγορές δραστηριοποιείται η επιχείρησή σας (αξιολογείστε με βάση την κλίμακα από 1 έως 5)**

Τοπική αγορά;	1 2 3 4 5
Εθνικό επίπεδο	1 2 3 4 5
Διεθνές επίπεδο (διευκρινίστε)	1 2 3 4 5

➜ **Η αναζήτηση νέων πελατών και αγορών αποτελεί:**

- Υπόθεση της ίδιας της επιχείρησης
- Προϊόν συνεργασίας με άλλους φορείς
- Άλλο

➜ **Ποίες υπήρξαν οι επιπτώσεις των αλλαγών από την πλευρά της ζήτησης (εντατικοποίηση ανταγωνισμού, αύξηση απαιτήσεων καταναλωτών) ως προς την λειτουργία της επιχείρησής σας;**

- Δημιουργία νέων προϊόντων για την κατάκτηση νέων αγορών
- Συνεχή ανανέωση των προϊόντων λόγω της συντομίας που χαρακτηρίζει το κύκλο ζωής των προϊόντων
- Διαφοροποίηση προϊόντων
- Έμφαση στο μάρκετινγκ/design των προϊόντων
- Βελτίωση της ποιότητας
- Μείωση τιμής προϊόντος
- Άλλο

3. Οι σχέσεις με το ευρύτερο παραγωγικό πεδίο της επιχείρησης

Ως "παραγωγικό πεδίο" ορίζεται το σύνολο των διεπιχειρησιακών σχέσεων της επιχείρησης.

➜ **Η επιχείρησής σας διατηρεί σχέσεις με άλλες επιχειρήσεις (υπεργολαβία, μακροπρόθεσμη συνεργασία με αντικείμενο την ανάπτυξη καινοτομιών, κλπ;) και σε ποιο γεωγραφικό επίπεδο;**

	Νομός	Ελλάδα	Διεθνές επίπεδο
Joint Ventures			
Κοινές συμφωνίες E&A			
Συμφωνίες μεταφοράς τεχνολογίας			
Συμφωνίες για χρήση πατέντας			
Υπεργολαβίες, συν-παραγωγή, συμφωνίες με προμηθευτές			
Ενώσεις έρευνας			
Χρηματοδοτούμενα από το δημόσιο κοινά ερευνητικά προγράμματα			
Τράπεζες δεδομένων και δίκτυα μεταφοράς τεχνολογίας			
Δίκτυα άτυπων σχέσεων			

➜ **Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι η διεπιχειρησιακή συνεργασία αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τις ανταγωνιστικές επιδόσεις τις επιχείρησή σας;**

➜ **Ποια είναι τα βασικότερα εμπόδια που αντιμετωπίζει η επιχείρηση σας σχετικά με τη σύναψη διεπιχειρησιακών σχέσεων;**

- Έλλειψη κατάλληλης επιχειρηματικής κουλτούραςς
- Ανεπαρκείς ποιοτικές προδιαγραφές των τοπικών επιχειρήσεων
- Έλλειψη κινήτρων
- Θεσμικά προβλήματα
- Άλλο

4. Οι σχέσεις με το υποστηρικτικό πεδίο της επιχείρησης

Το υποστηρικτικό πεδίο αφορά στο σύνολο των στρατηγικών σχέσεων "εκτός αγοράς" που διατηρεί η επιχείρηση με διάφορους φορείς με στόχο τη στήριξη των παραγωγικών και εμπορικών της δραστηριοτήτων. Οι σχέσεις αυτές συγκροτούνται γύρω από τις παρακάτω δραστηριότητες:

- συλλογή πληροφοριών (γενικές πληροφορίες για τις αλλαγές από την πλευρά της

ζήτησης και της προσφοράς, δηλαδή τις εξελίξεις στο σύγχρονο διεθνοποιημένο ανταγωνιστικό περιβάλλον)

- σύλληψη προϊόντων
- ανάπτυξη προϊόντων
- κατάρτιση
- χρηματοδότηση
- προέλευση εργατικού δυναμικου
- προέλευση πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών
- προέλευση μηχανικού εξοπλισμού

	Επιχείρηση	Νομός	Ελλάδα	Εξωτερικό
Πληροφορίες για το ανταγωνιστικό περιβάλλον				
Σύλληψη Προϊόντος				
Ανάπτυξη Προϊόντος				
Κατάρτιση				
Χρηματοδότηση				
Μηχανικός εξοπλισμός				
Προέλευση εργατικού Δυναμικού				
Προέλευση πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών				